MUSTAFA SÖNMEZ

100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma

İLETİŞİM

MUSTAFA SÖNMEZ 1955'te Van'da doğdu. 1978'de ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. Çeşitli sendikalarda uzman olarak çalıştı. 1980 yılında *Demokrat* gazetesinde başlayan gazetecilik yaşamını editör-yazar olarak *Nokta, Anka Ajansı, Söz, Ekonomik Panorama, Para, Skylife* ve *Ekonomik Forum*'da sürdürdü. Birçok dergide yer almış bilimsel makalelerinin yanı sıra Türkiye ekonomisi üzerine yayımlanmış kitapları bulunmaktadır. 1990 sonrasında yayımlananlar şunlardır: *Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler* (Gözlem Yayıncılık, 1987; Arkadaş Yayınevi, 1990), *Doğu Anadolu'nun Hikayesi: Ekonomik ve Sosyal Tarih* (Arkadaş Yayınevi, 1990), *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği* (İletişim Yayınları, 1991), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Atlası* (İTO Yayını, 1991), *100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi* (Gerçek Yayınları, 1992), *Grafiklerle İstanbul: Sosyal ve Ekonomik Atlas* (İstanbul Belediyesi Yayını, 1994), *İstanbul'un İki Yüzü* (Arkadaş Yayınları, 1996), *Bölgesel Eşitsizlik* (Alan Yayıncılık, 1998), *75 Yılda Para'nın Serüveni* (Tarih Vakfı Yayınları, 1998), *Gelir Uçurumu* (OM Yayınları 2001).

Bu kitapta yer alan grafik ve tablolar kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.

İletişim Yayınları 847 • Bugünün Kitapları 83
ISBN 975-05-0086-5
© 2002 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2002, İstanbul (1000 adet)
2. BASKI 2002, İstanbul (500 adet)

KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Mine Bulut
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MUSTAFA SÖNMEZ

100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma

iletişim

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM
KRİZ VE YOKSULLAŞMANIN 100 GRAFİĞİ 11

1- KÜÇÜLME DEPREMİ, ŞİDDETİ: YÜZDE 9.4
2- SAVAŞ YILLARINDAN BİLE KÖTÜ
3- KİŞİ BAŞINA GELİRDE 1990 BAŞINA DÖNÜŞ
4- OECD SIRALAMASINDA 4 BASAMAK GERİYE
5- HERKES BÜYÜRKEN TÜRKİYE KÜÇÜLDÜ
6- ENFLASYONDA TÜRKİYE GİBİSİ YOK
7- KRİZDEN ÇIKIŞ 2.6 YIL ALIYOR
8- TÜRKİYE, VİETNAM VE NİKARAGUA KADAR RİSKLİ
9- TARIM FENA VURULDU, DOĞRULAMADI
10- İMALAT SANAYİİ: CAN HAVLİYLE İHRACATA...
11- GIDA SANAYİİNİN KUYRUĞU DİK !...
12- GİYİME İHRACAT DOPİNGİ
13- KİMYA SANAYİİNE İHRACAT CAN SİMİDİ
14- BEYAZ EŞYA VE TV SETİNE DE İHRACAT PARAŞÜTÜ
15- OTOMOTİVİN UMUDU İHRACAT, İŞİ ZOR
16- İNŞAAT ÇİVİ TUTMUYOR
17- TİCARET, SANAYİNİN İZİNDE
18- TURİZMDE BÜYÜME DURDU
19- ULAŞTIRMA-HABERLEŞME DE SANAYİNİN İZİNDE
20- FİNANS SEKTÖRÜ BELİNİ DOĞRULTAMIYOR
21- AÇIK İŞSİZLİK YÜZDE 12'Yİ GÖRDÜ
22- GERÇEK İŞSİZLİK ORANI YÜZDE 18, İŞSİZ SAYISI 3.5 MİLYON
23- EĞİTİMLİ GENÇLERİN YÜZDE 30'U İŞSİZ...
24- KADIN İŞSİZLİĞİ DAHA YÜKSEK
25- KENTLERDE AÇIK İŞSİZLİK YÜZDE 15
26- ÜCRETLİLERİN YÜZDE 31'İ KAÇAK ÇALIŞTIRILIYOR
27- GELİR AZALDI, PAYLAŞIM DAHA DA BOZULDU
28- ÖZEL SEKTÖR İŞÇİLERİ VE TARIM ZARARLI ÇIKTI
29- ENFLASYON KRİZDE AZDI
30- AİLELER YOKSULLAŞTI, FİYATLAR TERBİYE OLDU

31- AİLELER ESKİSİ GİBİ TÜKETEMİYOR
32- GIDA HARCAMALARI ARTMIYOR
33- BEYAZ EŞYA VE OTOMOBİLE TALEP BIÇAK GİBİ KESİLDİ
34- TÜKETİM MALLARI HARCAMALARI ESKİYE DÖNMEDİ
35- REEL ÜCRETLERDE HIZLI DÜŞÜŞ
36- TEKSTİL ÜCRETLERİNE MAKAS
37- GİYİM SANAYİİNE DÜŞÜK ÜCRET DOPİNGİ
38- GIDA İŞÇİLERİNİN DE ALIM GÜCÜ DÜŞTÜ
39- ASGARİ ÜCRETLİ SÜRÜNÜYOR
40- 55 İŞÇİYE, 45 DEVLETE
41- EN DÜŞÜK ÜCRET TURİZMDE, EN İYİSİ KİMYADA
42- İŞÇİLERİN BİNDE 1'İ GREV YAPABİLDİ
43- FAİZE 10, SOSYAL GÜVENLİĞE 1..
44- DOLAYLI VERGİ İLE VURUN ABALIYA!...
45- 100 FAİZE, 13 EĞİTİME
46- BÜTÇEDEN SAĞLIĞA YÜZDE 2.3 PAY
47- HER 5 KİŞİDEN 1'İ YEŞİL KARTA MUHTAÇ
48- ECEVİT KOALİSYONU'NDAN RANTİYELERE 100 MİLYAR DOLAR FAİZ
49- VATANDAŞIN VERGİSİ FAİZE GİTTİ, HİZMET OLARAK DÖNMEDİ
50- VERGİ YETERSİZ, YÜK ADALETSİZ
51- VERGİDE KAÇAK ÇOK, KAYIT DIŞINA KAÇIŞ HIZLI
52- SERBEST MESLEK SAHİPLERİ İŞÇİDEN AZ VERGİ ÖDÜYOR
53- GELİR VERGİSİNİN YÜKÜ İŞÇİNİN SIRTINDA
54- İÇ BORÇLANMA FREN TUTMUYOR
55- DEVLET BORÇLARI 140 MİLYAR DOLARA ÇIKTI
56- YÜZDE 35 REEL FAİZ GELİŞMEYİ FRENLİYOR
57- YÜZDE 10 YERİNE YÜZDE 35 REEL FAİZ ÇIKMAZI...
58- VADELER KISALIYOR, FAİZLER DÜŞMÜYOR
59- DIŞ BORÇ STOKU DA ENDİŞE VERİCİ BOYUTTA!
60- MİLLİ GELİRİN YÜZDE 78'İ KADAR DIŞ BORÇ
61- DIŞ BORÇ ANAPARA VE FAİZİ MİLLİ GELİRİN YÜZDE 17'Sİ
62- DIŞ BORÇTA ALACAKLI DİŞLİ, TAKVİM AĞIR
63- TL'DEN KAÇIŞ, DOLARA HÜCUM...
64- TL'NİN 2001 DEĞER KAYBI DOLARDA YÜZDE 115'İ AŞTI
65- REEL KUR ENDEKSİ İLE TL'Yİ TAKİP
66- TL, 2001'DE EURO KARŞISINDA YÜZDE 107 DEĞER KAYBETTİ
67- TL'NİN REEL GETİRİSİ 2002'DE AYLIK YÜZDE 3 DOLAYINDA
68- BORSA SAÇ BAŞ YOLDURDU
69- DOLARDA DALGALARI KESTİREN KAZANDI
70- EURO YATIRIMCILARINDA DALGAYI KESTİREN KAZANDI
71- KRİZDE ALTIN PARLADI
72- KRİZDE KIRILGAN BANKACILIK TUZ-BUZ OLDU
73- KAYNAKLAR YİNE DEVLETE YÖNELDİ, KREDİLER AZALDI
74- BATIK KREDİLERİN PAYI YÜZDE 20'Yİ GEÇTİ
75- BATAKÇILIK TÜKETİCİYE BULAŞTI, AİLELER SARSILDI
76- ÇEK,SENET TAHSİLATI AKSADI, MAFYANIN İŞLERİ AÇILDI
77- BANKA OPERASYONLARI TOPLUMA 41 MİLYAR DOLARA MAL OLDU
78- BANKACILIKTA FİLLER DEPİŞTİ, ÇİMLER EZİLDİ

79- SANAYİ, ÜRETİMDEN ZARARINI FAİZLE KAPATMAYA ÇALIŞTI
80- ÖZEL SANAYI FİRMALARININ ÜRETICİ YANLARI AŞINDI
81- FAİZDEN KAMU YATIRIMINA KAYNAK KALMIYOR
82- YÜKSEK FAİZ YATIRIMI CAYDIRIYOR
83- İNŞAAT YATIRIMLARI DA SÜRÜNÜYOR...
84- ÖZELLEŞTİRMEDE ALÇAK SÜRÜNME
85- YABANCI YATIRIMCI DA NAZLANIYOR
86- YABANCILAR İÇ PAZARI KOLLUYOR
87- YABANCI SERMAYE DEVEDE KULAK BİLE DEĞIL
88- ŞİRKET VE FİRMALARDA YAPRAK DÖKÜMÜ HIZLANDI
89- CAN HAVLİYLE İHRACAT...
90- İHRACATIN YÜZDE 95'İ SANAYİ ÜRÜNÜ
91- İHRACATIN YÜZDE 61'İ 10 ÜLKEYE
92- İTHALATIN DÖRTTE ÜÇÜ ARA MALI
93- İHRACAT UCUZA YAPILIYOR, YOKSULLAŞMA ARTIYOR...
94- EKONOMİ BÜYÜDÜKÇE CARİ AÇIK ARTIYOR
95- TÜRKİYE'NİN DIŞ YATIRIMLARI 5 MİLYAR DOLARI BULDU
96- DIŞ YATIRIMLARIN YÜZDE 30'U SANAYİYE
97- DIŞ MÜTEAHHİTLİĞİN 7 MİLYAR DOLARLIK İŞİ VAR
98- TURİST GİRİŞİ ARTIYOR, AMA GELİR AZALIYOR
99- TURİSTLER AVRUPA AĞIRLIKLI, DOĞU BLOKU YÜKSELİŞTE..
100- DÜNYA TURİZM PASTASINDAN YÜZDE 1 PAY

İKİNCİ BÖLÜM

KRİZ, IMF VE SINIFSAL YANSIMALAR **113**

- KRİZ, IMF VE YENİ BİR BİRİKİM MODELİNE DOĞRU
- TÜRKİYE, UCUZLATILMIŞ DEĞERLER ÜLKESİ
- TÜRKİYE BURJUVAZİSİ: ŞİMDİ DAHA SİLİK, DAHA SÜNEPE
- BUGÜNDEN BAKINCA ÖZAL VE DERVİŞ
- ZOR ZAMANDA "İNSAN KALMAK". AMA NASIL?
- BİZE EMEK YANLISI BIR "B PLANI" GEREK...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELGELER **183**

- IMF NİYET MEKTUPLARINDAN PASAJLAR
  VE LİDERLERDEN IMF'YE MEKTUPLAR 1999-2002
- IMF GÖZÜYLE TÜRKİYE

ÖNSÖZ

Türkiye toplumu, biri Kasım 2000'de, diğeri Şubat 2001'de yaşadığı iki ekonomik şokla, tarihinin en derin ekonomik krizine girdi. Ekonomik düzlemdeki kriz alevi anında siyasi, kültürel, sosyal boyutlara sıçradı ve topyekûn bir kriz hali yaşanır oldu. Ağır faturaları olan ama paylaşımı hiç de adil olmayan bir krizdi yaşanan. Türkiye toplumu, tanıdık olmadığı yoksulluk ve yoksunluk biçimleriyle tanıştı bu krizde.

Durduk yerde çıkmadı elbette kriz. Miyadı dolmuş bir sermaye birikiminin yerine yenisini koyma ihtiyacıydı krizi doğuran ve akabinde de yeni birikim modelinin taşları döşenmeye başlandı. Ne kadar yeni bir başlangıç yapacağı ve kalıcılığı bilinmese de "yoksullaştırıcı bir dışa açılma" ile, eski birikim modeli aşılmaya çalışılıyor.

Krizin derinliğini anlatacak en iyi şey bütün göstergelerin iki yılda büyük zikzaklar çizmesi oldu. Bu zikzakları da en iyi grafiklerle görmek, göstermek mümkündü. Bu fikirle, kitabın omurgasında, kriz ve yoksullaşma sürecini 100 grafikte anlatma yolu seçildi. Küçülmeden bölüşüme, istihdamdan dış ekonomik ilişkilere, sermayenin yeniden yapı-

lanmasına kadar, sayılarla ifade edilebilen tüm gelişmeler ve eğilimler grafik yardımıyla sunuldu ve yorumlandı.

Grafikler, DİE, Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı gibi resmi kuruluşların; İSO, Bankalar Birliği gibi meslek örgütlerinin verilerinden yararlanılarak üretildi.

Kitabın 100 grafikli bölümünü makaleler izliyor. Bunların büyük bir kısmı, kaynak gösterilen derleme kitap, dergi ve internet sitelerinde yer alan, ama bu kitap için gözden geçirilip genişletilmiş makaleler.

Kitabın son bölümü ise belgelere ayrıldı. Bunlar, 1999-2002 döneminde IMF'ye verilen niyet mektuplarından alınan önemli pasajlar, dönemin Koalisyon Hükümeti'nin liderlerinin IMF'ye yazdığı bağlılık mektupları ve IMF yöneticilerinin Türkiye ekonomisiyle ilgili açıklamalarından oluşuyor.

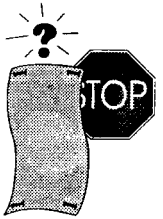
Kitabın grafiklerini ve diğer görsel, teknik, hazırlıklarını Mine Bulut yaptı. Titiz ve özverili çalışmasından dolayı teşekkür ediyorum. Eşim Ülkü'ye ve oğullarım Nehir ile Rüzgar'a her zaman olduğu gibi, bu kez de gösterdikleri sabır ve dayanışmadan dolayı teşekkür ediyorum.

MUSTAFA SÖNMEZ
Ekim 2002

BİRİNCİ BÖLÜM

KRİZ VE YOKSULLAŞMANIN 100 GRAFİĞİ

KÜÇÜLME DEPREMİ, ŞİDDETİ: % 9.4

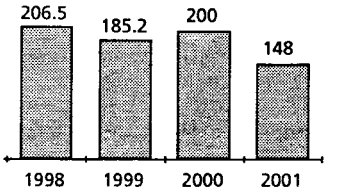

Kriz sonucu, 2001'de ekonomi yüzde 9.4 ile tarihinin en önemli küçülmesini yaşadı (grafik, çeyrek yıllar itibariyle GSMH'deki değişimi gösteriyor).

Türkiye ekonomisi 2000 genelinde yüzde 7.4'lük bir büyümenin ardından, Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşadığı iki şok sonucu, hızla küçüldü. 2001'de yüzde 9.4'ü bulan tarihi daralmanın ardından, 2002'de daha çok dış talepten kaynaklanan bir canlanma süreci başladı.

Yıllık GSMH (Milyar Dolar)

2

SAVAŞ YILLARINDAN BİLE KÖTÜ

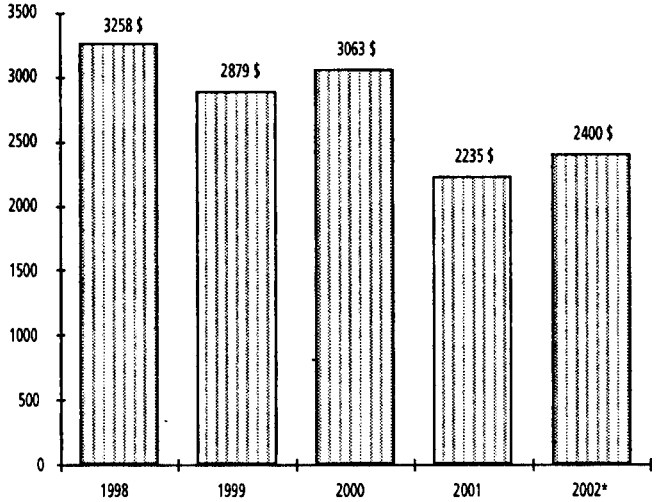
IMF programının uygulandığı Ecevit başbakanlığındaki koalisyon döneminde ekonomi, tarihinin en kötü yıllarını yaşadı. Bu 3 yılın büyüme ortalaması yüzde 1'de kalırken, II. Dünya Savaşı yıllarını içeren "karne dönemi"ni bile geride bıraktı.

* 2002 büyümesi % 4 olarak varsayılmıştır.

KİŞİ BAŞINA GELİRDE 1990 BAŞINA DÖNÜŞ

* Tahmin

Türkiye, dünya gelişme liginde "üst-orta gelirli ülkeler" kümesinden "alt-orta gelirli ülkeler" kümesine düştü.

Krizde yaşanan mal ve hizmet üretimindeki düşüş, gelişmenin göstergelerinden biri olan kişi başına milli geliri de aşağı çekti. Nüfusu 70 milyonu bulan Türkiye'nin kişi başına geliri kriz öncesi 2000 yılında 3063 $ olarak ifade edilirken kriz yılı 2001'de 2235 $'a geriledi. 2002 yılı sonunda yüzde 4'lük büyüme gerçekleşse bile bu gösterge 2400 $'ı ancak bulacak.

Türkiye'nin 1980 başında kişi başına geliri 1400 $ dolayındaydı. 1991'e gelindiğinde bu rakam 2420 $'a ulaşmıştı. Yani, 2001'deki kişi başına gelir, bundan 11 yıl önceki kişi başına milli gelirin bile altında. Bu anlamda, Türkiye 2001'de, 10 yıl önceki üretme çizgisine geriledi.

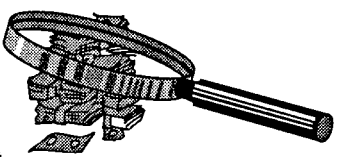
2000'de kişi başına geliri 3063 $ olan Türkiye, üst-orta gelir grubundaki ülkeler arasında sayılıyordu. Ancak, 2001'deki gerileme ile birlikte artık alt-orta gelirli ülkeler grubuna indi, yani küme düştü.

4

OECD SIRALAMASINDA 4 BASAMAK GERİYE

2000			*2001*		
Sıra	*Ülke*	*GSMH (Milyar $)*	*Sıra*	*Ülke*	*GSMH (Milyar $)*
1	ABD	9810	1	ABD	10143
2	Japonya	1765	2	Japonya	4164
3	Almanya	1866	3	Almanya	1846
4	İngiltere	1430	4	İngiltere	1424
5	Fransa	1294	5	Fransa	1303
6	İtalya	1073	6	İtalya	1088
7	Kanada	701	7	Kanada	690
8	Meksika	574	8	Meksika	611
9	İspanya	561	9	İspanya	582
10	Kore	457	10	Kore	418
11	Avustralya	388	11	Hollanda	380
12	Hollanda	369	12	Avustralya	366
13	İsviçre	239	13	İsviçre	247
14	İsveç	229	14	Belçika	203
15	Belçika	229	15	İsveç	210
16	**TÜRKİYE**	**200**	16	Avusturya	189
17	Avusturya	189	17	Polonya	176
18	Norveç	162	18	Norveç	164
19	Danimarka	160	19	Danimarka	161
20	Polonya	158	**20**	**TÜRKİYE**	**145**

Milli gelir büyüklüğü ile, kriz öncesi OECD ülkeleri arasında 16. büyük ekonomi olan Türkiye, kriz yılında 4 basamak gerileyerek 20. sıraya düştü.

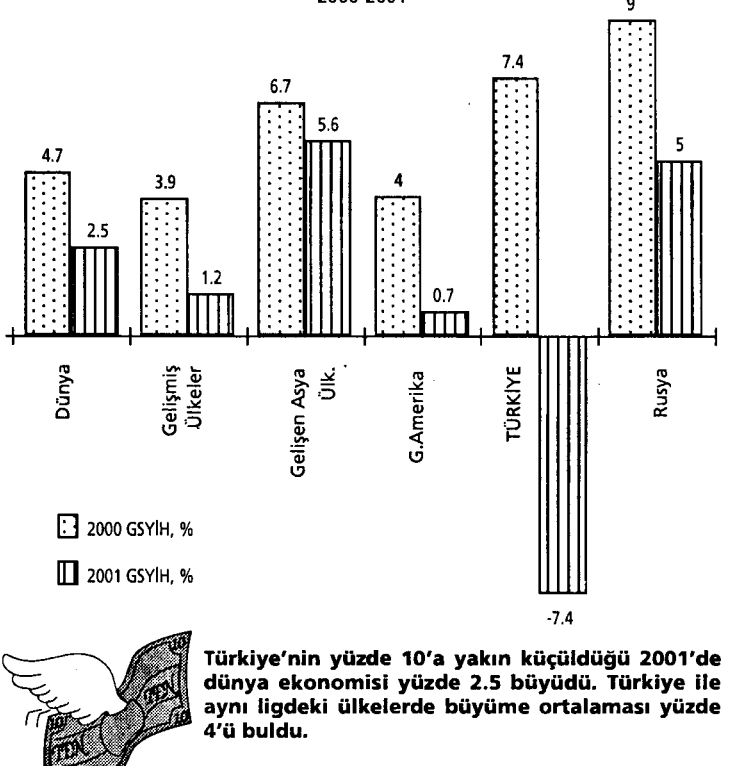

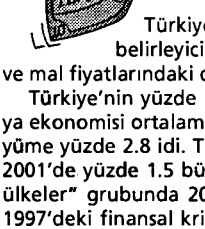
Türkiye, kişi başına üretkenliği düşük olsa da 70 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu için, toplam üretimi ile büyük bir ekonomi sayılıyor. 1980 yılında 60 milyar $'lık, 1990'da 110 milyar $'lık bir ekonomi olan Türkiye, borçlanmaya dayanan büyüme süreçleriyle 2000 yılında, yani kriz öncesinde 200 milyar $'lık bir ekonomi büyüklüğüne ulaştı. Bu, OECD ülkeleri arasında 16. büyük ekonomi olmak anlamına geliyordu. Bu büyüklüğü ile Avrupa ülkeleri Avusturya, Norveç, Danimarka ve Polonya'dan daha büyük bir ekonomiydi...

Krizle birlikte 145-150 milyar dolarlık bir büyüklüğe düşen Türkiye ekonomisi, bir yıl önce geride bıraktığı ülkelerin altına düşerek 4 basamak geriledi ve 20. ülke oldu.

5

HERKES BÜYÜRKEN TÜRKİYE KÜÇÜLDÜ

Türkiye'nin yüzde 10'a yakın küçüldüğü 2001'de dünya ekonomisi yüzde 2.5 büyüdü. Türkiye ile aynı ligdeki ülkelerde büyüme ortalaması yüzde 4'ü buldu.

Türkiye'nin içine düştüğü krizde, büyük ölçüde iç dinamikler belirleyici. Yani, krizde dış dünyadaki daralma ya da ham petrol ve mal fiyatlarındaki dalgalanmaların etkisi çok az.

Türkiye'nin yüzde 10'a yaklaşan dramatik küçülme yaşadığı 2001'de dünya ekonomisi ortalama yüzde 2.5 oranında büyüdü ve 2002 için beklenen büyüme yüzde 2.8 idi. Türkiye'nin ticaretinin başat olduğu Avrupa'da ekonomi 2001'de yüzde 1.5 büyürken, Türkiye ile aynı kategorideki "gelişmekte olan ülkeler" grubunda 2001'in ortalama büyümesi yüzde 4'e ulaştı. Bunlardan, 1997'deki finansal krizin telafisi çabasında olan "Asya kaplanları" yüzde 1'e yakın büyürken Çin yüzde 7'nin, Hindistan yüzde 4'ün üstünde büyüme yaşadı. Güney Amerika'nın, Türkiye gibi ağır borçlularından Arjantin büyük bir krize girerken, Meksika biraz daraldı. Türkiye dışındaki AB adayları ise ortalama yüzde 4'e yakın büyüme gerçekleştirdiler. 1998'de büyük bir kriz yaşayan bir başka ağır borçlu Rusya ise 2000'deki yüzde 9'luk büyümenin ardından 2001'de de yüzde 5 oranında milli gelir artışı yaşadı.

ENFLASYONDA TÜRKİYE GİBİSİ YOK

Yüzde 50-60 enflasyon bandına saplanan Türkiye, yüksek enflasyonda emsalleri arasında tek örnek. Türkiye'nin yer aldığı kategorideki ülkelerde enflasyon yıllık yüzde 6.

Yıllardır "enflasyonla mücadele" programları uygulayan Türkiye, az gidip uz gidip enflasyonda yüzde 50-60 bandından aşağı düşebilmiş değil. IMF'nin anti-enflasyonist programı ile 2000 yılında enflasyonu yüzde 25'e düşürmeyi hedefleyen Türkiye'nin 2000 TÜFE akıbeti yüzde 55 olurken, 2001'de yine yüzde 55'e yakın bir tüketici fiyat enflasyonu yaşandı. 2002 için yüzde 35 enflasyon hedefi tutturulursa büyük başarı addedilecek. Buna karşılık Türkiye'nin emsali ülkelerde yıllık enflasyon yüzde 6'nın da altında. 2001'de Asya'nın GOÜ'leri yüzde 2.6'lık, G.Amerika'dakiler yüzde 6.4'lük enflasyon yaşarken AB adaylarından sadece Romanya yüzde 35 enflasyon yaşadı. Çek C., Macaristan, Polonya, Bulgaristan'da enflasyon ortalama yüzde 7'nin altında kaldı. Rusya'da yüzde 21 olarak gerçekleşti. Büyük bir krize giren Arjantin'de 2001 enflasyonu –1.1 idi ve 2002 için beklenen oran yüzde 30'du.

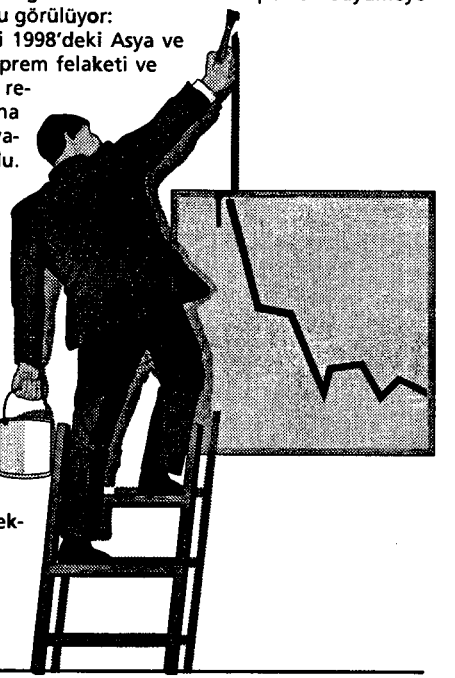
KRİZDEN ÇIKIŞ 2.6 YIL ALIYOR

Ülkeler	*Kriz Yılları*	*Kriz Öncesi GSYİH (%)*	*Kriz Yılı GSYİH (%)*	*Krizi İzleyen Yılda GSYİH (%)*	*Kriz Sonrası 3 Yılın Ort. GSYİH*	*İyileşme Kaç Mevsim (3 Ay)*
Tayland	1997	5.9	-1.8	-10.1	-0.5	7
Malezya	1997	10	7.5	-7.5	2.3	4
G. Kore	1997	6.7	5	-6.7	4.3	2
Meksika	1994	2	4.5	-6.2	1.9	3
Arjantin	1994	5.7	5.8	-2.8	3.6	4
TÜRKİYE	1994	8	-5.5	7.2	7.2	3

Kriz ve kriz sonrası büyüme oranları karşılaştırıldığında ortalama GSYİH iyileşme süresi, Türkiye gibi ülkelerde 2.6 yılı buluyor.

Tayland, Meksika, Malezya, Kore, Arjantin'de yaşanan ve çoğu döviz ve bankacılık krizi olan krizler incelendiğinde bu tür ülkelerde pozitif büyümeye geçişin ortalama 2.6 yılı bulduğu görülüyor:

Şubat 2001 krizinden önceki 1998'deki Asya ve Rusya krizleri,1999 yılındaki deprem felaketi ve Kasım 2000 tarihli likidite krizi, reel kesimin kârlarının azalmasına ve Şubat 2001 krizine zayıf bir yapı ile yakalanmasına neden oldu. Ayrıca 2001 yılında dünya ekonomisinde gözlenen yavaşlama, bankacılık sistemindeki sorunlar ve 11 Eylül olaylarının yarattığı belirsizlikler, rekabet gücünden yararlanarak mal ve hizmet ihracat performansını artırmayı engelledi ve reel kesimin kısa vadede krizden çıkmasını zorlaştıran faktörler oldu. 2002 başında Türkiye ekonomisinin yeniden büyüme sürecine girmesinin daha yavaş olması ve U biçiminde bir canlanma süreci izlemesi bekleniyordu.

TÜRKİYE, VİETNAM VE NİKARAGUA KADAR RİSKLİ

Economic Intellegence Unit'in ülkeleri risklilik derecesine göre sıralamasında Türkiye 60 ülke arasında 18. oldu.

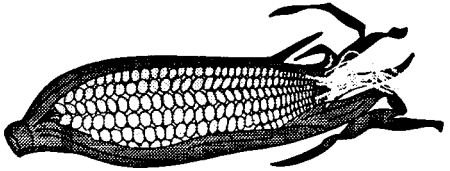
Araştırmada ülkelerin risk faktörü 0 ile 100 arasında bir puanla belirlendi. Türkiye, 56'lık ortalama risk faktörü puanı ile, 60 ülke arasında 18'inci olurken, risk faktörü en düşük ülke 9 puanla Singapur oldu. Singapur'u, 18 puanla Almanya, 19 puanla ise Amerika izledi. Türkiye'den daha az riskli ülkeler arasında, Estonya, Slovenya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Polonya gibi AB adayları ile Hindistan, Mısır, Fas gibi ülkeler yer aldı.

Yatırımda Riskli Ülkeler

Ülke	*Derece** 2002	2001	*Not*** 2002	2001	*Ülke*	*Derece** 2002	2001	*Not*** 2002	2001
Nijerya (60)	D	D	69	69	Peru (29)	C	C	46	49
Kenya (57)	D	D	67	67	Tayland (27)	C	C	45	44
İran (57)	D	D	67	71	Kuveyt (27)	C	C	45	43
Arjantin (57)	D	D	67	67	Meksika (26)	C	C	43	43
Ukrayna (55)	D	D	66	63	Hırvatistan (25)	B	C	39	39
Pakistan (55)	D	D	66	66	Slovakya (22)	B	C	38	41
Venezuela (52)	D	D	65	65	Panama (22)	B	B	38	38
Endonezya (52)	D	D	65	66	Malezya (22)	B	C	38	42
Ekvador (52)	D	D	65	65	Polonya (20)	B	B	36	36
Kazakistan (50)	D	D	64	64	Bulgaristan (20)	B	B	36	37
Honduras (50)	D	D	64	63	Katar (18)	B	B	35	35
Guatemala (49)	C	C	60	60	İsrail (18)	B	B	35	32
Rusya (47)	C	C	59	59	Umman (16)	B	B	34	35
Cezayir (47)	C	C	59	59	Kosta Rika (16)	B	B	34	34
Kolombiya (46)	C	C	58	56	G. Kore (14)	B	B	31	31
Azerbaycan (45)	C	C	57	59	Bahreyn (14)	B	B	31	32
Vietnam (42)	C	C	56	56	Japonya (12)	B	B	30	30
TÜRKİYE (42)	**C**	**C**	**56**	**56**	Çek. Cum. (12)	B	B	30	29
Nikaragua (42)	C	C	56	56	BAE (11)	B	B	29	29
Romanya (41)	C	C	4	54	Yunanistan (10)	B	B	28	28
Hindistan (40)	C	C	53	54	Macaristan (9)	B	B	25	25
Uruguay (38)	C	C	52	52	Tayvan (6)	B	B	24	27
Brezilya (38)	C	C	52	51	Slovenya (6)	B	B	24	25
Çin (37)	C	C	51	51	Estonya (6)	B	B	24	24
Filipinler (35)	C	C	50	50	Şili (5)	B	B	22	22
Mısır (35)	C	C	50	50	Hong Kong (4)	A	A	20	20
Fas (34)	C	C	9	51	ABD (3)	A	A	19	18
Sri Lanka (33)	C	C	48	49	Almanya (2)	A	A	18	18
S. Arabistan (31)	C	C	47	47	Singapur (1)	A	A	9	11
El Salvador (31)	C	C	47	47					
G. Afrika (29)	C	C	46	46					

** (E = en riskli)* *** (100 = en riskli)*

TARIM FENA VURULDU, DOĞRULAMADI

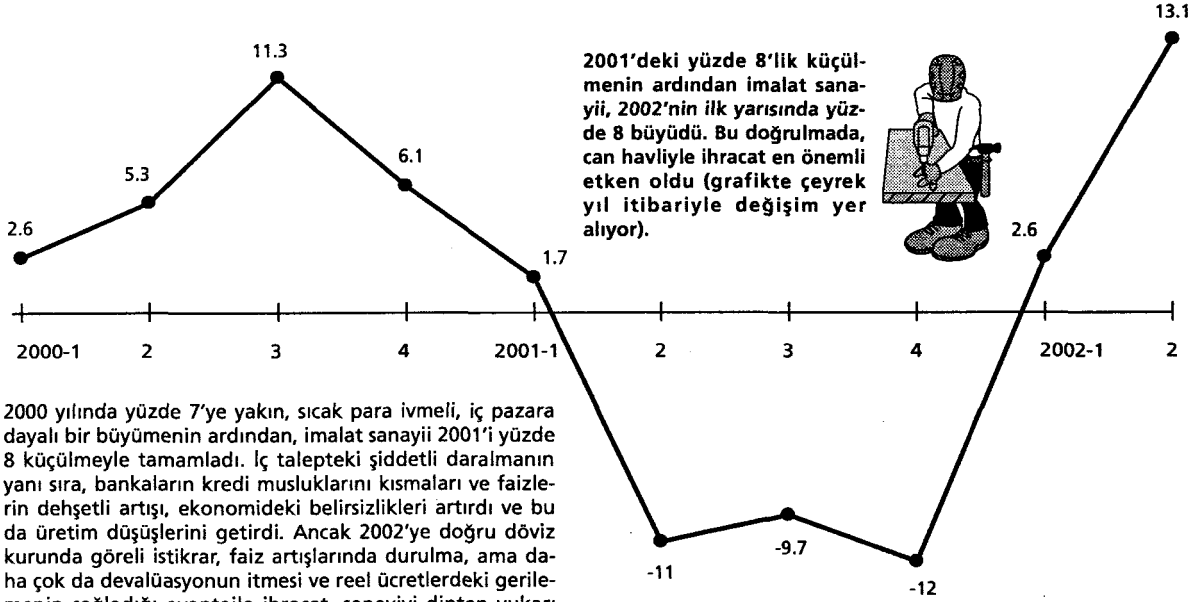

2000'de yüzde 4 büyüyen tarım, 2001'de yüzde 6 küçüldü. 2002'nin ilk yarısında ise ancak yüzde 2 büyüyebildi (grafikte çeyrek yıl itibariyle değişim yer alıyor).

Meyve sebze, hububat üretimindeki gerileme büyük rol oynadı. Kuraklık ve zeytin gibi bazı ürünlerdeki dönemsellik nedeniyle, 2001 son çeyrekte küçülme % 13.6'yı buldu.

İMALAT SANAYİİ : BÜYÜK DÜŞÜŞTEN CAN HAVLİYLE İHRACATA...

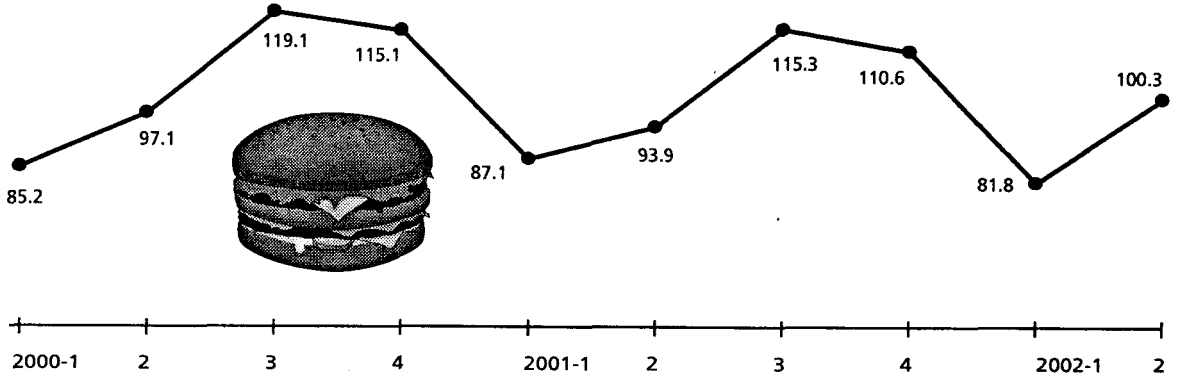

2001'deki yüzde 8'lik küçülmenin ardından imalat sanayii, *2002'nin ilk yarısında* yüzde 8 büyüdü. Bu doğrulmada, can havliyle ihracat en önemli etken oldu (grafikte çeyrek yıl itibariyle değişim yer alıyor).

2000 yılında yüzde 7'ye yakın, sıcak para ivmeli, iç pazara dayalı bir büyümenin ardından, imalat sanayii 2001'i yüzde 8 küçülmeyle tamamladı. İç talepteki şiddetli daralmanın yanı sıra, bankaların kredi musluklarını kısmaları ve faizlerin dehşetli artışı, ekonomideki belirsizlikleri artırdı ve bu da üretim düşüşlerini getirdi. Ancak 2002'ye doğru döviz kurunda göreli istikrar, faiz artışlarında durulma, ama daha çok da devalüasyonun itmesi ve reel ücretlerdeki gerilemenin sağladığı avantajla ihracat, sanayiyi dipten yukarı çekti.

GIDA SANAYİİNİN KUYRUĞU DİK!...

1997= 100 (Çeyrek Yıl Bazında Değişim)

İmalat sanayii alt dalları arasında krize en dirençli kesim, tekstille birlikte gıda sanayii oldu. İç talepteki daralmaya rağmen ihracat seçeneğini kullanan gıdada üretim fazla etkilenmedi. 1997 yılı baz alındığında (1997 =100), 2000'de 104.2 olan sanayi üretim endeksi kriz yılı 2001'de sadece 102.6 oldu. Gıda sanayii, 2000'deki mevsimsel eğrisini 2001'de de tekrarladı. Her ne kadar hanehalkı gıda tüketim harcamaları 2001'de yüzde 3.4 oranında azalsa da (genelde yüzde 9 azalma), ihracat seçeneğini de kullanan gıda sektörü krizi yine de göğüsleyebilmeyi becermiş görünüyor

12

GİYİME İHRACAT DOPİNGİ

1997= 100 (Çeyrek Yıl Bazında Değişim)

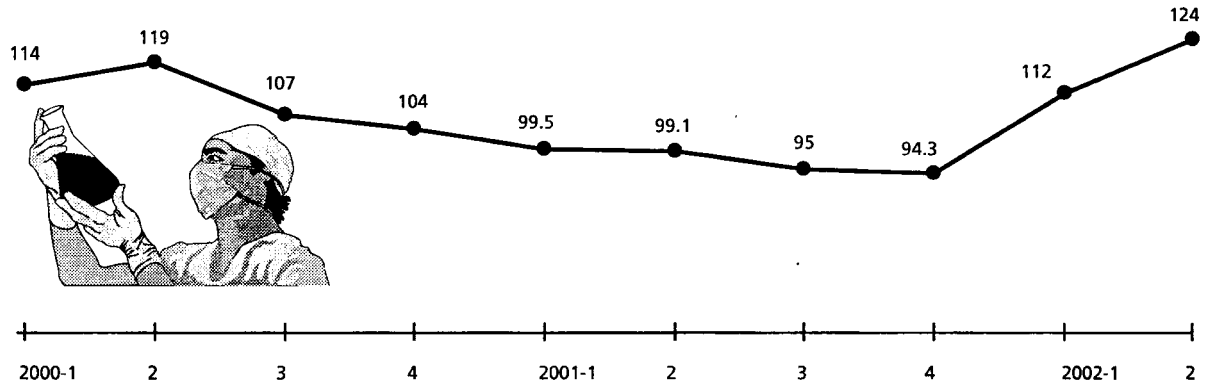

Toplam ihracatta dörtte birlik payı olan giyim sanayii yıllık yüzde 12'yi bulan ihracat artışı ile üretimini sürdüren ve krizde ayakta kalabilen sektörlerden biri oldu. Giyimciler, rekabet güçlerini döviz kurundaki değer artışına ve sektörde ücretlerin 1997'deki düzeyinin yüzde 45 altına inmesine borçlular.

İmalat sanayiinin ihracatçı sektörlerinden giyim, krizde ayakta kalmayı, yine dış talep sayesinde başardı. 1997=100 alındığında 2000'de 108'lik üretim artışı gerçekleştiren giyim sektörünün 2001'de üretimi sadece 105'e indi. Ama 2002'nin ilk yarısında 118'e kadar çıktı. Bunda ihracat en önemli etken oldu. Sektör, döviz kuru politikasının verdiği teşvikin yanı sıra ücretlerin çok düşmesinin de avantajını kullanıyor.

KİMYA SANAYİİNE İHRACAT CAN SİMİDİ

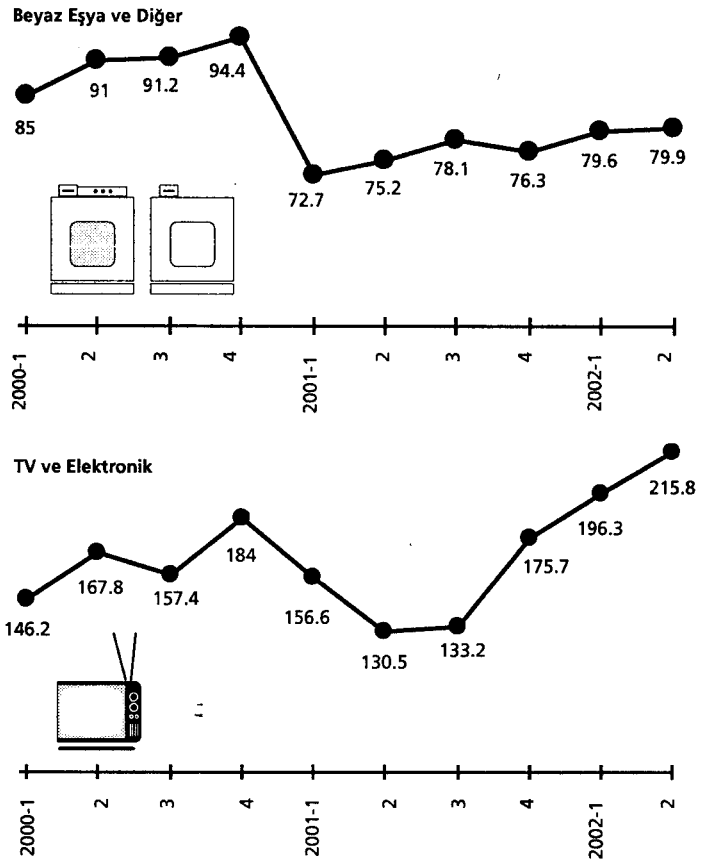
1997= 100 (Çeyrek Yıl Bazında Değişim)

1997 baz alındığında 2000 yılında üretimini yüzde 10 artıran kimya sanayii, kriz yılı 2001'de, bir önceki yıla göre yüzde 11'e yakın üretim düşüşü gösterdi. Ancak, sektör, özellikle plastik-kauçuk ürünleri ve sentetik ve suni filamentlerin ihracının artmasıyla üretimini 2002'nin ikinci çeyreğinde 1997'deki düzeyinin yüzde 24 üzerine çıkardı. İhracata, yüzde 17 gerileyen reel ücretler faktörü de rekabet gücü sağladı.

BEYAZ EŞYA VE TV SETİNE DE İHRACAT PARAŞÜTÜ

1997= 100 (Çeyrek Yıl Bazında Değişim)

Beyaz eşya ve TV seti üretiminin başat olduğu elektrikli makina ve teçhizatı, elektronik sektörü, iç talepteki büyük daralmayı dış pazarla aşmaya çalışıyor. Özel tüketim harcamaları içinde dayanıklı tüketim malları harcamaları 2001 yılında yüzde 30 gibi büyük bir oranda azalınca, bu sektörlerin üretimi çok düştü. Ama, sorun ihracatla hafifledi. 2002'nin ilk 7 ayında buzdolabı üretiminin yüzde 65'i, otomatik çamaşır makinasının yüzde 56'sı, bulaşık makinası üretiminin yüzde 44'ü, fırın üretiminin yüzde 74'ü ihraç edildi. İhracat TV seti üretiminde daha ileri boyutlarda.

OTOMOTİVİN UMUDU İHRACAT, İŞİ ZOR

İç talebin daralmasıyla bıçak gibi kesilen iç satışlar, otomotiv üretimini dibe çekti. Sektörün tek umudu dış pazara dönük fason üretim (grafik, 1997=100 bazında çeyrek yıllarda değişimi gösteriyor).

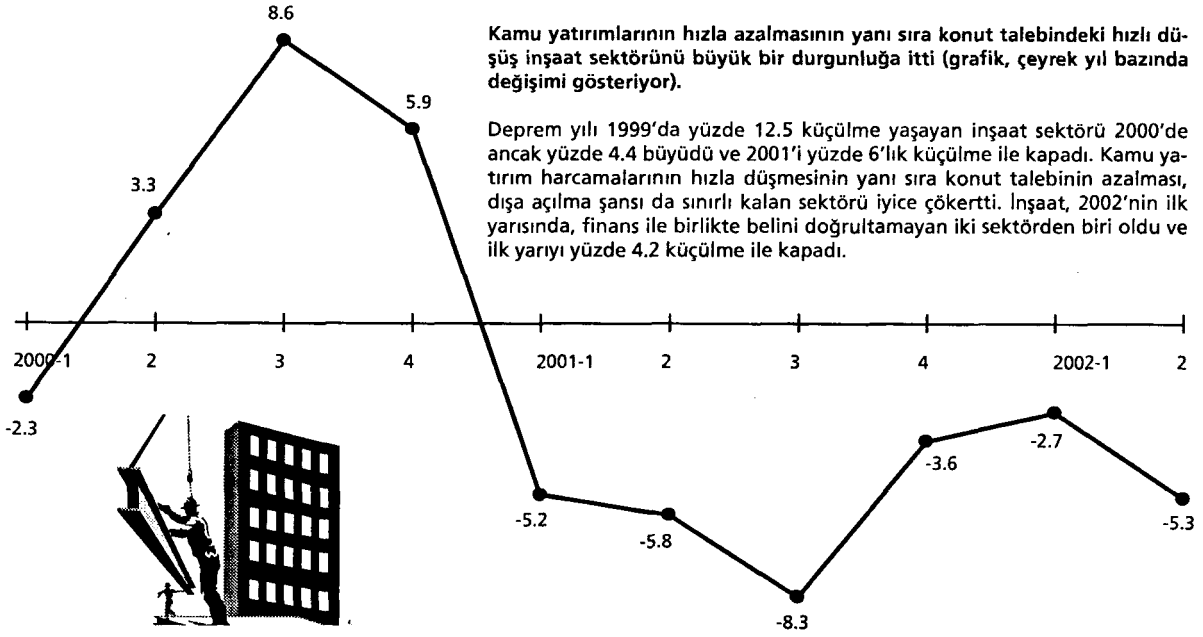

1997=100 alındığında 2000'de 116'ya kadar çıkan otomotiv üretimi, kriz yılı 2001'de 63'e kadar geriledi. Tarihinin en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşayan sektör, dış pazara dönük fason üretimle 2002 başında biraz belini doğrultabildi ve üretim seviyesi 2000'in ilk çeyreğindeki düzeye çıktı.

İNŞAAT ÇİVİ TUTMUYOR

Kamu yatırımlarının hızla azalmasının yanı sıra konut talebindeki hızlı düşüş inşaat sektörünü büyük bir durgunluğa itti (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

Deprem yılı 1999'da yüzde 12.5 küçülme yaşayan inşaat sektörü 2000'de ancak yüzde 4.4 büyüdü ve 2001'i yüzde 6'lık küçülme ile kapadı. Kamu yatırım harcamalarının hızla düşmesinin yanı sıra konut talebinin azalması, dışa açılma şansı da sınırlı kalan sektörü iyice çökertti. İnşaat, 2002'nin ilk yarısında, finans ile birlikte belini doğrultamayan iki sektörden biri oldu ve ilk yarıyı yüzde 4.2 küçülme ile kapadı.

TİCARET, SANAYİNİN İZİNDE

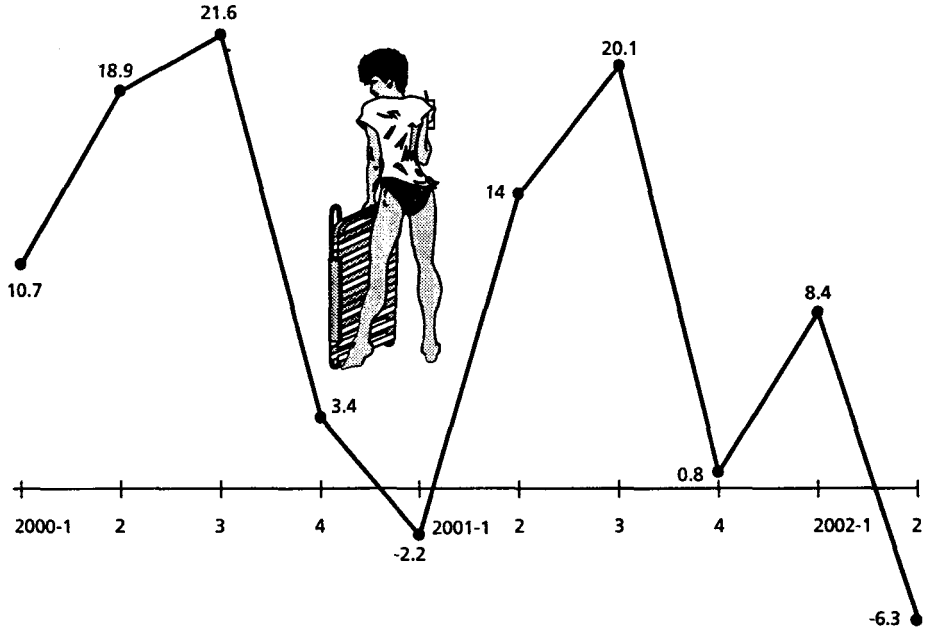

Sanayi sektöründe, 2002'de hızlanan ihracat kaynaklı üretim ve ithalat artışı, toptan ve perakende sektörünü de olumlu etkiledi. Kriz yılı 2001'de yüzde 13 küçülen sektör, 2002'nin ilk yarısında yüzde 8 büyüdü (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

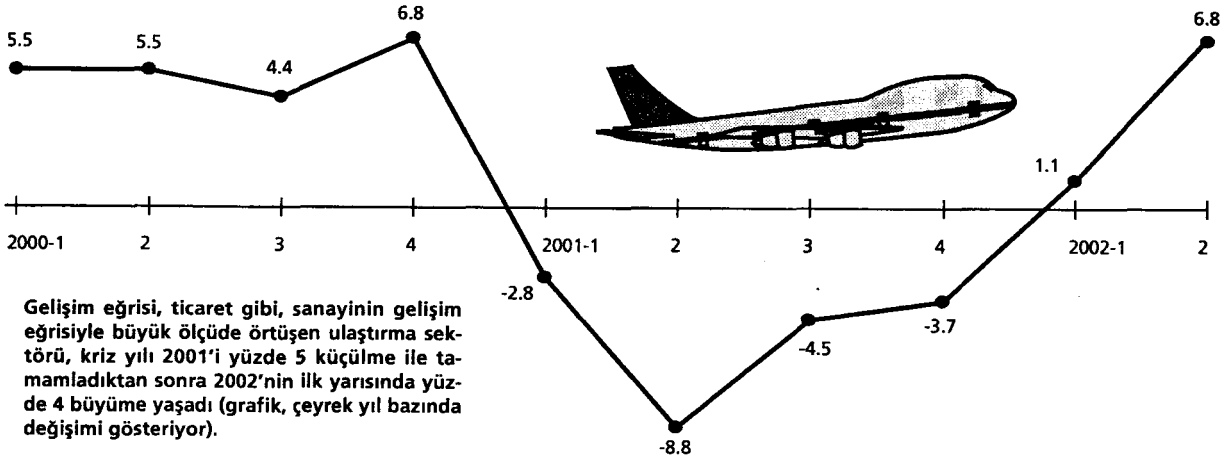

Gelişim eğrisi, imalat sanayii eğrisiyle büyük ölçüde çakışan ticaret sektöründe 2000'de yaşanan yüzde 11'lik büyümenin ardından, kriz yılı 2001'de yüzde 13'e yakın küçülme görüldü. Sektör, 2002'de hızlanan sanayi malları ihracatıyla ilgili üretim ve ithalat artışının etkisiyle 2002'nin ilk yarısını yüzde 8.3 büyüme ile kapadı. Sektörün geleceği, sanayinin kaderine endeksli.

TURİZMDE BÜYÜME DURDU

Devalüasyonlarla dövizin cazibe kazanması ve gerileyen reel ücretler ile birlikte maliyetlerin azalması, turizmde dampingli fiyat uygulamasını mümkün kıldı. Bu durum, ihracatla birlikte turizmi, kriz ortamının yıldızı yaptı ve sektörün omurgası sayılan otel ve lokantacılıkta 2000'de yüzde 17 büyüyen sektör, 2001'i de yüzde 10 büyüme ile kapadı. 2002'nin ilk çeyreğinde de yüzde 8.4 büyüyen sektör, ikinci çeyrekte yüzde 6 dolayında küçüldü. Sektör katma değerinin azalmasında izlenen dampingli fiyat politikasının rolü var. Gelen yabancı sayısı artarken, turizm geliri düşüyor. Kişi başına turizm harcaması azalıyor (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

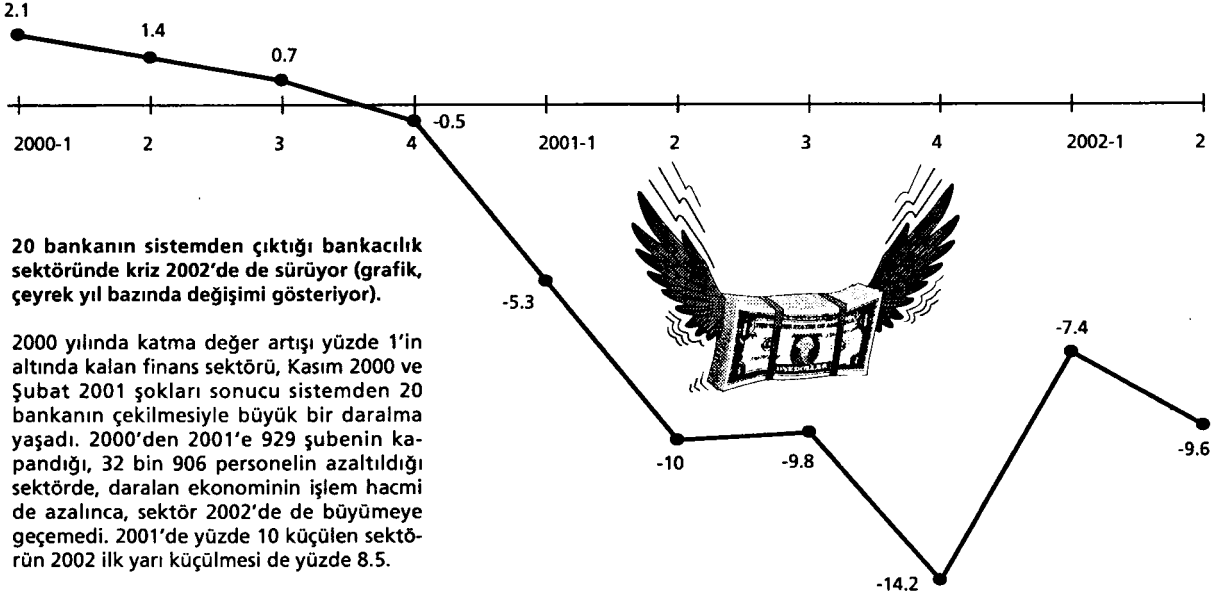
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME DE SANAYİNİN İZİNDE

Gelişim eğrisi, ticaret gibi, sanayinin gelişim eğrisiyle büyük ölçüde örtüşen ulaştırma sektörü, kriz yılı 2001'i yüzde 5 küçülme ile tamamladıktan sonra 2002'nin ilk yarısında yüzde 4 büyüme yaşadı (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

Ulaştırma-haberleşme sektörü katma değeri, sanayi sektöründe yaşanan ihracata bağlı üretim ve ithalat artışının etkisiyle 2002'ye büyüme ile başladı. İlk çeyrekteki yüzde 1'lik büyümeyi ikinci çeyrekteki yüzde 7'ye yaklaşan artış izledi.

FİNANS SEKTÖRÜ BELİNİ DOĞRULTAMIYOR

20 bankanın sistemden çıktığı bankacılık sektöründe kriz 2002'de de sürüyor (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

2000 yılında katma değer artışı yüzde 1'in altında kalan finans sektörü, Kasım 2000 ve Şubat 2001 şokları sonucu sistemden 20 bankanın çekilmesiyle büyük bir daralma yaşadı. 2000'den 2001'e 929 şubenin kapandığı, 32 bin 906 personelin azaltıldığı sektörde, daralan ekonominin işlem hacmi de azalınca, sektör 2002'de de büyümeye geçemedi. 2001'de yüzde 10 küçülen sektörün 2002 ilk yarı küçülmesi de yüzde 8.5.

AÇIK İŞŞİZLİK YÜZDE 12'Yİ GÖRDÜ

Eksik istihdam dikkate alınmadan belirlenen açık işsizlik oranı 2002 başında yüzde 12'ye yaklaşırken 2002'nin ikinci çeyreğindeki canlanmayla yüzde 10'lara düştü (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

2001'de yüzde 10'a yaklaşan küçülme, en önemli etkisini istihdamda gösterdi. 2000 yılında yüzde 6.6 olarak belirlenen işsizlik, işyerlerinin kapanması ve/veya küçülmesiyle, işsizler ordusunu büyüttü. 2001'de işsizlik ortalaması yüzde 8.5 olarak belirlenirken 2002'nin ilk çeyreğinde işsizlik oranı yüzde 11.8'e, işsiz sayısı da 2.5 milyona yaklaştı. Ancak 2002'nin ikinci çeyreğinde ihracata dönük üretimin hareketlenmesi ile oran yüzde 9.6'ya geriledi. İşsizlerin yüzde 22'sini işten çıkarılanlar, yüzde 21'ini de hiç işi olmamış gençler oluşturuyor.

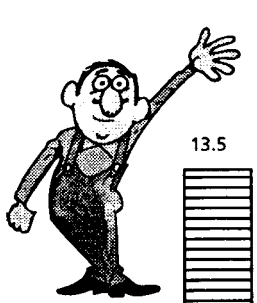
Açık İşsiz Sayısı (Bin Kişi)

2000 ort.	1452
2001-1	1809
2001-2	1567
2001-3	1907
2001-4	2335
2002-1	2462
2002-2	2217

İşsizlik Oranları (%)

ABD	4.5
Almanya	8.6
Fransa	11.9
İspanya	18.8
İtalya	12.2
AB ort.	9.9

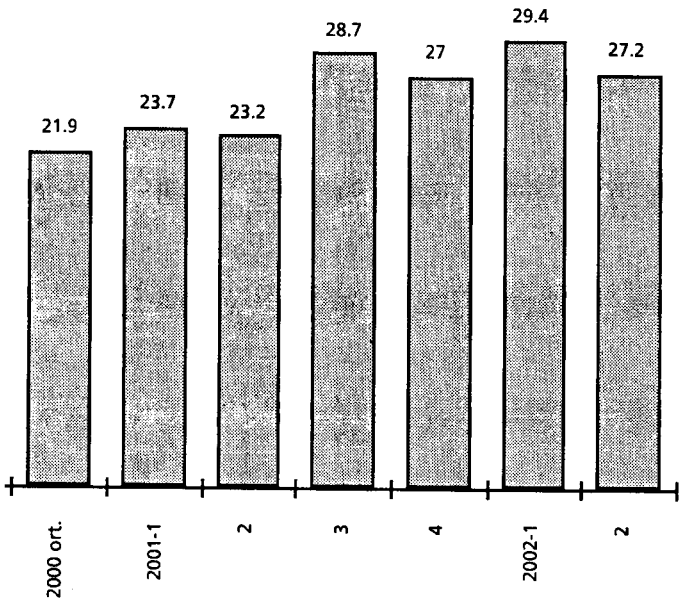
GERÇEK İŞSİZLİK ORANI YÜZDE 18, İŞSİZ SAYISI 3.5 MİLYON

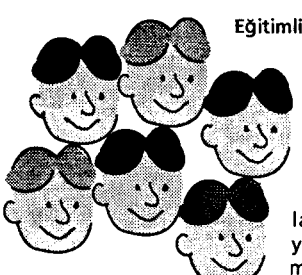

İğreti, part-time ve geçici işlerde çalışan ve her an işsiz kalabilecekler şeklinde tanımlanan "eksik istihdam" da dikkate alındığında, 2002 başında işsizlik oranı yüzde 18'e yaklaştı. Bunun ikinci çeyrekte yüzde 15.5'a düştüğü görülüyor. Bu, işsiz sayısının 3.5 milyona yaklaşması demek.

EĞİTİMLİ GENÇLERİN YÜZDE 30'U İŞSİZ...

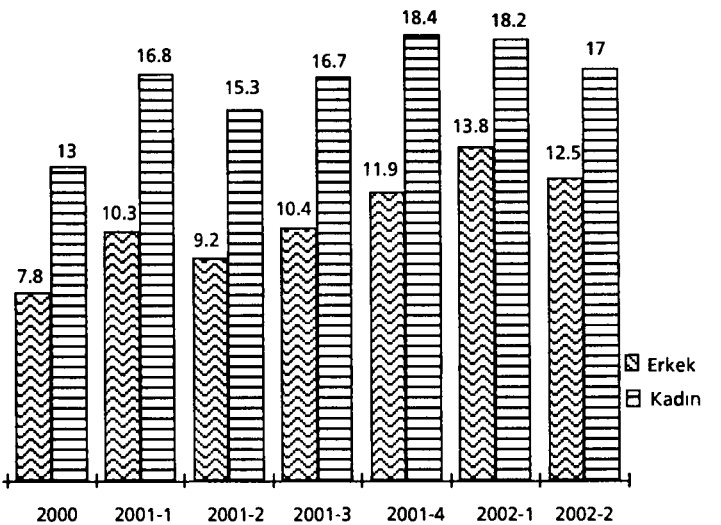
Eğitimli genç işsizlik oranı kentlerde yüzde 31'i buldu.

Krizin deştiği önemli bir yara, gençler, özellikle eğitimli gençler kesimindeki işsizlik. Kriz öncesinde, 2000'de yüzde 22 olarak belirlenen eğitimli genç işsizlik oranı, 2001'de hem yeni istihdam alanlarının açılmaması hem de işi olanların işten çıkarılmalarıyla hızla tırmandı ve 2001 ortalaması yüzde 26'ya yaklaştı. Özellikle İstanbul'da finans, reklam, medya, ithalat sektörlerinde büyük bir beyaz yakalı işsizliği yaşandı.

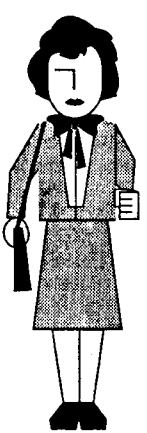
2002'de de etkisini sürdüren bu kategorideki işsizlik, birinci çeyrekte yüzde 30'a yaklaşmış görünürken kentlerde yüzde 31'e merdiven dayadı.

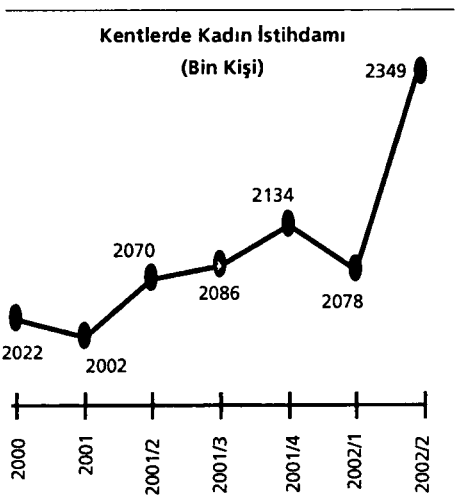
Eğitim sistemindeki çarpıklığın da ürünü olan eğitimli genç işsizliği özellikle kentlerde ciddi bir gerilim kaynağı oluştururken genç kuşağın geleceğe inancını sarsıyor ve yaşama sevincini azaltıyor, ciddi norm kaymalarına zemin hazırlıyor.

KADIN İŞSİZLİĞİ DAHA YÜKSEK

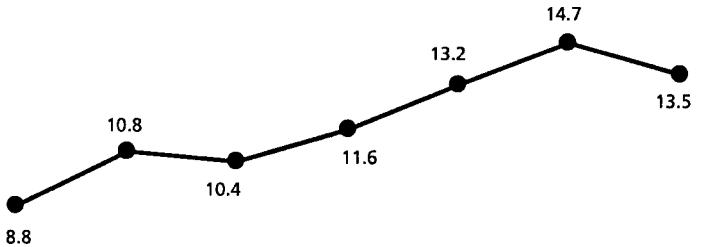

Kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 23 ve işi olanların yüzde 76'sı erkek, yüzde 24'ü kadın. Krizde yüzde 12'ye yaklaşan işsizlik oranı kadınlar arasında yüzde 18'i aştı. Kadınlar, ancak eğitimli olabilirlerse işte tutunabiliyor, iş bulabiliyorlar.

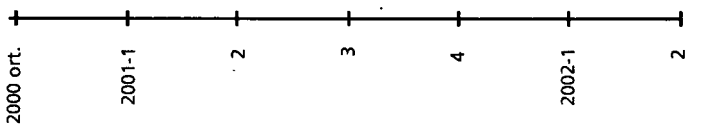

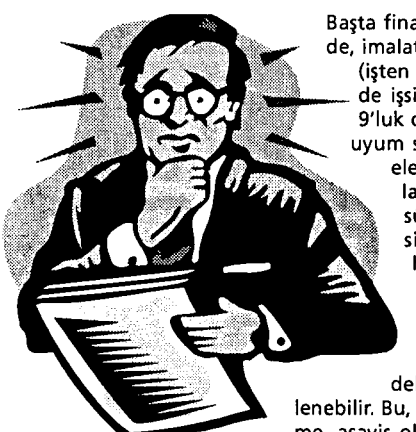

KENTLERDE AÇIK İŞSİZLİK YÜZDE 15

2000 yılında yüzde 9 olan kentlerdeki açık işsizlik, 2002'de yüzde 15'e yaklaştı. Tarımdaki gerileme, kırlardaki işsizliği artırarak kentlere göç baskısını yoğunlaştırıyor (grafik, çeyrek yıl bazında değişimi gösteriyor).

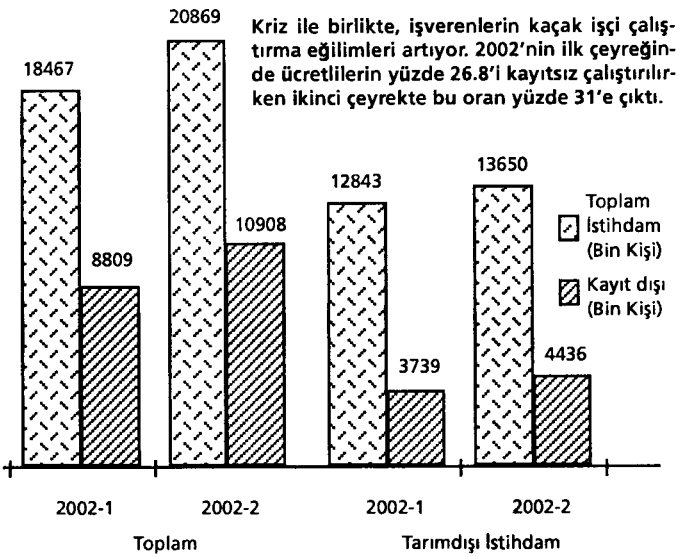

Başta finans olmak üzere hizmet sektöründe, imalat sanayiinde yaşanan tensikatların (işten çıkarmaların) da etkisiyle kentlerde işsizlik tırmandı ve 2000'deki yüzde 9'luk düzeyinden yüzde 15'e çıktı. Krize uyum sağlamanın en kolay yolu olarak eleman azaltma yoluna giden firmalar karşısında, çalışanların örgütsüzlüğü ve/veya sendikaların etkisizliği sonucu, kentlerde işsizlik hızlandı.

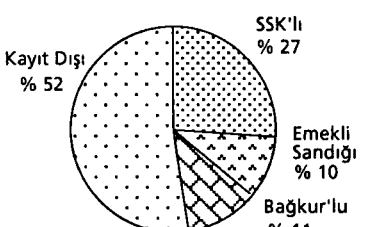
Kentler, tarımın küçülmesiyle kırlarda da artan işsiz kitlelerin göç baskısı altında. Bu göçle birlikte kentlerde işsizliğin önümüzdeki yıllarda daha çok artması beklenebilir. Bu, başta konut, altyapı, enformalleşme, asayiş olmak üzere büyük kent sorunlarının da büyümesi anlamını taşıyor.

İşsizliği azaltmak, büyümeyi hızlandırmaktan geçiyor. Yüzde 12'yi bulmuş işsizlik oranını her yıl yarım puan azaltmak, en az yüzde 6'lık büyümeyi gerektiriyor. Bu, Türkiye ekonomisinin sürekli ve istikrarlı büyüme sürecine geçmesi gerekliliği demek. Ancak, 210 milyar doları aşan iç ve dış borç kamburu ile bu ölçüde bir büyüme trendi yakalamak kolay görünmüyor. En azından IMF, büyümeden önce, borçların ödenebilirliği hedefine öncelik verdiği için büyüme ve istihdam hedefi arka planda kalıyor.

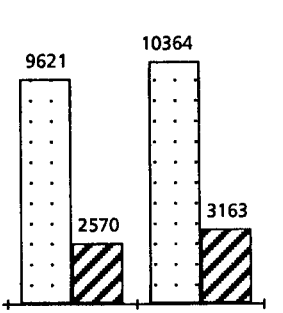
ÜCRETLİLERİN YÜZDE 31'İ KAÇAK ÇALIŞTIRILIYOR

Kriz ile birlikte, işverenlerin kaçak işçi çalıştırma eğilimleri artıyor. 2002'nin ilk çeyreğinde ücretlilerin yüzde 26.8'i kayıtsız çalıştırılırken ikinci çeyrekte bu oran yüzde 31'e çıktı.

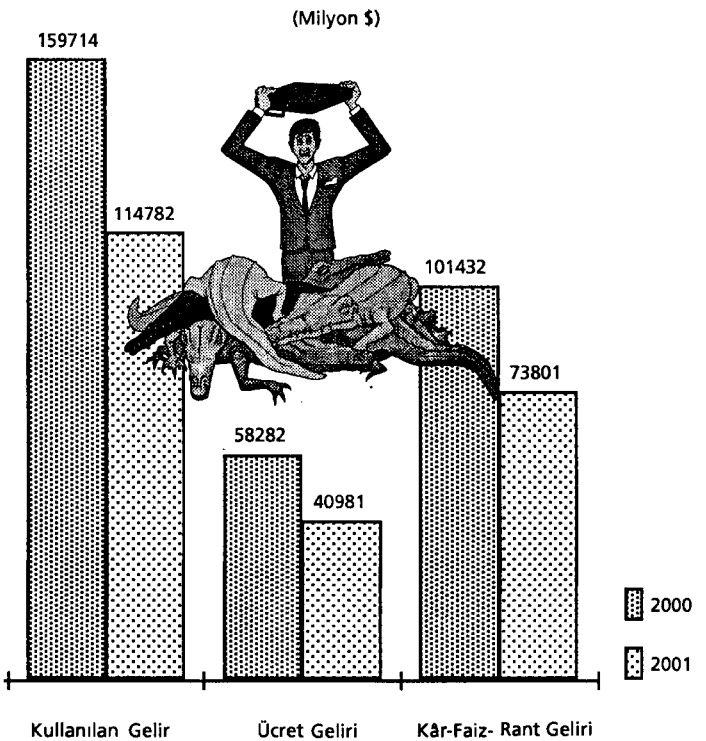

Toplam İstihdam 20 Milyon 869 bin

DİE, Hanehalkı İşgücü verilerine göre, 2002'nin ilk çeyreğinde 2 milyon 570 ücretli ve yevmiyelinin kaçak çalıştırıldığı belirlenirken ikinci çeyrekte bu sayının yüzde 23 artışla 3 milyon 163 bine çıktığı görülüyor. İşverenler, krize karşı ayakta kalabilmenin bir yöntemi olarak, (işçilerin bilgisi dahilinde ya da gizli), istihdamı Maliye'ye ve SSK'ya bildirmiyor, böylece vergi ve SSK prim yükünden kurtuluyor; ancak işçileri sosyal güvenliksiz, devleti de vergi ve primsiz bırakıyorlar.

GELİR AZALDI, PAYLAŞIM DAHA DA BOZULDU

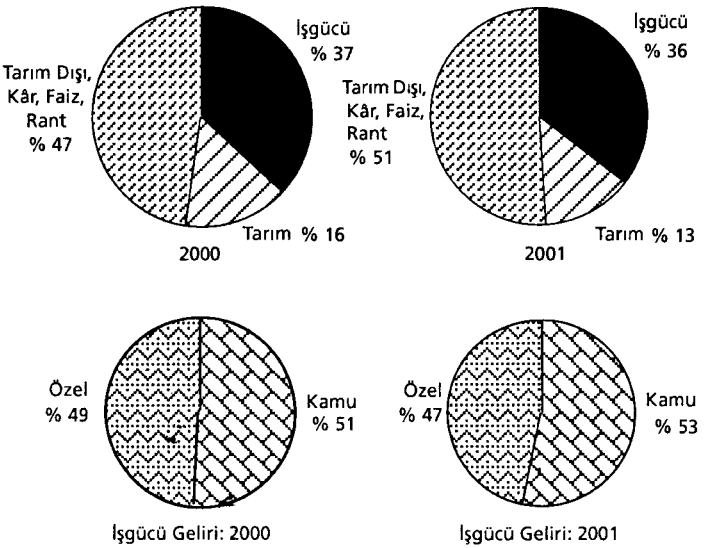

Kullanılabilir gelir, dolar bazında yüzde 28 azalırken ücret ve maaş gelirleri yüzde 30 düştü.

Krizle birlikte milli gelir küçülünce, 2001 yılında kullanılabilir gelir de düştü. Dolar bazında 2000 yılında yaklaşık 160 milyar dolarlık gelir aileler arasında paylaşılırken 2001'de bu pasta yaklaşık 115 milyar dolara kadar küçüldü. Böylece hanelere 45 milyar dolar daha az gelir girdi. Ama bu küçülen pastanın paylaşımı eskisi gibi kalmadı. Kriz yılı pastasından da ücretliler daha az pay aldılar. DİE'nin, gelire göre GSMH verileri, işgücüne yapılan ödemelerin 58.2 milyar dolardan yaklaşık 41 milyar dolara indiğini, dolayısıyla ücretli-maaşlı ailelere 1 yılda 17 milyar daha az gelir girdiğini, bunun da yüzde 30 yoksullaşmaya tekabül ettiğini ortaya koyuyor. İşgücü ödemeleri, 2000 yılında yüzde 37 paya sahipken, 2001'de yüzde 35.7'ye düştü. Ücretliler bölüşümde 1 yılda 1.3 puan daha geriye gittiler.

ÖZEL SEKTÖR İŞÇİLERİ VE TARIM ZARARLI ÇIKTI

İşgücü ödemelerinde özel sektör işçilerinin payı azalırken, kâr-faiz-rant gelirlerinde de tarımın payı 2.3 puan geriledi.

DİE'nin gelir yöntemiyle GSMH hesaplamalarına göre, işgücü ve "işletme artığı (kâr-faiz-rant)" şeklinde paylaşılan gelir, 2000'den kriz yılı 2001'e değişim gösterdi. Bu paylaşım özellikle özel sektör işçileri ile tarım kesimi aleyhine gelişirken, küçülmüş gelirden tarım dışı sermayedarlar daha çok pay aldılar. Cari fiyatlarla paylaşılan gelir 2000'den 2001'e yüzde 45.8 arttı. Ancak bu cari artış enflasyondan arındırıldığında, gelir pastasının reel anlamda yüzde 22.5 oranında küçüldüğü söylenebilir. Bu küçülen pastadan işgücü yüzde 35.7 pay aldı. Bu oran 2000'de yüzde 37 idi. Dolayısıyla işgücü için hem pasta küçüldüğü hem de zaten küçülmüş pastadan 1.3 puan daha az pay alındığı için yoksullaşma katlandı. Ama bu küçülmeden özel sektör işgücü daha çok etkilendi. Onların 2000'deki pastadan payları yüzde 24 iken 2001'de yüzde 16.6'ya indi. Kamu işgücünün ise kriz öncesi pastadan payı yüzde 19 iken, küçülmüş 2001 pastasından payı yüzde 19.2 oldu. Dolayısıyla kamu çalışanları krizdeki küçülme paylarını biraz olsun telafi edebildiler. Genel yoksullaşmadan "eşit" nasiplendiler. Ama özel kesim işçileri hem küçülmeden gelir kaybına uğradılar hem de küçülmüş pastadan daha az dilim aldılar. Aynı şey tarım için de geçerli. Tarımda ücret dışı gelirler, toplam 2000 gelirlerinin yüzde 15.5'i iken 2001'de yüzde 13.2'ye düştü. Dolayısıyla tarım için de hem küçülmeden olumsuz etkilendiler hem de küçülmüş pastadan dilimleri azaldı, denilebilir.

ENFLASYON KRİZDE AZDI

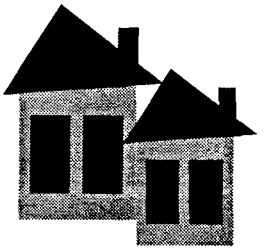
TEFE, Aylık Değişim, %

1999 sonunda IMF destekli başlatılan "kur çıpasına dayalı" enflasyonla mücadele programı, fiyatları 2001 Şubat krizi öncesi TÜFE'de yıllık 33.6'ya, TEFE'de ise yüzde 26.5'a kadar düşürmüş görünüyordu. Ama aynı sabit kur politikası, ithalatı büyütüp cari açıkta sermaye kaçışını hızlandıran bir patlamaya da yol açınca, sermaye kaçışı, bankacılık krizini, o da faiz patlamasını getirdi. Kurun aşırı değerli hali devalüasyon baskısını artırınca Şubat krizinin arkasından mevcut kur sistemi terk edildi ve TL büyük bir fiili devalüasyona maruz kaldı. Kamuda fiyatlar hızlandı, onu özel sektör fiyat artışları izledi. Enflasyon yeniden azdı. 2001 sonunda enflasyon oranları TÜFE'de yüzde 68.5'u, TEFE'de yüzde 88.6'yı buldu. Kur ve KİT fiyatlarından etkilenen TEFE, talepten daha çok etkilenen TÜFE'den 20 puan fazla arttı.

30

AİLELER YOKSULLAŞTI, FİYATLAR TERBİYE OLDU

TÜFE, Aylık Değişim, %

Hanelere giren gelirin dolar bazında yüzde 30'u bulması, başta dayanıklı, dayanıksız tüketim mallarına olan talebi azaltınca fiyatlar da aşağı inmeye başladı. Kriz sonrası IMF programının ana hedefi yine enflasyonu yüzde 20'lere çekmek olarak belirlendi. İç talebin iyice düşmesinin etkisiyle tüketici fiyatlarında bir iniş süreci başladı. Özellikle tarımsal rekoltenin iyi olması, sebze-meyve ihracının azalması iç fiyatları ucuzlatınca, gıda fiyatları düştü, bu da genel tüketici fiyatlarına olumlu etki yaptı. Uluslararası ham petrol fiyatlarındaki artışlar, KİT ürünlerine yapılan zamlar ve seçimlerin gündeme gelmesi ile yaşanan belirsizlik ortamı ise fiyat artışlarını yukarı iten etmenler. 2002'nin ilk 6 ayında yüzde 12'de kalan tüketici fiyat artışları, yıl sonu hedefi olan yüzde 35'lik enflasyonu mümkün göstermekteydi.

AİLELER ESKİSİ GİBİ TÜKETEMİYOR

Kriz yılı 2001'de, 2000'e göre tüketim harcamaları sabit fiyatlarla yüzde 9 azaldı. 2002'nin ilk yarısında da tüketim, kriz öncesi günlere dönemedi.

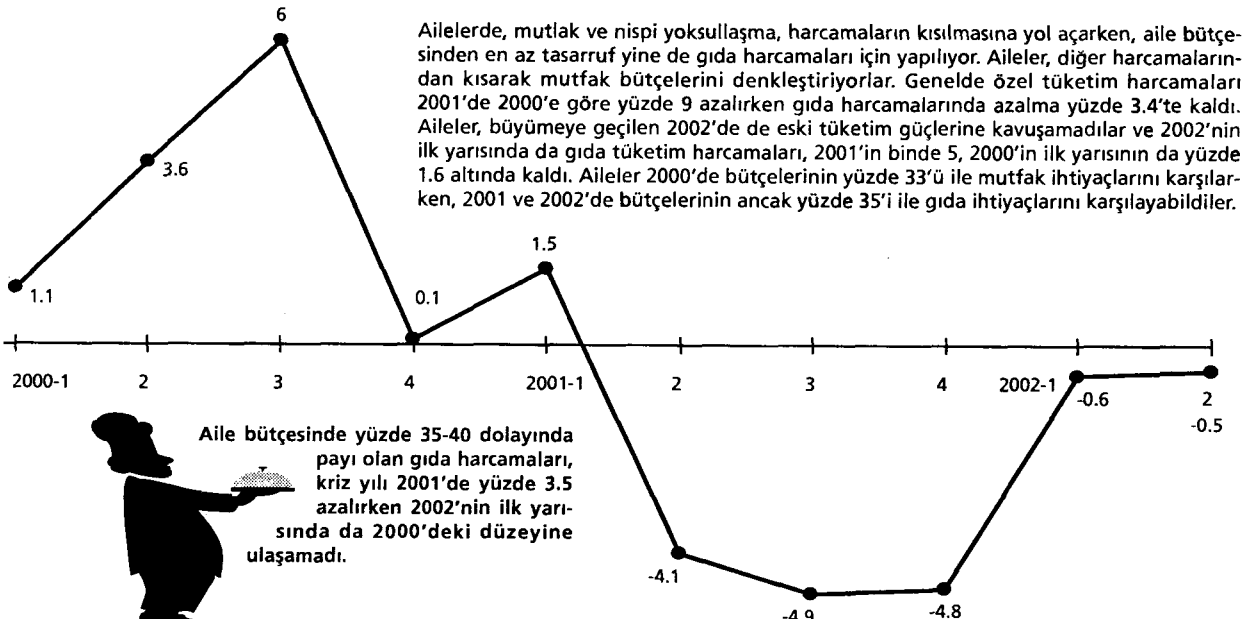

İşten çıkarmalar, reel gelirlerin düşmesi ve geleceğe dönük kaygılar ailelerin tüketim harcamalarını kısmalarını da beraberinde getirdi. Kriz yılı 2001'de 2000'e göre özel tüketim harcamaları yüzde 9 azalırken, 2002'nin ilk yarısında da, kriz öncesi dönemin tüketim trendi yakalanamadı. 2002'nin ilk yarısındaki tüketim harcamaları, 2001'in ilk yarısını binde 5 aşsa da, kriz öncesi 2000'in ilk yarısındaki tüketimin hâlâ yüzde 7.2 altında.

GIDA HARCAMALARI ARTMIYOR

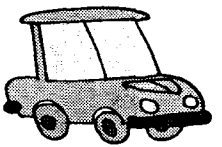
Ailelerde, mutlak ve nispi yoksullaşma, harcamaların kısılmasına yol açarken, aile bütçesinden en az tasarruf yine de gıda harcamaları için yapılıyor. Aileler, diğer harcamalarından kısarak mutfak bütçelerini denkleştiriyorlar. Genelde özel tüketim harcamaları 2001'de 2000'e göre yüzde 9 azalırken gıda harcamalarında azalma yüzde 3.4'te kaldı. Aileler, büyümeye geçilen 2002'de de eski tüketim güçlerine kavuşamadılar ve 2002'nin ilk yarısında da gıda tüketim harcamaları, 2001'in binde 5, 2000'in ilk yarısının da yüzde 1.6 altında kaldı. Ailer 2000'de bütçelerinin yüzde 33'ü ile mutfak ihtiyaçlarını karşılarken, 2001 ve 2002'de bütçelerinin ancak yüzde 35'i ile gıda ihtiyaçlarını karşılayabildiler.

Aile bütçesinde yüzde 35-40 dolayında payı olan gıda harcamaları, kriz yılı 2001'de yüzde 3.5 azalırken 2002'nin ilk yarısında da 2000'deki düzeyine ulaşamadı.

BEYAZ EŞYA VE OTOMOBİLE TALEP BIÇAK GİBİ KESİLDİ

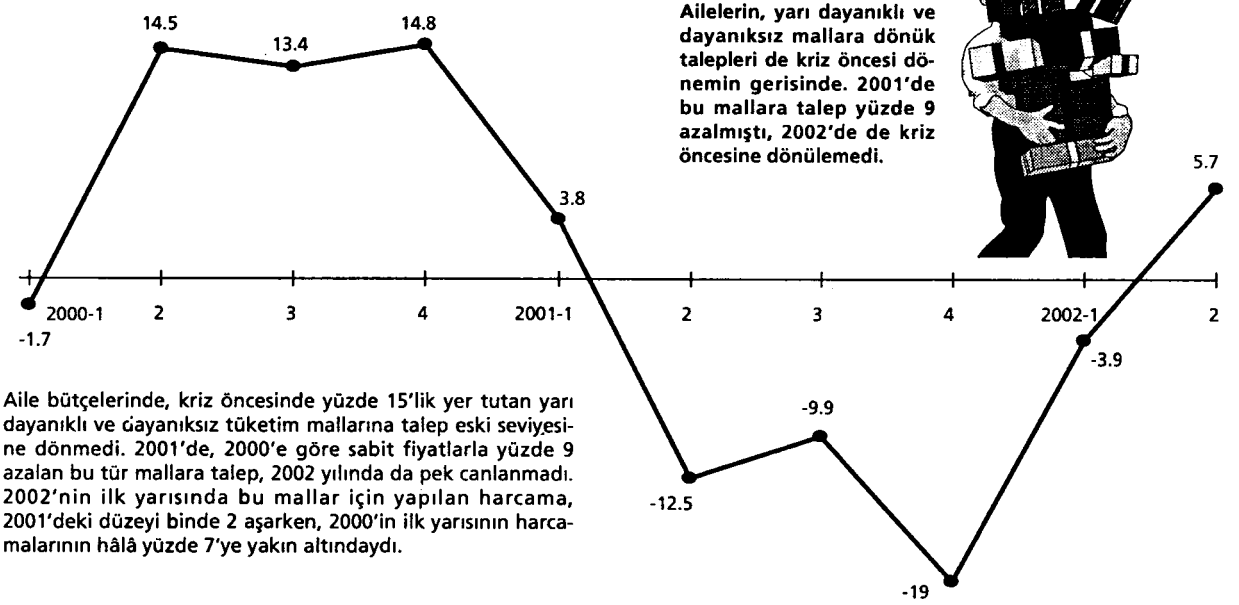
Aileler, kriz koşullarında öncelikle beyaz eşya, otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarına olan taleplerini azalttılar. Dayanıklı mal tüketimi kriz öncesinin yüzde 30 altında.

Ailelerin kriz koşullarında temelde erteledikleri ya da almaktan vazgeçtikleri tüketim malları beyaz eşya ve otomobil gibi dayanıklı mallar oldu. Kriz öncesinde, 2000'de aile bütçelerinde yüzde 18'lik payı olan dayanıklı mallara 2001'de ayrılan harcama yüzde 15'e indi. Aileler, 2002'nin ilk yarısında da 2000'in ilk yarısında yaptıkları harcamanın yüzde 28 gerisindeydiler. İç tüketimdeki bu azalma, sözkonusu mal üreticisi sanayicileri dış satıma zorlamış oldu.

TÜKETİM MALLARI HARCAMALARI ESKİYE DÖNMEDİ

TÜFE, Aylık Değişim, %

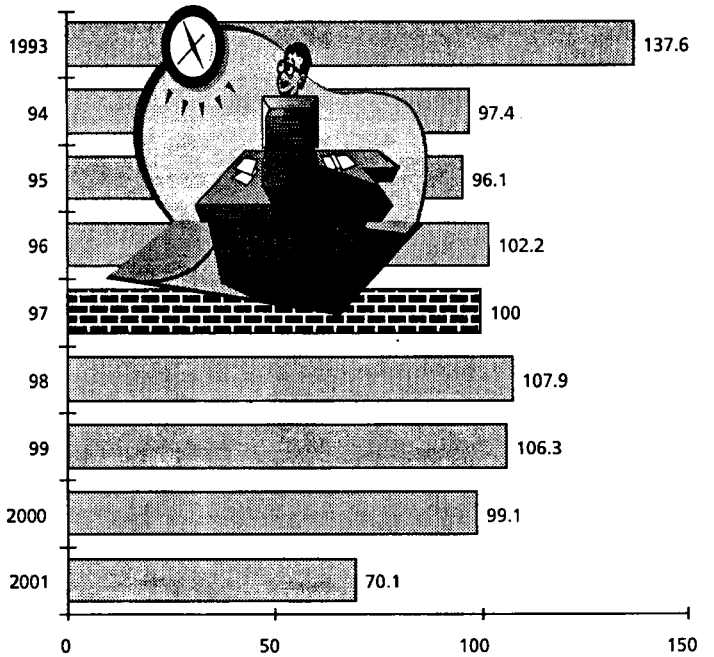

Ailelerin, yarı dayanıklı ve dayanıksız mallara dönük talepleri de kriz öncesi dönemin gerisinde. 2001'de bu mallara talep yüzde 9 azalmıştı, 2002'de de kriz öncesine dönülemedi.

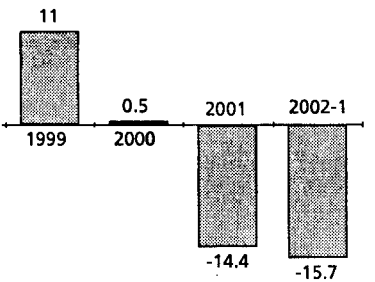
Aile bütçelerinde, kriz öncesinde yüzde 15'lik yer tutan yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarına talep eski seviyesine dönmedi. 2001'de, 2000'e göre sabit fiyatlarla yüzde 9 azalan bu tür mallara talep, 2002 yılında da pek canlanmadı. 2002'nin ilk yarısında bu mallar için yapılan harcama, 2001'deki düzeyi binde 2 aşarken, 2000'in ilk yarısının harcamalarının hâlâ yüzde 7'ye yakın altındaydı.

REEL ÜCRETLERDE HIZLI DÜŞÜŞ

Özel İmalat Sanayiinde Ücret Endeksi (ABD Doları cinsinden, 1997=100)

Saat Başına Reel Ücrette Değişim (%)

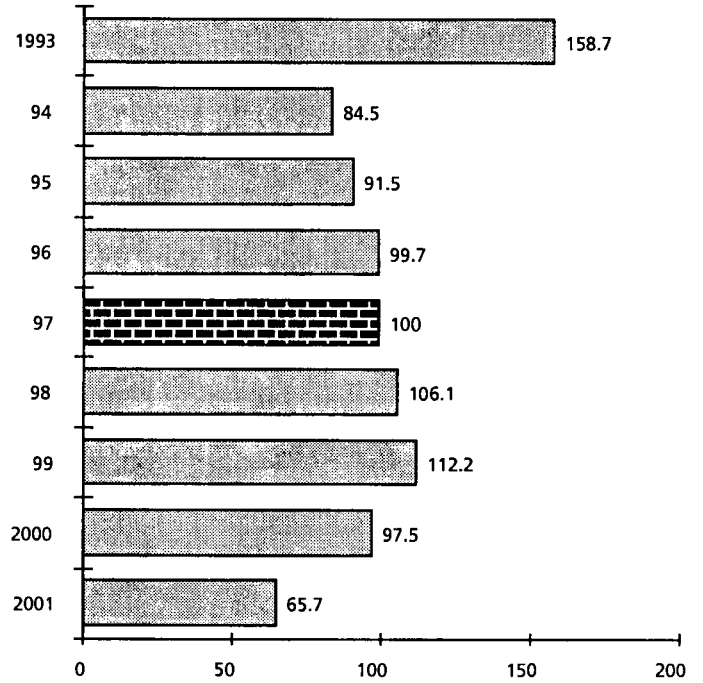

İmalat sanayiinde birim ücret endeksi 2001 krizi sonrasında son 13 yılın en düşük düzeyine ulaştı. Dolar bazında 1997'de 100 olan birim ücretler 2001 yılında 70'e kadar düştü. İmalat sanayiinde saat başına reel ücretler 2001'de önceki yıla göre yüzde 14.4 oranında azaldı. 2002'nin ilk çeyreğinde de düşüş yüzde 16'ya yaklaştı.

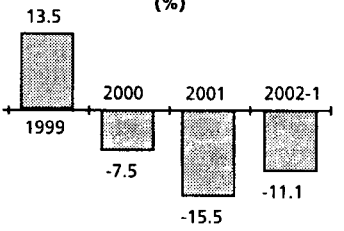
Sanayi işverenleri, ücretlere enflasyon altında zam yaparak ya da hiç zam yapmayarak maliyetlerini düşürürken bununla krize direnme, ihracat için rekabet gücü bulma imkânına kavuştular. Ancak, krizi aşmak için uyguladıkları tensikat ve reel ücreti azaltma, öte yandan aile gelirlerinin, dolayısıyla tüketimin azalmasına ve iç talebin düşmesine yol açtı.

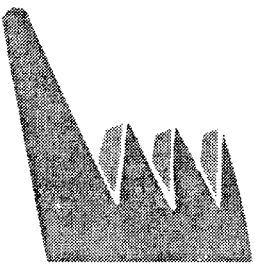
TEKSTİL ÜCRETLERİNE MAKAS

Tekstilde Ücret Endeksi (ABD Doları cinsinden, 1997=100)

Tekstilde Saat Başına Reel Ücret Değişimi (%)

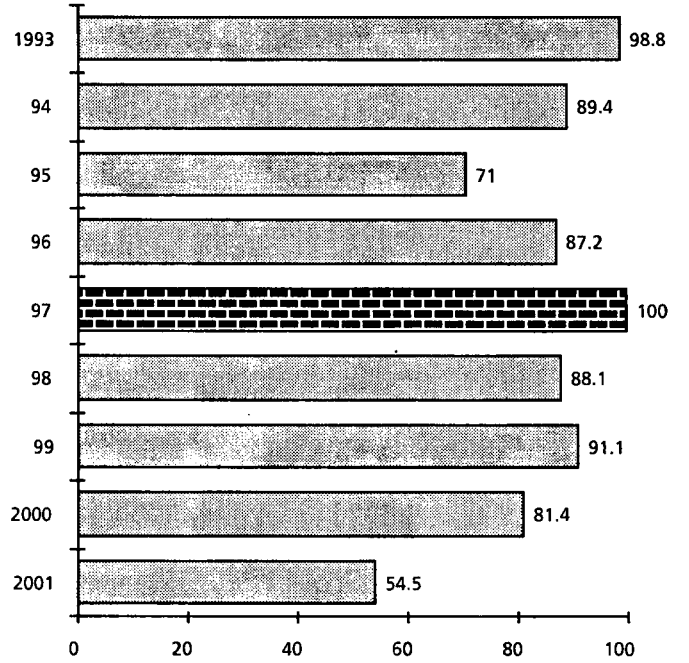

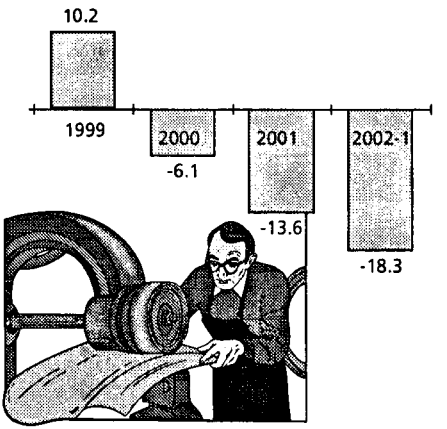
Tekstil sanayiinde özel kesimde birim ücret endeksi 2001 krizi sonrasında son 13 yılın en düşük düzeyine indi. Dolar bazında 1997'de 100 olan birim ücretler 2001 yılında 66'ya kadar düştü. Tekstil sanayiinde saat başına reel ücretler 2000'de yüzde 7.5, 2001'de de yüzde 15.5 azaldı. Bu düşüş 2002'nin ilk çeyreğinde de yüzde 11.1'i buldu. Tekstil, ücretlerdeki bu azalma sayesinde dış pazarda rekabet şansı buluyor.

GİYİM SANAYİİNE DÜŞÜK ÜCRET DOPİNGİ

Giyimde Ücret Endeksi (ABD Doları cinsinden, 1997=100)

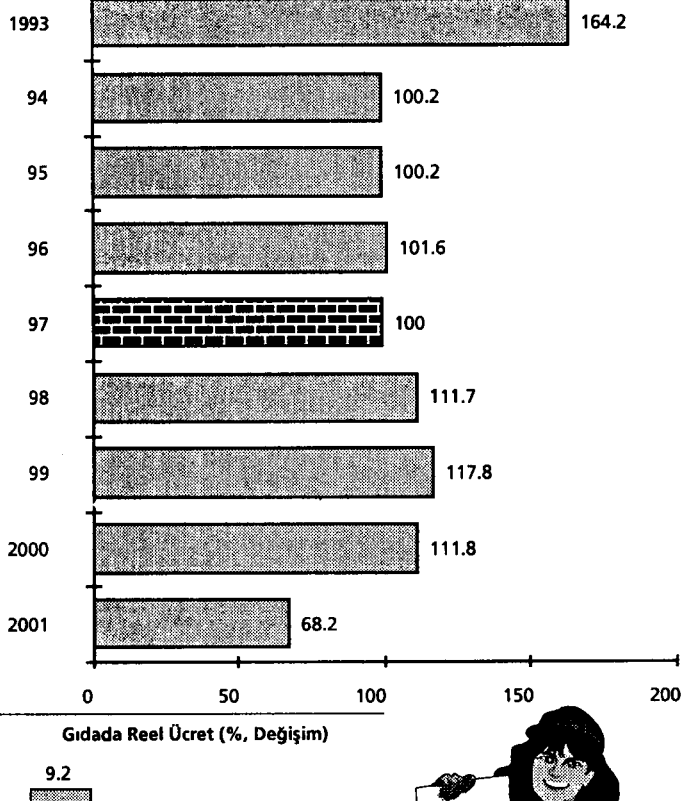

Giyimde Reel Ücret (%, Değişim)

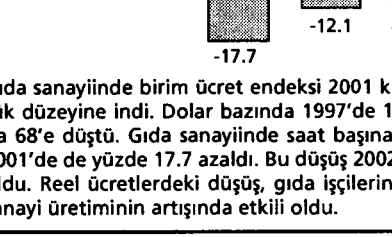

İhracatın lokomotifi giyim sanayiinde birim ücret endeksi 2001 krizi sonrasında son yılların en düşük düzeyine indi. Dolar bazında 1997'de 100 olan birim ücretler 2001'de 54.5'a kadar düştü. Giyim sanayiinde saat başına reel ücretler 2000'de yüzde 6.1, 2001'de de yüzde 13.6 azaldı. Bu düşüş 2002'nin ilk çeyreğinde de yüzde 18.3'ü buldu. Giyim sanayii, ücretlerdeki bu azalma sayesinde dış pazarda rekabet şansını ve ihracatını artırıyor.

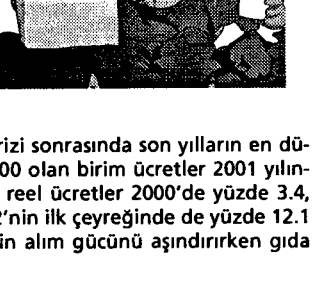
GIDA İŞÇİLERİNİN DE ALIM GÜCÜ DÜŞTÜ

Gıdada Ücret Endeksi (ABD Doları cinsinden, 1997=100)

Gıdada Reel Ücret (%, Değişim)

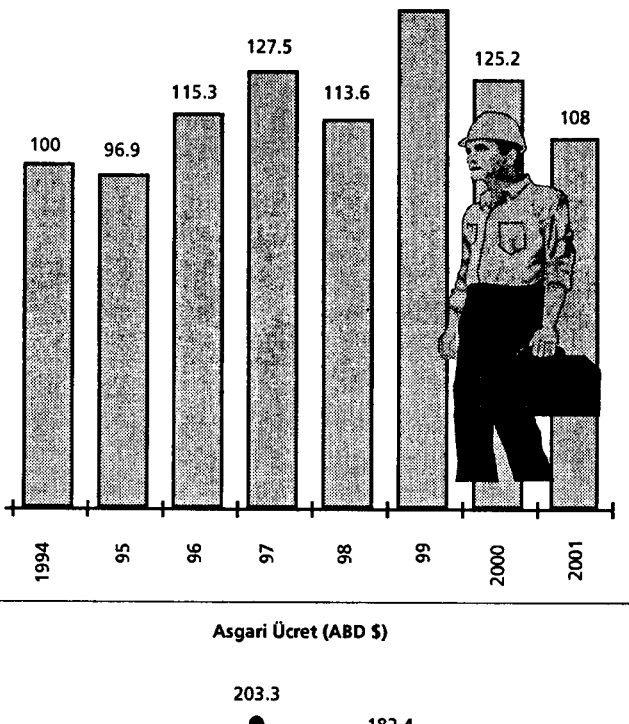

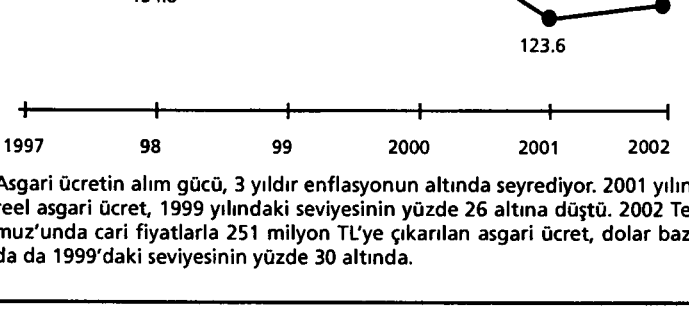
Gıda sanayiinde birim ücret endeksi 2001 krizi sonrasında son yılların en düşük düzeyine indi. Dolar bazında 1997'de 100 olan birim ücretler 2001 yılında 68'e düştü. Gıda sanayiinde saat başına reel ücretler 2000'de yüzde 3.4, 2001'de de yüzde 17.7 azaldı. Bu düşüş 2002'nin ilk çeyreğinde de yüzde 12.1 oldu. Reel ücretlerdeki düşüş, gıda işçilerinin alım gücünü aşındırırken gıda sanayi üretiminin artışında etkili oldu.

ASGARİ ÜCRETLİ SÜRÜNÜYOR

Reel Asgari Ücret, 1994=100

Asgari Ücret (ABD $)

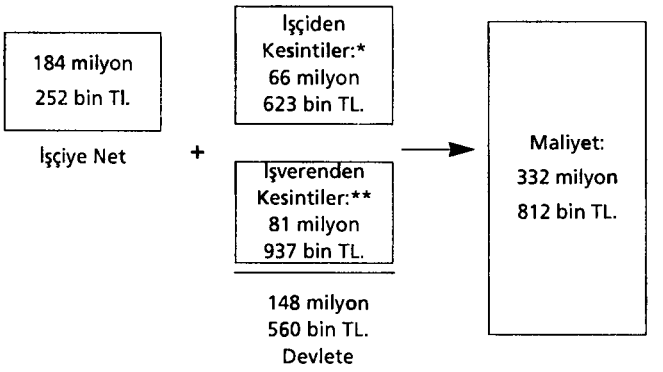

Asgari ücretin alım gücü, 3 yıldır enflasyonun altında seyrediyor. 2001 yılında reel asgari ücret, 1999 yılındaki seviyesinin yüzde 26 altına düştü. 2002 Temmuz'unda cari fiyatlarla 251 milyon TL'ye çıkarılan asgari ücret, dolar bazında da 1999'daki seviyesinin yüzde 30 altında.

40

55 İŞÇİYE, 45 DEVLETE

Asgari Ücretlinin Maliyeti, 1.7.2002 İtibariyle

* SSK primi % 14, İşsizlik Sigorta Fonu % 2, Gelir Vergisi % 15, Damga Vergisi % 6

** SSK primi % 19.5, İşsizlik Sigorta Fonu % 2, SSK Prim Farkı

Asgari ücretten işçinin devlete ödediği vergi ve SSK primleri ile işverenin ödediği prim ve vergiler, işçinin eline net geçen paranın boyutlarına yaklaşıyor. İstihdamdan alınan vergi ve primlerden kaçmak için işverenler artan ölçüde kaçak işçi çalıştırmaya yöneliyorlar.

Asgari ücretli, eline geçen net paranın yüzde 36'sı kadar prim ve vergi öderken, işveren de işçi istihdamından dolayı, işçinin eline geçen net paranın yüzde 45'i kadar vergi ve prim ödüyor. Böylece iki taraftan devlete ödenen vergi, prim ve diğer kesintiler, işçinin eline geçenin yüzde 80'ini aşıyor.

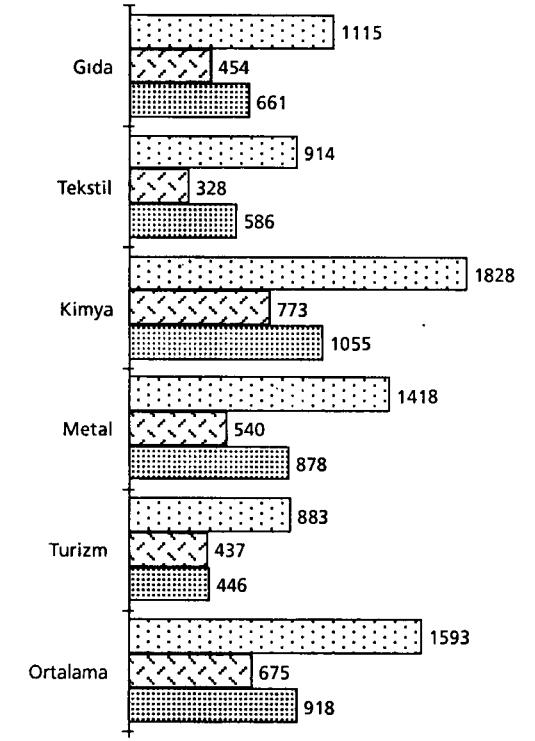
Devletin istihdam üzerinden aldığı bu kesintiler, kayıtlı işçi istihdamını caydırırken, kaçak işçi çalıştırmaya sevk ediyor.

2002'nin ilk çeyreğinde 2 milyon 570 ücretli ve yevmiyelinin kaçak çalıştırıldığı belirlenirken ikinci çeyrekte bu sayının yüzde 23 artışla 3 milyon 163 bine çıktığı görülüyor.

EN DÜŞÜK ÜCRET TURİZMDE, EN İYİSİ KİMYADA

Milyon TL.

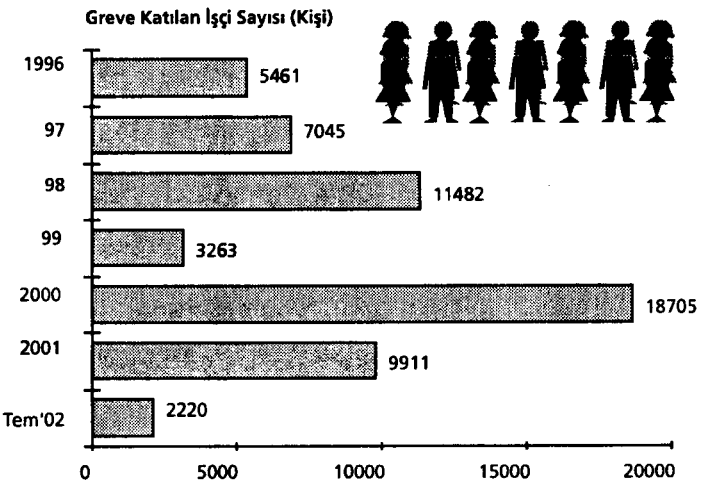

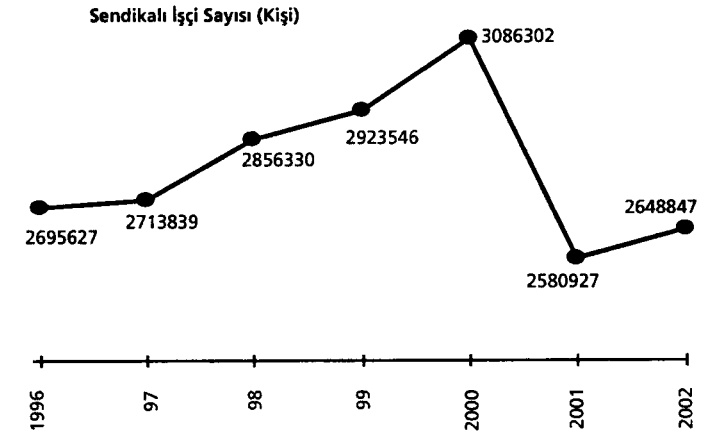

Kısa adı TİSK olan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'na üye işyerlerinde bağıtlanan toplu sözleşme verilerine göre, en düşük ücret turizm işçisine verilirken en yüksek ücreti kimya sektörü alıyor. 2002'de tüm sektörlerin aylık ücret ortalaması net 919 milyon TL olarak belirlenirken turizmde işçinin eline geçen net ücretin 446 milyon TL ile, ortalama ücretin yarısına yaklaştığı görüldü. Turizm, döviz kurunun yanı sıra düşük ücret avantajını da kullanarak döviz girdilerini artırıyor. Bir diğer ihracata dönük sektör tekstil ise düşük ücrette ikinci sırada. Tekstilde toplu sözleşme şansına sahip işyerlerinde işçilerin ortalama net ücreti aylık 587 milyon TL ve genel ortalamanın yüzde 64'ü dolayında.

İŞÇİLERİN BİNDE 1'İ GREV YAPABİLDİ

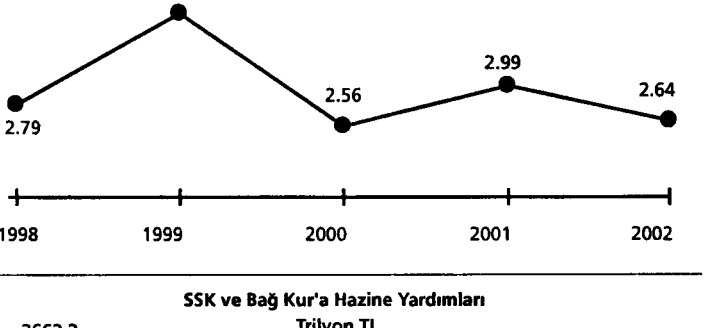

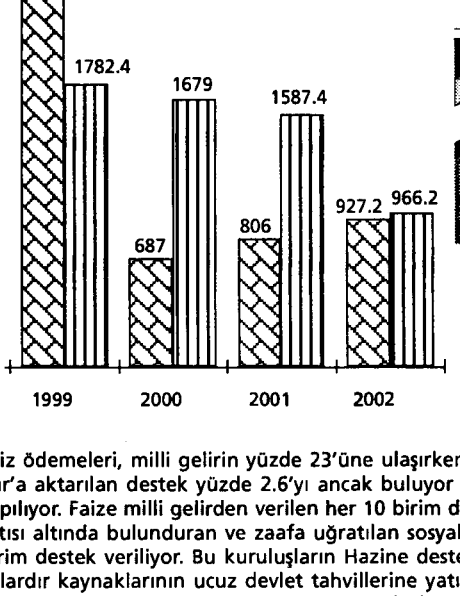

12 Eylül ile birlikte tersyüz edilen sendikal düzen bir türlü kendine gelemedi. 1982 Anayasası örgütlenme, toplu sözleşme ve grev hakkının içini boşaltınca, işçilerin sendikal çabaları da etkisiz kaldı ve sonuçta ücretliler hızla yoksullaştırılırken direnme çabası da zayıfladı. 2,5 milyon sendikalı olduğu iddia edilen Türkiye'de 2002 Temmuz'una kadar ancak 2 bin 220 kişi grev yaptı. Bu, ancak binde 1 işçinin greve çıkması anlamına geliyor.

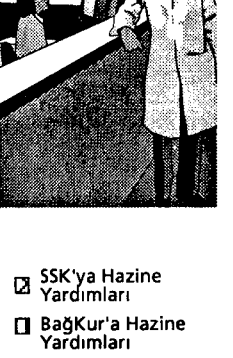
FAİZE 10, SOSYAL GÜVENLİĞE 1..

Hazine Yardımlarının GSMH'ya Oranı, %

SSK ve Bağ Kur'a Hazine Yardımları
Trilyon TL

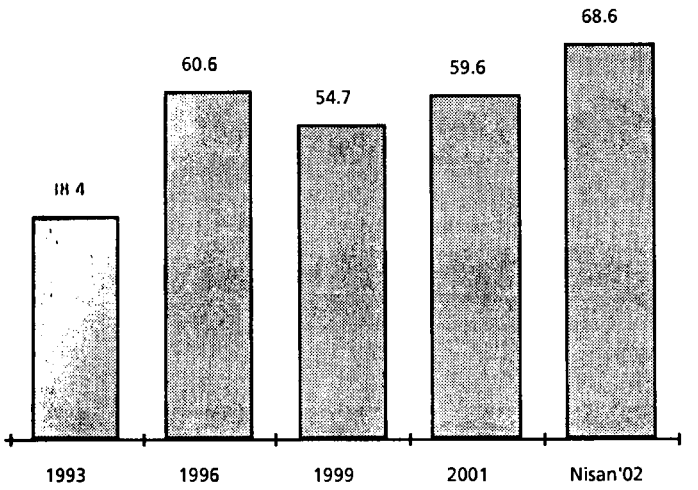

Faiz ödemeleri, milli gelirin yüzde 23'üne ulaşırken Hazine'den SSK ve Bağkur'a aktarılan destek yüzde 2.6'yı ancak buluyor ve sürekli eleştiri konusu yapılıyor. Faize milli gelirden verilen her 10 birim desteğe karşılık, milyonları çatısı altında bulunduran ve zaafa uğratılan sosyal güvenlik kuruluşlarına 1 birim destek veriliyor. Bu kuruluşların Hazine desteğine ihtiyaç duyması ise, yıllardır kaynaklarının ucuz devlet tahvillerine yatırılarak çarçur edilmesi ve kaçak istihdama kayıtsız kalınarak bu kuruluşların prim gelirlerinden mahrum bırakılması ile ilgili. Krizde kaçak istihdamın artması, bu kuruluşların gelir-gider dengesine de zarar veriyor.

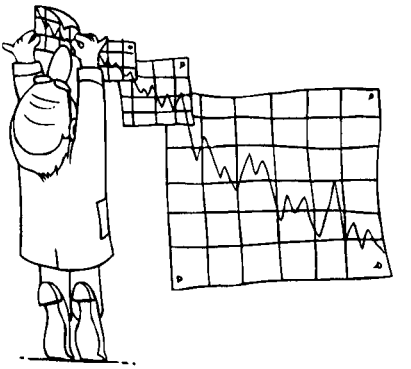
DOLAYLI VERGİ İLE VURUN ABALIYA!...

Toplam Vergide Dolaylının Payı, %

Tüketim Vergilerinin GSMH'ye Oranı, 2001

Kanada	8.8
ABD	4.2
AB	11.8
OECD	11.1
Türkiye	16.6

Vergi sistemi, doğrudan vergilerin yükünü çalışanlara yıkmakla kalmıyor, toplam vergiler içinde dolaylı verginin yükü sürekli artırılarak da adaletsizlik büyütülüyor.

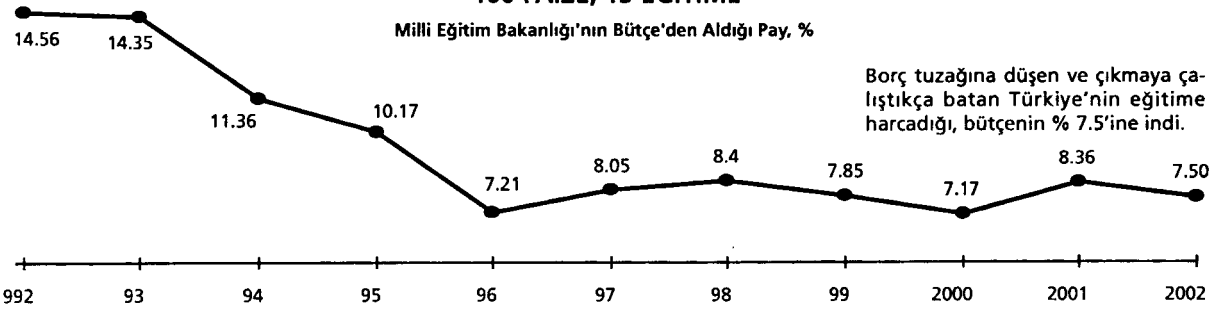
Başta KDV, akaryakıt tüketim vergisi, iletişim vergisi gibi vergiler olmak üzere çeşitli mal ve hizmeti tüketirken alınan dolaylı vergilerin kriz yılı 2001'de payı yüzde 54.7 iken 2002 ortasında yüzde 69'a yaklaştı.

Adaletsiz bir vergileme olan dolaylı vergiye ağırlık sonucu, dolaylı vergilerin milli gelire oranı yüzde 17'ye yaklaşmış durumda. Oysa bu oran AB'de yüzde 12'nin altında.

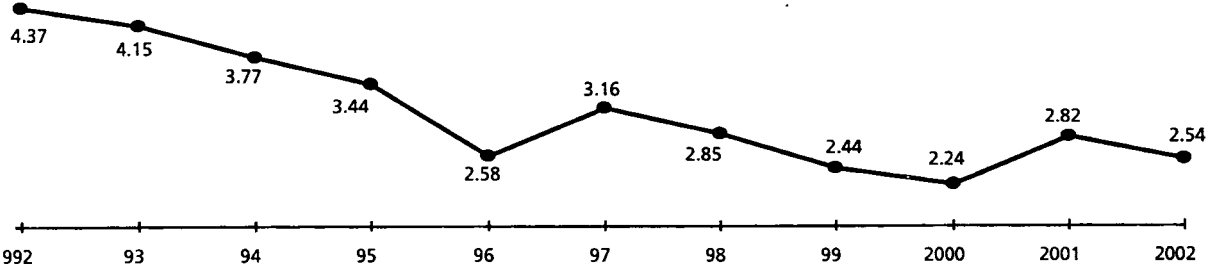
100 FAİZE, 13 EĞİTİME

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Bütçe'den Aldığı Pay, %

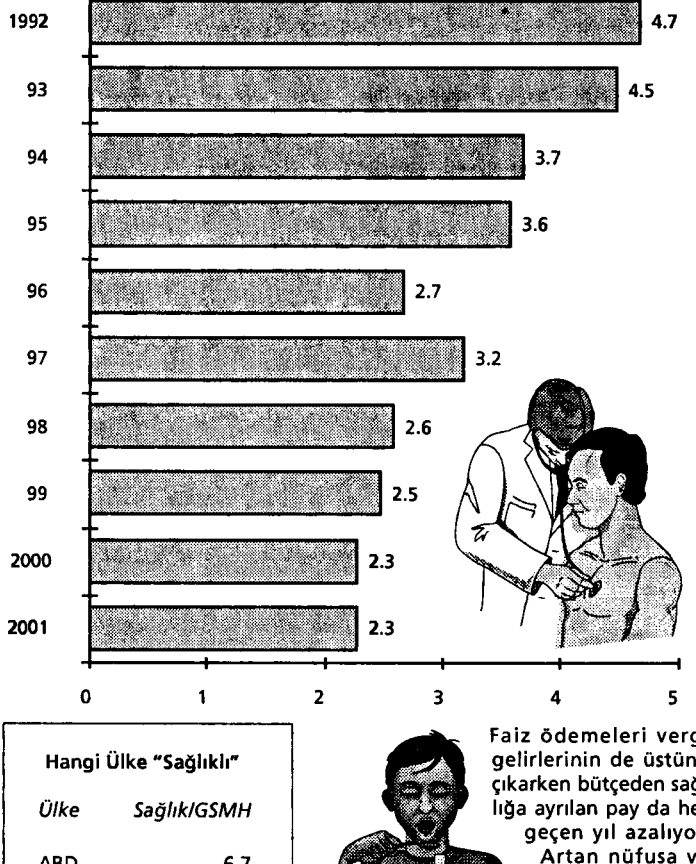
Borç tuzağına düşen ve çıkmaya çalıştıkça batan Türkiye'nin eğitime harcadığı, bütçenin % 7.5'ine indi.

YÖK'ün Bütçe'den Aldığı Pay, %

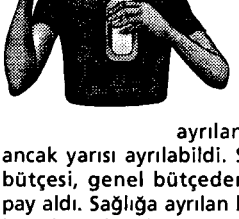

BÜTÇEDEN SAĞLIĞA YÜZDE 2.3 PAY

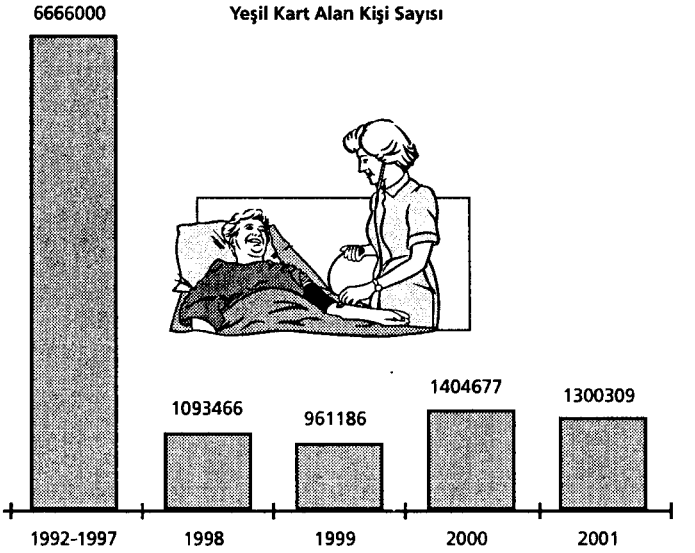

Hangi Ülke "Sağlıklı"

Ülke	*Sağlık/GSMH*
ABD	6.7
Almanya	8.2
Belçika	6.9
Fransa	7.8
İngiltere	6.8
İspanya	6
Portekiz	5
Yunanistan	5
TÜRKİYE	2.3

Faiz ödemeleri vergi gelirlerinin de üstüne çıkarken bütçeden sağlığa ayrılan pay da her geçen yıl azalıyor. Artan nüfusa ve sağlık hizmeti ihtiyacına rağmen 10 yıl önce bütçeden Sağlık Bakanlığı'na ayrılan payın 2001'de ancak yarısı ayrılabildi. Sağlık Bakanlığı bütçesi, genel bütçeden yüzde 2.3'lük pay aldı. Sağlığa ayrılan bütçe, Batı ülkelerinde milli gelirin yüzde 6'sını bulurken Türkiye'de yüzde 2 civarında.

HER 5 KİŞİDEN 1'İ YEŞİL KARTA MUHTAÇ

Ödeme gücü olmadığı için tedavi giderleri devletten karşılanan yeşil kartlı nüfusa her yıl en az 1.5 milyon kişi ekleniyor. Yeşil kartlılar 12 milyonu aştı.

Krizin toplumda yoksullaşmayı hızlandırdığını, programı uygulamaya sokan IMF-DB ikilisi de biliyor. Buradan hareketle de ekonomik krizin yoksul kesimler üzerindeki etkisini azaltmak iddiasıyla 500 milyon dolarlık Dünya Bankası kredisi, "Sosyal Riskin Azaltılması Projesi" altında dağıtıldı. Ancak, bu tür krediler, morfin etkisi bile yapmıyor.

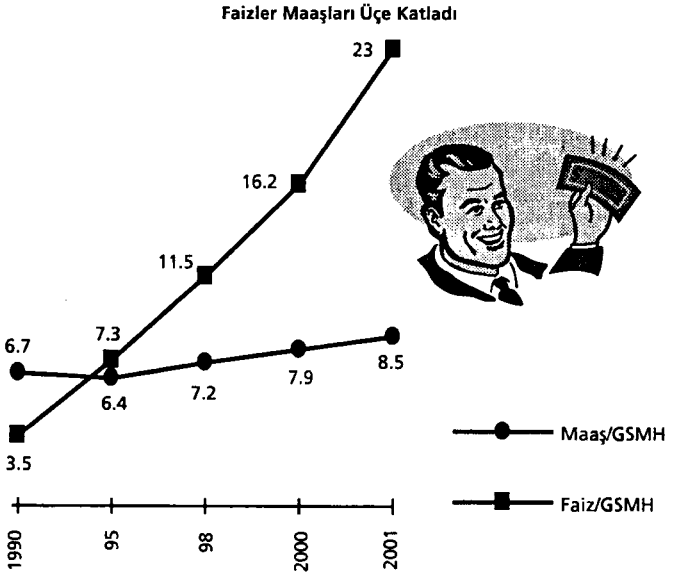
Yoksullaşmanın boyutları, sosyal yardıma muhtaç nüfustaki artışta da görülüyor. Yoksul sayısının bir göstergesi sayılan yeşil kartlılara her yıl 1.5 milyona yakın nüfus ekleniyor. Ödeme güçleri olmadığı resmi otoritelerce kabul edildikten sonra tedavi giderlerinin devlet tarafından karşılanmasını isteyen nüfusa kriz sonrasında da yaklaşık 3 milyon eklendi.

Öte yandan halk arasında Fak-Fuk Fon olarak bilinen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kapsamında yapılan yardım 2001'de 500 trilyon TL dolayında kaldı.

65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz 950 bin kişiye 2001 yılında ayda sadece 17.5 milyon TL yardım yapıldı.

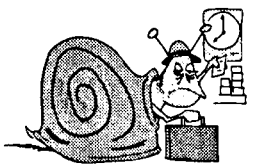

ECEVİT KOALİSYONU'NDAN RANTİYELERE 100 MİLYAR DOLAR FAİZ

Yıllardır borçlanmayla sürdürülen ekonomik büyümenin bedeli her tür hizmetten, yatırımdan kesip faiz ödemek şeklinde ödeniyor. Son koalisyon, iktidarı süresince 100 milyar dolar faiz ödedi.

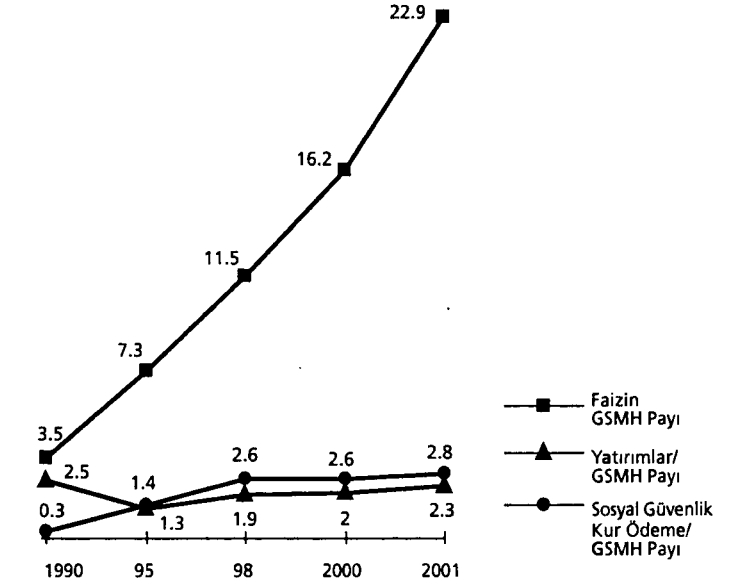
Son IMF programını uygulayan DSP, ANAP ve MHP koalisyonu, 28 Mayıs 1999'da göreve başladı ve koalisyon iş başına geldiğinde iç borç stoku yaklaşık 40 milyar dolar, ortalama vade 13.5 aydı. Üçlü koalisyonun ilk 6 ayında iç borç faizi olarak 14.5 milyar dolar ödendi. Faiz ödemeleri 2000 yılında 32.8 milyar dolar, 2001'de 33.5 milyar dolar oldu. Böylece üçlü koalisyonun iktidarda olduğu 3 yılda ödenen faiz 101.4 milyar doları buldu. Başka bir ifadeyle her yıl ortalama 34 milyar dolar faiz ödendi. Koalisyonun iktidara geldiği Mayıs 1999'da iç borç stoku 40 milyar dolardı. 2002 Haziran'ında 79 milyar doları buldu.

İç borç faiz ödemeleri milli gelirin yüzde 23'üne ulaşırken, devlet hizmet için daha az bütçeyle yetinmek zorunda kalıyor. Varılan noktada, faize milli gelirin yüzde 23'ü ödenirken, 2 milyonu aşkın devlet görevlisinin maaşları milli gelirin yüzde 8.5'i düzeyinde.

VATANDAŞIN VERGİSİ FAİZE GİTTİ, HİZMET OLARAK DÖNMEDİ

Faizlere Milli Gelirin % 23'ü

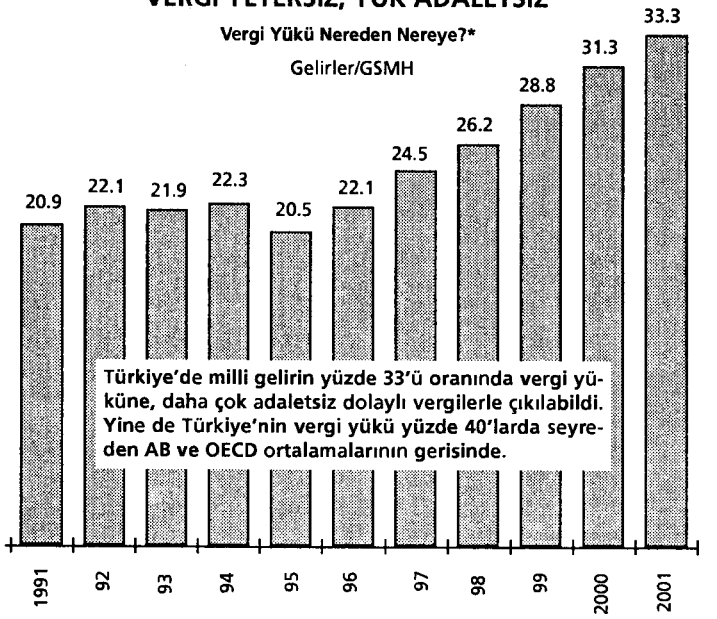

Faizin en büyük payı aldığı bütçede, yatırımlar, sosyal güvenlik destekleri faizin dörtte biri kadar olamadı.

Borç yükü ve buna bağlı olarak ödenen yüksek faizler, bütçeye giren verginin vatandaşa hizmet olarak dönmesine imkân bırakmadı.

Bütçeden yatırım harcamaları 1990'da vergi gelirlerinden yüzde 22 dolayında pay alırdı. O tarihte faizin bütçedeki payı da yüzde 49.5'ti ama yine de şikayet konusuydu. İzleyen yıllar, bu duruma da rahmet okuttu. Faiz ödemeleri çığ gibi büyürken vergi gelirleri yetmez oldu ve bütçeden yatırıma para kalmadığı için vatandaşa da daha az, hatta hiç hizmet akmaz oldu. 2001'e gelindiğinde faiz ödemelerine vergiler yetmiyor, üstüne para bulmak, borçlanmak gerekiyor. 2002 ortasında faiz ödemeleri vergi gelirlerinin yüzde 123'ünü bulurken yatırımlara ayrılan ödenek, toplam vergi gelirlerinin yüzde 6'sı kadardı. Çalışan nüfusa hizmet vermekte zorlanan sosyal güvenlik kuruluşlarına aktarılan destek de azaldıkça azaldı. Milli gelirin yüzde 23'ünü bulan rantiyelere faiz ödemelerine karşılık sosyal güvenlik kurumlarına verilen destek milli gelirin yüzde 2.3'ü.

VERGİ YETERSİZ, YÜK ADALETSİZ

* Vergi Gelirleri+ Mahalli İdare Vergi ve Payları+ Fonların Vergiye Bağlı Gelirleri+ Parafiskal Gelirler/GSMH

OECD ve AB'de Vergi Yükü Ne Kadar?
%

	2000
TÜRKİYE	31,3
İsveç	52.2
Fransa	45.8
Belçika	45.7
İtalya	43.3
Norveç	41.6
Çek Cum.	40.4
Almanya	37.7
Yunanistan	37.1
İspanya	35.1
OECD Ort.	37.3
AB Ort.	41.7

Türkiye'de vergi yükü, özellikle, Özal'ın 1980'lerin başlarındaki Reagan ve Thatcher uygulamalarının etkisiyle, yüzde 20'lere kadar indirilmiş, ancak devleti küçültme iddiası gerçekleştirilemeyince vergi yerine iç borçlanmaya ağırlık verilerek bugünkü borç çıkmazına ilk adımlar atılmıştı. Sonraki yıllarda vergi yükü artırılmak istense de bu, ancak adaletsiz dolaylı vergiler ve ücretlinin sırtındaki gelir vergisi artışı ile mümkün oldu. Ekonominin kayıt dışına kaçması önlenmedi ve kayıt altına alma ile vergileri artırma yoluna gidilmedi. Bugün varılan noktada, Türkiye, hâlâ OECD ve AB ortalamalarının gerisinde bir vergi yüküne sahip. Oysa etkili vergi denetimleri ile kaçağı ve kaçınmayı önlemesi, kayıt dışı sektörleri de kayıt altına alarak milli gelirin en az yüzde 40'ına kadar vergi yükünü artırması gerekli. Bu, borçlanma ihtiyacını da azaltır, sosyal bir devlet olmanın da maddi zeminini hazırlar.

VERGİDE KAÇAK ÇOK, KAYIT DIŞINA KAÇIŞ HIZLI

Bildirilen Matrah ile Saklanan Matrah, Trilyon TL.

Krizle beraber, vergi kaçağının arttığı, kayıt dışı ekonominin de alanını genişlettiği görülüyor.

Kriz, firmaları devlete daha az vergi verme gibi gayri ahlaki yollara yöneltirken, kayıt dışı üretim ve istihdamla vergi yükümlülüğü altına girmemeyi de hızlandırdı.

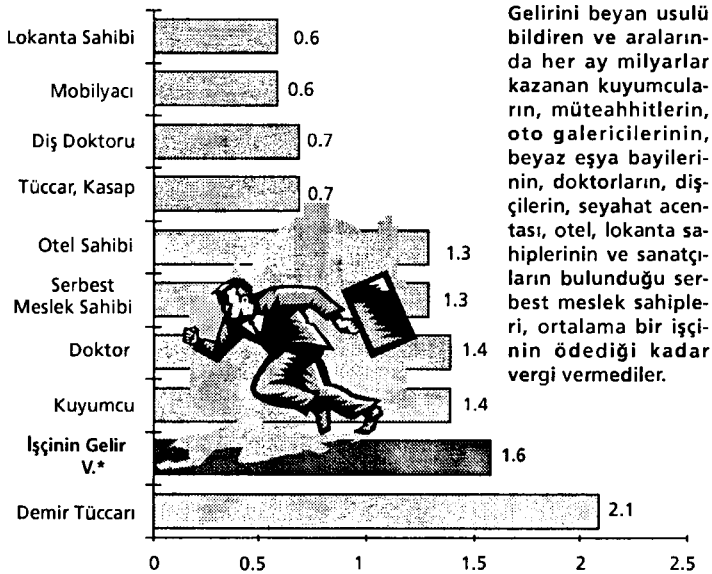
Yıllar	*Fark (%)*
1999	81
2000	55
2001	184

Maliye tarafından yapılan denetimlerde, bildirilen matrah ile denetimler sonucu bulunan matrah farkı kriz yılı 2001'de dehşetli boyutlarda. 1999'da bildirilen 1 katrilyon 999 trilyon TL'lik matrahı inceleyen denetmenler gerçek ile bildirilen arasında yüzde 81'lik fark bulmuşlardı. Bu oran 2000 denetimlerinde yüzde 55 idi. Ama kriz yılı denetimlerinde, yüzde 184 olarak bulundu. İncelenen matrahta vergilenecek geliri 7.3 katrilyon TL olarak bildiren şirketlerin, gerçek gelirlerinin yaklaşık 6 katrilyon TL altında beyanda buldukları anlaşılmıştı. Yani, 6 katrilyon TL vergilenmekten kaçırılmıştı. Krizde uğranılan kayıpları vergi kaçırarak telafi etme yanlışına düşen firma sayısında artış var.

Öte yandan, Türkiye'nin vergi kapasitesinin düşük seyretmesinde etkili olan kayıt dışı ekonominin de krizle birlikte alanını genişlettiğini görüyoruz. İşgücü ile ilgili araştırmalar 2002'nin ilk çeyreğinde ücretlilerin yüzde 27'sinin kayıtsız çalıştırılırken ikinci çeyrekte bu oranın yüzde 31'e çıktığını ortaya koyuyor. Kaçak istihdam, işçinin gelir vergisini ödememek, firmanın kazancını vergiden kaçırmak demek. Ve bu eğilim güçleniyor.

SERBEST MESLEK SAHİPLERİ İŞÇİDEN AZ VERGİ ÖDÜYOR

2001'de Kim, Yılda Ne Vergi Ödedi?

Gelirini beyan usulü bildiren ve aralarında her ay milyarlar kazanan kuyumcuların, müteahhitlerin, oto galericilerinin, beyaz eşya bayilerinin, doktorların, dişçilerin, seyahat acentası, otel, lokanta sahiplerinin ve sanatçıların bulunduğu serbest meslek sahipleri, ortalama bir işçinin ödediği kadar vergi vermediler.

* Ayda 750 Milyon TL Net Ücret Alan Bir İşçi

2001'de, ayda 750 milyon TL ücret alan bir metal işçisi yılda devlete 1.6 milyar TL gelir vergisi öderken, gelirini beyanla ifade eden ve ayda milyarlar kazanan serbest meslek sahipleri yıllık gelirlerini ortalama 4.7 milyar TL olarak beyan ettiler ve 1 yılda ortalama 1.3 milyar TL vergi ödediler. Ayda ortalama 750 milyon TL alan bir metal işçisinin brüt ücretinden stopaj yoluyla her ay 129 milyon TL gelir vergisi, 6 milyon TL de damga vergisi olarak kesiliyor. Dolayısıyla işçi ayda 135 milyon TL, yılda da 1.6 milyar TL gelir vergisi ödüyor.

Gelirini beyan usulü bildiren kuyumcular, ortalama vergilendirilecek gelirlerini 5.6 milyar TL bildirdiler ve yılda ortalama 1.5 milyar TL gelir vergisi ödeyerek işçilerin gerisinde kaldılar.

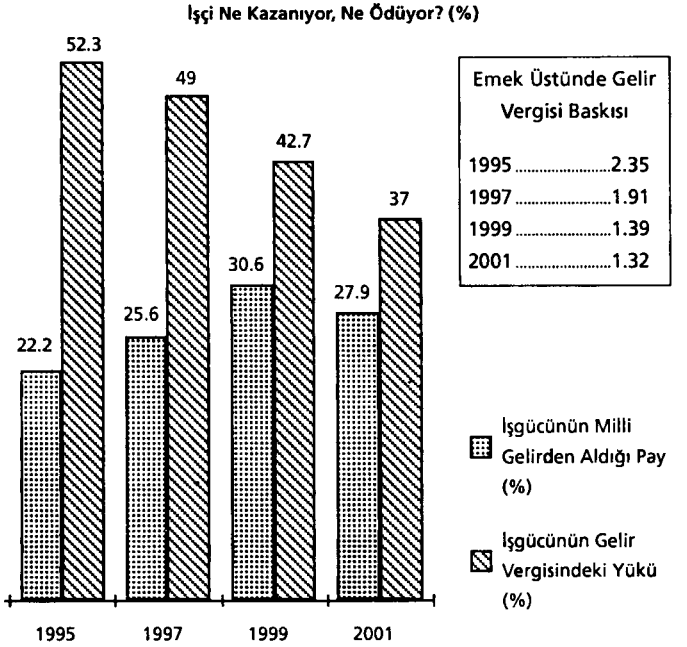
Viziteleri 50 milyon TL'nin altına düşmeyen ve ayda milyarlar kazanan muayenehane sahibi doktorlar yıllık gelirlerini devlete 5 milyar TL olarak bildirip 1.4 milyar TL gelir vergisi verdiler.

Diş hekimleri, yıllık gelirlerini 3.4 milyar TL bildirdiler ve yılda 800 milyon TL gelir vergisi verdiler.

Otel-lokanta sahipleri, yıllık gelirlerini 4.7 milyar TL olarak bildirdiler ve 1.3 milyar TL yıllık gelir vergisi ödediler.

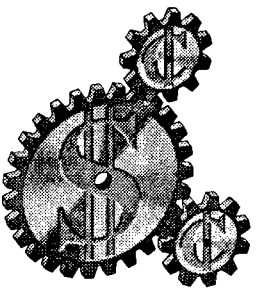
Müteahhitler yıllık gelirlerini 1.6 milyar TL beyan ettiler ve 1 yıl için 372 milyon TL vergi ödediler.

GELİR VERGİSİNİN YÜKÜ İŞÇİNİN SIRTINDA

Emeğin milli gelirden aldığı pay ölçüsünde bir vergi yükü olması gerekirken, vergi yükünün bölüşüm payından ağır olduğu görülüyor.

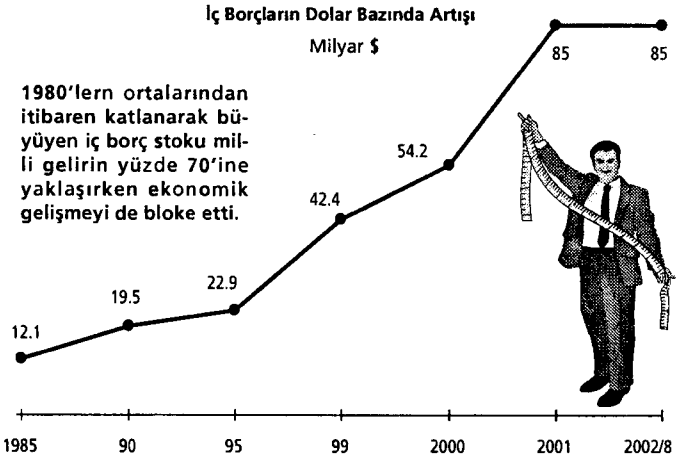
Vergide adalet, bölüşümden aldığın pay oranında vergi ödemekten geçiyor. Ancak Türkiye'de çok adaletsiz bir gelir bölüşümü olduğu gibi, vergi yükünün paylaşımı da adaletsiz. İşçiler, bu konuda en çok haksızlığa uğrayan kesimler.

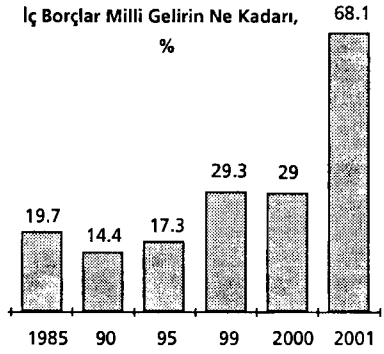

İşgücünün milli gelirden aldığı payla gelir vergisindeki yükü, son yıllarda azalma göstermiş olmakla beraber, adaletsizliğin sürdüğünü gösteriyor. 1995'te milli gelirden yüzde 22.2 pay alan işgücü, aynı yıl gelir vergisinin yüzde 52.3'ünü ödemişti. 1995'te "vergi baskısı katsayısı" denilen adalet katsayısı 1 olmak yerine tam 2.3'tü. Sonraki yıllarda işgücünün geliri görece arttı, vergideki yükü de görece azaldı ama yine de 2001'de 1 olması gereken katsayı 1.32 oldu. İşgücü milli gelirden yaklaşık yüzde 28 pay alıyor ama gelir vergisinin yüzde 28'ini değil, yüzde 37'sini ödüyor. Bu, adaletsizliğin sürdüğünü gösteriyor.

54

İÇ BORÇLANMA FREN TUTMUYOR

1985 yılından itibaren hızlanan iç borçlanma, 1989 yılından itibaren sıcak para da denilen kısa vadeli sermaye hareketlerine iç borçlanmanın nimetlerinden yararlanma olanağı tanındıktan sonra fren tutmadı ve 2001 krizinde gelen yük ile 85 milyar dolara çıkarken milli gelirin de yüzde 68'ine ulaştı.

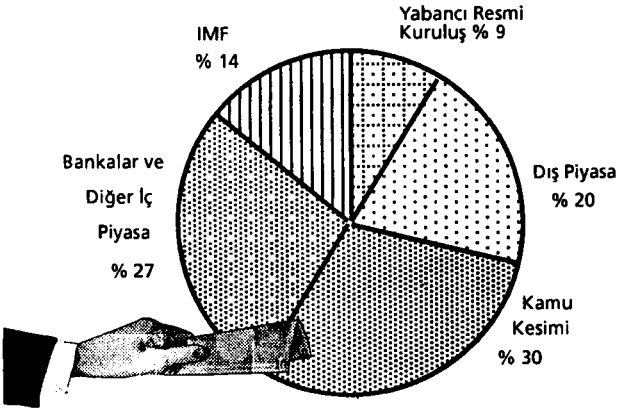
İç borç yükünün her geçen yıl artması, bir yandan ortalama borçlanma vadesini kısaltarak reel ekonomide planlama ufkunu kısıtlarken diğer yandan da artan reel faizler, kaynakların reel sektörden finansal sektöre aktarımına, bu da üretim eşiğinin aşınmasına, rantiyeliğin özendirilmesine yol açtı.

1998'de yüzde milli gelirin 9.4 oranında bir büyüklüğü olan kamu kesimi borçlanma gereği, azalmak yerine hızla arttı ve 2001 krizinin getirdiği ek borç ve faizlerle borçlanma ihtiyacı milli gelirin yüzde 15.9'una çıktı.

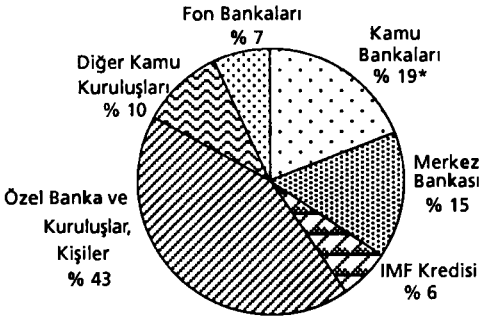
2001 sonunda 122.2 katrilyon TL olan iç borç stoku, 2002 Ağustos'unda 137 katrilyon TL idi. IMF'nin 7 Şubat 2002'de verdiği kredi iç borçlanmada kullanılsa da, 8 ayda iç borç stoku yüzde 12'nin üzerinde artış gösterdi ve 2001'deki 85 milyar dolarlık yük, dolar bazında azalmadı.

DEVLET BORÇLARI 140 MİLYAR DOLARA ÇIKTI

Alacaklılar ve Payları

İç Borçta Alacaklılar Kimler?

Kamunun iç borç toplamı 85 milyar dolara, dış borçları da 55 milyar dolara çıktı. Borçların çoğu büyük bankalara ve piyasalara.

* 24 Katrilyon TL alacağın %72'si "görev zararı" alacağıdır.
2002 Mayıs: 122.8 Katrilyon TL İç Borç

Devletin borçları 140 milyar doları bulmuş durumda.

Bu borçların yüzde 30'u yurtiçi kamu kesimine, yüzde 27'si Türkiye'deki bankalara ve piyasaya, yüzde 20'si dış piyasaya, yani global bankalara ve finans kuruluşlarına.

IMF'nin alacağı, borçların yüzde 14'ü ya da 20 milyar dolar. Diğer yabancı resmi kuruluşlara olan borçlar ise, toplamın yüzde 9'u.

YÜZDE 35 REEL FAİZ GELİŞMEYİ FRENLİYOR

İç ve dış borç yükünün büyüklüğü ve döndürülme sorunu tartışılırken, esas sorun, borç stokunun büyüklüğünden ziyade, borcu borçla kapatırken ödenen faiz.

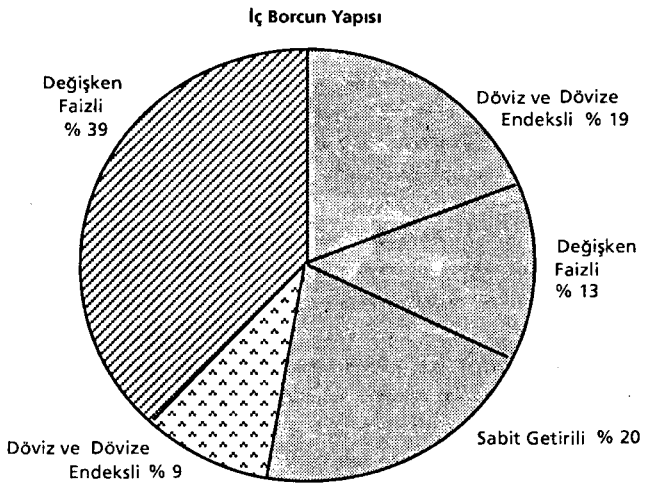
Türkiye'de gündemin en büyük sorununu hâlâ faiz oluşturuyor ve faiz denildiğinde hemen akla devletin borçlanma maliyeti geliyor. Reel faiz normalinde yüzde 10 olması gerekirken, güvensizlik nedeniyle yüzde 35'e vurmuş durumda.

Reel faiz, büyüme oranı+faiz dışı bütçe fazlası/GSMH üstünde olduğu sürece iç borcun sürdürülmesi tehlikeye giriyor. Bu hesaba göre reel faizin bu yıl yüzde 10 olması gerekiyordu. Oysa yüzde 35 oldu. Yıl ortalamasının da bu düzeylerde olması bekleniyordu.

Yüzde 35 reel faiz çıtası, piyasayı da müthiş bir durgunluğa itiyordu. Devlet yüzde 35'i bulan yüksek reel faiz üzerinden borçlanmasını sürdürüyordu ama bu faizler ile bankaların kredi hacmi artmıyor, yaşananlardan ders alan şirketler bu faizlerle kredi alıp kullanmıyordu. Zaten bankalar da bu faizden borçlanmak isteyenlere şüpheyle bakıyordu.

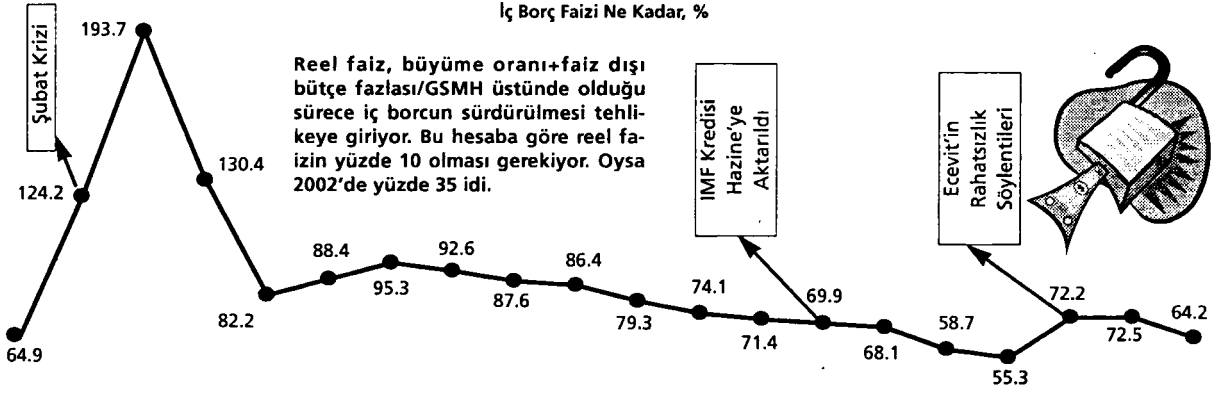
Eskiden yüksek TL faizlerinden kaçınmak isteyenler döviz kredisi kullanırdı. Mevcut dalgalı kur rejimi altında döviz geliri olmayanlar için döviz borçlanmasının riski arttı. Döviz kredilerine eski rağbet kalmadı.

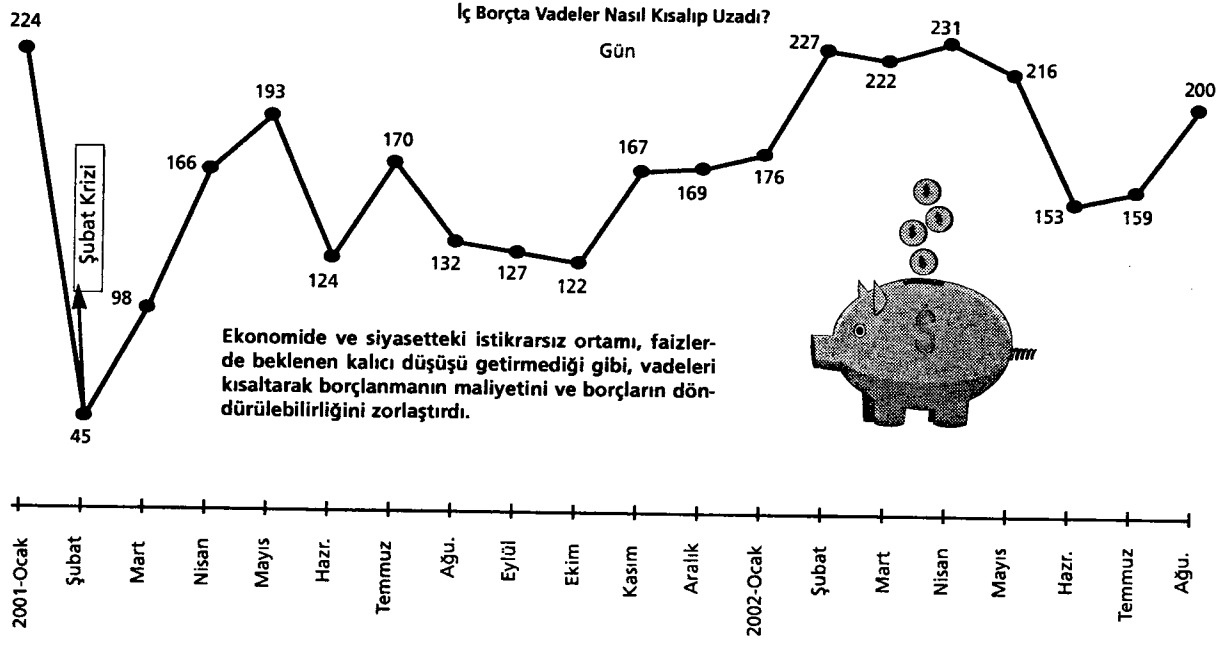
YÜZDE 10 YERİNE YÜZDE 35 REEL FAİZ ÇIKMAZI....

İç Borç Faizi Ne Kadar, %

Reel faiz, büyüme oranı+faiz dışı bütçe fazlası/GSMH üstünde olduğu sürece iç borcun sürdürülmesi tehlikeye giriyor. Bu hesaba göre reel faizin yüzde 10 olması gerekiyor. Oysa 2002'de yüzde 35 idi.

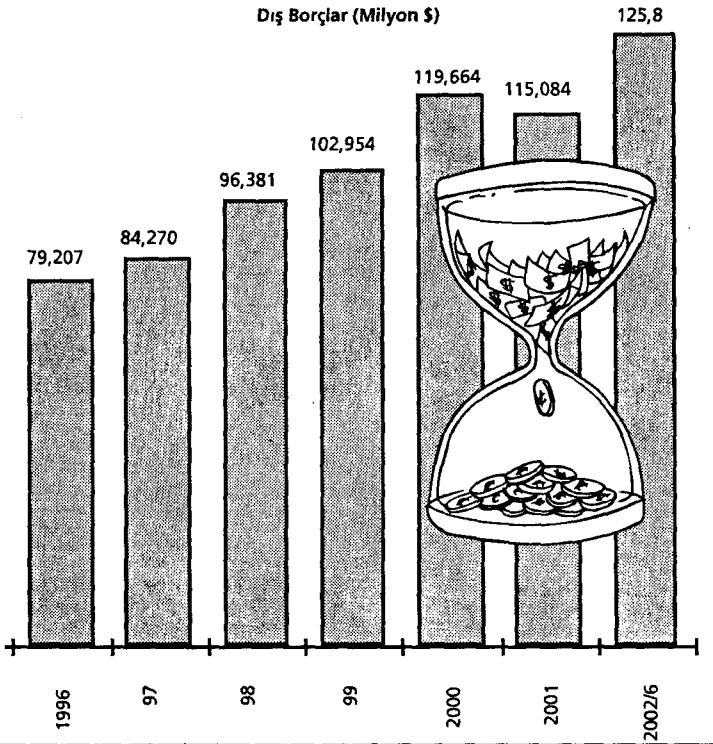

VADELER KISALIYOR, FAİZLER DÜŞMÜYOR

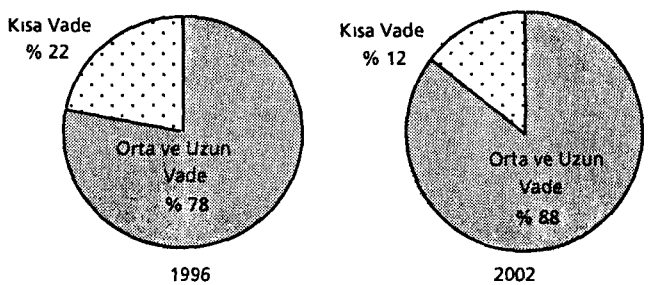

Ekonomide ve siyasetteki istikrarsız ortamı, faizlerde beklenen kalıcı düşüşü getirmediği gibi, vadeleri kısaltarak borçlanmanın maliyetini ve borçların döndürülebilirliğini zorlaştırdı.

DIŞ BORÇ STOKU DA ENDİŞE VERİCİ BOYUTTA

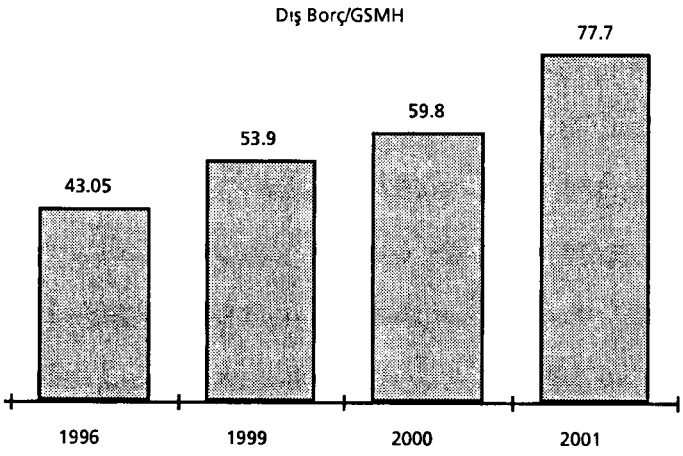

Vadeleri Nasıl?

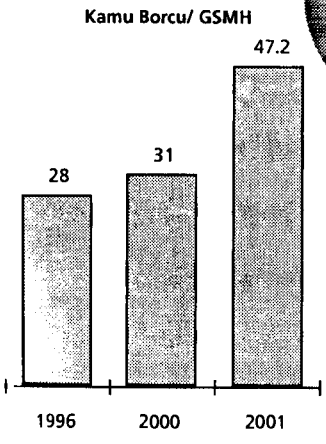

IMF-DB dışında dışarıdan borç bulamayan Türkiye'nin dış borç stoku 125.8 milyar doları aşmış durumda. Toplam borçlar içinde kısa vadeli borçların payı yüzde 12.

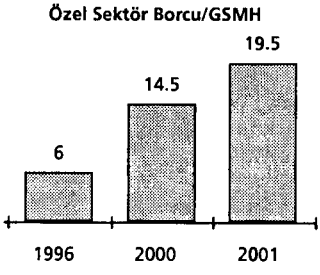
MİLLİ GELİRİN YÜZDE 78'İ KADAR DIŞ BORÇ

Dış borçlar, 1996 yılında milli gelirin yüzde 43'ü büyüklüğündeyken 2000'de yüzde 60'ına çıktı. GSMH'nin küçüldüğü 2001'de ise dış borç stokunun milli gelire oranı yüzde 77.7'ye çıkmış oldu.

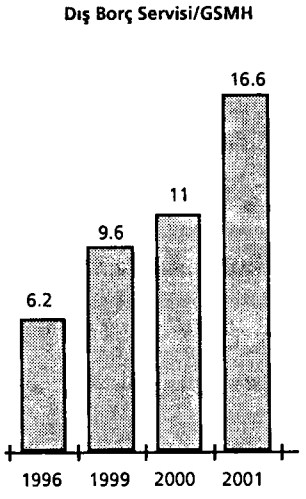

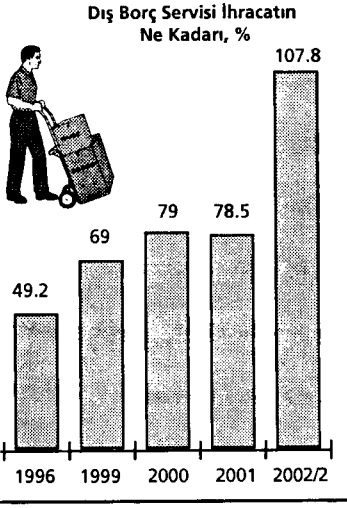
DIŞ BORÇ ANAPARA VE FAİZİ MİLLİ GELİRİN YÜZDE 17'SİNE ÇIKTI

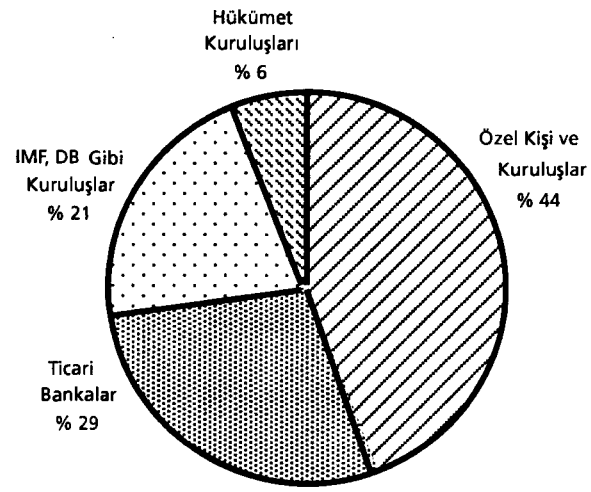

Dış borç ana para ve faizlerinden oluşan dış borç servisi, milli gelirin yüzde 17'sine çıkarken, ihracattan elde edilen gelirle bu ödemenin ancak üçte ikisi karşılanabilir.

DIŞ BORÇTA ALACAKLI DİŞLİ, TAKVİM AĞIR

Dış Borç Alacaklıları ve Payları

Dış borçların üçte ikisi "özel sektöre". Türkiye 2008'e kadar 148 milyar dolar dış borç anapara ve faizi ödeyecek.

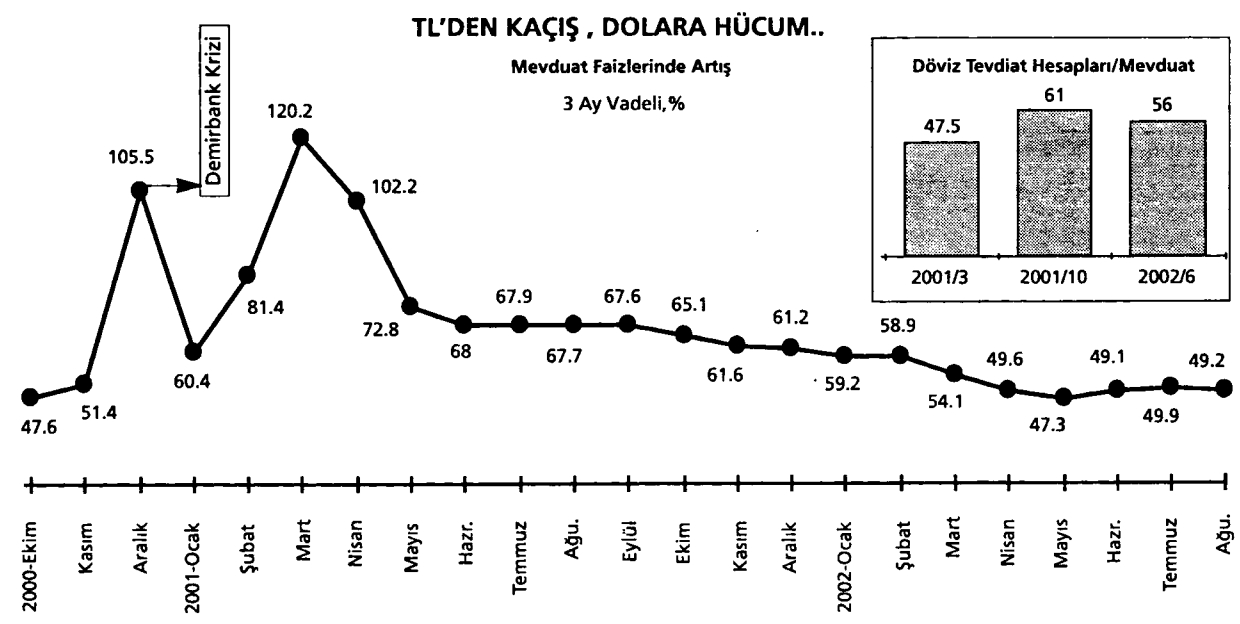
126 milyar doları bulan dış borçların yüzde 63'ü özel kişi ve kuruluşlar ile ticari bankalara. IMF ve benzeri kuruluşların alacağı, toplamın yüzde 21'i.

Dış borçların anapara ve faizlerinden oluşan dış borç servisi 2005'e kadar Türkiye için 2000 ve 2001'deki kadar ağır bir yük oluşturuyor. Türkiye 2002-2008 arasında 148 milyar dolarlık dış borç servisi ödeyecek.

Dış Borç Takvimi

Ne Zaman, Ne Kadar Ödendi, Ödenecek? (Milyon $)

2000	21,937
2001	24,623
2002	25,741
2003	23,435
2004	24,045
2005	22,712
2006	12,978
2007	10,149
2008+Toplam	36,851
2002-2008+	147,625

Türk Lirasına olan güvenin azalması nedeniyle dövize hücum krizle birlikte yükseldi, tasarrufların yüzde 55-60'ı döviz olarak tutuluyor.

TL'NİN 2001 DEĞER KAYBI DOLARDA YÜZDE 115'İ AŞTI

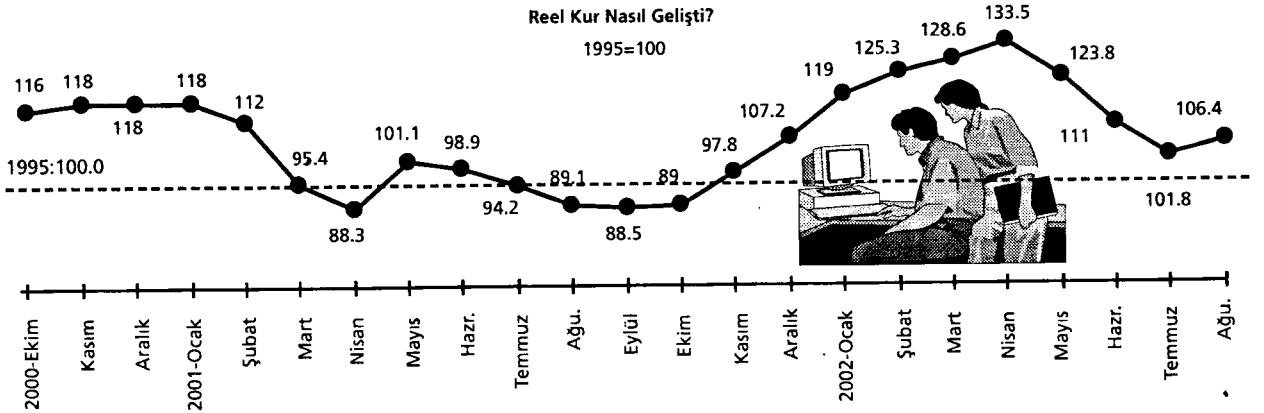
* MB Aylık Ortalama Dolar Satış (bin TL.)

Dalgalı kur, başta bankalar olmak üzere, tüm sektörlerin dengelerini bozdu. Bankacılık sisteminin yüksek düzeydeki açık pozisyonları sistemin tamamen göçmesine yol açabilirdi. Ama Merkez Bankası, çeşitli can simitleri ile sistemi yüzdürdü. Maliyeti topluma yansıtılan bu can simitleri şöyleydi: Merkez Bankası bankalara 7 milyar dolarlık döviz sattı. Kamu ve fon bankalarına 8.1 milyar dolarlık görev zararı karşılığı döviz cinsinden Hazine kâğıdı verdi ve 6.6 milyar dolarlık borç takasına gitti. Kurda dalgalanma Temmuz 2001'de Arjantin krizi ve IMF'nin Telekom için "dediğim dedik" tavrı yüzünden yeniden yükseldi.

22 Şubat 2001'de krizle birlikte TL yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakıldı ve ilk aylarda döviz kuru hızla yükselerek ekonomiyi altüst etti. TL, dalgalı kura geçişle hızla değer kaybetti ve 2001 sonundaki değer kaybı dolarda yüzde 115'i buldu

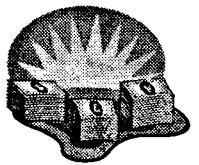
REEL KUR ENDEKSİ İLE TL'Yİ TAKİP

Merkez Bankası'nın 1995 yılını 100 kabul ederek ve aylık ortalama kurları dikkate alarak yayınladığı reel kur endeksi, TL'nin ne kadar değerlendiğini gösteriyor ve kur artışı beklentilerini de ortaya koyuyor.

IMF'nin tavsiyesiyle, döviz kurunun çıpaya bağlandığı 2000 yılında TL aşırı değerli hale gelmişti. Bu durum, ithalatı kamçılamış ve cari açığın hızla büyümesine de yol açmıştı. Merkez Bankası ve IMF'nin verdiği çıpa taahhüdüne inanarak bankalar, şirketler, hatta tüketiciler dövizle borçlanmışlardı. Ancak bu aşırı değerlenme Şubat krizi ile yaşanan dövize yönelişle kırıldı ve dalgalı kura geçişle başlayan hızlı devalüasyon süreci reel kuru Ocak 2001'deki 118 düzeyinden Şubat'ta 112'ye, Nisan'da 88.3'e kadar çekti. İlerleyen aylarda reel kur endeksi 100'ün üstüne çıktıkça, hatta 120'yi,130'u buldukça kurda artış beklentisi de kendini gösterdi.

TL, 2001'DE EURO KARŞISINDA YÜZDE 107 DEĞER KAYBETTİ

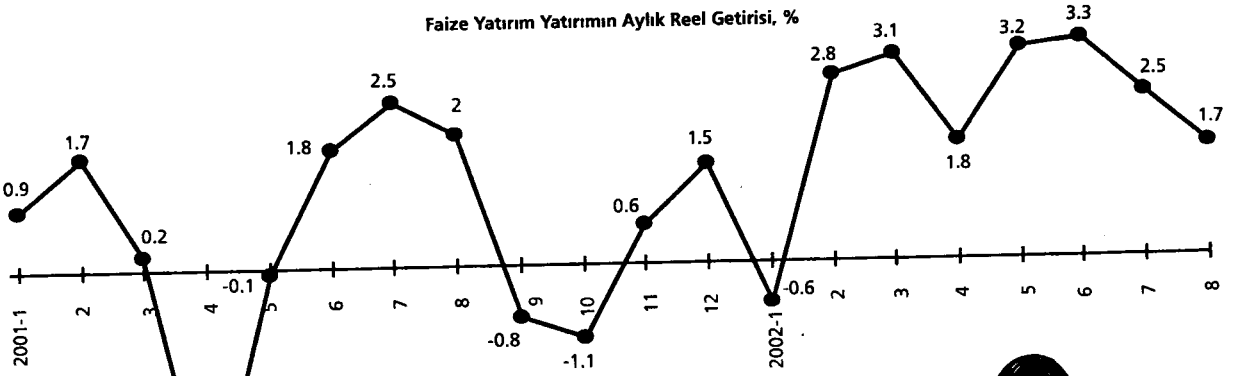

Kriz yılı 2001'de dalgalı kura geçişle birlikte TL'nin önce DM, sonra Euro karşısındaki değer kaybı da hızlandı. Şubat aylık ortalaması 683 bin TL olan Euro'nun Nisan'daki değeri 1 milyon 081 bin TL'yi buldu.

Önce Arjantin, ardından 11 Eylül katliamı Euro'ya kaçışı ve değerlenmeyi artırdı ve Ekim 2001'de 1 milyon 454 bin TL'ye çıkardı. Euro, zirvesine Temmuz 2002'de 1 milyon 646 milyon TL'lik değeri ile ulaştı.

TL'NİN REEL GETİRİSİ 2002'DE AYLIK YÜZDE 3 DOLAYINDA

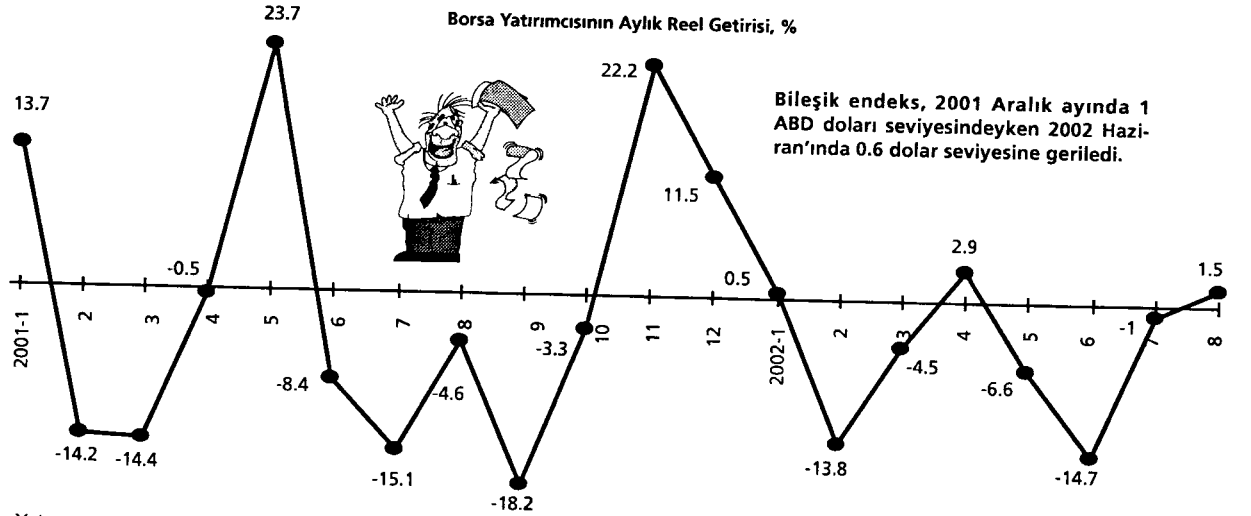

Yatırımcının, yatırımını "aylık" yaptığı varsayılmıştır ve TÜFE enflasyonundan arındırılarak bulunan değerlerdir.

Tasarrufçuya alternatif yatırım araçlarının getirisi de krizin seyrine bağlı olarak değişti. 1 aylık mevduat tercihini kullanan bir yatırımcı, dövize hücumun yaşandığı 2001 Mart ve Nisan'ında, yüksek enflasyonun altında kalıp reel kayba uğrarken izleyen aylarda reel getiri sağladı. TL yatırımcısı, 2001'in Eylül ve Ekim'inde de zarar ettikten sonra, izleyen aylarda reel gelir sağladı (2002 Ocak'ı dışında). 2002'de aylık ortalama reel gelir yüzde 3 dolayındaydı.

BORSA SAÇ BAŞ YOLDURDU

Borsa Yatırımcısının Aylık Reel Getirisi, %

Bileşik endeks, 2001 Aralık ayında 1 ABD doları seviyesindeyken 2002 Haziran'ında 0.6 dolar seviyesine geriledi.

Yatırımcının, yatırımını "aylık" yaptığı varsayılmıştır ve TÜFE enflasyonundan arındırılarak bulunan değerlerdir.

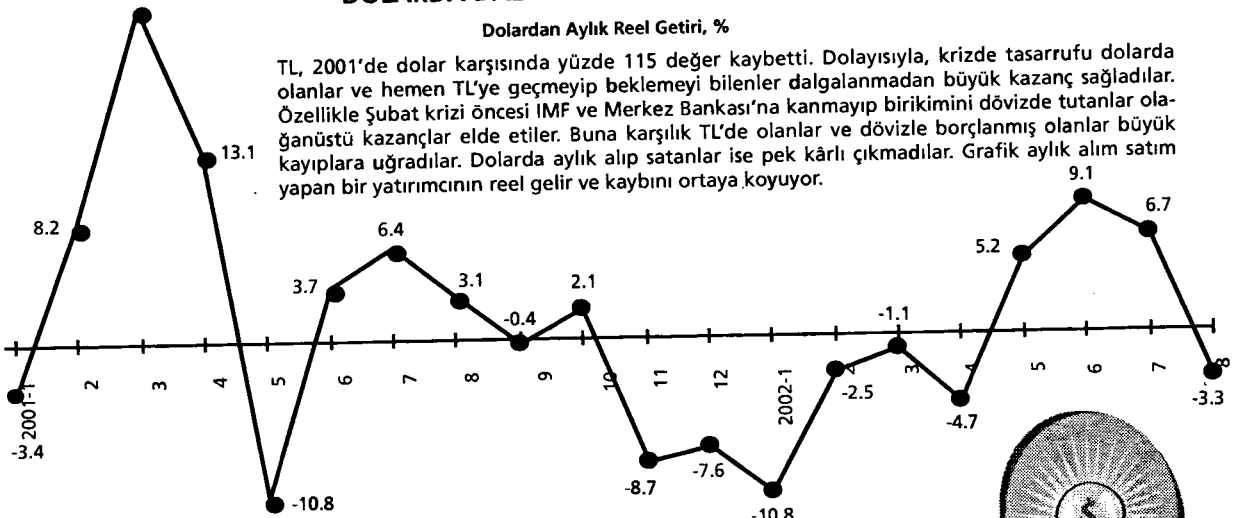
İMKB bileşik endeksi ve işlem hacmi, faiz oranlarındaki yükselme, kur dalgalanmaları, ekonomik daralma ve olumsuz siyasi gelişmeler sonucu 2002 ortalarında da reel bazda düşüş eğilimini sürdürdü.

İMKB bileşik endeksi 2002'nin ilk altı aylık döneminde reel bazda yüzde 39 oranında değer yitirdi. Yabancıların hisse senedi saklama bakiyelerinin değeri 2001 sonunda 5.6 milyar dolarken 2002 ortasında 3.7 milyar dolara düştü. Borsanın olumsuz performansı borsa yatırımcılarının reel gelirlerini azalttı.

DOLARDA DALGALARI KESTİREN KAZANDI

Dolardan Aylık Reel Getiri, %

TL, 2001'de dolar karşısında yüzde 115 değer kaybetti. Dolayısıyla, krizde tasarrufu dolarda olanlar ve hemen TL'ye geçmeyip beklemeyi bilenler dalgalanmadan büyük kazanç sağladılar. Özellikle Şubat krizi öncesi IMF ve Merkez Bankası'na kanmayıp birikimini dövizde tutanlar olağanüstü kazançlar elde etiler. Buna karşılık TL'de olanlar ve dövizle borçlanmış olanlar büyük kayıplara uğradılar. Dolarda aylık alıp satanlar ise pek kârlı çıkmadılar. Grafik aylık alım satım yapan bir yatırımcının reel gelir ve kaybını ortaya koyuyor.

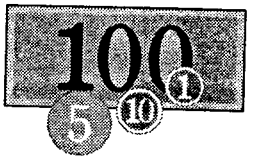

Yatırımcının, yatırımını "aylık" yaptığı varsayılmıştır ve TÜFE enflasyonundan arındırılarak bulunan değerlerdir.

TL'nin dolar karşısında yüzde 115 değer kaybettiği 2001'de, Şubat krizi öncesi tasarrufu dolarda olan büyük kazanç sağladı.

EURO YATIRIMCILARINDA DALGAYI KESTİREN KAZANDI

Euro'da Aylık Reel Getiri, %

2001'de yüzde 117 değer kazanan Euro'ya yatırım yapan ve acele etmeyen çok para kazandı.

Yatırımcının, yatırımını "aylık" yaptığı varsayılmıştır ve TÜFE enflasyonundan arındırılarak bulunan değerlerdir.

Krizde tasarrufu DM'de olanlar, acele etmeyip bekledikleri taktirde büyük kazançlar sağladılar. Krizin ikinci ayında DM'nin reel getirisi aylık yüzde 21 gibi olağanüstü bir rakamı buldu. Benzer bir reel aylık kazanç durumu da 2002'nin Haziran ayında yaşandı. Haziran 2002'de euro yatırımcıları aylık yüzde 14'e yakın reel gelir sağladılar.

KRİZDE ALTIN PARLADI

Altına Yatırımın Aylık Reel Getirisi, %

2000'de 40 milyon 875 bin TL olan Cumhuriyet altını yüzde 123 artışla 2001'de 91 milyon TL'ye çıktı. Altın yatırımcısının reel geliri Şubat krizinde yüzde 27 arttı.

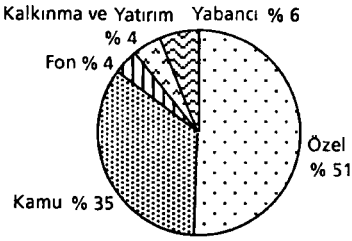

Yatırımcının, yatırımını "aylık" yaptığı varsayılmıştır ve TÜFE enflasyonundan arındırılarak bulunan değerlerdir.

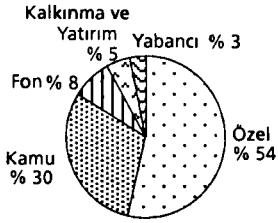
Altın, kriz yılı 2001'de büyük artış gösterdi. TL faizi ve kurlardaki dalgalanma karşısında altına yönelen yatırımcı, belli dönemlerde enflasyonun üstünde reel getiri sağladı. Reel getiri Şubat krizi sonrası yüzde 27'ye kadar çıktı. İkinci büyük reel kazancı altın yatırımcısı 2002 Haziran'ında yüzde 18 ile yaşadı.

KRİZDE KIRILGAN BANKACILIK TUZ-BUZ OLDU

Bilançolar ve Paylarda Değişme, %

Bilanço Büyüklüğü Kasım'00: 142.3 milyar $

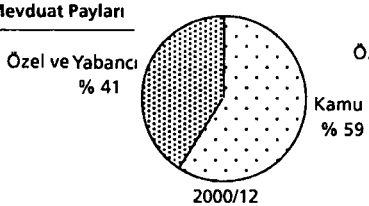

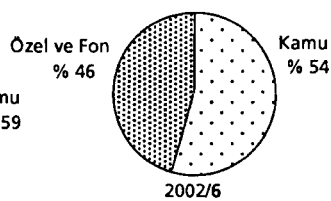

Kasım'01: 114.4 milyar $

Bankacılık sektörü, 2000 yazında cari açığın büyümesi ile tetiklenen sermaye kaçışı ile kırılmaya başladı ve Fon'a devrolmalar, küçülmelerle bilanço büyüklüğü dörtte bir oranında daraldı. Kamu bankalarının, sistemdeki yeri küçüldü.

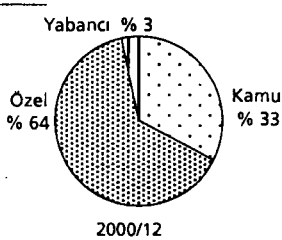
Kamu Bankaları Nasıl Küçüldü?

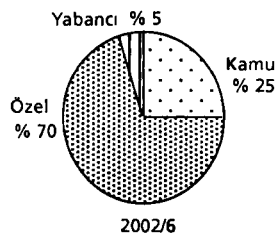
Mevduat Payları

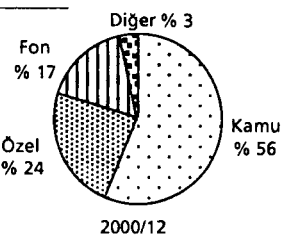

Kredi Payları

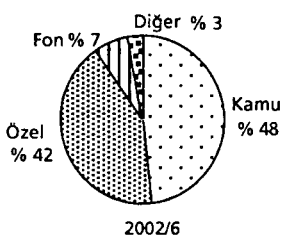

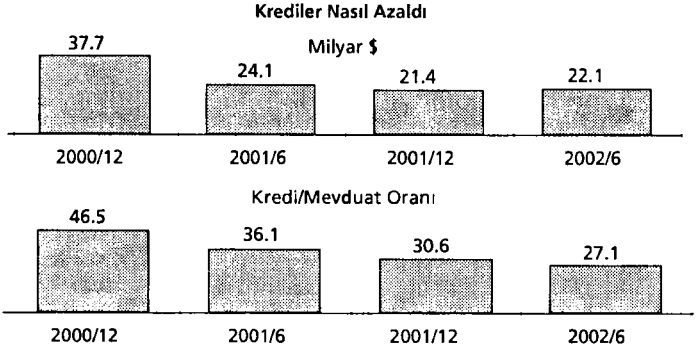

Batık Kredi Payları

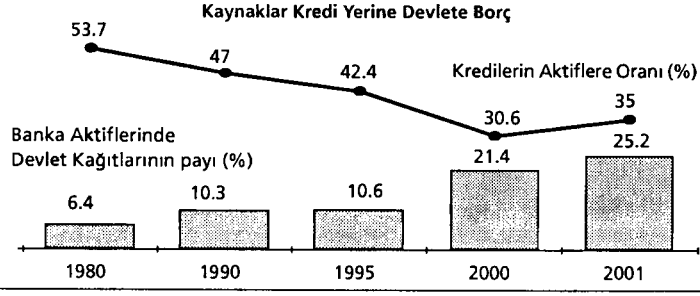

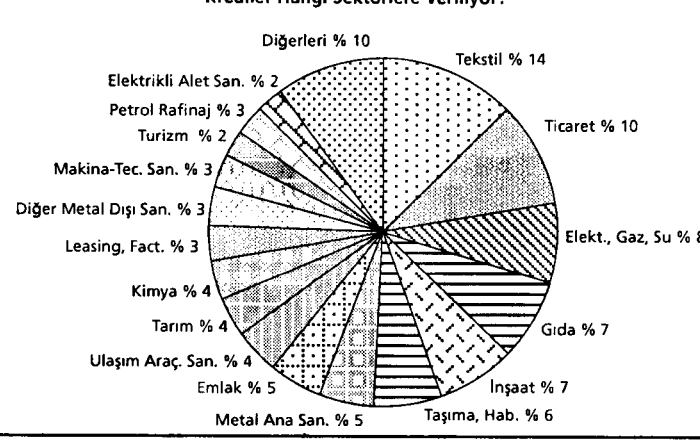

KAYNAKLAR YİNE DEVLETE YÖNELDİ, KREDİLER AZALDI

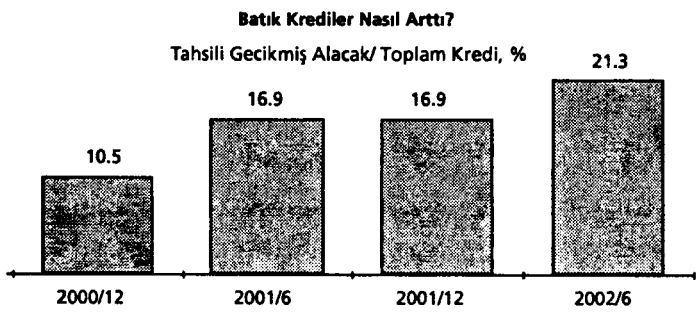

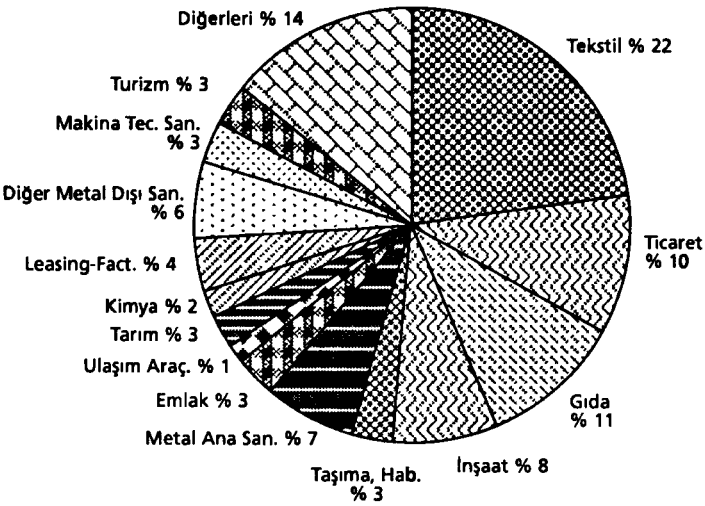

Banka aktiflerinde devlet iç borç senetlerinin payı 1995'te yüzde 10 dolayındayken 2000'de yüzde 21'e kadar çıktı ve kriz yılında da yüzde 25'i aştı.

BATIK KREDİLERİN PAYI YÜZDE 20'Yİ GEÇTİ

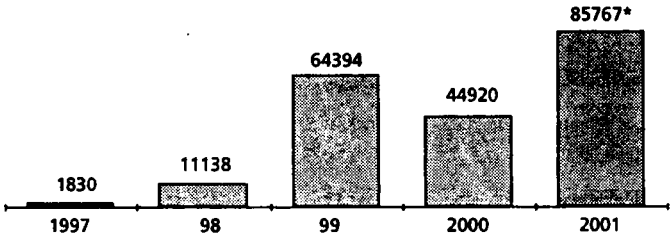

2000 sonunda batık kredilerin payı yüzde 10 dolayındayken krizle birlikte kredi dönüşleri ağırlaştı ve batıkların payı 2002 ortasında yüzde 21.3'e çıktı. Batık kredilerin yüzde 48'i kamu bankalarına ait görünürken özel bankaların payı yüzde 42, fon bankalarının ise yüzde 7.

Batık kredilerin dörtte bire yakını tekstil sektöründe görünüyor. Ticaretin batık kredi payı yüzde 10'u, gıdanınki yüzde 11'i buluyor.

Şirketlerin kredi borçları ile ilgili İstanbul Yaklaşımı isimli anlaşma ile bankalar borçlu şirketler ile borçları masaya yatırdılar yeni borç ödeme takvimleri için müzakere başlattılar. Batık kredileri düşük değerlerle alıp bankaları rahatlatacak Varlık Şirketleri de 2002 sonlarında kuruluş halindeydi.

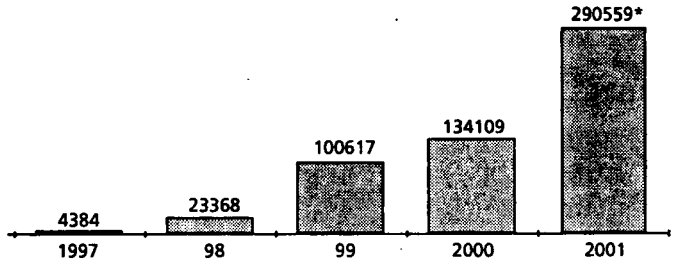
BATAKÇILIK TÜKETİCİYE BULAŞTI , AİLELER SARSILDI

Tüketici Kredisinde Borcunu Ödeyemeyen ya da Gecikmeli Ödeyen Sayısı

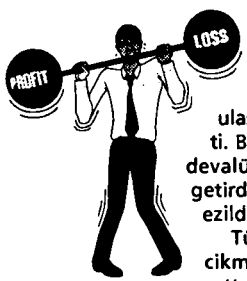

* Üçte İkisi Ödemeyen

Kredi Kartı Borcunu Ödeyemeyen ya da Gecikmeli Ödeyen Sayısı

* % 65'i Ödemeyen

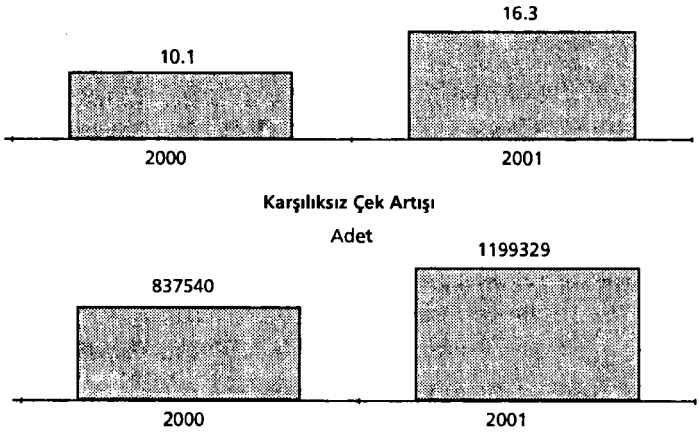

Krizle birlikte tüketici kredilerinin tahsili güçleşti, banka kartları borçlarını ödeyemeyenlerin sayısı yüzde 115 arttı.

Kriz öncesi toplam krediler içinde yüzde 7.5'e ulaşan tüketici kredilerinin tahsili, kriz sonrası güçleşti. Bir kısmı dövizle alınmış oto, konut kredileri, büyük devalüasyon sonrası kredi kullanıcılarına ağır külfetler getirdi. TL kredisi kullananlar da yüksek faizler karşısında ezildiler.

Tüketici kredisinde borcunu ödeyemeyen ya da gecikmeli ödeyenlerin sayısı 2000'den 2001'e yüzde 90 arttı.

Kredi kartı borcunu ödeyemeyenlerin de sayısı bir yılda yüzde 115 arttı. Borcu borçla kapatmaya çalışanlar yüksek faizler ödemek zorunda kalırken borçlarının katlanmasından kurtulamadılar, haciz işlemleri arttı. Aile bütçeleri krize girerken aile içi gerginlikler boşanmaya varacak boyutlara tırmandı.

ÇEK,SENET TAHSİLATI AKSADI, MAFYANIN İŞLERİ AÇILDI

Kriz sonrası protestolu senet değeri yüzde 61 artışla 16 milyar doları aşarken karşılıksız çek sayısında yüzde 43 artış görüldü.

Krizle satışların durması, ekonominin küçülmesi senet ödemelerini de aksattı. Protestolu senetlerin değeri 2000'den 2001'e yüzde 61 artışla 16.3 milyar dolara çıktı.

Karşılıksız çek sayısında da patlama yaşandı. 2000'de 837 bin dolayındaki karşılıksız çek sayısı 2001 sonunda 1 milyon 200 bine yaklaştı ve yüzde 43 arttı.

Çek ve senet tahsilatındaki aksama adaletin iş yükünü ağırlaştırdı. Adalete güvenmeyen ya da acelesi olanlar çek-senet mafyasını devreye sokma yöntemini tercih ettiler.

BANKA OPERASYONLARI TOPLUMA 41 MİLYAR DOLARA MAL OLDU

Kamu ve Fon Bankalarının Kurtarılma Maliyeti

İşlem	*Verilen Destek, Trilyon TL.*	*GSYİH'ye Oranı (%)*
1. Kamu Bankaları	28,858	15,8
a) 2000 Yıl Sonu Görev Zararı	17,279	9,5
b) 2001 Yılı Sonu Görev Zararı	4,3	
c) 2001 Sermaye Desteği	3,550	2
2. Hazine'nin TMSF Desteği	21,581	11,9
TOPLAM KURTARMA	50,439	27,7

Banka Krizleri ve Topluma Maliyeti

Ülke	*Yıl*	*Kurtarma Zararı/GSMH*
TÜRKİYE	2001	27,7
Endonezya	1997	50
Malezya	1997	20,5
G. Kore	1997	26,5
Meksika	1995	20
Brezilya	94-96	15,20
Çek C.	94-95	12
Arjantin	80-82	55
Tayland	1997	33

Fon'a devredilen hortumlanmış bankalara yaklaşık 18 milyar dolar, arpalık olarak kullanılmış kamu bankalarına da 23 milyar dolar destek verilip, fatura toplumun borç yüküne eklendi.

IMF gözetiminde kamu bankalarını ve Fon'a alınan özel bankaları iyileştirmek için Hazine'den 51 katrilyon TL'ye yakın destek çıkarken bu 41 milyar dolar, Türkiye milli gelirinin yüzde 28'ine yaklaştı.

Siyasiler ve politik etkinliğe sahip sermayedarlar tarafından birer arpalık olarak kullanılan kamu bankaları kısa vadeli ve yüksek maliyetli fonlarla ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanırken özel bankalara da büyük kaynaklar aktarmanın aracı olmuşlardı. Kasım 2000'de aşırı günlük borçlanmalar nedeniyle krizden büyük yara alan kamu bankaları, o dönemde IMF'nin yarattığı nakit sıkışıklığının bedelini çok ağır ödemişlerdi. Kamu bankalarına, görev zararı ve sermaye desteği olarak yaklaşık 29 katrilyon TL aktarıldı.

Sahipleri tarafından kredi kaynakları hortumlanan ve 2000'deki kur çıpasına güvenerek büyük açık pozisyonlar veren özel bankalar, elde kalan özkaynakları ile yükümlülüklerini karşılayamayınca, mevduata güvence veren devlet bu bankaları devraldı ve bunun için de 21.5 katrilyon TL ya da 17 milyar dolar Hazine desteği sağladı.

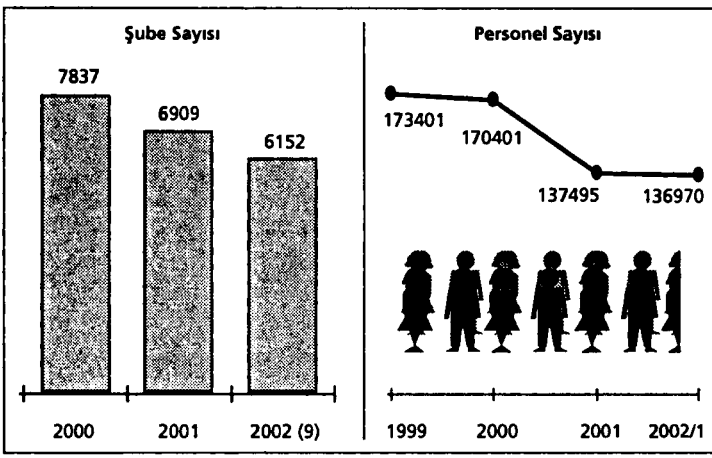
Bankalar için sağlanan bu destek, IMF'den borçlanma ve Hazine'nin iç borçlanma kâğıtları ile yapıldı ve fatura Türkiye'nin 210 milyar doları bulan iç-dış borç stokunda yüzde 20'lik bir yer tuttu.

BANKACILIKTA FİLLER TEPİŞTİ, ÇİMLER EZİLDİ

Bankacılıkta Konsolidasyon

	2000	*2001*	*2002**
Ticari Banka Sayısı	61	46	41
Kamu	4	3	3
Özel	28	22	20
Yabancı	18	15	15
TMSF	11	6	3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14
Kamu	3	3	3
Özel	12	9	8
Yabancı	3	3	3
TOPLAM BANKA SAYISI	79	61	55

* 9 Ay

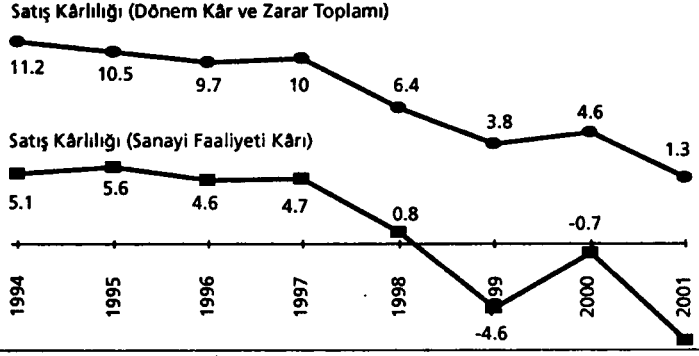

Sistemden 24 banka çıktı, 1685 şube kapatıldı, 37 bin bankacı işten çıkarıldı.

Kırılgan bankacılık sisteminden 2000'den 2002 ortalarına kadar 24 banka ayıklandı. Bunlardan 20'si ticari banka. Hem kamu bankalarında hem özel bankalarda şubeler azaltıldı, personel işten çıkartıldı. Birleşmelerle de maliyet azaltıcı önlemler gerçekleştirildi. Kamuda Emlak Bankası Ziraat'e devredilirken, özel sektörde Doğuş grubunun Osmanlı-Garanti birleşmesi en büyük operasyondu. HSCB'nin Demirbank'ı, OYAK'ın Sümerbank'ı alması ise en büyük el değiştirme örnekleri oldu.

SANAYİ, ÜRETİMDEN ZARARINI FAİZLE KAPATMAYA ÇALIŞTI

Özel Büyük Kuruluşlarda Yıllar İtibariyle Satış Kârlılığı

500 Büyük Sanayi Kapsamındaki Özel Büyük Kuruluşlar
Gelirler/Ödenen Faizler/Satışlar (%)

Toplam Satışlara Oran	*1996*	*1997*	*1998*	*1999*	*2000*	*2001*
1-Ödenen Faizler	6	6.6	7.2	7.7	4.3	8.1
2-Faaliyet Dışı Gelirler	5.1	5.3	5.7	8.4	5.3	8.7
a) Faiz Gelirleri	1.9	2.3	2.5	3.4	2.1	3
b) Faaliyet Dışı Gelirler	3.2	3	3.2	5	3.2	5.7
3- Faaliyet Geliri Toplamı (Milli Gelir Anlamında Kâr)	4.6	4.7	0.8	-4.6	-0.7	-7
4-Dönem/Kâr Zarar Toplamı	9.7	10	6.5	3.8	4.6	1.3

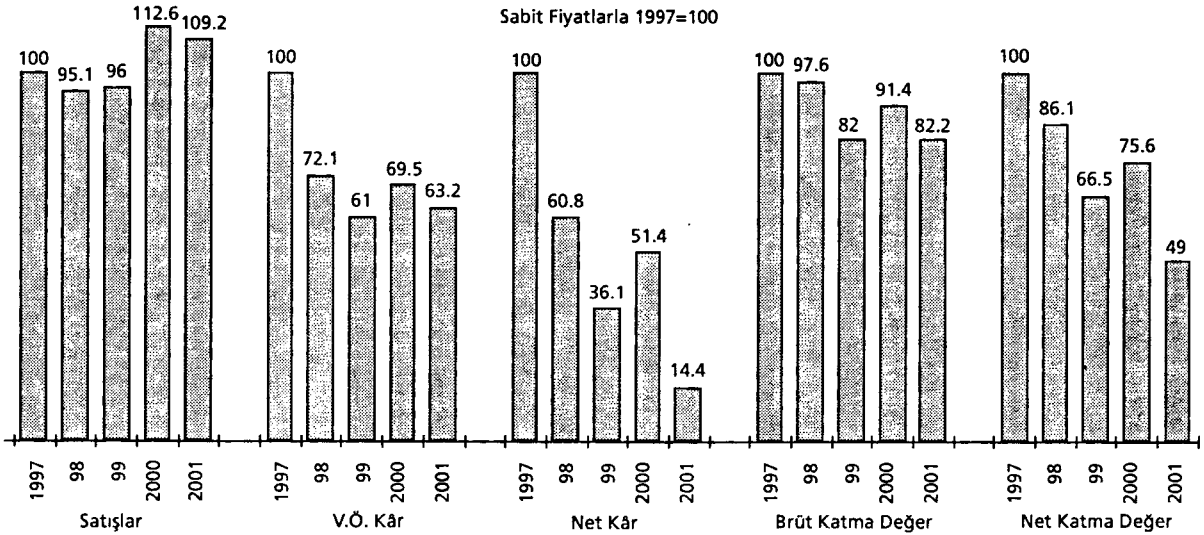

1999'dan 2001'e özel sanayi kuruluşları üretimden kâr etmediklerini, faiz ve benzeri rant gelirleriyle ayakta kaldıklarını açıkladılar.

Özel sanayi kuruluşları, 2000'de satışlarının yüzde 4.3'ü oranında faiz öderlerken, bu oran 2001'de yüzde 8'e çıktı. Buna karşılık firmaların faiz gelirleri satışların yüzde 8.7'sine ulaştı ve ancak bu sayede firmalar satışlarının yüzde 1.3'ü oranında kârlılık sağlayabildiler.

ÖZEL SANAYİ FİRMALARININ ÜRETİCİ YANLARI AŞINDI

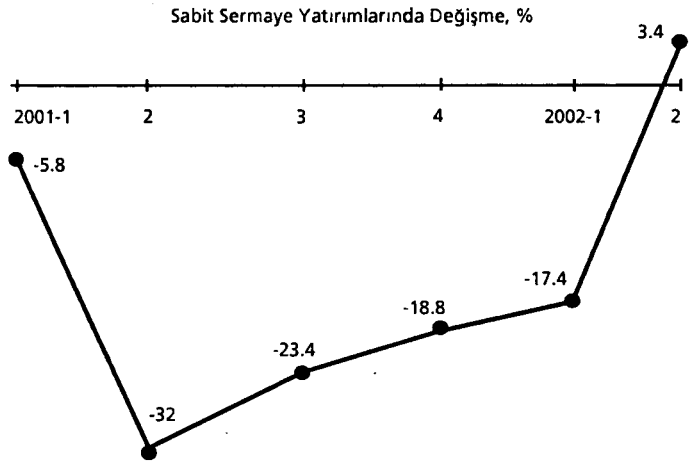
Özel Büyük Sanayi Kuruluşlarında Bazı Ekonomik Büyüklükler Endeksi

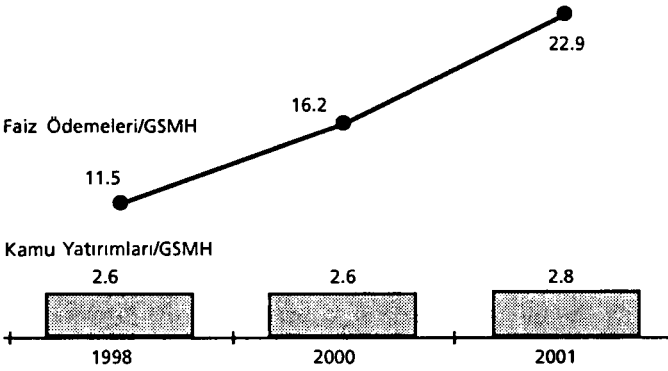
Sabit Fiyatlarla 1997=100

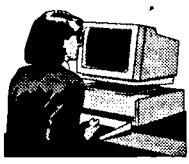

1997 yılı baz alındığında özel sanayi firmalarının katma değerleri, net kârları, dönem kârları, satışları 2000'den 2001'e hep azaldı, üretim ciddi bir darbe yedi..

FAİZDEN KAMU YATIRIMINA KAYNAK KALMIYOR

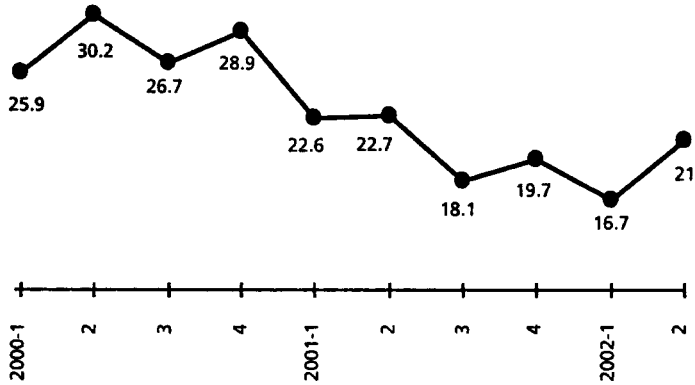

Kamu sabit yatırımları son 5 yıldır milli gelirin yüzde 2.8'i düzeyinde. Devletin faize ayırdığı kaynak ise milli gelirin yüzde 23'ü düzeyinde.

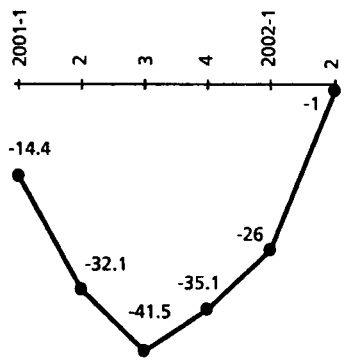
Bütçeye faiz ödemeleri damgasını vururken devletin sabit sermaye yatırımları hızla azalıyor. Son 5 yıldır milli gelirin yüzde 2.5'i dolayında seyreden kamu yatırımları 2002'de de pek kımıldamadı. 2001'in genelinde yüzde 22 reel düşüş gösteren kamu yatırımları, 2002'nin ilk çeyreğinde yüzde 17.4 azaldı, ikinci çeyrekte biraz kıpırdadı ve yüzde 3.4 arttı. Sanayiden iyice uzaklaşan devlet, enerji, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı yatırımları için de kaynak bulamıyor ve altyapı hızla aşınırken yerine yenileri yapılamıyor.

YÜKSEK FAİZ YATIRIMI CAYDIRIYOR

Yatırım Harcamaları, Milli Gelirin % 16.7'sine Düştü

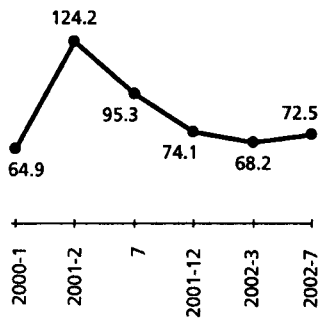

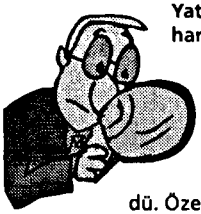

Özel Yatırımlarda Düşüş, %

Faizler Yatırıma Göz Açtırmıyor

DİBS,%

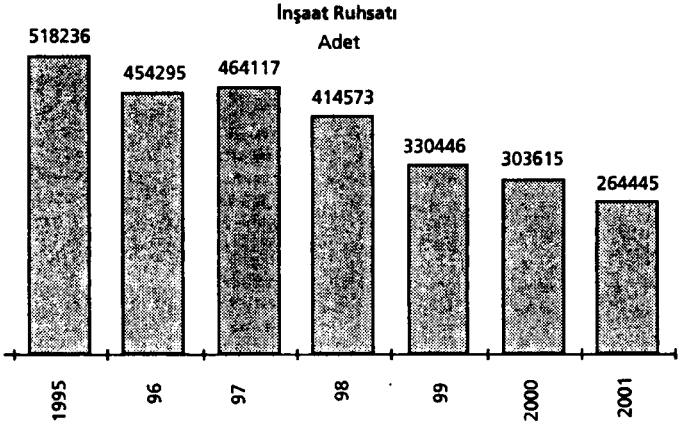

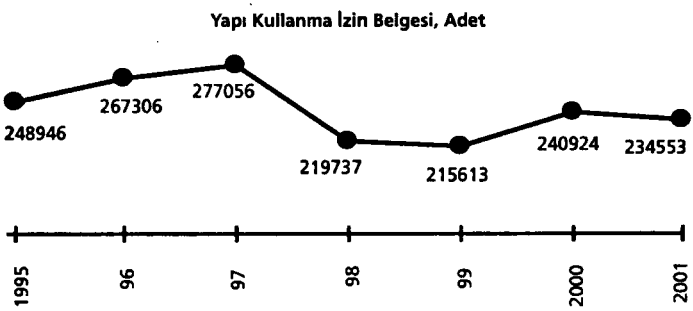

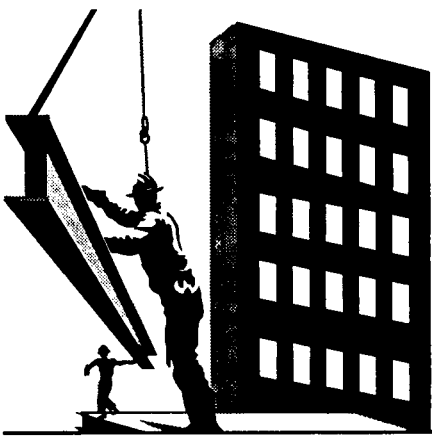
Yatırımların yüzde 80'ini gerçekleştiren özel sektörde de hareket yok. Özel yatırımlar 2001'de yüzde 35 reel düşüş gösterdi. Faizlerin reel olarak yüzde 30'u bulması yatırımdan caydırıyor.

Yatırımlarda kurak iklim özel sektörde de yaşanıyor. Yatırımların beşte dördünü gerçekleştiren özel kesim, 2001 yılında yatırımlarını reel anlamda yüzde 35 düşürdü. Özel yatırımlar 2002'nin ikinci çeyreğinde biraz canlansa da reel faizlerin yüzde 35 gibi yüksek bir düzeyde seyretmesi, yatırımcıyı projelerini gerçekleştirmekten alıkoyuyor.

İNŞAAT YATIRIMLARI DA SÜRÜNÜYOR...

Yatırımların nabzı konusunda önemli bir gösterge olan inşaat istatistikleri, daralmanın 2002'de de süreceğini gösteriyordu.

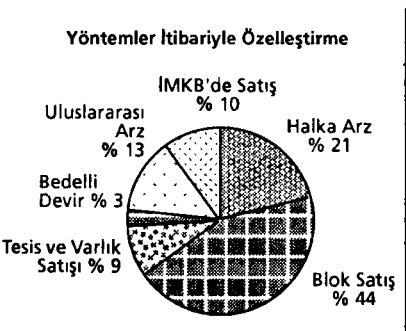
Yeni bir inşaatın başlatılması için gerekli olan izin belgesi yapı ruhsatlarında 2001'de yüzde 13 düşüş yaşandı. Yapı kullanma izin belgelerinde de yüzde 2.5 azalma vardı.

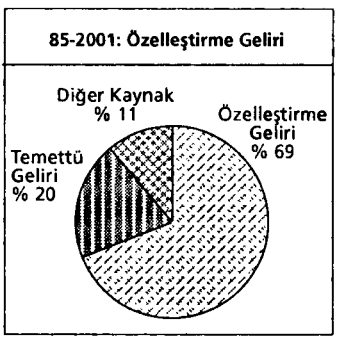
Sektördeki daralma 2002 yılında da sürdü. İlk yarının küçülmesi yüzde 4.2'yi buldu.

ÖZELLEŞTİRMEDE ALÇAK SÜRÜNME

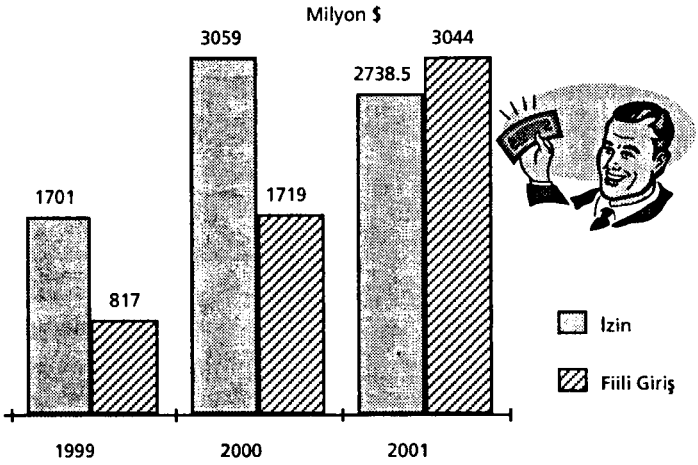

Kriz nedeniyle özelleştirme işlemlerine yerli ve yabancı yatırımcının ilgisi azaldı.THY blok satışı, TÜPRAŞ halka arzları gerçekleştirilemedi.

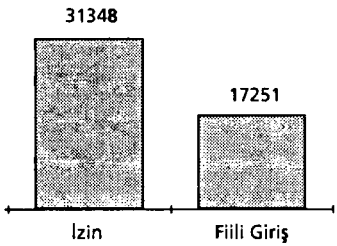
Özelleştirmede, 2001 yılı en başarısız yıllardan biri oldu. Piyasadaki güvensizlik ve belirsizlik ortamının etkisiyle 2001 özelleştirmesi 119 milyon dolarda kaldı. Sürecin başladığı 1985'ten 2002'ye toplam özelleştirme geliri ise 10 milyar doları ancak buldu. Bu süre içinde özelleştirmelerin yüzde 44'ünün blok satışla yapıldığı görülüyor.

YABANCI YATIRIMCI DA NAZLANIYOR

Yabancı Sermaye İzinleri ve Fiili Giriş

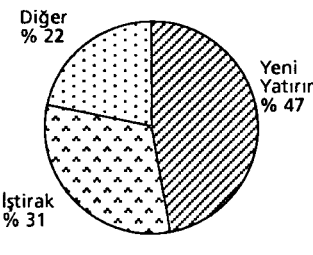

1980'den 2000'e, Milyon $

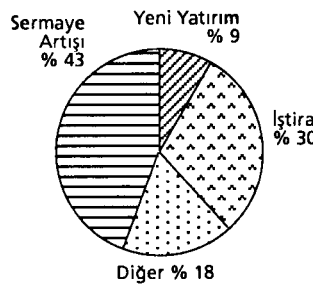

2001'de 2.7 milyar dolarlık giriş izni aldı. GSM sektörüne Aria'nın gelişi ve Demirbank'ın HSBC tarafından alınması ile fiili giriş 3 milyar doların üstünde gerçekleşti. 2002'de ise izin ve girişler daha da azaldı. Yabancı sermaye yatırımlarının daha çok var olanlarda sermaye artırma ve satılıkları satın alma üzere geldiği, yeni yatırımın payının yüzde 9'da kaldığı görülüyor.

Yabancı yatırımcının,Türkiye'ye gelmeyişinde, siyasi belirsizlik etkili olurken, iç talebin çok daralmış olması da rol oynuyor.

Yabancı Sermayenin Yatırım Türleri

2000

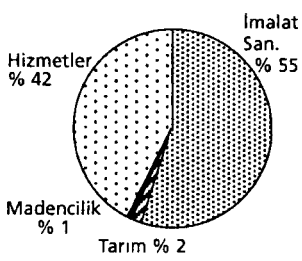

2001

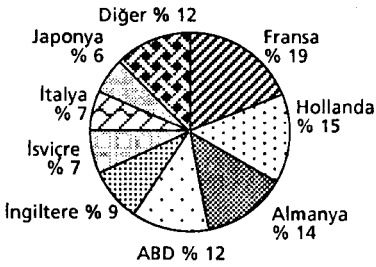
YABANCILAR İÇ PAZARI KOLLUYOR

Yatırım

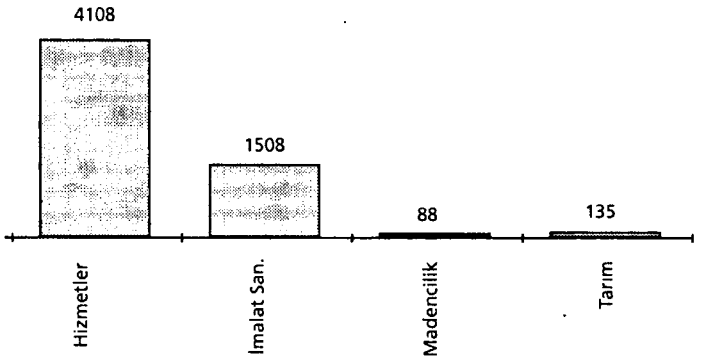
Hangi Sektörlerde

Gelen Yabancı Sermaye, 1980-2001)

Yabancı Sermayeli Firma Sayısı ve Sektörleri

Türkiye'ye yabancı sermaye daha çok iç pazar için geliyor. İç talebin dolar bazında yüzde 30 daralmış olması iştahları kapatıyor.

Türkiye'ye yabancı sermayenin daha çok, OECD ülkelerinden geldiği, AB kökenli firmaların da en büyük ağırlığa sahip oldukları görülüyor. Yabancılar, 70 milyonluk nüfusu ve kriz öncesi 200 milyar dolarlık pazarı dikkate alır gibiydiler ve iç pazara dönük üretim için yatırım yapıyorlardı. Ama krizle birlikte iç talebin düşmesi, birçok faktörün yanı sıra, yabancı yatırım niyetlerini erteletti. Bugüne kadar gelen yabancı yatırımlarda iç pazara dönük dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretimi ve hizmet sektörü en önemli ağırlığa sahip oldu.

YABANCI SERMAYE DEVEDE KULAK BİLE DEĞİL

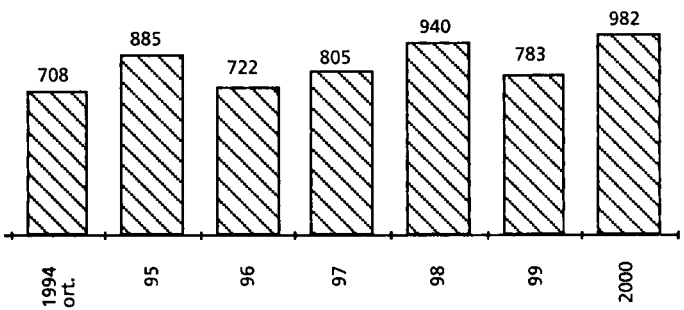

Dünyada yabancı yatırımlar yılda 1 trilyon doları bulurken Türkiye yılda ancak 1 milyar dolar yabancı sermaye çekebiliyor.

Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye, Milyon $

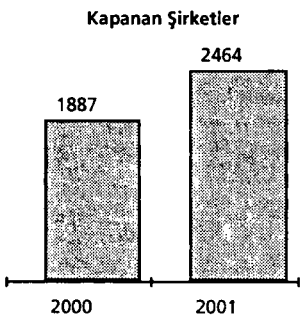

Türkiye yılda 1 milyar dolardan fazla yatırım çekemezken diğer orta ve üst gelirli ülkelerde yatırımlar Türkiye'dekinin 8-10 katını buluyor. Yabancı sermayenin yöneldiği Türkiye kategorisindeki ülkelerden Asya ve Pasifik'e 2000'de 144 milyar dolara yakın yabancı sermaye yatırımı yapıldı.

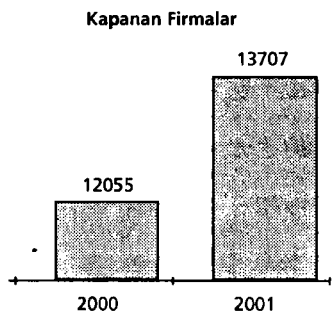
Doğu Avrupa ülkelerinden Polonya 10 milyar $, Çek Cumhuriyeti 5 milyar $, Macaristan, Rusya ve Slovakya 2'şer milyar $'lık yatırım çektiler.

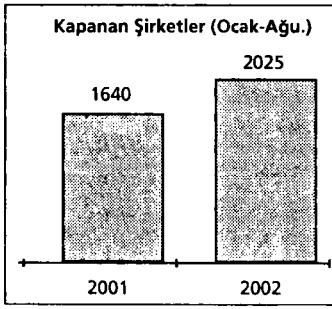
Son yıllarda büyük bir gelişme gösteren yabancı sermaye yatırımları dünya ölçeğinde 1998'de 700 milyar dolarken 1999'da 1 trilyon 75 milyar dolara, 2000'de ise şirket evlilikleri ve satın almalar nedeniyle 2 trilyon dolarla zirveye çıktı. Ama 2001'de yine 1 trilyon dolar düzeyine indi. Yatırımların yüzde 80'i gelişmiş ülkelere yapılırken gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler, yatırımlardan yüzde 20 pay alabildiler.

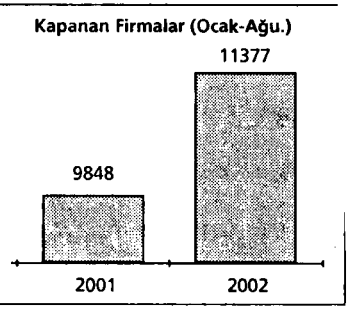
1999'da 1 trilyon 75 milyar dolarlık yatırımın yüzde 57'si, yani 617 milyar doları AB ülkelerine yapılırken, Türkiye'nin aralarında olduğu AB dışı Avrupa ülkelerine sadece 16 milyar dolarlık yatırım yapıldı.

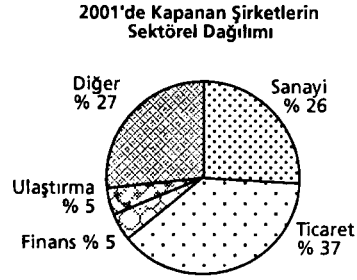
ŞİRKET VE FİRMALARDA YAPRAK DÖKÜMÜ HIZLANDI

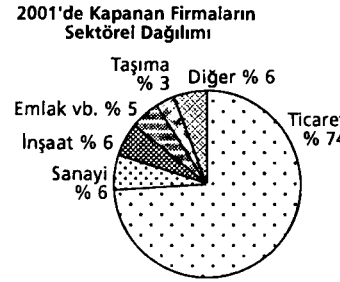

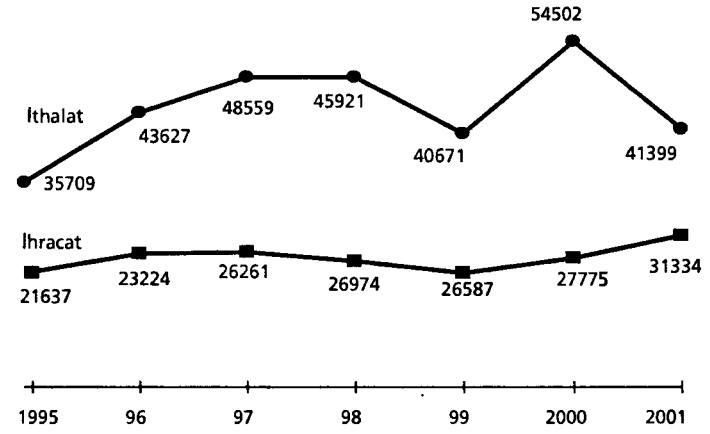

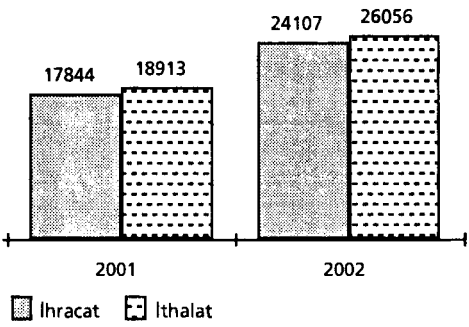

Krizle birlikte kapanan şirket ve küçük firma sayısı artıyor. Şirketlerde kapanma yüzde 30 artarken, küçük firmalarda kapatmalar yüzde 15'i buldu.

İç pazarın daralması, faizlerin yükselmesi, kurların dalgalanması gibi etkenlerle zor durumda kalan firmalardan kepenklerini kapatanların sayısı her geçen gün artıyor. 2000 yılında 1887 sermaye şirketi ve 12 bin küçük firma kapanmışken 2001'de kapanan şirket sayısı yüzde 30 artışla 2464'ü buldu. Küçük firmalar kesiminde ise 2001'de yaklaşık 14 bin firma piyasaya havlu attı. 2002'nin ilk 8 ayında da yaprak dökümü sürdü.

CAN HAVLİYLE İHRACAT...

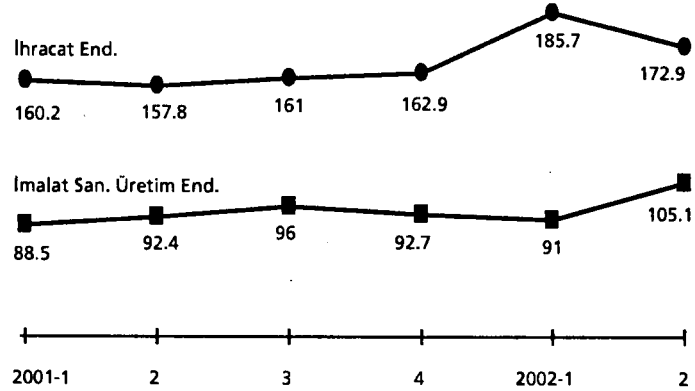

İç pazardaki daralmanın itmesi, devalüasyonlar ve reel ücret düşüşlerinin teşvikiyle, ihracat 2001'de yüzde 13, 2002'nin ilk 7 ayında da yüzde 35 arttı.

Krizle küçülen ekonomi, iç talepte büyük düşüşe yol açarken, sadece 2001'de doların yüzde 115 değer kazanması, ihracatı çekici duruma getirdi. Reel ücret düşüşleri ihracatın rekabet gücünü artıran bir diğer etken oldu. İhracat, 2001 sonunda, 2000'e göre yüzde 13 artarak 31.3 milyar dolara çıktı. İhracatta artış eğilimi 2002'de de sürdü ve ilk 7 ayda yapılan ihracat 24.1 milyar dolara çıktı. Bu, bir önceki yılın ilk 7 aylık ihracatına göre yüzde 35 artış demekti. 2002 için öngörülen 35 milyar dolarlık ihracat hedefi gerçekleşirse, yine yüzde 12 dolayında bir ihracat büyümesi yaşanmış olacaktı.

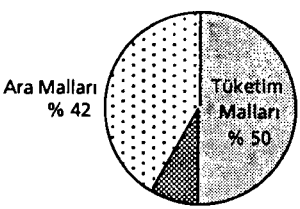
İhracattaki artışa karşılık, ekonomik küçülmenin yüzde 10'u bulmasının etkisiyle ithalatta büyük düşüş yaşandı. 2001'in ithalatı, 2000'e göre yüzde 24 azaldı ve 41.3 milyar dolarda kaldı. 2002'nin ilk 7 ayında ise ithalat, bir önceki dönemin yüzde 37 altındaydı. İthalattaki azalma ve ihracattaki artış sonucu dış açık da daraldı ve 2000'de 26.8 milyar dolarken, 2001'de 10 milyar dolara, 2002'nin ilk 7 ayında da 2 milyar dolara indi.

İHRACATIN YÜZDE 95'İ SANAYİ ÜRÜNÜ

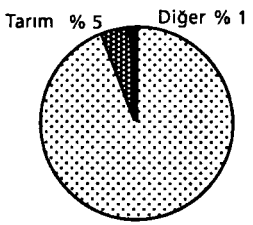
İmalat Sanayiinde Üretim ve İhracat Endeksi

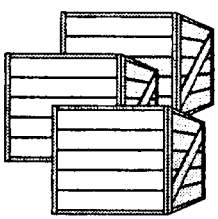

İhracatta Paylar, 2002, 7 Ay

İhracatta Sektörel Dağılım, 2002, 7 Ay

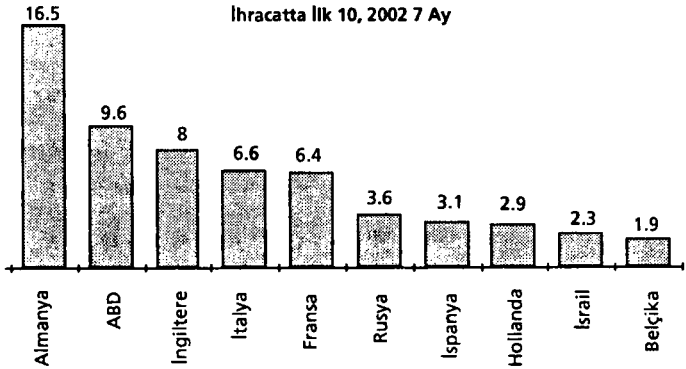

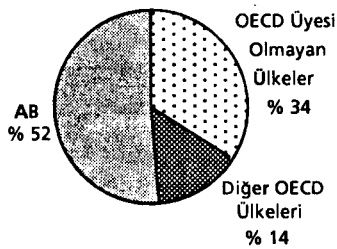
Toplam ihracatta imalat sanayiinin payı yüzde 95'i buldu. İç talepteki durgunluk nedeniyle bazı alt sektörler hızla ihracata yöneldi. Otomotivde üretimin dörtte üçü, beyaz eşyada üçte ikisi ihracat için yapıldı.

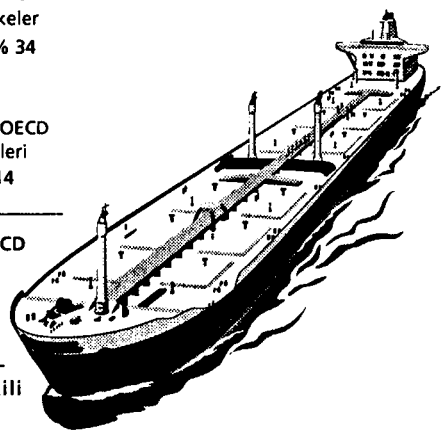
İhracattaki artışta imalat sanayiinin başat bir rolü var. İç talebin büyük ölçüde daralması, firmaları dış pazarlar için üretime yöneltti. Öyle ki, iç tüketimi büyük ölçüde daralan otomotiv, beyaz eşya gibi sektörlere soluk aldıran unsur, ihracat oldu. Otomotivde üretimin dörtte üçü ihracat için yapılırken, beyaz eşyada üretimin üçte ikisi ihraç edilerek çarklar döndürülüyor.

İHRACATIN YÜZDE 61'İ 10 ÜLKEYE

Ülke Gruplarına Göre İhracat

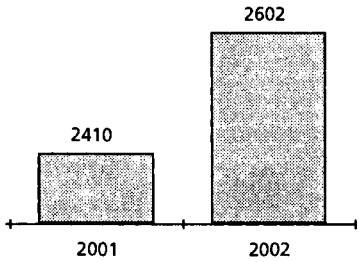

İhracatın üçte ikisi gelişmiş OECD ülkelerine yapılıyor. İhracatta ilk 10 ülke ise alımların yüzde 61'ini yapıyor. Almanya yüzde 16.5 ile Türkiye'nin en büyük ihraç pazarı. Zengin alıcılar, fiyat konusunda da etkili oluyorlar.

Türkiye ihracatla yeni bir büyüme trendi yakalamaya çalışırken, hatta bu, yeni bir birikim modelinin ilk safhası olmaya başlarken, ihraç pazarlarının ağırlığını gelişmiş ülkeler oluşturuyor. İhracatın üçte ikisi OECD ülkelerine yapılıyor. Başka bir sınıflandırmaya göre, ihracatın yüzde 61'i 10 ülkeye ait. AB, ihracattan yüzde 51 pay alıyor.

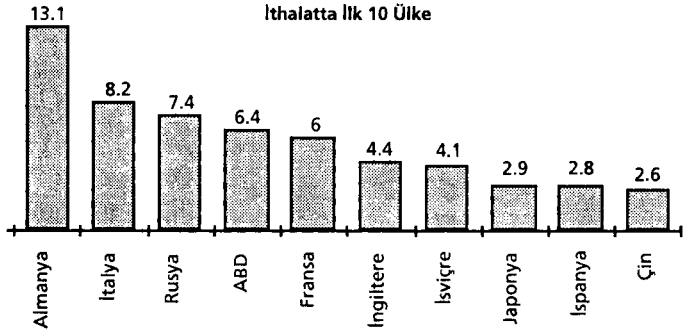
İTHALATIN DÖRTTE ÜÇÜ ARA MALI

Ocak -Temmuz İthalat

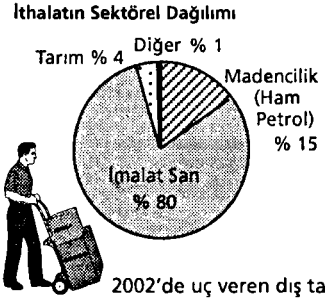

Krizle küçülen ekonominin dörtte bir oranında azalan ithalatı, 2002'deki dış talebe dönük büyümeye geçişle yeniden canlandı. İthalatın dörtte üçü ara malı ve yüzde 60'ı 10 ülkeden yapılıyor.

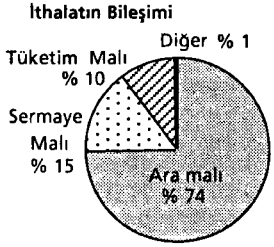
İthalatta İlk 10 Ülke

İthalatın Sektörel Dağılımı

İthalatın Bileşimi

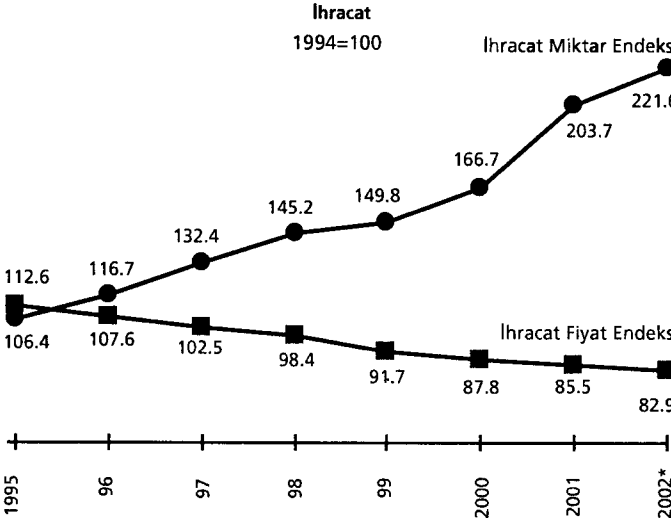

2002'de uç veren dış talebe dayalı büyüme süreci, 2001'de küçülmüş ithalatı yeniden canlandırdı ve ilk 7 ayın ithalatı, bir önceki dönemin ithalatını yüzde 8 geçti. İthalatın yüzde 75'inin ara mallarından oluştuğu görülürken yüzde 80'inin imalat sanayii ile ilgili ithalat olduğu belirlendi.

İthalatın yüzde 64.5'u OECD ülkelerinden yapılırken, AB, ithalattan yüzde 45 pay alıyor.

En çok ithalat yapılan 10 ülkenin toplamdaki payı ise yüzde 60 ve Almanya yüzde 13'lük payıyla ilk sırada. Onu yüzde 8.2'lik payıyla İtalya izliyor. Rusya, ithalatta yüzde 7.4 pay sahibi ve üçüncü.

İHRACAT UCUZA YAPILIYOR, YOKSULLAŞMA ARTIYOR...

* İlk Yarı

İhracatın 31.2 milyar dolara çıktığı 2001'de ihraç edilen mal miktarı yüzde 22 arttı ama elde edilen döviz geliri yüzde 3 azaldı. 2002'nin ilk yarısında da ihraç edilen mal miktarı yüzde 9'a yakın artmasına karşılık elde edilen döviz geliri yüzde 3 azaldı ve yoksullaştıran ihracat trendi sürdü.

2001 yılında iç pazarda yaşanan olağanüstü daralmanın itmesi ve yüksek oranlı devalüasyonla reel ücretlerdeki düşüşün sağladığı avantaj ihracatın yüzde 12 artması ile sonuçlandı. Ama ihracatta miktar ve fiyat endeksleri bu artışta, yapılan dampingin de önemli payı olduğunu ortaya koyuyor.

DİE'nin dış ticaret endeksi serilerine göre, 2001 yılında ihracat miktar endeksi yüzde 22.2 artış gösterirken fiyat endeksi yüzde 2.6 azaldı. Aynı durum 2002'de de sürdü. 2002'nin ilk yarısında da ihracat edilen mal miktarı yüzde 9'a yakın artmasına karşılık, elde edilen döviz geliri yüzde 3 azaldı.

Daha fazla malı daha düşük fiyata satmak olarak özetlenecek bu durum, dış ticaret literatüründe de "yoksullaştıran ihracat" olarak adlandırılıyor.

Türkiye'nin yoksullaştıran ihracatı bazı kalemlerde daha ileri boyutlarda.

Toplam ihracatın yüzde 30'unu bulan tekstil giyimde ihraç edilen mal miktarı yüzde 11'e yakın artmasına karşın, bu ihracattan elde edilen döviz geliri yüzde 2'ye yakın azaldı.

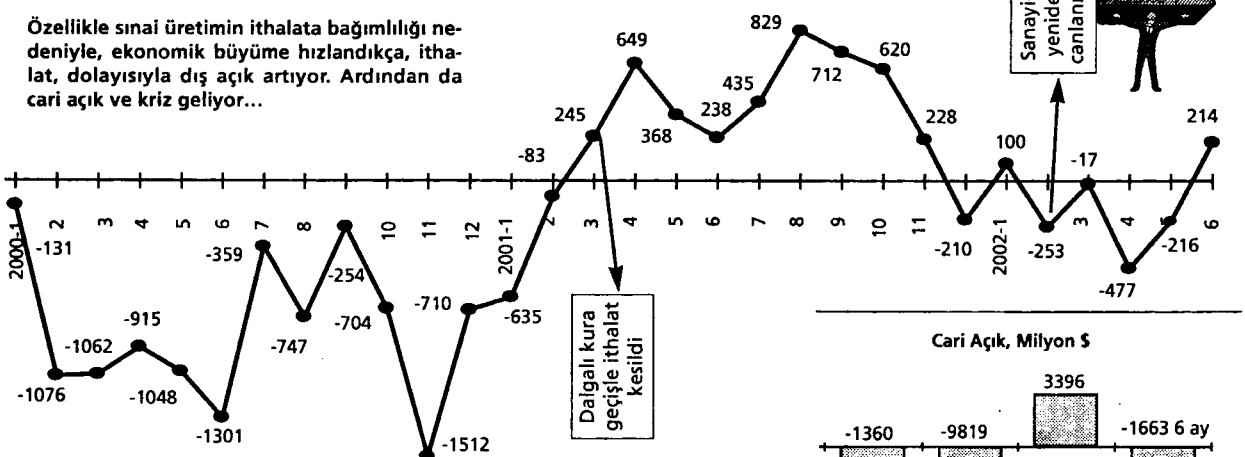
Önceki yıllarda da kısmen yaşanan yoksullaştırıcı ihracatın 2001 yılında en üst noktaya çıktığı anlaşılıyor. Örneğin 2000'de ihraç miktar endeksindeki artış yüzde 11 olmasına karşılık fiyat endeksi yüzde 4.3 düşmüştü. 1999'da da ihracat miktarı yüzde 3 artarken giren döviz yüzde 6.8 azalmıştı.

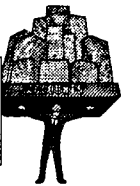
EKONOMİ BÜYÜDÜKÇE CARİ AÇIK ARTIYOR

Cari İşlemler Dengesi

Milyon $

Özellikle sınai üretimin ithalata bağımlılığı nedeniyle, ekonomik büyüme hızlandıkça, ithalat, dolayısıyla dış açık artıyor. Ardından da cari açık ve kriz geliyor...

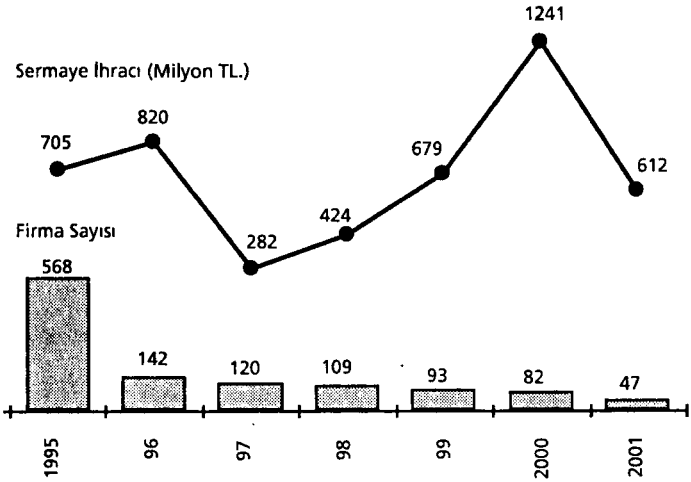

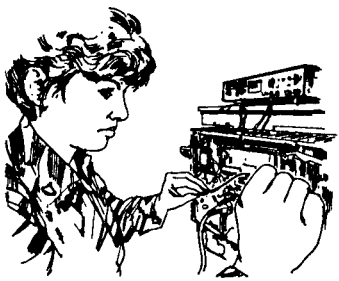

Cari açık büyüdükçe dışarıya sermaye kaçışı ve dövize yöneliş hızlandı, ardından da kriz geldi. 2001'deki tarihi küçülme ile ithalat düştü, dış açık, dolayısıyla da cari açık kapandı ve 3.3 milyar dolar cari denge fazlası yaşandı. Cari açık 2002'nin ilk yarısında 663 milyar doları bulsa da henüz düşük seyrediyordu.

TÜRKİYE'NİN DIŞ YATIRIMLARI 5 MİLYAR DOLARI BULDU.

Türkiye'nin dışarıdaki firma sayısı 1161'i, bu firmaların Türkiye'den yatırım için çıkardıkları sermaye tutarı da 5 milyar doları buldu.

1995 sonuna kadar dışarıda yatırım yapan 568 firmaya izleyen 6 yılda 553 firma daha eklendi ve sayı 2001 sonunda 1161'e ulaştı. Yine, 1995 sonuna kadar dışarı yapılmış yatırım tutarı 705 milyon dolarken izleyen 6 yılda yaklaşık 4.3 milyar dolar sermaye ihracı ile dış yatırım tutarı 5 milyar dolara yaklaştı.

Dış yatırımlar için sermaye çıkışının en çok hızlandığı yılın 2000 olduğu ve bu yıl yaklaşık 1 milyar 250 milyon dolar sermaye çıkışı gerçekleştiği gözlendi.

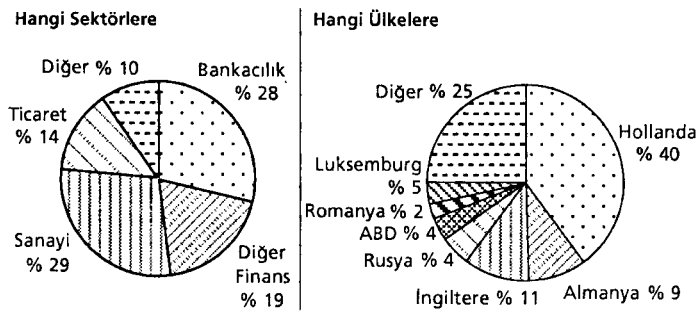
Dışarıya yatırımın giderek artmasında çeşitli motifler rol oynuyor. Birincisi finans kesimine yapılan yatırımlar, küreselleşme süreci ve Gümrük Birliği Anlaşması'nın yarattığı baskılarla ilgili. Firmaların dış ilişkilerinde finansman yapma ihtiyacının artması bankacılık kesimine yatırımları artırdı. Pazarları içten fethetme ise, imalat ve ticaret yatırımlarındaki dürtülerden biri. Bir diğer etken, ucuz üretim kaynaklarına ulaşmak. Özellikle 2001 krizi ile birlikte içeride yatırım iklimi bulamayan, iç talebin bir türlü canlanmadığını gören birçok imalat ve ticaret firmasının artan ölçüde dış yatırıma yöneldiği gözlendi.

Bu tür doğrudan yatırımların yanında, Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışı portföy yatırımları da artıyor. 2001'de 12 milyar doları bulan çıkışlara karşılık girişler 11.4 milyar dolar oldu. 2002'de de özellikle Türk Euro bondlarına yatırım için 8 milyar dolar çıktı ve 6.4 milyar dolar girdi.

DIŞ YATIRIMLARIN YÜZDE 30'U SANAYİYE

Türklerin Dış Yatırımları

Milyon $

Dış yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında finans sektörünün 2.3 milyar dolar ile ağırlıkta olduğu, onu 1.4 milyar dolar ile imalat sanayiinin izlediği görülüyor.

Dışa yapılan doğrudan yatırımlarda ticaret sektörüne 700 milyon dolar ayrıldı. Diğer yatırımlar ise inşaat, turizm ve öteki alanlarda. Bankacılık sektörüne yapılan yatırımların yarısının Hollanda'da gerçekleştirildiği görülürken imalat sanayii yatırımlarının yarısının da Hollanda'ya yapıldığı dikkat çekti. İmalatta İngiltere 210 milyon dolarlık yatırımla ikinciydi. İmalat sanayicilerinin Romanya'da 46, Rusya'da 50, Kazakistan'da 43, Macaristan'da 41 milyon dolar yatırımı saptandı.

Ticaret sektörüne yapılan yaklaşık 700 milyon dolarlık yatırımın da 170 milyon doları İngiltere, 12 milyon doları Lüksemburg'a yapıldı. Türklerin Romanya'da 22, Bulgaristan'da 14, Rusya'da 40 milyon dolarlık ticaret sektörü yatırımı vardı.

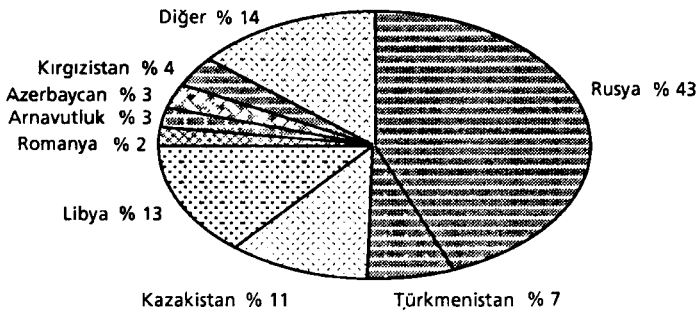
Dışarıya yatırım yapan Türk firmaları ABD'den AB üyesi ülkelere, Kafkas ülkelerinden Balkan ülkelerine, Ortadoğu ülkelerinden Arjantin'e kadar büyük bir çeşitlilik gösterirken en çok yatırımın Hollanda'da yoğunlaştığı görüldü. Toplam 5 milyar dolarlık yatırımın yaklaşık 2 milyar doları Hollanda'ya, özellikle finans sektörüne yapılmıştı. Hollanda'yı, 520 milyon dolar ile İngiltere, 440 milyon dolar ile Almanya izliyordu.

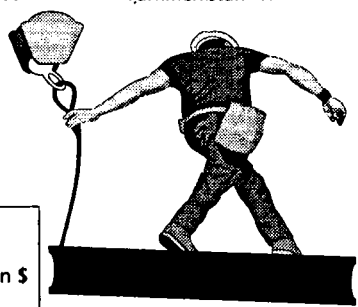
AB dışı Avrupa ülkelerinden Rusya'ya 190 milyon dolar, Romanya'ya 117 milyon dolar, Bulgaristan'a 45 milyon dolar, Macaristan'a 45 milyon dolar dolayında yatırım yapılmıştı. Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan yatırımlarda ise Kazakistan 170 milyon dolar ile ilk sıradaydı ve 157 milyon dolar ile Azerbaycan ikinci, 40 milyon dolar ile Türkmenistan üçüncüydü. Kırgızistan'da 23 milyon dolarlık, Özbekistan'da ise 20 milyon dolarlık Türk yatırımı vardı.

KKTC'de ise 80 milyon dolarlık Türkiye yatırımı görülüyordu.

DIŞ MÜTEAHHİTLİĞİN 7 MİLYAR DOLARLIK İŞİ VAR

Dış Müteahhitlik
2002'ye Devrolan Projeler Nerede?

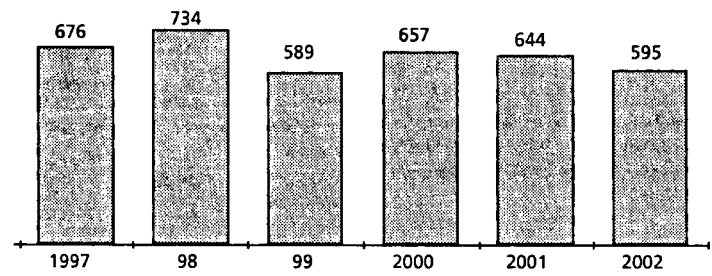
Dış Müteahhitlik
Sözleşme Yılına Göre
Süren Projeler, 2001, Milyon $

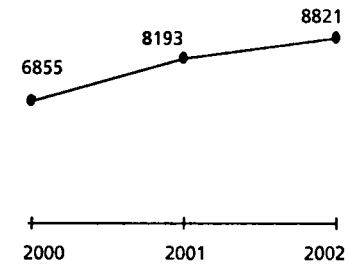
1985	1	100
1987	1	65
1988	4	877
1989	3	121
1990	7	198
1992	2	25
1993	4	146
1994	1	90
1995	4	146
1996	8	333
1997	17	982
1998	28	1619
1999	24	896
2000	66	806
2001	71	715
Toplam	241	7250

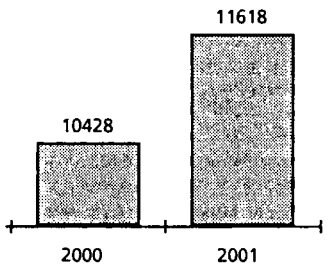
İnşaat sektörünün yaşadığı durgunluk büyük firmaları dış projelere yönlendirdi. 2001 sonunda yapımı süren proje sayısı 241, tutarı ise 7.2 milyar dolardı. Projeler ağırlıkla Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde idi.

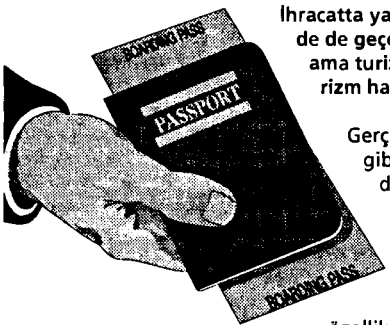
İç pazarın daraldığı dönemlerde dış projeler, Türk taahhüt sektörünün can simidi oluyor. Dış projeler, Türkiye'den mal ve işgücü ihracını da hızlandırıyor. 1980'lerde Kuzey Afrika ve Ortadoğu pazarlarına yönelen inşaat sektörü, 1990'lar ve 2000'lerde eski sosyalist ülkelerdeki projelerle dışa açılma faaliyetini sürdürdü. 2002'ye devrolan projelerin yüzde 43'ü Rusya'da, yüzde 30 kadarı Türk Cumhuriyetlerindeydi.

TURİST GİRİŞİ ARTIYOR, AMA GELİR AZALIYOR

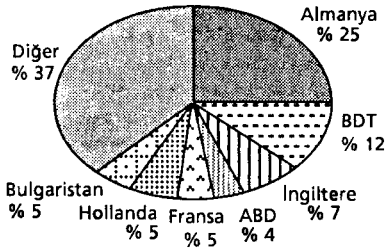

İhracatta yaşanan yoksullaştırıcı süreç, turizmde de geçerli. Yabancı turist sayısı artıyor ama turizm geliri, dolayısıyla kişi başına turizm harcaması azalıyor.

Gerçekçi döviz kuru politikası, ihracat gibi, turizm sektörünü de ateşledi ve döviz kurunun sağladığı avantajın yanı sıra reel ücretlerin, diğer maliyet kalemlerinin fiyatlarının düşmesiyle turizm paketleri daha ucuza satıldı. Bu tutum, sonuçta Türkiye'yi turizmi ucuz bir ülke yaptı ve özellikle Avrupa'nın orta sınıfı için Türkiye bir turizm cenneti oldu. Kişi başına turist harcaması 1998 yılında 734 dolarken 2002 yılında 595 dolara kadar düştü.

TURİSTLER AVRUPA AĞIRLIKLI, DOĞU BLOKU YÜKSELİŞTE...

Turistler Nereden Geliyor?

Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin büyük bir bölümü Avrupalı. Ancak son yıllarda Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bulgaristan'dan gelen turist sayısı artıyor.

Yabancı Turist Girişi (Bin Kişi)	
1996	8582
1997	9689
1998	9752
1999	7483
2000	10412
2001	11612
2002*	12540
*Tahmin	

Turizm Gelirleri Nasıl Arttı? (Milyon $)	
1990	2705
1991	2654
1992	3639
1993	3959
1994	4321
1995	4957
1996	5900
1997	7008
1998	7177
1999	5203
2000	7637
2001	8090

Türkiye'ye gelen turist sayısında 1999'dan bu yana hissedilir bir artış var. Bunda, izlenen fiyat politikası da etkili. Özellikle fiyata duyarlı eski sosyalist blok ülkelerinden kaynaklanan bir yabancı turist akını gözlendi. 2001'deki girişlerde Avrupalı turistler geleneksel ağırlıklarını korumakla beraber, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Bulgaristan uyruklu girişlerde hissedilir bir artış gözlendi.

Türkiye'nin turizm gelirleri de, 1999'daki göreli düşüş (depremin etkisiyle) bir yana bırakıldığında, artış eğiliminde. Ama, gelen turist sayısı dikkate alındığında, Türkiye'nin çizgisini, "yoksullaştıran turizm"e boyun eğmek diye nitelendirmek yanlış olmaz.

DÜNYA TURİZM PASTASINDAN YÜZDE 1 PAY

Turizm Liginin Neresindeyiz?

Ülkeler	*2001 Geliri Milyar$*	*2000'e Göre Değişme (%)*
ABD	72.3	-11.9
İspanya	32.9	4.5
Fransa	29.6	-3.7
İtalya	25.9	-5.7
Çin	17.8	9.7
Almanya	17.2	-3.7
İngiltere	15.9	-18.8
Avusturya	12	19.7
Kanada	10.7	-8
Yunanistan	9.2	3
TÜRKİYE	8	5.2

Toplam Dünya Geliri 690 milyar $

Türkiye, büyük potansiyeline karşın yıllık 680 milyar doları bulan dünya turizm harcamasından ancak 8 milyar dolarlık pay alabiliyor. En büyük pay, gelişmiş ülkelerin.

Daha çok, OECD ülkelerinin orta sınıfının taleplerine göre şekillenen Türkiye turizm endüstrisi, zengin doğal, tarihsel ve kültürel potansiyeline karşın, talebi biçimlendiren TUI, Thomas Cook gibi Avrupalı büyük tur operasyon tröstlerinin kontrolünde. Türkiye'de konaklama tesisleri de işleten bu tur operatörleri, fiyat ve diğer şartları empoze edebiliyorlar.

ABD, AB üyesi ülkeler, global turizm işbölümünde, turizmin yüksek katma değerli ürünlerinin üreticisi ve satıcısılar. Türkiye gibi ülkelere ise daha çok, Avrupalı orta sınıfın ucuz tatil beldesi gözüyle bakılıyor.

Türkiye turizm endüstrisi hâlâ 1980'lerde yaptığı yatırımlarla, talebe yanıt vermeye çalışıyor. Sektör, yeni yatırımlar ve ürün çeşitlemesine ise, içerideki yüksek faiz ortamı başta olmak üzere, yatırım ikliminin elverişsizliği nedeniyle, gidemiyor.

Kriz, içerideki alımgücünü törpülediği için, iç turizmde büyük talep düşüşü yaşandı. Bu da sektörün gelişimine sekte vurdu.

İKİNCİ BÖLÜM

KRİZ, IMF VE SINIFSAL YANSIMALAR

KRİZ, IMF VE YENİ BİR BİRİKİM MODELİNE DOĞRU

Türkiye kapitalizmi 2000 sonunda yeni bir kilometretaşına geldi, dayandı. Bu, önceki döneme ait birikim modelinin tıkanması ve bu tıkanıklığın yeni bir birikim formatıyla aşılması ihtiyacı demekti. Nasıl bir birikim modeliydi tıkanan ve yenisi nelerin üstüne inşa edilecekti? Bu sorunun yanıtı, Türkiye kapitalizminin kuşbakışı olarak birikim süreçlerini anımsamaktan geçiyor.

1923-1945 dönemini kapsayan "ilk birikim" yıllarını bir yana bırakırsak, Türkiye kapitalizminin sermaye birikimi sürecinin 50 küsur yıllık bir geçmişi var ve bu süreç, belli başlı üç ana döneme ayrılabilir:

1) 1950'lerden 1970'lerin sonlarına uzanan 30 yıllık "ithal ikameci birikim" dönemi,

2) 1980'den 1989'a uzanan "ihracata dönük birikim" dönemi,

3) 1990'lı yıllardan Büyük Kriz'in yaşandığı 2000'e uzanan "sıcak paraya dayalı büyüme" dönemi.

Bu üç dönemin ana özelliklerini ifade etmeden önce, 2001'i (ucuzlatılmış ihracatı temel alan) yeni bir birikim formatı arayışı içinde olunan, yeni bir dönemin başlangıç yılı olarak niteleyebiliriz.

İthal İkameci Birikim Yılları

1950'lerde başlayıp, 1960'lı ve 1970'li yıllarda hızlanan Türkiye'nin ithal ikameci birikim modeli, sabit döviz kuru, korunan bir iç pazar, düşük faiz hadleri ve yoğun devlet desteği ile dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretme ağırlıklı bir sanayileşmeye dayanıyordu. Ticaretten sanayiye geçiş yapan yerli firmaların, yabancı sermayeyle işbirliği temelinde başlattıkları sanayileşme bu birikim modelinin omurgasını oluşturmuş, KİT'ler de bu sanayiye başta düşük fiyatlı girdi olmak üzere destek veren bir rol üstlenmişlerdi. Ancak bu birikim modelinin sorunu, döviz kurunun sabit tutulmasının etkisiyle ihracatı kulak arkası etmesi ve girdi, araç-gereç yönünden ithalata bağımlı olmasıydı. Bu, her yıl artan oranlarda dış açık verilmesi demekti. Dış açık, işçi dövizleri ve tarım ürünleri ihracıyla kapatılamayınca dış borçlanma kaçınılmaz oluyor, ancak yapının dış borç ödeme kabiliyetinin azalmasıyla da birikim modelinin kendini yeniden üretme şansı azalıyordu. 1960'ların ortalarında (2000'de Türkiye'nin 200 milyar dolarlık milli geliri olan bir ekonomisi olduğunu anımsayarak), Türkiye'nin sadece 8 milyar dolarlık (1965 GSMH'si) bir büyüklükte, henüz emekleme çağında bir kapitalizm olduğunu hatırlamamız gerekir. Ve yine hatırlayalım ki, o zamanlar Türkiye kapitalizmindeki geniş anlamda değer üretimi (GSMH), ABD'dekinin 88'de 1'i, Almanya'dakinin 14'te biriydi. Daha sonra, yine değineceğimiz gibi, 2000'e gelindiğinde Türkiye'deki değer üretimi ABD'dekinin 48'de 1'i, Almanya'dakinin 10'da birine çıkacaktır.

Bu birikim modelindeki tıkanıklıkları aşmak için Türkiye, 55 yıllık IMF'li tarihindeki stand-by düzenlemelerinin 8'ini bu dönemde yapmıştır. Ancak, bu düzenlemeler gerilim yaratacak içerikte olmamıştır. Bu dönemlere ilişkin IMF prog-

ramlarının, hiç değişmeyecek istikrar programı kapsamında olduğu görülür. Sabit tutulan kurun aşırı değerli hale getirdiği yerli paranın devalüe edilmesi, ihracatın teşviki, kamu harcamalarının kısılması ve iç talebi daraltıcı deflasyonist önlemlerin uygulamaya konulması, IMF'nin kredi musluklarını açmak için giderek ezberlenecek ana koşullarıdır.

1960'ların sonlarına doğru da IMF, yeni bir devalüasyon için baskı yapmaya başladı. Dönemin Başbakanı Demirel, 1969 seçimlerini de düşünerek bu baskıya karşı çıktı, ancak direnişini sadece 10 Ağustos 1970'e kadar sürdürebildi. Sonuç, % 66'lık devalüasyon ile doların 15 TL'ye yükseltilmesi oldu. Devalüasyonu yine malum IMF reçetesi önlemleri izledi. Acı reçete, siyaseti de etkiledi ve malum, 12 Mart darbesi 1971'de çıkıp geldi...

IMF'li yıllar 1975 sonrasında hızlandı. 1974 petrol şokuna pek aldırmayan Türkiye yüksek büyüme temposunu sürdürürken ithalatı da patladı ve yine ciddi bir ödemeler dengesi krizine sürüklendi. Yine IMF'ye gitmek kaçınılmazken, dönemin I. MC Hükümeti bu sancıyı iki yıl, adına DÇM denilen kısa vadeli borçlanmalarla geçiştirdi. 1975-1977 döneminde yaklaşık 7 milyar dolarlık ödemeler dengesi açığının % 77'si DÇM denilen kısa vadeli borçlarla kapatıldı. 1977'ye gelindiğinde deniz tükendi. Dış borçlanmada güçlükler yaşanmaya başlandı ve dönemin II. MC Hükümeti, ortağı MSP'nin ayak sürümesine rağmen IMF'yle yeni bir stand-by'a ikna oldu. Ne var ki, bu anlaşmayı yapmak 1978'de kurulan Ecevit Hükümeti'ne nasip oldu.

1978 Şubat'ında % 32'lik bir devalüasyonla dolar kuru 25 TL'ye çıkarıldı. Ancak bu oran IMF'yi tatmin etmedi. IMF 1 doların 30 TL'ye çıkarılmasını istiyor, ayrıca faizlerin yükseltilmesini, KİT ürünlerine daha çok zam yapılmasını, sübvansiyonların azaltılmasını, iç pazarın daraltılmasını bekliyordu. IMF, çok ikna olmadan, bir niyet mektubu im-

zalamasına imzaladı, ama bu imza IMF'nin yeşil ışığını gözeten bankaların kredi musluklarını açmalarına yetmedi. 1978 sonundaki denetimler IMF'yi memnun edici nitelikte değildi: Yüksek enflasyon, büyüyen dış açık ve kamu açığı. IMF son derece radikal bir istikrar programı dayatıyor, dönemin Ecevit hükümeti de reçetenin politik faturasını dikkate alarak içeriğini hafifletmeye çalışıyordu. 10 Haziran 1979'da yapılan stand-by anlaşmasıyla 1 dolar 47 TL'ye çıkarılıyor, KİT ürünlerine ve hizmetlerine değişik oranlarda zam yapılıyor, karşılığında da Türkiye'nin borç yükümlülükleri hafifletiliyordu. Ancak bu düzenlemeler ekonomide iyileşme sağlamıyordu. IMF, Ecevit hükümetinin bir radikal dönüşüm yapabileceğine pek inanmıyordu, nihayet yıl sonunda yapılan senato seçimlerinde CHP hezimete uğrayınca, yeni IMF paketini uygulamak da Demirel'in azınlık hükümetine düşecekti.

1980'li Yıllar ve Dışa Açılmacı Birikim Modeli

1970'lerin sonları 30 küsur yıldır uygulanagelen iç pazara dayalı ithal ikameci birikim modelinin ömrünün tükendiği yıllardı. Denizin tükendiği yerde, 1980'de Türkiye kapitalizmi 60 milyar dolar dolayında bir milli gelir üretiyordu. Artık yeni bir düzlemde birikimi sürdürmek gerekiyordu. Bu da hem sermayenin kendi içinde ve dünya sermayesiyle ilişkilerinde hem de işçi sınıfıyla ilişkilerinde bir yeniden yapılanmayı gerektiriyordu. Bu yeni modelin senaryosu ve inşası, yine IMF/Dünya Bankası ikilisinin gözetiminde gerçekleşti.

IMF'nin en iyi frekans tutturduğu kadrolar 1980 sonrasının kadrolarıydı. 24 Ocak paketinin mimarı Turgut Özal, bütün 1980'ler boyunca IMF'yle en iyi dili tutturmuş kişi olarak tarihe geçti. 24 Ocak 1980 devalüasyonuyla 1 dolar,

IMF'nin de beklentilerinin üstünde, 70 TL'ye çıkartıldı, ayrıca faizleri yukarı çeken, kamu harcamalarını kısan, ücret ve taban fiyatlarını bastıran bir dizi önlemle deflasyonist bir politika izlendi. Kaygan kur sistemine gidilerek, daha sık aralıklarla devalüasyonlar yapılmaya başlandı. Ekonomik dengelerin oturması bakımından yine de bunlar yetmedi. Başka müdahaleler gerekiyordu. Sendikal ve siyasal düzeni IMF paketine uyumlulaştıracak düzenlemeler 12 Eylül darbesiyle mümkün olacaktı. Böylece büyük IMF operasyonlarını izleyen 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 darbelerinden sonra 12 Eylül 1980 darbesiyle, darbeler-IMF operasyonları arasındaki ilinti sayısı üçe çıkıyordu.

12 Eylül'le başlayan ve 1983 sonunda kurulan ANAP iktidarıyla süren "yeni dönem"de, Türkiye sürekli ödemeler dengesi sorunu yaratan ithal ikameci birikim tarzı kulvarından, ihracata dönük birikim tarzına doğru makas değiştirdi. IMF'nin istikrar programını tamamlayan kızkardeş Dünya Bankası'nın uyum programları da Türkiye'yi hep bu raya sokmaya dönük oldu.

Sabit kurdan uzaklaşan döviz politikası, başta ihracat olmak üzere döviz kazandırıcı faaliyetleri artırdı. Sanayide de ithale bağımlı sektörler yerine tekstil, gıda gibi uluslararası işbölümünde iddialı olunabilecek sektörlerde yoğunlaşılması önerisi ilgi gördü. Bir başka döviz kazandırıcı faaliyet turizmde, özellikle 1980'lerin ikinci yarısında başlayan ve 1990'lara kadar süren büyük bir yatırım süreci başlatıldı.

Ancak yine de, "Yeni dışa açılmacı model, kronik ödemeler dengesi krizini ortadan kaldırdı mı?" sorusu sorulduğunda, buna verilecek yanıt olumsuzdur. Çünkü, ithala dayalı ara malları ve yatırım malları üretiminden pek vazgeçilmedi, dolayısıyla bu sanayilerin girdi bağımlılığı azalmadı, tersine, ticaretin liberalleşmesiyle arttı. Gerçi ihracat da arttı ama dış açık makası yine de büyüdü ve açığı Türkiye

borçlanarak karşıladı. Türkiye ekonomisi bu yıllarda bol miktarda dış kaynak sağlayarak büyüdü. 1978/1979'da 13 milyar dolar olan dış borçlar 1985'e gelindiğinde 25 milyar doları aşmıştı. 1978'de milli gelirin % 21'i olan dış borç stoku, 1985'te % 30'a çıkmıştı.

Bu dönem içinde IMF'yle müthiş bir uyum yaşayan Türkiye, biri 1983, diğeri 1984'te olmak üzere iki stand-by anlaşması daha yapmış, IMF'nin yaktığı yeşil ışıklarla uluslararası bankalardan yoğun bir biçimde borçlanmıştı.

Madalyonun öbür yüzündeki gerçek şuydu: IMF reçeteleri sonucu, gelir dağılımı, ücretli kesimler ve tarım aleyhine büyük ölçüde bozulmuştu. İhracata dayalı büyüme, ücret ve tarım girdilerini ucuza temin etmeyi, devlet kaynaklarının sosyal harcamalar yerine ihracatın teşvikine ayrılmasını, dolayısıyla, bir önceki dönemden farklı bir bölüşüm politikası öngörüyor, yeni politik sistem de anti-sendikalizm gerektiren bu modeli koruyor, kurumlaştırıyordu.

Türkiye 1980'ler boyunca "dışa açılma" modeline evrilirken Türkiye kapitalizminin eskimiş ve takviye isteyen altyapı yatırımlarına yapılan yatırımlar, dolayısıyla bu sektörlere dönük sermaye birikimi süreci ile iç pazarı da yeniden canlandırdı. Bu dönemde haberleşme, enerji, otoyol, GAP gibi altyapı projelerine dönük harcamalarla beraber, sanayi de yavaş yavaş iç pazara çark etti. İhracatta vergi iadesinin kaldırılması ve tek başına döviz kuru teşvikinin yeterli olamamasıyla beraber 1980'lerin ilk yarısındaki ihracat temposu yavaşladı.

Bu dönemin sonuna gelindiğinde ise sermaye birikiminin vardığı boyutu görmek açısından, milli gelirin 80 milyar dolar olduğunu ekleyelim (bu rakam 1965'te 8, 1980'da 60 milyon dolardı).

Sıcak Paraya Dayalı Büyüme Dönemi

Döviz kurunu sabite yakın, faizleri ise yüksek tutan bir yaklaşımla, adına "sıcak para" denilen kısa vadeli kredi girişi, finansal liberalleşmeye gidilen 1989 sonrasında hızla teşvik edildi ve ekonomi bu borçlanmayla çarklarını döndürdü, yüksek büyüme hızlarına ulaştı. 1988'e kadar baskı altında tutulan emek ve tarım gelirleri 1989'dan itibaren yeniden yükseltildi. Bu, bir yandan kamu cari harcamalarını artırırken iç pazara da ivme kazandırdı. Harcamalarını vergiyle karşılamak yerine iç borçlanmaya ağırlık vererek karşılamayı tercih eden iktidarlar, Güneydoğu savaş harcamalarının da itmesiyle daha çok kaynağa ve bunun için daha çok faiz ödemeye maruz kaldılar. Bu durum, ekonominin üretici kültürünü eritirken rantçı eğilimleri hızla besledi. Bütçenin yarısı faiz ödemelerine harcanır oldu.

Özellikle 1989-1993 döneminde ekonomide iç pazara dönük yüksek büyüme hızları gerçekleştirildi. İhtiyaç duyulan dış kaynak ise yine dış borçla sağlandı. 1986'da 32 milyar dolar olan dış borç stoku % 100'ün üstünde bir büyümeyle 1993 sonunda 67 milyar dolara ulaşmıştı. Özellikle 1989'da gerçekleştirilen finansal liberalleşmeyle birlikte kısa vadeli borçlanma çığ gibi büyüdü.

1993 sonlarına gelindiğinde ithalata dayanan büyüme sürecinin etkisiyle Türkiye'de bir yandan dış açık, diğer yandan kamu açığı hızla büyüyordu. Dengelerin iyice bozulmasıyla kriz yaklaşıyor ve onun habercisi olarak, dolarlaşma tırmanıyordu. Artan kamu harcamalarını vergi gelirleri yerine iç borçlanmayla karşılamayı tercih eden hükümetler faizlerin yükselmesinin önünü de alamıyorlardı. 1994 başlarına gelindiğinde enflasyon % 114'ü buluyor, yüksek kamu açıklarına rağmen faizlerin düşük tutulması sonucu iç borç senetlerine talep düşüyor ve dövize hücum yaşanıyordu. Bunun sonu-

cunda döviz rezervlerinde büyük bir azalma oluyor ve döviz, bankalar sistemi dışına çıkıyordu. Darboğazdaki ekonominin dış kredi muslukları da kapanınca, Hazine açıkları Merkez Bankası kaynaklarından karşılanıyor ve kredilerde büyük bir artış yaşanıyordu. İstikrarsızlık sonucu dövize yönelen tasarruflar döviz kurunu yükseltiyor ve 15 Ocak 1994'te TL, % 100'ün üzerinde değer kaybediyor, dövizi bastırmak için faizlerin yükseltilmesiyle aynı tarihte gecelik faizler % 1000'in üzerine çıkıyordu. Ekonomi dolarlaşma tehdidi ile yüksek faiz arasına sıkışmıştı. Kriz gerçekten büyüktü ve sekiz yıldır uzakta duran IMF'ye yine davet çıkarılıyordu.

5 Nisan 1994 kararlarıyla kemer sıkıcı bir program uygulandı. Elli yıllık IMF tarihinin 16. Stand-by anlaşması yapıldı ve IMF'den 610 milyon SDR'lik kredi sağlandı. Ekonominin % 6 oranında küçüldüğü 1994'te, şok faiz uygulamasıyla mali piyasalarda istikrar sağlanırken ithalatın hızlı düşüşüyle ödemeler dengesi açığı kapandı, hatta fazla verdi, kamu açıkları da % 6'lık küçülmeyle birlikte azaldı. Programın öbür yüzünde yoğun bir durgunluk ve beraberinde gelen büyük bir işsizlik dalgası, gelir bölüşümünde ücretliler ve küçük üreticiler aleyhine bozulma vardı.

Ekonomide 1994'ün ikinci yarısında başlayan canlanma 1995'te sürdü, ancak kamu açıklarını azaltacak ve dış ödeme gücünü takviye edecek düzenlemeleri yapamayan sıcak paraya dayalı büyüme modeli, birkaç yıl için de olsa, yeniden sürdürüldü. Ancak, sürdürülemez bir nitelik taşıyan kamu finansmanı politikası sonucu kamu açıkları hızla tırmandı. Devletin borçlanma gereği (KKBG) yıldan yıla artarak, devlet kesiminin finansal piyasalarda ana borçlanıcı durumuna düşmesine yol açtı.

1988'de kkbg/GSMH oranı % 4'tü, 1999'da 12'ye vardı. Kamu bankaları ve bazı diğer kamu kuruluşlarının açıkları da dikkate alınırsa, verilen açık % 20'yi aşıyordu.

Açıklar, iç borçları katladıkça katladı ve 2000 Ekim'inde 33 katrilyon TL'yi ya da 50 milyar doları buldu. Bu, Türkiye milli gelirinin % 20'sine tekabül eden bir iç borç stokudur ve ürkütücüdür. Dahası, bu borçları yeni borçlarla kapatmanın maliyeti ağırdır. Bu borçlara dolar cinsinden ödenen yıllık faizler % 30'u bulmuştur.

Bu durum rantiye bir iklime yol açtı. Reel sektör, üretim faaliyetlerini arka plana alıp fonlarını devlete borç vererek, yüksek faiz geliri elde etme yönünde kullandı. Sonuçta da uzun vadede, sanayi teknolojik yenilenme ihmaline uğradı, bu da ihraç pazarlarını ve rekabet gücünü kaybetme sorununu getirdi. Devletin faiz ödemeleri sadece son 6 yılda milli gelirin % 7,3'ünden % 16,4'üne çıktı.

1996'da faiz olarak devletin rantiyelere ödediği 12,6 milyar dolarken, 2000 yılında yaklaşık 33 milyar dolara çıktı. Bu, sadece 6 yılda faiz ödemelerinin yaklaşık üç kat artması demektir ve gelir eşitsizliğini uçurum boyutuna taşıyacak bir çarpıklıktır.

Kamu finansman ihtiyacını büyüten etkenler, sıcak paraya dayalı büyüme modelinin de sonunu hazırladı. Devletin mali krizini derinleştiren etkenler şöyleydi:

1980'le beraber izlenen temel yaklaşımlardan biri, sermayenin vergi yükünü azaltmak ve bu sayede girişimcinin kullanımında kalacak sermayenin daha etkin kullanılacağı beklentisiydi. Böyle olunca, Hazine'nin vergi gelirleri azaldı. Ancak, bu arada amaçlandığı gibi devlet her alanda küçültülemedi. Artan nüfusun kamu hizmeti ihtiyaçları makul büyüklükte bir devlet istiyordu. KİT'ler tüm önlemlere rağmen, istenilen ölçüde küçültülemedi, özelleştirilemedi ve finansman açıkları ortada kaldı.

12 Eylül'ü izleyen parlamenter dönemde, ANAP iktidarından başlayarak tüm hükümetler, özellikle seçim arifelerinde seçim rüşveti olarak genişlemeci politikalar uyguladı-

lar. Taban fiyatlarını artırdılar, bazı kamu toplu sözleşmelerini yüksek ücretlerle bağladılar, yandaş belediyelere kaynak pompaladılar. Özal'ın Bütçe'ye paralel bir bütçe olarak kurduğu Fon'lar denetim dışında kaynak yutan-dağıtan bir kuyu işlevi gördü. Bu arada, yine Özal iktidarının icraatıyla cesaret bulan devlette rüşvet ve yozlaşma süreci tüm devlet kuruluşlarına egemen oldu.

Yolsuzluk virüsü bütün devlet bünyesine yayıldı. Özellikle Ziraat, Halk, Emlak gibi büyük devlet bankalarından, siyasilerin direktifleriyle parti yandaşlarına, medya patronlarına geri dönmeyen krediler açıldı. Bu durumda söz konusu kamu bankalarının aktif riski yükseldi ve 2000 sonunda 20 milyar doları aşan görev zararları Hazine tarafından yerine konulmadığı için, bu bankalar Türkiye'nin ödeme sistemini kilitleyerek yaşanan son krizin pimini çeken aktörler oldular.

Bir yandan, küçülmek bilmeyen "beş kara delik" (bütçe açıkları, tarım satış kooperatiflerinin açıkları, KİT'lerin açıkları, Fonlar ve yerel yönetim açıkları) öbür yandan tüm kurum ve kuruluşları saran yolsuzluk virüsüne, kaynak yetiştirmek tabii ki mümkün olmadı. Bütün bunlara bir de Güneydoğu'da yaşanan iç savaşın denetlenmez harcamaları ve bu alanda Susurluk, Yüksekova benzeri çeteleşmelerin yolsuzluk yükleri eklendi.

Bu devasa kamu açıkları için borcu borçla kapatma çabaları, döviz kurunu sabite yakın tutup yüksek faizle dış kaynakları ülkeye çekme şeklinde uygulanageldi. Ancak bu döngü, beraberinde % 60'larda kemikleşen bir enflasyonu da getirdi. AB üyeliğini amaçlayan ama bunun için tek haneli enflasyona inmesi gereken Türkiye'de, ayrıca biriken borçları döndürülebilir hale getirmek gerekiyordu. Hızla sürüklenen rantçı iklim Türkiye kapitalizminin üretici karakterini sürekli aşındırıyor, dışarıdan borç buldukça büyü-

yebilen, bulamayınca küçülen kırılgan bir kapitalist yapıyla yaşamak giderek güçleşiyordu.

IMF'yle 1998'de yakın izleme anlaşması adıyla sürdürülen gevşek ilişki, 9 Aralık 1999'da çeşitli reformları içeren bir "anti-enflasyon programı"na dönüştürüldü. Hedef, bir yandan anti-enflasyonist bir politikayla enflasyonu tek rakama indirgeyip göstergelere istikrar sağlamak, bir yandan da, Dünya Bankası eliyle, tarımda, sosyal güvenlikte ve kamu harcamalarında muhtemel "reformlar"a giderek sistemi onarmak, yeniden-üretim şartlarını oluşturmaktı.

Üç yıllık bu istikrar programını IMF hazırladı ve Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarı'yla birlikte hükümetin önüne koydu, Program'a destek istedi (Programla ilgili niyet mektubundan önemli pasajlar için bkz. Üçüncü Bölüm, Belgeler, ilk mektup).

Hükümet desteğini verdi ve programın arkasında olduğunu belirtti. Hazırlanan reformlar: Bankacılık ve finans/Özelleştirme/Vergi ve Maliye/Kamu bankalarını yeniden yapılandırma/Tarım reformu/Sosyal güvenlik başlıklarını taşıyordu.

Ancak bu reformlardan son ikisinde belli mesafeler alınırken, diğerlerinde pek hedefe yaklaşılamadı. Programın temel esprisi döviz kurunu çıpa olarak kullanmaktı. Böyle yapılarak enflasyon, döviz sepetindeki yüzde değişimine yaklaştırılmak istendi. Tüketici fiyatları için 2000'den başlayarak % 25, % 12 ve % 5'lik hedefler konuldu. Ama olmadı. Döviz % 20 artarken 2000'de TÜFE % 39, TEFE % 32 arttı. Bu durum, programı yürürlüğe koyan IMF'ye ve bürokratlara olan güveni sarstı.

Aşırı TL değerlenmesi 2000'de ithalatı patlattı ve yıl sonunda dış açık 25 milyar doları bulurken, turizm ve diğer gelirlerle açık kapatılamadı ve cari açık, 12 milyar doları buldu. Bu, 1994'teki krize göre, cari açığın iki katma çık-

ması demekti. Cari açığı bu boyuta ulaşan Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacı da büyüktü. Prof. Korkut Boratav'ın belirlemelerine göre, 1 dolarlık cari işlem açığı, yabancılardan kaynaklanan 3,85 dolarlık sermaye girişi gerektirmiş veya 3,47 dolarlık dış borç artışına yol açmıştı. Bu durumda 12 milyar dolara ulaşan cari açık; 50-60 milyar dolarlık bir sermaye girişi olursa, büyüme temposu korunabilirdi. Bu giriş, güvenin bu kadar azaldığı, kredi notunun düşürüldüğü bir noktada gerçekleşmeyecek, ancak ekonominin % 10'a yakın tarihi küçülmesiyle cari açık sorunu 2001'de yaşanmamış olacaktı.

Borç tiryakiliği 1989'da sermaye hareketlerinin libere edilmesiyle birlikte zincirinden boşandı ve 1989'dan beri ekonominin genişleme-daralma sarkacı büyük ölçüde dışarıdan gelen ve adına sıcak para da denilen sermaye girişlerine bağımlı hale geldi. Sıcak para biçimindeki sermaye girişi ile büyüme arasında şöyle bir bağımlılık ilişkisi oluştu:

1990-1993 dönemine ait genişleme aralığında giren sermaye, milli gelirin % 3,8'ine ulaşırken büyüme hızı da yıllık % 6'yı buldu. İkinci genişleme dönemi olan 1995-1997 aralığında da sermaye girişinin milli gelire oranı % 4,8'i buldu, ortalama büyüme de % 7,8'e ulaştı.

Buna karşılık sıcak paranın kaçtığı 1994'te çıkan sermaye milli gelirin % 4,51 boyutunu bulurken o yıl ekonomi % 6 küçülmüştü. 1998'de de giriş, milli gelirin % 1,8'ine inerken büyüme de % 3,9'da kaldı. 2000 yılında, yabancı kökenli sermaye girişlerinin toplamı Kasım 2000 krizi öncesi 15 milyar dolara yaklaşırken, 2000'de büyüme oranı da % 7'yi aşıyordu.

1999'da kamu borçlanmasının ortalama reel faiz oranı % 34 iken 2000 yılının ilk 11 ayında % 0'a düştü. Bu durum, hızlı bir tüketim konjonktürüne alan açtı. Reel faizin sıfırlanması, bankaları da tüketici kredilerine yönelmeye zorla-

dı. Konut, otomobil gibi mal satışları hızlandı. Sadece otomobil satışlarında ithalatın payının % 55'e çıktığını hatırlatmakla yetinelim.

Böylece 1989 sonrasının sıcak paraya dayalı birikim modelinde zincir şöyle oluştu: Sermaye girişiyle büyüme yaşanıyor, büyüme ithalatı artırıyor ve cari açığın büyümesine yol açıyordu. Cari açık, yeni borç bulunursa aşılıyor ve yeni sermaye girişiyle tekrar büyüme yaşanıyordu...

Eğer iktisat politikası IMF düzleminde değil, ulusal düzlemde belirlenseydi, sermaye girişinden bağımsız olarak sağlıklı bir büyüme çizgisi belirlenir, rasyonel boyutta ve içerikte ithalat yapılır ve buradan doğacak açıktan kaynaklanan cari açık için akılcı borçlanmaya gidilir ve o yolla sermaye girişi gerçekleştirilirdi. IMF'ye gitmek yerine, TL'deki aşırı değerlenmeyi önleyecek bir kur politikası belirlenirdi. İthalattan uzak kalacak bir iç talep dizaynı yapılırdı. Sermaye kaçışlarına ve girişlerine kontrol getirilirdi. % 5'lik bir büyüme 2 milyar dolarlık bir açık yaratırdı ve 3 milyar dolarlık bir sermaye girişi Türkiye'nin dış finansman sorunlarını çözerdi, dış borçlanmadaki artışlar makul düzeylerde kalırdı, IMF'yle Stand-By'a gerek kalmazdı. Makul sınırlar içinde kaldığı için cari açık rakamları güven sarsıcı boyutlara ulaşmazdı.

Kısacası Türkiye, 1989 sonrası maliye, para ve kur politikalarından sadece birini izlemeye mahkûm edildi ve ekonominin gelişim doğrultusu çok kısa dönemli ve sıcak para giriş ve çıkışlarına bağımlı kılındı.

2000 yılının IMF patentli programı nominal kur hedeflenmesine angajeydi, bu nedenle de maliye politikasını devre dışı bırakıyordu. Yüksek tempolu sermaye girişleri karşısında para arzı endojenleşti, ekonomi kontrolsüz bir genişleme patikasına girdi, Çıpaya bağlanan döviz, TL'nin reel değerlenmesine yol açtı. 2000 boyunca, döviz sepeti % 20 artarken TEFE % 33 arttı.

Türkiye'nin ticaret partnerlerinde enflasyonun yıllık % 2,5 arttığı varsayılırsa, döviz sepetinin reel olarak % 7,3 değer yitirdiği, TL'nin ise % 7,9 değer kazandığı görülür. IMF'nin uygulattığı sabit kur ve reel faizdeki düşüş, 2000'de ekonomiye güçlü bir genişleme ivmesi getirdi. 2000'in ilk 9 ayında milli gelir % 5,4 büyüdü.

Talep genişlemesinin kur politikası ve serbest dış ticaret rejimiyle beslenmesi sonunda dış açıklar hızla arttı. Sıcak para hareketlerini ellerinde tutanlar, dış dengenin sürdürülemez olduğunu anladıkları anda da sermayelerini çektiler ve bu kaçışlarla birlikte, yaşanan panik döviz çıpasına hücumla sonuçlandı. Dövize hücum, kırılgan bankacılık sistemini sarstı ve ilk şok Kasım 2000'de yaşandı.

IMF'nin Vebali

Krizin patlak vermesinde ve Türkiye'ye büyük bedeller ödetmesinde IMF'nin büyük vebali vardır. IMF, hem 2000'de uygulattığı sabit kurun yol açtığı sonuçtan, hem de Kasım krizi patlak verince para musluklarını açtırmayan tutumuyla Türkiye'ye milyarlarca dolara mal olan krizin baş müsebbibi oldu.

IMF, Kasım krizinde kuruyan finansal piyasaya likidite sağlamak isteyen Merkez Bankası'nın elini tuttu ve bunda inat etti. IMF'nin bu "inadı", Türkiye'ye bugün yaşadığı ve sadece 2001 için toplamı 130 milyar doları bulan krize mal oldu. 2002'nin faturası ise ayrıdır...

IMF'nin felaketimizi hazırlayan hatasını, 2000 programını IMF'yle birlikte hazırlayıp Şubat 2001 krizine kadar götüren Merkez Bankası eski Başkanı Gazi Erçel de teslim ediyor.

Erçel, 26 Aralık 2000 tarihli *Dünya* gazetesinde yer alan makalesinde, piyasada olumlu bir hava estiğine işaret edi-

yor ve bu rüzgârı, 11 Eylül sonrası değişen ABD yaklaşımına, bir yandan da IMF'nin vazgeçtiği "inadına" bağlıyor.

Şöyle diyor Erçel: "IMF, verdiği kredilerin TL karşılıklarının Hazinece kullanılmayacağı şeklindeki 2000 yılı programında esirgediği inadından vazgeçti. Hazine'ye bu olanağı tanıdı. IMF inadının kırılması sonucu Merkez Bankası, Hazine'ye Mart-Kasım 2001 ayları arasındaki dönemde 32 katrilyon TL imkân sağladı...

Hazine bu imkânı kamu bankaları ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların açıklarının kapatılmasında kullanarak bankacılık sektöründeki finansal sorunların büyük çoğunluğunu halletti... Merkez Bankası'nca (MB) sağlanan bu 32 katrilyon TL olmasaydı, bankacılıktaki sorunlar nasıl çözülürdü sorusunu akıldan geçirmek bile korkutucu olurdu."

Kriz, önce bankacılık kesimini vurdu. Bankacılık kesimi belki de Türkiye kapitalizminin en sağlıksız sektörünü oluşturuyor. 2000 krizine gelirken bankaların likidite riski yüksek, özkaynakları yetersiz, donuk kredileri tehlikeli boyuttaydı, dövizde açık pozisyonları taşınamayacak düzeydeydi. Daha da kötüsü, yönetim riskleri çok yüksek, teknik bilgisi yetersiz, makyajcı yöneticiler tarafından yönetiliyorlardı.

Türkiye gibi ülkelerdeki bankaların çoğu, makro-ekonomik ve finansal değişkenler açısından volatilitenin, dolayısıyla belirsizliğin yüksek olduğu bir ortamda faaliyet gösteriyordu. Türkiye gibi ülkelerdeki bankacılık krizlerinin ikinci nedeni, bu ülkelerdeki bankalara siyasal müdahaleler ve "ahbap çavuş kapitalizmi" olarak çevrilebilecek "crony capitalism" olgusudur. Krediler konusunda bankalar çok yüksek risk almış, banka aktif kalitesi düşmüştü. Öncelikle kamu bankalarının zararları vahimdi. Ziraat ve Halk bankalarının görev zararları toplamı 2000 yılı sonu itibariyle 20,2

milyar dolardı. Zararlar Hazine'ce ödenmiyor, erteleniyor, yine kamu bankaları zor duruma düşüyor, kriz anında ödeme sisteminin kilitlenmesine yol açıyorlardı.

2000 programı başlamadan önce kamu bankalarının görev zararları 10 katrilyon TL'yi aşıyordu. IMF, bu durumu göz ardı etti. Zaten, IMF'nin bu boyutta bir zararla ilgilenmeyerek, başka kırılganlıkları da göz ardı ederek, program başlatması başlı başına büyük bir gafletti!

Mart 2000'e gelindiğinde kamu bankalarının kısa vadeli borçları 6,4 katrilyon TL'ye çıktı. Yani riskler yükselirken, Hazine ve MB seyretti. IMF de umursamadı. Kamu bankalarının görev zararını karşıladığı maliyetin Hazine'nin borçlanma maliyetine oranı 15 Aralık 1999'da % 47 iken IMF'nin inadı sayesinde 28 Şubat 2001'de % 333'e yükseldi. Böylece, kamu bankalarına para satan büyük özel bankalar aylarca hem yüksek faizli, hem garantili, hem de likit (gecelik) süper rantlar kazandılar.

İki kriz boyunca yaratılan 3,5 katrilyon zarar, yani o dönemin kuruyla 5 milyar dolar belli holding bankalarına, kişisel rantçılara ödendi. Ülkeden sıcak para çıkarken, bazı bankalar likidite sıkıntısına düşmüşler ve Merkez Bankası (MB) bu likiditeyi sağlamaya uğraşırken, IMF devreye girmiş, Gazi Erçel'in ifadesiyle keçi gibi inatçılık yapmış ve "verirsen, ek rezerv kolaylığından yararlandırmam" demişti. Faizler de haliyle yüzde binlere uçmuş gitmiş, ama bir süre sonra MB kasasına 10 milyar dolar girmişti. Sonrasında piyasalardaki gerginlik sürdü, ilk siyasal krizde, 21 Şubat 2001'de döviz talebi oluştu ve devalüasyondan kaçınılamadı. Türkiye'nin krize sürüklenmesinde IMF'nin ağır sorumluluğunu, Türkiye'yi yönetenler karşı tarafa ve uluslararası kamuoyuna aktarma cesareti gösterebilseydi, bir "IMF inadı"nın nasıl faizleri fahiş noktalara çektiğini, bunun nasıl bir güven krizi yarattığını anlatabilseydi, krizin maliyetinin dış finans çevrelerince

ile paylaşılması mümkün olurdu. Ve Türkiye 2001 yılının aile başına 8 bin doları bulan ağır borçlanma koşullarına sürüklenmekten belli ölçülerde kurtulabilirdi. Ama bu yola gidilmedi, tersine, dış dünyaya "biz suçluyuz" sloganıyla çıkıldı. Ve 2001 yılı boyunca ekonominin sorumluluğunu üstlenen Bakan Kemal Derviş'in tek işlevi, IMF kredileri karşılığında Türkiye'den talep edilen koşulları "başka çözüm yok" mesajıyla hükümete aktarmak oldu.

Krizin Maliyeti ve Bölüşüm

Krizin topluma yüklediği maliyetin çok ağır olduğunu görüyoruz. Ortaya çıkan yükün toplamı çok ağır olduğu gibi, toplumsal sınıflara yansıması da bir hayli farklı.

Türkiye, 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında art arda yaşadığı iki kriz sonucunda büyük kayıplara uğradı. Bu krizlerin ortaya çıkışında ana sorumluluk, her ne kadar sütten çıkmış kaşık gibi davransa da IMF'nindir.

Hem 1999 sonundaki programın hem de Kasım ve Şubat krizlerinin bütün ana parametreleri IMF tarafından belirlendi. Dolayısıyla yaşanan şoklar ve yarattıkları hasardan da birinci derecede IMF sorumlu sayılmalıdır.

Bir yılın sonunda ekonomik hasarın bilançosu şu başlıklar altında toplanabilir:

1) % 9'u aşan küçülme sonucu milli gelir düzeyinde kayıplar.

2) IMF'den ek dış borçlanmayla artan yük.

3) İç borç ve faizlerdeki ek yük.

4) İşsizlik artışı.

5) Üretim düşüşleri, iflaslar, dünya rekabet gücünün azalması.

2000 yılında 202 milyar dolar olan GSMH'nin, IMF'nin varsaydığı % 3'lük küçülmeyle kalmayıp % 9,5 küçülmeyle

2001 milli geliri 148 milyar dolar oldu. Bu çerçevede 2000'e göre 54 milyar dolarlık bir milli gelir kaybına uğrayan Türkiye'nin kişi başına geliri de 2000'de gerçekleşen 3,095 dolardan 2,160 dolar dolayına düştü.

Bu durum, Türkiye'nin dünya ekonomi ligindeki yerini de etkiledi. 200 milyar dolarlık bir ekonomiyken dünyanın en büyük 20. ekonomisi sayılan Türkiye, 148 milyar dolara gerilemiş ekonomisiyle dünya ekonomisinin 25 ila 30. aralığında bir yerde artık. Ayrıca kişi başına geliri de 3 bin dolarlardan 2,160 dolara indiğinden, kişi başına gelir açısından dünyanın 43. ülkesiyken, şimdi 50 ila 55. aralığında yer alan ülkeler arasına girdi, ki bu durumdaki ülkeleri Dünya Bankası "alt-orta gelişmiş ülkeler" sıralamasına sokuyor. Oysa Türkiye, bir yıl öncesine kadar "üst-orta gelişmiş ülkeler" grubundaydı. Dolayısıyla, yaşanan kriz nedeniyle Türkiye küme düşmüş durumda.

Yaşanan dehşetli küçülme, Türkiye'nin AB ortalamalarıyla ilgili durumunu da bozdu. 2001'de Türkiye % 9,5 küçülürken AB'deki büyüme % 2 oldu. Türkiye'nin 2001 tüketici enflasyonu % 80 bandına yeniden yerleşirken AB'nin 2001 enflasyonu % 2,6'da (aylık değil, yıllık!).

Yine Türkiye, 2001'i % 9,5 küçülmeyle kapatırken Türkiye dışında AB'ye üyelik sürecinde bulunan ülkeler grubu, bu yılı % 3,5 büyümeyle kapattı ve 2002 büyüme hedefleri de % 4,2 idi. Hatta Baltık bölgesi aday ülkelerinin büyüme performansları Orta Avrupa, Güney ve Güneydoğu Avrupa bölgelerindeki aday ülkelerden daha yüksek.

Kısacası, Türkiye yaşadığı ekonomik yıkımla AB rüyasının da epeyi uzağına düşmüş oldu.

IMF'nin 1999 sonunda yürürlüğe soktuğu üç yıllık program (2000-2002) başlangıçta 3,6 milyar dolarlık bir IMF kredisiyle destekleniyordu. Kasım ve Şubat krizlerinden sonra sağlanması zorunlu hale gelen IMF ve Dünya

Bankası kredisinin toplamı 24,9 milyar dolara çıktı. Bunun 18,1 milyar doları IMF'den, kalan 6,8'i Dünya Bankası'ndandı.

Her ne kadar IMF, bu ölçüde bir krediyi hiçbir ülkeye açmadıklarını söyleyip bunu bir lütûf, her Türk'e verilmiş 300 dolar olarak takdim etse de, bu krediler Türkiye'nin dış borç stokuna yaklaşık 25 milyar dolarlık ek yük getirdi. 2001 sonunda orta-uzun ve kısa vadeli dış borç stoku 115,1 milyar dolara çıktı.

GSMH'deki 54 milyar dolarlık kayba 25 milyar dolarlık ek dış borçlanma eklenirse, sadece bu iki kalemden 79 milyar dolarlık bir "hasar"ın olduğu görülür.

Krizler, iç borç stokunu ve iç borç faizlerini önemli ölçüde etkiledi. Kriz öncesinde, 2000 yılı sonu itibariyle yıllık ortalama faiz oranı % 38'e, vade de ortalama 410 güne gerilemişti. Kasım krizinden sonra 2001 Ocak ayında yapılan ilk borçlanmada faiz oranı % 65 ve vade 155 gün olarak gerçekleşti. Daha sonra yaşanan Şubat kriziyle faiz oranı yükseldi ve 2001 ortalaması % 105'i buldu, vade ise 144 günde kaldı. 2001 için gerçekleşmesi beklenen borç servisi 78 katrilyon liradır. Bunun 37,5 katrilyon lirası ana para, 40,5 katrilyon lirası da faizlerden oluşuyor. 2001 bütçesinde 34 katrilyon liralık yıl sonu borç stoku için, yıl içinde 13,4 katrilyon liralık faiz ödemesi öngörülüyordu. Ancak bankacılık sektöründe yaşanan operasyonlar, kamu ve fon bankaları için yapılan borçlanmaların yanı sıra, faizlerin yükselişiyle bu yük arttı ve iç borç yükünden gelen ek yük 30 milyar doları buldu.

Sonuç olarak, vebali ağırlıkla IMF'de olan bu krizlerin getirdiği ek mali yük toplam olarak 109 milyar doları buldu.

Bu yükün:

- 54 milyar doları ulusal gelirde oluşan kayıptan,
- 25 milyar doları ek dış borçlanmadan,

• 30 milyar doları ek iç borçlanmadan kaynaklandı.

2001 yılı için GSMH 148 milyar dolar olduğuna göre, bu toplam hasar GSMH'nin % 73'üne ulaşıyordu.

Yaşanan krizler, Türkiye'nin üretim dinamiklerini de aşındırdı. Sanayide üretim düşüşleri ve kapasite kullanım azalışlarıyla önemli bir atalet yaşanırken, firmaların mali yapılarının bozulmasıyla yenileme ve teknoloji yatırımları da durdu. Bu, dünya rekabet arenasında Türkiye'nin geride kalması, rekabet gücünü kaybetmesi anlamına da geliyor.

• Mali sektör ile imalat sanayii ve medyada büyük boyutlarda işsizlik yaratan kriz, esnaf ve ticaret kesimini de derinden etkiledi. Kurulan her 100 işyerine karşılık 72 işyeri kepenklerini indirdi.

• Türkiye'de istihdam edilenlerin sayısı 2000 sonunda 20 milyon 182 bin kişiyken, 2001 sonunda toplam istihdamda 960 bin kişilik azalma oldu. Ayrıca, lise ve daha yukarı eğitimli 15-24 yaş grubuna dahil olanların arasındaki işsizlik oranı aynı dönemlerde % 24'e yükseldi.

• Reel sektörün yanı sıra "beyaz yakalılar" olarak anılan ve yönetici pozisyonunda çalışanlar da krizden derin biçimde etkilendi. Bu grupta olup da iş arayanların sayısı % 60 arttı.

• İşten çıkarmalar en çok bankacılık, telekom, bilişim teknolojisi ve medya sektörlerinde yaşandı.

• Finans sektöründe 30 bine yakın kişi işini kaybetti. Bu rakamın 2002 sonunda özel sektör bankalarmdakilerle birlikte 50 bin kişiyi bulacağı bekleniyordu.

• Reel sektöre gelince, Kasım 2000 krizini izleyen dönemde imalat sanayiinin çeşitli kollarında binlerce insan işsiz kaldı. İşsizlik verileri pek güvenilir olmamakla beraber, DİE'nin işgücü anketi sonuçlarına göre kentteki işsiz ve eksik istihdam edilenlerin oranı 2000'de % 16,3 iken 2001'in sonunda 17,2'ye çıktı. Kentlerde eğitimli gençler arasındaki

işsizlik oram % 27'yi buldu. Kırsal kesimdeki atıl işgücü oram ise % 9,5 olarak belirlenmiş durumdaydı.

Krizden para-sermaye sahipleri yine kârlı çıktılar. Para-sermaye sahiplerine bütçeden yapılan faiz ödemeleri 2001 yılında 40,5 katrilyon lirayı bulurken, bu toplam bütçe gelirlerinin % 52'sine tekabül ediyordu.

Bireysel ve kurumsal rantiyelere 40,5 katrilyon lira aktarılırken işgücünün % 35'ini oluşturan 7,2 milyon tarım üreticisine verilen destek ise 1 katrilyon lirayı bile bulmadı (938 trilyon TL). Sayıları 4 milyonu bulan esnaf ve sanatkârlara kamu bankalarından verilen sübvansiyon ise yarım katrilyon lira bile değildi (430 trilyon TL). Ücretliler, memurlar, işçiler, emekliler ise bölüşüm sürecinden olumsuz etkilendiler ve yılı daha da yoksullaşarak tamamlıyorlar.

Rant ekonomisinin olgunlaştığı 1996 yılında faiz ödemeleri 1,5 katrilyon TL dolayındaydı. Ve o yılın milli gelirinin % 10'uydu. İç borç stoku da 3,1 katrilyon TL idi, yani milli gelirin % 21,2'si büyüklükteydi. İzleyen yıllarda iç borçlar tırmandı, faizi yükseldi ve bu borçlanma karşılığı ödenen faiz ödemeleri de hızla tırmandı. 2000'e gelindiğinde iç borç stoku, milli gelirin % 29'u tutarında, yani 36,4 katrilyon TL idi. Krizin yaşandığı 2001'de iç borçlar çığ gibi büyüdü ve yıl sonunda 122 katrilyon TL'yi buldu. Borçların bu inanılmaz yükselişi beraberinde inanılmaz bir faiz ödemesini de getirdi. Faiz ödemeleri 2001'de 40,5 katrilyon TL'yi aştı. Bu, aynı yılın milli gelirinin % 22'si gibi bir büyüklüğe ulaşması demekti. Tarihinin hiçbir döneminde faize yapılan ödemelerde bu büyüklüğe ulaşılmamıştı.

Toplamı 40,5 katrilyon TL'yi bulan faiz ödemeleri, toplam bütçe harcamalarının % 52'si demek. Vergi gelirleri toplam bütçe harcamalarının % 49'u büyüklüğünde. Bu, toplanan tüm vergiler, faize gittiği gibi, faiz ödemelerinin 2,5 katrilyon TL daha borçlanarak gerçekleştirilmesi demek.

Faizin hükümranlığı kırılamazken yoksulluk, özellikle kırsal kesimde, tarımda kol geziyor. Tarım kesiminde faal nüfusun % 40'ı barınmasına karşın bu kesim milli gelirden 2000 yılında ancak % 12 pay alabildi. Aynı yıl ücretliler milli gelirden % 28,7 pay alırken kâr, faiz, kira biçimindeki sermayedar gelirleri milli gelirin % 40'ına yaklaştı.

Tarım, 2001 yılında % 6 oranında küçüldü. Nüfusun % 36'sının çalıştığı tarım, Dünya Bankası'nın yönlendirdiği bir programa tâbi tutuldu. Bu projeyle fiyat ve girdi teminindeki destekler kaldırılıyor. Hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünler 1994'ten bu yana destekleme kapsamı dışında tutuluyor.

Tarıma fiyat ve girdi desteği yerine "doğrudan gelir desteği" veriliyor. Tarımsal üretimle iştigal ettiğini belgeleyen ve yıl içinde işlediği tarım arazisi toplamı en fazla 200 dekara kadar olan her çiftçi için dekar başına 10 milyon TL'den ibaret olan bu destek sisteminin çiftçiyi kırlardan koparıp önemli bir iç göç dalgasına, giderek de büyük kent sorunlarının büyümesine yol açacağı çok açık.

2001'de 500 trilyon lirası doğrudan gelir ödemesi olmak üzere bütçeden tarımsal destekleme için toplam 938 trilyon lira kaynak aktarıldı. Tarımdaki işgücünün 7,3 milyon olduğu anımsandığında tarımda kişi başına verilen desteğin yıllık 129 milyon liradan ibaret olduğunu görmek gerekiyor. Rantiyelere 40.5 katrilyon TL'lik ödeme yanında, 7.3 milyon çiftçiye 1 katrilyon lirayı bile bulmayan "destek!".

Tarımın kullandığı gübre, ilaç, akaryakıt fiyatlarında inanılmaz fiyat artışları yaşanırken, tarımsal ürünlerin fiyat artışları, genel fiyat artışının altında kaldıkça, çiftçinin eline geçen reel gelir azalıyor. Bu da çiftçiyi üretimden caydırıyor ve kırdan kentlere, hem de hangi işi yapacağını bilmeyen sorunlu bir kır yoksulu göçü hızlanıyor. Özellikle Dünya Bankası yaklaşımının, üreticinin çay, fındık gibi ürünlerden

uzaklaştırılarak alternatif ürünlere yönlendirilmesi çabası, yoğun göç veren Karadeniz'de geleneksel dokuyu sarsacak gibi görünüyor.

Son ekonomik krizden en çok etkilenen kesimlerin başında esnaf ve sanatkârlar var. Tepkilerini kitlesel eylemlerle de ifade eden esnaf kesimi yoğun bir şekilde işini terk ediyor, kepenklerini kapatıyor. DPT verilerine göre, 1999 yılında kapanan işyerlerinin açılan işyerlerine oranı % 26 iken, bu oran 2000 yılında % 50, 2001 yılının ilk 7 ayında ise % 72 oldu. Yani kriz yılında kurulan her 100 işyerine karşılık 72 işyeri kapandı. İki yıl önce, kurulan her 100 işyerine karşılık ancak 26 işyeri kapanıyordu. İki yılda yaprak dökümünün iki kat arttığını görüyoruz.

Sayıları 4 milyonu bulan ve toplumun çalışan nüfusunun beşte birini oluşturan esnaf kesimine kamu bankalarınca verilen sınırlı miktardaki destek de çok görüldü. Ziraat ve Halk Bankası tarafından KOBİ'lere, esnaf ve sanatkârlara ve genç ve kadın girişimcilere kullandırılan sübvansiyonlu krediler sınırlandırılınca, bu kesim önemli bir destekten de mahrum kaldı. Sayıları 4 milyonu bulan bu kesime, kamu bankalarınca verilecek sübvansiyonlu kredinin izin verilen gelir kaybı 400 trilyon TL'yi geçmeyecek. Dolayısıyla esnaf başına verilecek sübvansiyon, yıllık 100 milyon TL'yi ancak bulacak. Bu durumda bir avuç rantiyeye milli gelirin % 23'üne yakın, 40,5 katrilyon TL' ödenirken, sayıları 11 milyonu aşan esnaf ve çiftçiye sağlanan destek 1,5 katrilyon TL'yi bile bulmuyor.

Krizin birinci yılında okkanın altına en çok gidenler, bordro mahkûmları, yani memurlar, işçiler, emekliler oldu. Gelir dağılımı piramidinin en alt katmanlarında yer alan memurların bölüşüm sürecindeki konumları daha da kötüleşti. 2001 Ocak ayında yılın ilk yarısı için memur maaşları % 10, Temmuz ayında ise yılın ikinci yarısı için % 5 oranın-

da artırıldı. Bunların yanı sıra memur maaşları Nisan ayında % 2,5, Mayıs ayında % 10,1, Haziran ayında % 5,4, Eylül ayında % 3,4 ve Ekim ayında % 5,8 oranlarında artırıldı.

2001 sonunda memur maaşlarındaki görünen (nominal) artış % 48,2 olarak gerçekleşecek. Ancak, 2001 yılı enflasyonu dikkate alındığında memurların 2001 yılını % 4 dolayında bir reel gelir kaybıyla kapatacakları görülüyor. Memurlar 2000 yılını da % 11.5 reel gelir kaybıyla kapatmışlardı. Dolayısıyla iki yıldaki reel gelir kayıplarının % 15'i bulduğu söylenebilir.

Türkiye'de çalışan nüfusun % 49'unu oluşturan ücretlilerin milli gelirden aldığı pay 1996 yılında % 25,8'di. Bu tutarın da % 54'ünü kamu, kalanını özel kesim ücretlileri alıyordu. İşgücünün milli gelirden aldığı pay 1999'da % 30,7'ye kadar çıkmıştı. Ama 2000 yılında tam 2 puan azalma oldu ve işgücünün payı % 28,7'ye düştü. Bu düşüş 2001'de de devam etti.

Kamu kesimi ücretlerinde 2001 yılı ilk ve ikinci yarısı için % 15 oranında artış öngören toplu iş sözleşmesi Mayıs ayında imzalandı. Bu oran ile gerçekleşen enflasyon arasındaki farkın % 80'i yılın ikinci yarısındaki ücret artışlarına yansıtılacaktı. Yılın ilk yarısındaki ücret artışı 2002 yılı Şubat ayında ödenecekti. İşçi ücretlerinde beklenen yıllık artış % 36,6'ydı. Oysa TÜFE yıllık artış oranlarının % 54 olacağı anımsanırsa kamu kesimi ücretlerinde reel gerilemenin % 11'i aştığı görülür. Kamu kesimi işçilerinin 2000 yılında reel gelirleri % 7 oranında artmıştı. Kamu işçilerinin özellikle 1999'da reel gelirleri % 42'ye yakın artış göstermişti. Bu durum anımsandığında kamu işçileri açısından 2001 ciddi bir kayıp yılı oldu.

Krizin vurduğu kesimin başında asgari ücretliler de geliyor. Asgari ücret 2001 yılının Ocak ayında % 17,8, Temmuz ayında % 5 ve Ağustos ayında % 14,3 oranında artırıl-

dı. 2000'de sanayide çalışan 15 yaş üstü işçiler için asgari ücrette beklenen ortalama artış oranı % 33 olacak. 2001 enflasyonunun ortalama % 54 olacağı anımsandığında reel gerilemenin asgari ücretli için % 13,5'u bulacağı söylenebilir.

Sosyal devletin, sosyal harcamaların rafa kaldırıldığı kriz koşullarında emekli, dul ve yetimler de yoksullaşan kesimler arasında yer aldı. Sayıları 9,7 milyonu bulan emekliler, 34 milyonu bulan sigorta emeklileri, 15 milyonu bulan Bağkur emeklilerinin de reel gelirleri azaldı. 2001'de TÜFE'deki 12 aylık ortalama artışın % 54 olarak gerçekleşmesi halinde ortalama emekli aylıklarının Emekli Sandığı'nda % 3,5, SSK'da % 2,7 ve Bağkur'da % 0,2 oranında reel olarak gerilemesi bekleniyor. Böylece emekliler, bir diğer kriz yılı olan 1994'teki alım güçlerine geri döndüler. Emekli memurların 2000'de reel maaşları bir önceki yıla göre % 12,5, SSK emeklilerininki ise % 13 gerilemişti. Dolayısıyla emekliler son iki yılı da zararla kapadılar.

Ülke milli gelirinin % 10 gibi rekor bir düzeyde gerilediği 2001'de dehşetli küçülme toplumun tüm kesimlerinde bir refah kaybı yaratmakla beraber, krizden en fazla etkilenen kesimleri, gelir piramidinin zaten altında olan ücretli kesimler, tarım kesimi ve devletin yardımına muhtaç emekli, dul ve yetim kesimleri oluşturuyor. Savaş yılları bir yana bırakılırsa, tarihin en yoğun işsizliğini yaşayan Türkiye'de toplumsal kesimler mutlak yoksullaşma ile nispi yoksullaşmayı iç içe yaşıyorlar.

Alt ve düşük gelirli gruplarda yoksullaşma yeni bir boyuta varırken, orta ve üst gelir grupları arasında da servet yeniden bölüşülüyor. En üst kesimlerde birçok büyük sermaye grubu, bankaları ve reel sektördeki işletmeleriyle krizden etkilenirken, bunlardan bazıları, batan bankalarıyla birlikte grup işletmelerini de kaybettiler. Batık bankalar devle-

te geçerek zararları topluma ödetilirken, bağlı işletmeler ya kapandı ya da el değiştirdi.

Toplumda haraç mezat satılmaya, el değiştirmeye aday çok sayıda işletme var ve bunların çöpçatanlığına Başbakanlık talip olmuş durumda. İrili ufaklı bu firmaların, bankaların, çoğu çokuluslu dev firmalarca, krizi fırsata dönüştüren büyük holdinglerce kelepir fiyatlarla satın alınması ihtimali yüksek. Bu kategorideki işletmelerden satın alınıp hayata döndürülmeyenler, yeni bir canlanma konjonktürünün de yaşanmaması halinde, ölüme terk edilecekler.

Krizin, hem de bu derinlikteki bir krizin, zaten amaçladığı da bu. Fazlalık bankaları, işletmeleri, elemanları ayıklamak, onları "değersizleştirip" ucuzlatmak ve bu ucuzlamış fiyatlarla, kalbur üstünde kalanlarla yeniden hayata başlamak.

Yeni Bir Birikim Dönemi

Sıcak para girişine dayalı büyüme dönemi Türkiye kapitalizmini yıllık 200 milyar dolar milli geliri olan bir ülke durumuna getirmişti (1980: 60 milyar dolar, 1989: 80 milyar dolardı). Bu birikim modelinin de ömrünü doldurmasıyla yaşanan 2001 kriz yılı geride kalırken, yeni kur politikası olarak belirlenen "dalgalı kur sistemi"yle sermaye birikiminin nasıl yeniden harekete geçeceği, ne tür bir büyüme süreci başlayacağı uzun süre belirginlik kazanmadı. Dalgalı kur, kısa vadeli sermaye -sıcak para- için sigortalı bir politika değil. O nedenle de girişler yok denecek düzeyde. Ama ondan da önemlisi, Türkiye kapitalizmi için IMF ve DB, en az 2004'e kadar yüksek tempolu bir büyüme öngörmüyor; tersine, 2001'de % 10 küçülmüş ekonomiyi, öncelikle borçlarını çevirebilir duruma getirtmeyi, son IMF stand-by anlaşmasıyla kabul ettirmiş görünüyorlar.

Dolayısıyla, Türkiye'nin 1950'lerden 1980'lere uyguladığı ithal ikameci birikim modeli, 1980'lerde uyguladığı ihracata dayalı birikim modeli ve 1990'larda uyguladığı sıcak para girişine dayalı büyüme modelinden sonra, daha çok dış talepten kaynaklanan ve yüksek oranlı devalüayon ve büyük reel ücret düşüşlerinin sağladığı rekabet gücü ile ihracata dönük bir üretim ve birikim süreci 2002 başından itibaren yaşanmaya başladı.

Dalgalı kurun yabancı sermaye girişlerini nasıl etkileyeceği bilinmezken, yatırım yapmak isteyen sermayedarlara pek güven vermediği, uzun vadeli karar almayı caydırdığı her fırsatta ifade ediliyor. Esas politika, volatiliteyi azaltacak istikrarlı göstergelere ulaşmak olarak belirlenmiş durumda. O nedenle de birikim ve büyümeden ziyade, önümüzdeki birkaç yıl için tek haneli enflasyon rakamına ulaşmak ana hedef olarak belirlenmiş durumda.

1998 yılından bugüne IMF'yle uygulanan programların yarattığı ortak bir sonuç var: Düşük büyüme. Türkiye 2004'e kadar IMF'yle götüreceği bu programda da aynı kadere boyun eğdirildi.

IMF'yle Yakın İzleme Anlaşması'nın yapıldığı 1998 yılı da dahil edildiğinde, Türkiye'nin son 4 yılının ekonomik büyüme ortalaması sıfırın altında, yani negatiftir. 1994 sonrasına bakıldığında ise 8 yılın 4 yılı ekonomik daralma yılları olup, bunun 3 yılının dip noktası (yüksek oranlarda) sıfırın altında, yani negatiftir.

Özetle, IMF yönetimi altında Türkiye kapitalizmi gerilemiş, birikim-büyüme unutulmuş, Türkiye burjuvazisi bu perspektifini yitirmiştir.

Son 8 yılının yarısı küçülmeyle geçen Türkiye kapitalizminin birikimini sürdürmeye ihtiyacı var, ama gelin görün ki, bu acil beklentilerle IMF'nin öncelikleri örtüşmüyor. 2004'e kadar dizayn edilen yeni programda da önemli olan

büyümeden önce "istikrar", daha doğrusu öncelikle borçları ödeyebilmek. Büyüme, IMF'nin öncelikli hedefi değil.

Kasım ve Şubat şoklarının artık yaşanmayacağını ifade eden IMF vekilharcı Kemal Derviş'in sözleri, Türkiye burjuvazisini rahatlatmaya yetmiyor. Çünkü onlar açısından, sonrası, birikimin sürmesi de önemli. Ama birikime, büyümeye ne zaman, nasıl geçilecek?

IMF'nin daraltıcı politikası, birçok sermayedarın iflasına, tasfiyesine yol açarken, birçoğunun da yutulmasına ortam hazırlıyor. Özellikle, dış sermayedarlar açısından kelepir bir servet yığını oluştu Türkiye'de.

Dolayısıyla bu süreç, Türkiye sermaye kesimi açısından da bir yeniden yapılanma, tekelleşme, yabancılaşma sürecinin hızlanmasıyla, bir harmanlanma dönemine işaret ediyor. Birçok irikıyım sermayedarın batan bankalarla birlikte sistemden tasfiye olmasını, yenilerinin izlemesi, özellikle Anadolu kökenli ticaret ve sanayi burjuvazisinin zor demler yaşaması gündemde. Bu tasfiye sürecinin ne tür politik yansımaları olacağı, ne tür politik tutum değişiklikleriyle ifade edileceğini yaşayarak göreceğiz. Ama kesin olan bir şey var; kriz, sanıldığı gibi, faturası yaşananlardan ibaret görünen ve ekonomik parametrelere istikrar kazandırılmakla atlatılmış bir "uğursuz" zaman dilimi olarak bitmedi. Kesintiye uğramış birikim trenine yeni bir ray bulmak ve onu bu rayın üstünde tutabilmek de zaman alacağa benzer.

Beklenen, "istikrar"a kavuşulduktan sonra, inşası öngörülen yeni birikim tarzı, sanayi yatırımlarının yabancı şirketler tarafından yapılmasını, bankacılık sisteminin kamu bankalarının tasfiye edilerek bunların yerini yabancı bankaların almasını, tarımda üretim yapısının başka ülkelerdeki ürün fiyatları ve ürün fazlaları tarafından belirlenmesini öngörüyor. Bu beklentilerden oluşan bir yapı da kendi için-

de bütünleşen bir ekonomi değil, gelişmiş kapitalist ekonomilere, marjinalleştirilerek ve taşeronlaştırılarak eklemlenen ve dış şoklara karşı korunaksız, savunmasız, kırılgan ve kriz üstüne kriz yaşayan bir ekonomi olabilir ancak.

Bu makale, *Benim İçin Ağlama IMF,* Everest Yayınları, 2002, Masis Kürkçügil derlemesindeki makalenin gözden geçirilmiş versiyonudur.

TÜRKİYE, UCUZLATILMIŞ DEĞERLER ÜLKESİ...

Artık ucuzlatılmış değerler ülkesi Türkiye.
Krizle birlikte değersizleştirme süreci her şeyin fiyatını düşürdü. İşgücünün fiyatı düştü, tarımsal girdinin fiyatı düştü, kiralar ve arazi fiyatları düştü, yabancılar için Türkiye'de tatil yapmak ucuzladı, Türkiye'den mal almak ucuzladı, Türkiye'den şirket almak, banka almak ucuzladı...

Ucuzlamış değerler ülkesine bir süre sonra bütün global firmaların yatırımlarını yığmasına hiç şaşırmamak gerekir.

Krizle birlikte yapılmak istenen tam da böyle bir şeydi. Üretim daraltılmalı, daralan üretimle beraber işsizlik artmalı, işgücünün fiyatı düşmeli, daralan üretimle birlikte hammaddeye talep düşmeli, fiyatlar kırılmalıydı, kiralar düşmeliydi. Yüksek devalüasyonla birlikte Türkiye'de tatil yapmak ucuzlamalı, Türkiye'nin ihraç malları kapış kapış alınmalıydı.

Krizde takatten düşen firmaları, bankaları kapmanın tam zamanıydı. Borsada hisse fiyatları nereden nereye gelmişti!.. Dolarla değil, centle ifade ediliyordu hisse değerleri... Almanın, kapatmanın, gelip yatırım yapıp köşe kapmanın tam zamanıydı, tam zamanı...

Ekonominin 1 yılda yüzde 9,5 küçülmesiyle 200 milyar dolarlık bir ekonomiden 148 milyar dolarlık bir ekonomiye düşen Türkiye kapitalizminde işten atılan atılana, işini koruyabilen de yüzde 90'ları bulan enflasyon karşısında eski ücretine boyun eğdi ve sonunda işgücü değersizleşti.

İhracatın 31.2 milyar dolara çıktığı 2001'de ihraç edilen mal miktarı yüzde 22 arttı ama elde edilen döviz geliri yüzde 3 azaldı. İhraç edilen birim mal başına elde edilen döviz gelirindeki azalma, ihracatçıların daha çok malı daha düşük fiyata satması anlamını taşıyor.

2001 yılında iç pazarda yaşanan olağanüstü daralmanın itmesi ve yüksek oranlı devalüasyonla reel ücretlerdeki düşüşün sağladığı avantaj ihracatın yüzde 12 artması ile sonuçlandı. Ama ihracatta miktar ve fiyat endeksleri bu artışta, yapılan dampingin de önemli payı olduğunu ortaya koyuyor.

Türkiye turist için giderek ucuzlayan bir ülke. Türkiye'yi turistlere pazarlayanlar TUI, Thomas Cook gibi büyük tur operatörleri. TUI'nin grup olarak yıllık cirosu Türkiye'nin toplam milli gelirinin altıda biri kadar. Bu dev turizm bezirgânları, Türkiye'de giderek artan sayıda otel alıyorlar, zordaki tesisleri ucuza kapatıyorlar. Böylece turiste paket tur satışıyla zincirin tüm halkalarına hükmederek katma değerin en büyük kısmına el koyuyorlar.

Hızla ucuzlatılan Türkiye, turizmde de en ucuz ülke olma yolunda.

Bir OECD araştırmasına kulak verelim. Japon turist ülkesinde 100 yene satın aldığı mal ve hizmeti Yunanistan'da 51, İspanya'da 54, Türkiye'de ise yalnızca 37 yene alabiliyor. ABD'de 100 dolarlık alışverişin bedeli Türkiye'de 47 dolar. Türkiye'nin, turizmde en canlı dönem olan yaz sezonuna, genel fiyat düzeyi açısından rakip ülkelere göre çok ucuzlamış girdiği görülüyor. Türkiye, özellikle Japon,

ABD'li ve Avrupalı turistler için, genel fiyatlar itibariyle rakipleri İspanya ve Yunanistan'dan çok daha ucuz bir ülke durumunda.

Türkiye ekonomisinin büyümesine paralel olarak patlayan ofis talebini karşılamak ve dünya kenti olması beklenen İstanbul'u merkez tutacak global sermayeye "İstanbul'u satmak" hayalleriyle dikilen iş kuleleri, alışveriş mabetleri birer hayalet kent gibi.

Sözün özü, son elli yılını ithal ikamesi, ihracata yönelme, sıcak parayla büyüme birikim modelleri ile geçiren Türkiye kapitalizmi, şimdi ucuzlatılmış değerleri ile şekillenecek bir sermaye birikimi modeli inşa ediyor. Dünya kapitalizmine bu ucuzlatılmış değerler sistemiyle entegre olup birikim katarını bu parametrelerle yeniden raya oturtmaya çalışıyor. Bu, IMF-DB ikilisinin ve onlara hükmeden global sermayenin de senaryosu.

Ucuzlatılmış değerlerle dünya birikim sürecinin bir parçası haline gelmenin aktörleri ağırlıkla global firmalar olacak, bizim yerliler küme düştüler, ikinci roldeler, taşeronlar artık.

Önümüzdeki dönemde, IMF'nin ve Derviş'in bekledikleri gibi ekonomik parametreler bir istikrar kazanabilir ve onların anladığı anlamda kriz geçiştirilerek bir büyüme sürecine geçilebilir. Ama bu yeni büyüme dönemi artık ucuzlatılmış değerlerle yapılan bir yeniden üretim olacak.

Türkiye, ekonomisinin yanında siyaseti ve kültürel hayatı ile de ucuzlatılmış bir ülke profili çizecek...

TÜRKİYE BURJUVAZİSİ: ŞİMDİ DAHA SİLİK, DAHA SÜNEPE

Kriz, son tahlilde sermaye birikimi sürecinin aksaması, kâr oranlarının veri bir duruma göre düşme eğilimi göstermesi demek. O nedenle kriz, özünde sermayenin krizi sayılır. Sermaye, bir ilişkidir ve her ilişki gibi, yeniden üretim koşulları bulursa hayatiyetini sürdürür, aksi durumda tıkanır. Krizin aşılması demek, sermayenin yeniden üretimi için yeni bir model, yeni bir format bulması demek.

Bilinen bir başka gerçek, her kriz bir yeniden yapılanma; her yeniden yapılanma da bir seleksiyon, bir ayıklanmadır.

"Ekonomik darvinizm" de denilebilecek bu elenme-ayıklanma, bazı sermayelerin, hatta işgücünün değersizleştirilmesi, ayıklanması, ucuzlatılarak devre dışı bırakılmasıdır.

Krizi aşmak demek, ayakta kalmış, kurbanlarla beslenmiş ve yeniden üretim için bir hayli ucuzlamış işgücüne hükmedecek, gürbüz, güçlü sermayelerin birikimi sürdürmesi demektir. O nedenle her kriz, gelirin ve servetin yeniden bölüşüldüğü bir süreçtir. Burada hem sermaye ile emek arasındaki ilişki, hem de sermayenin kendi içindeki dengeler yeniden belirlenir ve yeni bir üstdenge durumuna geçilir.

Bu, yeniden şekillenme, ekonomik düzlemde olduğu kadar politik ve sosyal düzlemlerde de yaşanır.

Türkiye kapitalizminin son 55 yılının en büyük krizinin, toplumsal sınıfların gelir ve servetlerinde önemli bir altüst oluşu beraberinde getirdiği; hem emek ile sermaye, hem de sermayenin iç fraksiyonları arasında (burada hem Türkiye sermayesinin iç ilişkilerinden hem de Türkiye sermayesi ile global sermaye arasındaki ilişkiden söz ediyoruz) yeni bir güç dengesine ulaşıldığını görüyoruz.

Krizin yıllık bilançosu, 2000'de 200 milyar dolar olan Türkiye kapitalizmi değer üretiminin 2001 sonunda 148 milyar dolara düştüğünü; buna bağlı olarak da 2000'de 3000 dolara yaklaşan kişi başına milli gelirin 2001 sonunda 2160 dolara indiğini ortaya koyuyor.

Böyle bakıldığında, ülke kapitalizminde bir yavaşlamanın, değer üretiminde azalmanın, buna bağlı olarak da bir yoksullaşmanın, bir gerilemenin olduğu açık. Tabii ki, krizin maliyeti sadece üretim düşüşüne tekabül eden bölüşümde felaketle sınırlı değil. Bir de sırta vurulan iç-dış borç stokundaki artışın yükü, gerileme dolayısıyla uluslararası arenada kaybedilen rekabet gücünün bundan sonrası için getirdiği ek yük vs. var. Bu kaybın telafisi için yeniden birikim sürecine nasıl başlanacağı ve kimlerin bu yeniden başlangıçta boyunduruğa koşulacağı ise ayrı tartışma konuları.

Krizlerde hep altta kalanın canının çıktığını biliyoruz. Nitekim, sayıları 3,5 milyonu bulan işsizlerin mensup olduğu aileler bu ekonomik krizde de okkanın en çok altına gidenler oldu. Ücretli kesimde işini kaybedenler, "mutlak yoksullaşma" ile; işini koruyup gelirini enflasyon oranında artıramayan da -ki bunlar çok büyük çoğunluk- "nispi yoksullukla" tanıştı.

Ücretlilerin reel gelirlerinin düştüğünü, memurların reel maaşlarının azaldığını, tarım kesiminin ürün bedellerinin

enflasyonla baş edemediği için onların da zarara uğradığını, emekli, dul, yetim gibi diğer bordroluların da kriz sürecinden yoksullaşarak çıktıklarını, devlet bile inkâr etmiyor. DPT'nin yıllık programında bütün bu itiraflara dair paragraflara rastlarsınız.

Karl Marx'ın deyimiyle kriz, sadece sermayedarların çalışanları mülksüzleştirdiği bir dönem değil, kapitalistlerin kapitalistler tarafından mülksüzleştirildiği bir dönemdir aynı zamanda. Böylesi dönemlerde küçük ve zayıf sermayedarlar irileri tarafından; iriler, daha iriler ve daha güçlüler tarafından yutulurlar. Bu, ya iflas, kapanma şeklindeki bir tasfiye ya da el değiştirme, zorunlu evlenme vb. şeklindeki "birleşme"lerle olur.

Devralanlar, bazen kriz ortamında dinç kalan yerli sermayedarlar olabildiği gibi, zayıf düşenleri toplayanlar, çokuluslu dev firmalar, akbabalar da olur. Özellikle, yüksek devalüasyon yaşanması sonucu, döviz cinsinden değersizleşen firma, tesis, arsa-bina vb. elinde likit döviz tutan sermaye fraksiyonları açısından büyük bir avantaj sağlar.

Yaprak Dökümü Manzaraları

Bizde krizin kapitalistler dünyasındaki mülksüzleştirme süreci de oldukça ilginç manzaralar içeriyor.

Kapanma, işi tasfiye etme gibi piyasaya havlu atma şeklindeki "ayıklanmadan" ya da güçlüler zayıfları eler biçiminde özetlenebilecek "ekonomik darvinizm"in sonuçlarına baktığımızda şu verilere sahibiz:

• 2001'de kapanan şirket sayısı (anonim, limited vb.) kriz öncesi yıl 2000'e göre yüzde 31 artarak 2464'e çıkmış. Yani, çeşitli büyüklüklerde ve sektörlerde faaliyet gösteren 2500'e yakın şirket kapanmış. Bunlar, kriz öncesine göre yaklaşık üçte birlik bir artışı ifade ediyor. Kapanan şirket-

lerin yüzde 40'a yakınının toptan ve perakende ticaretle ilgili olduğunu, yüzde 25'inin sanayi firmaları olduğunu görüyoruz.

Kapanma biçimindeki "ayıklanma"nın en çarpıcı biçimde bankacılık sektöründe yaşandığını gördük.

17 Şubat 2001 tarihinde 79 olan banka sayısı bu yılın aynı tarihinde 59'a geriledi. Banka sayısı dörtte bir oranında azaldı.

Bu azalışa paralel, aynı dönemler itibariyle bankaların yurtiçi şube sayısı da 938 adet azaldı. Daha önce 52 adet olan yurtdışı şube sayısı da 41'e indi.

Tasfiye olan büyük grupların bazıları, yaşanan bankacılık krizi ile zaafa düştüler. Devletle sıcak para arasında aracılık yaparak bankacılığı ifa eden ve bu yolla uzun süre büyük birikimler elde eden gruplar, bu mekanizma işlemez ama bankacılık da başka türlü yapılamaz duruma gelince, hem ayakta kalamadılar hem de kimisi hortumladıkları banka kaynaklarının hesabını vermekle yüzyüze geldiler.

Bankası kapanan, el değiştiren büyük sermayedarlar, kaybettikleri bankalarının yanı sıra diğer grup şirketlerinde de zaafa düştüler. Özal döneminin palazlanan sermayedarlarından Halis Toprak, Mustafa Süzer, Erol Aksoy, Ceylanlar; daha eski kuşak bankalı sermayedarlardan Cıngıllıoğlu, Yaşar Grubu, Zeytinoğlu Grubu, Demirel'in aile fotoğrafında yer alan yeğeni Murat Demirel, Cavit Çağlar, Kamuran Çörtük gibi isimler, medya patronu Dinç Bilgin, Nail Keçili, mafyöz özellikleriyle bilinen Balkaner, Garipoğlu gibi isimler, son olarak ülkenin en büyük gruplarından Çukurova, Pamukbank'a Fon'un el koyması ile küme düşen sermaye toplulukları arasına katıldı.

Bu arada, bankası ile kriz kurbanı olmasa da, bazı başka büyük gruplar da, milli gelirde yüzde 10'u bulan dehşetli küçülmeden, büzülmeden büyük yaralar aldılar. En çarpıcı örnek Koç Grubu olsa gerek. Omurgası beyaz eşya ve otomotive dayanan grup, iç pazarda dayanıklı mal tüketiminde yüzde 30 daralma yaşanmasının etkisiyle 2001 kriz yılını zararda kapadı. Yaşanan ağır kriz neticesinde grubun cirosu yüzde 24 gerileyerek 9.2 milyar euro olarak gerçekleşti. Grubun zararını 83 milyon euro olarak açıklayan Koç CEO'su Bülent Özaydınlı, bu rakamın içinde, döviz kredilerinden doğan yaklaşık 750 milyon euro'luk net kur farkı zararının bulunduğunu kaydediyor ve ekliyordu: "Çok sık rastladığımız bir olay değildi".

Koç, 2002 için 500 - 600 milyon euro kâr hedeflediklerini, topluluğun kombine satışlarının yüzde 25 artarak 10.5 milyar euro'ya çıkmasını, dış satışlarının yüzde 45 büyüyerek 3 milyar euro'yu aşmasını hedeflediğini de duyurdu. Türkiye'nin bu en büyük grubu, 2002'de 560 milyon euro'luk yatırım gerçekleştirmeyi, bunun 200 milyon euro'sunun otomotivde, 150 milyon euro'sunun tüketim malları sektöründe olmasını, Rusya'ya 120 milyon euro yatırım yapılmasını öngörüyordu.

Koç, yeni dönemin birikiminin "dışa daha çok açılmakla" olacağını fark etmiş olmalı ki, "satışların yüzde 30'unu, ağırlıklı sektörlerde de yüzde 50'sini yurtdışı piyasalardan sağlamayı hedefliyoruz" açıklamasında bulunuyordu. Koç, bazı sektör ve işlerde odaklaşma, derinleşme, bazı işlerden ise çıkma kararı almıştı.

Koç'la aynı sikletteki Sabancı Grubu ise krizde küçülmemiş, hatta biraz olsun büyümüştü. Akbank ile mali sektörde etkin bir yeri olan holdingin, özellikle devalüasyon öncesi

dövize yönelerek büyük bir spekülasyon yaptığı iddiası vardı. 2001 için bu gruptan yapılan açıklamada ise şöyle deniliyordu: "Sabancı Topluluğu, 2001 yılını 11.5 milyar dolarlık satış, 670 milyon dolarlık ihracat ve 870 milyon dolarlık vergi öncesi kârla kapattı. Bu sonuçlara göre topluluğun 2000 yılı sonuçlarına göre cirosu yüzde 4.5 arttı."

Krizde atılım yaparak dikkat çeken bir grup ise haki renkli holding OYAK'tı. Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoğlu, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) iştiraklerinin 2001 yılı brüt satış hasılatının 3.4 katrilyon lira, brüt kâr toplamını da 513.3 trilyon lira olarak açıkladı. Çakmakoğlu OYAK'ın aktüeryal kârını (sigorta standartlarına göre hesaplanan kâr) da bir önceki yıla göre yüzde 173 oranında artırarak 594.4 trilyon liraya yükselttiğini söyledi. OYAK, otomotiv, çimento, finans, gıda-kimya ve hizmet gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 25 iştirakine bankacılığa girişle büyük bir halka eklemişti. Fon'dan alınan Sümerbank ile Oyakbank'ın birleşmesiyle OYAK, bankacılıkta özel bankalar arasında ilk sıralarda yer aldı ve iştiraklerinin 2002 yılında toplam 512.6 trilyon lira kâr hedeflediğini açıkladı.

Özet olarak, irili ufaklı, tüm firmalardan krize, döviz borcu kabarık yakalananlar, bankası özsermaye yönünden güçsüz olanlar, dış pazarı ihmal edip iç pazardan ağırlıkla beslenenler, devleti ağırlıklı müşteri seçenler ciddi yaralar aldılar. Bazı telafi mekanizmaları bulan, krizi daha hafif yaşadı, bunu bulamayanlar ise krizin kurbanı burjuvalar arasına katıldılar.

Silikleşen Burjuvazi

Kriz bir gerçeği daha ortaya koydu. TÜSİAD'da temsil edilen büyük burjuvazi de, TOBB da temsil edilen KOBİ burjuvazisi de IMF ve arkasındaki global sermaye karşısında

çok silik, çok ezik ve görece bağımsız politika geliştirme inisiyatifinden çok uzak göründüler. 2000 başında Gazi Erçel'in MB Başkanlığı sırasında uygulanan sabit kur politikasının Türkiye'yi duvara çarpacağı pek belliyken ve bu politika IMF marifetiyle uygulanmışken, programın iflasından hiç kimse IMF'yi sorumlu tutamadı. Biraz kişilikli bir burjuvazi, dünya kamuoyunun önüne çıkar ve Türkiye'ye aile başına 7 bin dolarlık yük getiren krizin müsebbibinin IMF'nin yanlış politikaları olduğunu, bunun telafisinin de IMF ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından yapılması gerektiğini cesaretle söyleyebilirdi. Bu büyük "kaza"dan sonra da dünyada gaf üstüne gaf yapan IMF'yi bu eleştiri karşısında dünya kamuoyunda savunacak az kişi, kurum çıkardı. Ama Türkiye burjuvazisi suçluluk psikolojisi ve özgüvensizliği ile bunu yapmadı, yapamadı. Krizi sineye çekti, daha doğrusu topluma ödetti. IMF'nin tayinlere kadar her şeye burnunu sokması, kredileri dilimlere bölüp, yapılıp yapılmayanları denetleyerek kullandırması gibi aşırı mandacı yaklaşımlara Türkiye burjuvazisi -birkaç çatlak ses dışında- hiç karşı çıkamadı. IMF'nin dayattığı dalgalı kur ile bir adım ötesini göremediği halde, bu politikaya sızlanmaktan öte bir şey yapamadı. Dahası, 2002 başında yapılan 3 yıllık daraltıcı politikalar karşısında, büyümeyi ve istihdamı savunacak hiçbir bağımsız politika geliştiremedi.

IMF'nin ve arkasındaki global sermayenin bu krizle daha dominant hale gelmesi, buna karşılık Türkiye burjuvazisinin, daralan küçülen ekonomi ile birlikte daha silik, daha kişiliksiz, daha sünepe bir sınıfa dönüşmesi, bu krizin en önemli sonuçlarından biri olsa gerek.

Ek 1/Yabancıların Devraldıkları...

Krizde bir dizi şirket el değiştirdi, özellikle de yabancılar tarafından satın alındı. Yaşanan devalüasyonla hisse değerleri döviz üzerinden çok ucuzlayan şirketlerden "yabancılaşanlar"a örnek olarak şunlar sıralanabilir:

- Piyale'nin bir şirketi 14 yıllık ortağı Alman Dr. Oetker'e devredildi.
- Fona devredilmeden önce 1 milyar doların üzerinde değer biçilen Demirbank, 350 milyon dolara İngiliz HSBC'nin oldu.
- Kent Gıda'nın yüzde 51'i, 95.8 milyon dolara İngiliz Cadbury Schwepes'e geçti.
- Sabancı Holding, Toyota Otomotiv'deki son yüzde 25 hissesini Toyota Motor Corporation'a 49 milyon dolara sattı.
- Mudurnu Tavukçuluk'un yüzde 51'inin, CIA eski Başkanı James Wolsey'in de ortak olduğu Global AŞ'ye 36 milyon dolara satılması için hazırlık var.
- Alman devlet kuruluşu DEG, 10 milyon euro karşılığında Penguen Gıda'ya ortak oldu.
- Yaşar Holding Türk Tuborg'da sahip olduğu yüzde 52 hissesinin yüzde 45'ini 60 milyon dolara Carlsberg Brewerie z Grubu'na devretti.
- Kerevitaş'ın yüzde 25'i Alman ortağı Schöller'in oldu.
- Kipa'nın yüzde 50'si İngiliz market zinciri Tesco'nun oldu.
- Sitebank, Yunan Novabank'a satıldı.
- Bayındır Sigorta'nın yüzde 59'unu, ABD'li vitamin devi GNC'nin bayii Bakara İlaç 2 milyon dolara satın aldı.
- Dardanel yüzde 30 hissesini 60 milyon dolara Japon Susian'a sattı.
- Anadolu Grubu, Anadolu Honda'daki yüzde 50 hissesini ortağı Japon Honda'ya devretmeye hazırlanıyor.

• Para sihirbazı Mark Mobious'un şirketi Templeton Emerging Markets Fund, Fon'daki Toprakbank'a talip oldu.

• Tavuk üreticisi Banvit, kredi borcunu ödeyemezse IFC'ye devredilecek.

• Fruko - Tamek, Pepsi'ye satıldı.

Ek 2/Bankacılıkta "Ayıklanma"

22 Aralık 1999'da Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Sümerbank ve Esbank'ın Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (Fon) devredilmesiyle başlayan bankacılık operasyonu kapsamında, ilk tutuklanan Egebank'ın sahibi Yahya Murat Demirel'di.

2000 yılında fiilen göreve başlayan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Başkanı Zekeriya Temizel'in Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne yaptığı suç duyurusuyla başlayan Kasırga 1 Operasyonu sonucunda Demirel, 28 Eylül 2000 tarihinde Swissotel'in suitinde gözaltına alınmıştı.

Kasırga 2 Operasyonu ile de Sümerbank'ın sahibi Hayyam Garipoğlu, Kasırga 3 Operasyonu'yla Yurtbank'ın sahibi Ali Balkaner ve Kasırga 4 Operasyonu'yla da Bank Ekspres'in sahibi Korkmaz Yiğit tutuklandı. İnterbank ve Etibank davalarından aranan Devlet eski Bakanı Cavit Çağlar ise ABD'de yakalanarak Türkiye'ye getirildi. Etibank yolsuzluğundan tutuklanan en önemli isim ise *Sabah* gazetesi ve ATV'nin sahibi Dinç Bilgin oldu.

Tutuklanan patronlar, 'cürüm işlemek amacıyla teşekkül oluşturmak, dolandırıcılık, zimmet ve çıkar amaçlı suç örgütü kurmak' gibi fiillerle suçlandı. Toplam altı banka sahibi cezaevine girdi. Ancak patronların yargılandığı Türk Ceza Kanunu'nun 313'üncü maddesinin 2001 yılı sonunda DGM'lerin görev alanından çıkarılmasıyla tahliyeler de baş-

ladı. DGM'deki davalar Ağır Ceza Mahkemeleri'ne gönderildi. İnfaz yasasından da yararlanarak batık patronlarının tümü hakkındaki tutukluluk kararları kaldırıldı. Hükümet daha sonra el konulan bankaların sahipleri hakkında operasyon yerine ticari davalar ve haciz yolunu seçti.

BDDK, 12.6 milyar dolarlık hortumlamaya karşın, sadece 1.5 milyar dolar tahsilat yapabildi. Milyarlarca dolar borcu bulunan eski banka patronları, yatlı, uçaklı lüks yaşamlarına döndüler, şirketlerinin başına geçtiler. BDDK ise ihtiyati haciz koyduğu mallarını bile yasal süreç tamamlanmadığı için satıp paraya çeviremiyor.

Hortumlanan Bankaların Profili

Banka Adı: İnterbank
Sahibi: Cavit Çağlar
El koyma tarihi: 7 Ocak 1999
Zararı: 1 milyar dolar
Sahibinin durumu: Cavit Çağlar 17 Nisan 2001'de ABD'de yakalandı. 26 Nisan'da Türkiye'ye getirildi. 9 ay 9 gün sonra 7 Şubat 2002 tarihinde tahliye edildi. Boğazda yalısı, Bursa'da fabrikaları bulunuyor.

Banka Adı: Bank Kapital
Sahibi: Mahmut Ceylan
El koyma Tarihi: 27 Ekim 2000
Zararı: 350 milyon dolar
Sahibinin durumu: 7 Eylül 2001'de İstanbul DGM tarafından tutuklanan Mahmut Ceylan, 3 Mart 2002'de serbest bırakıldı. Turizm, inşaat ve tekstilde yatırımları bulunan Ceylan Grubu Taksim'deki Ceylan Intercontinental Oteli de işletiyor.

Banka Adı: Bank Ekspres
Sahibi: Korkmaz Yiğit
El koyma tarihi: 12 Aralık 1998
Zararı: 380 milyon dolar
Sahibinin durumu: Korkmaz Yiğit, 7 Ocak 2001 tarihinde İstanbul DGM tarafından tutuklandı. 11 Mayıs 2001 tarihinde hapisten çıktı. Hacizlere rağmen gayrimenkul krallığını elinde tutuyor.

Banka Adı: Yurtbank
Sahibi: Ali Balkaner
El koyma tarihi: 22 Aralık 1999
Zararı: 650 milyon dolar
Sahibinin durumu: 22 Kasım 2000 tarihinde tutuklanan Ali Balkaner, 27 Temmuz 2001 tarihinde serbest bırakıldıktan sonra işlerinin başına döndü.

Banka Adı: Yaşarbank
Sahibi: Selçuk Yaşar
El koyma tarihi: 22 Aralık 1999
Zararı: 1 milyar dolar
Sahibinin durumu: Hakkında BDDK tarafından dava açılan ve mallarına tedbir konan Yaşar, halen İzmir'de şirketlerinin başında yöneticilik yapıyor.

Banka Adı: Bayındırbank
Sahibi: Kamuran Çörtük
El koyma tarihi: 9 Temmuz 2001
Zararı: 100 milyon dolar
Sahibinin durumu: Demirel'e yakınlığı ile bilinen Kamuran Çörtük hakkında ticaret mahkemesine dava açıldı. Halen şirketlerinin başında bulunuyor.

Banka Adı: İktisat Bankası
Sahibi: Erol Aksoy
El koyma tarihi: 15 Mart 2001
Zararı: 1.200 milyar dolar
Sahibinin durumu: Hakkında ticari davalar açılan ve malvarlığına haciz konan Aksoy, halen Cine5'in sahibi. Haciz uygulanan mallar arasında bir süre önce Aksoy'un kapısına "Doğuş Çelik Cıvata" tabelası astığı tarihi Tahsin Bey Yalısı, tabloları ile iki yatı da bulunuyordu.

Banka Adı: Kentbank
Sahibi: Mustafa Süzer
El koyma tarihi: 9 Temmuz 2001
Zararı: 711 milyon dolar
Sahibinin durumu: Herhangi bir tutuklama ile karşılaşmayan Süzer, Gökkafes'in sahibi.

Banka Adı: Toprakbank
Sahibi: Halis Toprak
El koyma tarihi: 30 Kasım 2001
Zararı: 675 milyon dolar
Sahibinin durumu: Hakkında 1.3 katrilyon liralık alacak davası açılan Toprak, Yeniköy yakınlarındaki villasında yaşıyordu.

Banka Adı: Esbank
Sahibi: Yavuz Zeytinoğlu
El koyma tarihi: 22 Aralık 1999
Zararı: 1 milyar 500 milyon dolar
Sahibinin durumu: Zeytinoğlu, bir yandan ticaret davalarıyla uğraşırken bir yandan da iş yaşamı sürüyordu.

Banka Adı: Pamukbank
Sahibi: M. Emin Karamehmet
El koyma tarihi: 19 Haziran 2002
Zararı: 2 milyar 773 milyon dolar
Sahibinin durumu: Pamukbank yanı sıra Yapı Kredi Yönetimi'nden de çıkarılan Karamehmet'in, Turkcell de dahil onlarca şirketi faaliyette.

İnterbank ile birlikte 1997 - 2002 döneminde TSMF kapsamına alman Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital ve Ulusal Bank, Sümerbank çatısı altında birleştirilerek Oyak Bank'a satıldı. İnterbank ve Esbank'ı içine alan Etibank ile Kentbank ve İktisat Bankası'nın bankacılık lisansları kaldırıldı. Bu bankalarda tasfiye süreci devam ediyor.

EGS Bank, Bayındırbank ile birleştirildi.

Toprakbank satılamadı, Baymdırbank ile birleştirildi. Pamukbank da 19 Temmuz'a kadar alıcı bekledi. Talip çıkmadı. Bu banka için de Ekim 2002'de satışa çıkılacaktı.

Sitebank, Novabank ile hisse devir sözleşmesi imzaladı. Bank Ekspress, Tekfenbank'a satıldı. Demirbank HSBC'ye satıldı. Türk Ticaret de tasfiye sürecinde. Tarişbank'ın Denizbank'a satışı gündemdeydi.

Kaynak: Nedim Şener, *Milliyet*

BUGÜNDEN BAKINCA ÖZAL VE DERVİŞ

Turgut Özal, Türkiye iktisat tarihinde önemli yere sahip bir isim. Ama bu, Özal'ın tarihe damgasını vurmuş bir lider olduğu anlamına gelmiyor. Çünkü, tarihi kişiler değil, toplumsal sınıflar yapar. Tarihin motoru toplumsal sınıf mücadeleleridir. Kişiler, yakın durdukları sınıf adına belli roller üstlenirler. Özal da 1980'li ve 1990'lı yıllar Türkiye'sinde Türkiye burjuvazisi ve bütünleştiği global sermaye açısından önemli bir figürdür.

Türkiye'de sermaye birikimi süreçlerinin tıkanma ve yeniden açılma noktalarında Özal'a önemli roller verilmiştir. O, 1970'lerin sonlarına kadar süren ithal ikameci birikim modelinin terk edilmesi ve yerine ihracata dönük birikim modelinin inşasında görevlendirilmiş bir isim oldu.

Başkanlığını yaptığı en militan işveren sendikası MESS'in başından Demirel'in Müsteşarlığına getirildiği 1979 sonunda, IMF ile yakın mesai ile 24 Ocak 1980 kararlarının hazırlayıcısı ve uygulayıcısı oldu.

Aynı Özal, bu birikim modelinin olmazsa olmaz ayağı olan anti-sendikal düzen ve anti-demokratik Anayasa değişikliğini yürürlüğe koyacak 12 Eylül darbecilerinin de ya-

kın mesai arkadaşı ve IMF'nin gözde adamı olmayı askeri cunta döneminde de sürdürdü.

ANAP'ın iktidarda olduğu 1991'e kadar, Başbakan ve Cumhurbaşkanı kimliği ile, 1980'li yıllarda "ihracata dönük birikim" modelinin, 1989 sonrası da "sıcak paraya dayalı büyüme" modelinin icracısı Özal'dır.

Bugükü kriz optiğinden geriye baktığımızda, Özal'ın yeni birikim modellerinin inşası sürecinde yaşanan değişikliklerle, emek karşısında sermayeyi tahkim ettiğini gözlemleriz. Ama bölüşümü emek aleyhine bozmakla kalmayıp, Türkiye'yi dışa açmak adına "dışa saçmak", böylece tarihi fırsatları heba etmek vebali de Özal'a aittir. Türkiye sanayiini, dışa dönük, rekabet gücü olan ve yüksek teknolojili alt dallara da sıçratan bir büyümeye yönlendirme şansını denemek yerine, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yönlendirmesiyle, daha çok tekstil, dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretiminde, ama ucuz ve örgütsüz işgücüne yaslanarak güdükleştiren bir çizgiye sürükleyen de Özal'dır.

Hayali ihracat türü hilelere gözyuman, ucuz emek ve yoksullaştırılmış tarımla sanayiciye ihracat desteği vermekten öte bir yaratıcılık gösteremeyen 1980'lerin Özal'ı, bu sürede deniz tükenince de bu kez "sıcak para" girişine dayanan yeni bir birikim modeliyle ömrünü uzatmayı denemiş ama Türkiye'yi 2001 krizine ve ardından da bitkisel hayata sürükleyen isim olmuştur.

Özal'ın pratiklik, "devrim" adı altında yaptıkları, devlette ciddi bir yozlaşmaya yol açarken rüşveti kurumsallaştırmıştır. "Benim memurum işini bilir" deyişiyle bu tutumu tescillenen Özal, medya-siyaset-sermaye ilişkilerini içinden çıkılmaz bir duruma getiren siyasi figürdür aynı zamanda. Dahası, siyasilerin sermayedarlara eşit bir mesafede durma geleneğini yıkarak bazı holdingleri daha çok kayırma, onlara devlet rantlarını daha çok kullandırma, bu yolla siyaset

etme, ama siyaseti de yozlaştırma mirası da Özal'a attir. Özal'ın bu yeni siyaset modeli, Demirel'in DYP'si, hatta sosyal demokrat partileri de etkilemiş, aynı stil, tüm siyasi partilerce taklit edilir olmuştur.

1989'daki finansal serbestleşmeyi bir devrim gibi toplumа sunan Özal ve takipçileri, sıcak paraya dayalı büyüme illüzyonu ile Türkiye'ye bir 10 yıl daha kaybettirmenin ardından ülkeyi en derin ekonomik krize sokan sürecin de taşlarını döşemişlerdir. Ahbap çavuş kapitalizminin (crony capitalism) mimarı Özal'ın kurdurtuğu bankaların en küçük bir darbe ile yıkılmaları ya da sahiplerince hortumlanmaları, toplumun sırtına yüzde 10'u bulan bir küçülme ve milli gelir boyutunu aşan bir iç ve dış borç yükü yıkmış ve zaten eşitsiz olan ilişkileri daha da insafsız bir uçurum boyutuna taşımıştır.

Özal'ın sivilleşme önderi olma iddiası da bir illüzyondur. Türkiye toplumu Özal kadar sendika düşmanı bir lider tanımadı. İşçilerin, çalışanların örgütlenmelerini, sendikaların demokrasinin sacayağı olmasını engelleyen bütün düzenlemelerde, tasarruflarda, Özal izini görürsünüz.

Özal'dan geriye, ilkeli bir siyaset anlayışı, bir parti geleneği, bir dünya görüşü kaldığını savunmak da mümkün değildir. Onun kurduğu parti, bugün barajın alındadır ve dağılmamak için büyük çaba harcamakta, Özal icraatlarının yol açtığı ekonomik enkazın altında yok olma tehlikesi ile burun burunadır

Derviş'e Özal Misyonu

Yeni oluşumcular troykasının bir ayağı olarak lanse edilen Kemal Derviş'e, CHP'nin kucağını açması, bu paylaşılmaz cevherin hikmeti üzerine bir dizi soruyu akla getirdi. Derviş, çok değil, 1-1,5 yıl öncesine kadar Dünya Bankası'nın

onlarca başkan yardımcısından biri olarak Washington'da oturuyordu. Ve kimse dönüp de orada bir cevher yattığını fark etmiyordu!.. Hatta, Boyner'in müflis YDH hareketinin de kadrosundaydı Derviş. Ama o zaman da bu "yıldız"ı kimse fark etmemişti. Ne zaman ki, IMF, kendi marifetiyle Kasım 2000 ve ardından Şubat 2001 krizlerini yaratıp sonra da iyi bir komiser arayışına girip Derviş'te karar kıldı, o zaman Derviş'in önemi anlaşıldı!..

Kemal Derviş, göreve geldiği ilk günden beri IMF ne direktif verdiyse hepsini harfiyen uygulattı. IMF tak istedi, Derviş şak! yaptı. O kadar ki, zaman zaman MHP'yi, diğer siyasileri yol getirmek için kredi musluklarını da kestirdi. Bize dönüp dönüp IMF şunu istemiyor, bunu istiyor dedi.

IMF de bu sadık komiserini hiç desteksiz bırakmadı. Nasıl bıraksın? IMF için Türkiye bir sınav. Zaten son yıllarda çok kötü bir karnesi var IMF'nin. Arjantin, Brezilya karneleri de berbat!. Üstüne bir de -Allah muhafaza!..- Türkiye başarısızlığı gelirse, kim savunacak IMF'yi!.. IMF Derviş'e, Derviş IMF'ye sığınmış durumda. Hatta, koalisyonun 4. ve en güçlü ortağı olarak tek kişilik parti diyenler bile oldu Derviş için..

Derviş, IMF programını uygulatma açısından IMF tarafından başarılı bulunuyor. Türkiye'yi düştüğü kör kuyudan IMF'nin ipinden başka bir ipin çekip kurtaracağına inanmayanlar Derviş'e mahkûmlar!.. IMF-DB ikilisi ile iyi ilişki içinde olmak, Derviş'le iyi ilişki içinde olmaktan geçiyor...

Peki ama sandığa gidecek seçmen için Derviş ne ifade ediyor? Ona çok güveniyor, çok seviyor, diyen büyük medya kalemşörlerine şunu sormadan edemiyor insan. Yani hem yoksullaşmaya, işsizliğe, krize isyan ediyor halkımız ve bunun IMF marifeti olduğunu biliyor hem de bu IMF politikalarını harfiyen uygulatan IMF komiseri Derviş'e güveniyor, onun yolunda... Öyle mi? Mazohist mi bu halk?

Yanılgı, Derviş'e Özal misyonu biçmede başlıyor... 1980'de Özal'ın IMF güvenini almasıyla yelkenlerine doldurduğu rüzgarın, onu Çankaya zirvelerine taşıdığı tarihin yeniden tekerrür edeceği sanılıyor. Oysa bilinmiyor ki, tekerrür edildiği sanılan tarih ilkinde dramdır, ikincisinde trajedi, bazen de komedi... Ne Türkiye 1980 başlarındaki Türkiye, ne kriz 1980 başındaki krizdir, ne de Derviş'in misyonu Özal'ınki...

1980 başında 60 milyar dolarlık içe kapalı bir ekonominin bugünküne göre, çok da devasa olmayan sorunlarına basit ama kaba IMF reçetelerini 12 Eylül zoruyla birlikte uygulayan Özal'ı, daha sonra ANAP iktidarına taşıyan da bu ekonomk performansı olmadı. Herkes hafızasını tazelesin. 12 Eylül cuntacılarının topluma dayattığı MDP ve HP seçeneklerine duyulan tepki sonucu oylar ANAP'a gitti ve iktidara taşıdı. Halk Özal'ı tercih ettiği için değil, dayatılan 12 Eylül partilerini seçmediği için, Özal iktidar oldu. Sonraki seçim dönemlerinde Özal'ı ve ANAP'ı iktidarda tutan da bugünkü krize temel oluşturan borca dayalı popülist politikaları oldu. Bugün 210 milyar doları bulan bu borç dağı 1 yılda, 5 yılda, 10 yılda oluşmadı... Dahası, devletin maliyesini laçkalaştıran, yağma hasan böreği haline getiren kimdi sanıyorsunuz?

Özetle, Özal, IMF'nin adamı olduğu için ve ordan hareketle topluma bolluk, bereket getirdiği için sandıklardan çıkmadı ki, IMF'nin yeni adamı Derviş'e seçmen aynı iltfatı göstersin... Hele bir seçim atmosferine girelim, halkla yüzyüze gelsin Kemal Derviş bey, o zaman anlayacağız, hanyayı konyayı...

Ağustos, 200/www.ekohaber.net

ZOR ZAMANDA "İNSAN KALMAK". AMA NASIL?

Nedir "zor zaman"?
Doğalı var; deprem, sel, yangın gibi...
Bir de doğal olmayanı var; savaş, ekonomik kriz gibi...
Ya nedir "insan kalmak"?
Tersi, "insanlıktan çıkmak"tır.
Zor zamanlarda insanlıktan çıkıyoruz...
Oysa "insan kalmayı" başarmak gerek. Ama nasıl?..

Mesela şu iki-üç yıldır toplumca yaşadığımız ve biteceğine dair hiçbir inandırıcı emarenin görünmediği krizle baş etmek, ama insan kalarak...

Adına ekonomik kriz denilen felaketin yaşattığı zor zamanlar...

Çoğu insan mutsuz, çoğu insan gergin, umutsuz..

Şarkılar depresyondan, asabiyetten dem vuruyor..

Toplumca depresyondayız...

Kriz bir felaket ama, doğal değil: Kul yapısı. Zengin kulların yoksul kullara bindirdiği bir yük, bir eziyet, kriz.

Kriz sermayenin kendini yeniden üretememesi, yani büyütememesi demek. Sermaye bir ilişkidir aslında. Para sahibi sınıf ile işgücü sahibi sınıf arasındaki bir ilişki..

Para sahibi, işgücünü satın alıp ondan "artık" ürettiği sürece sorun yoktur. Artığa el koyan büyür, daha da zenginleşir. İşgücü sahibi, kendisinin ve ailesinin hayatını idame ettirecek kadar ürettiğinden pay alır. Ama ne zaman ki, bu kurgu bozulur, o zaman kriz çıkar.

İnsan insanın, para sahipleri de birbirinin kurdudur. Yaratılan artığı kendi aralarında paylaşırken didişirler, sermaye her zaman düzen içinde büyümez. Hepsini koordine eden bir ilahi kuvvet, bir plan olmadığı için, bir anarşi içinde sürer sermaye birikimi düzeni ve kriz de buradan çıkar.

Kriz hep kurban ister. Krizden çıkmak, hem sermayenin sermaye tarafından yoksullaştırılmasını, hem de sermayenin emeği yoksullaştırmasını gerektirir. Onun için kriz zamanı, gücü gücü yetene zamanıdır, kıyım zamanıdır. Filler itişir, tepişir, birbirlerinin pazar paylarına el atarlar. Bu tepişmede olan, alttaki çimlere olur, ezilirler...

Sermayenin güçlüsü, çürüğünü, zayıfını ezer. Ama en çok da, en önce de işgücünü ezer. Önce işgücünü budayarak başlar güç, kan toplamaya...

İşsiz bırakmak demek, bir süre senin işgücüne ihtiyacım yok, sana ihtiyacım yok, demektir. İşgücü istediği kadar nitelikli olsun, diplomalı olsun, eğitilmiş olsun. Çark dönmüyorsa, o alınmayacaktır ve o an için değersizdir. Bir hiçtir!..

İşgücü, krizlerde hemen kusulur üretimin dışına. Bu, bazen niteliksiz, ucuz işgücüdür bazen yıllarca eğitilmiş, üretkenliği yüksek işgücü.

Bazen bir sekreterdir, bazen bir banka müdürü.

Maliyeti azaltmanın en kolay yoludur işten çıkarmak.

Madem iş hacmi küçülmüştür, maliyetleri azaltmak gerekir.

Bunun için de en kolayı işgücünden kıyıma başlamaktır. Maaş ödemesi azalacaktır, vergi, sigorta primi yükü, yemek, yol harcaması vs. azalacaktır. Evet, kriz gelince işgücünün her türlüsünü hiçe sayar.

Birden açıkta bulur işgücü kendisini. O vazgeçilmez sandığı yeteneklerine, becerilerine bir anda sırt çevrilir. Sana artık ihtiyacımız yok, denilir. Bu, sen yoksun, sen değersizsin demekle aynı şeydir aslında.

Krizden 1,5 Milyon İşsiz

Şimdi bir istatistik: Çalışma Bakanlığı verilerine göre, 2001'de çeşitli nedenlerle 1 milyon 480 kişi işinden ayrıldı. İşinden ayrılanların yaklaşık 40 bini kamu, 1 milyon 490 biniyse özel sektör çalışanı.

İşinden olanların bir kısmı toplu çıkarma ile bir kısmı işyeri başka yere taşındığı için (şimdilerde işi yurtdışına, mesela Balkanlar'ın, Kafkaslar'ın daha ucuz ücretli ülkelerine taşımak moda) bir kısmı, işyeri iflas, tasfiye ile kepenkleri kapadığı için, bir kısmı da emekliliği geldiği için işlerinden olmuşlar.

Bir yılda 1,5 milyon kişiyi işsiz bırakan ekonominin tamamında ne kadar işsiz olduğu ise, hep tartışmalı bir konudur. Çünkü, düzgün tanım yoktur, tespit yoktur. Köylük yerde kadını, tarım işçisi sayan istatistik, aynı kadın kente gelince işsiz ev kadını tarifine sokar.

Ama gerçek şu: Ekonomik krizle birlikte, işsiz sayısı katlanarak artıyor. 70 milyona yaklaşan nüfusta, toplam istihdam yaklaşık 21 milyon, işsiz sayısı da 2 milyon 217 bin kişi olarak ifade ediliyor. Türkiye genelindeki 2 milyon 217 bin işsizin 486 binini işten çıkartılanlar, 337 binini ise ilk kez iş arayanlar oluşturuyor.

İşsizlik, kentlerde yüzde 14 düzeylerinde seyrediyor. Söz konusu oran, kentlerdeki eğitimli gençler için yüzde 29'u aşıyor. Yani kentlerde her 100 kişiden 14'ü, eğitimli gençler arasında da yaklaşık üçte biri işsiz. Bunlar açık işsizler. Bir de adına "eksik istihdam" denen kapalı işsizlik var. Yani işi var mı yok mu belli değil. Bir gün çalışır birkaç gün boş ka-

lır. Bunları da eklediğinde kentlerdeki işsizlik yüzde 20'yi, kentlerdeki eğitimli gençlerin işsizliği ise yüzde 35'i buluyor.

İşsizliğin bu boyutları bulması, toplumsal depresyon geçirmeye, "insanlıktan çıkmaya" tek başına yetmez mi?

Hele bir de buna herhangi bir sosyal güvencesi olmadan yaşamak eklenirse... Çalışıyorsun ama herhangi bir sosyal güvencen yok. Sigortan yok. Hastalansan hastanede tedavi görmek için dünyanın parasını harcaman gerekir. Yarının yok, emeklilik hakkın yok. İşte böylesi yarını olmayanların oranı da yüzde 53, Türkiye'de...

Patronlar, mümkün olduğu kadar kaçak, kayıtsız çalıştırma peşinde. Çünkü asgari ücretle dahi çalıştırdığı her kişiye ödediği her 55 milyon TL'ye karşılık, 45 milyon TL de devlete vergi ve prim ödemek durumunda. Devlet, vergi toplamanın yolunu böyle bulmuş. Patronlar da, ya en az istihdamla iş görmek ya da kaçak çalıştırmakla bu "yük"ten yırtmaya bakıyorlar.

Kadınlar bu bahiste yine en çilekeş kesim. Kadınların dörtte üçünün istihdam edilmediği Türkiye'de, 11 milyon 700 bin ev kadını var. Çalışabilir durumdaki (öğrenci, emekli, çalışamaz durumda ve diğer hariç) 19 milyon 109 bin kadının yüzde 61.2'si ev kadını.

Özetle, işsizliğin çığ gibi büyüdüğü bir ülke Türkiye. İşsiz, eksik istihdam, iş arayıp da son 3 ayda bundan vazgeçenler, iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar, mevsimlik çalışanlar... Kadın, erkek bunların toplamı 4 milyon 806 bini buluyor. Ev kadınları ile birlikte bu rakam 16 milyon 506 bine ulaşıyor.

Yüzde 30 Yoksullaşma

İşi olanın işini kaybetmesi, bir aile için mutlak yoksullaşma. Örneğin ailede iki kişi çalışıyor ve eve ayda 1 milyar TL gi-

rerken, biri işsiz kalıyor, haneye giren para yarım milyar TL'ye düşüyor. Yarı yarıya yoksullaşma ile yüz yüzeler. Aile işini kaybetmeseydi ama enflasyonun altında bir ücrete mecbur bırakılıp alımgücü düşseydi, bu "nispi yoksullaşma" olurdu. Ailelerin çoğu şimdi bu yoksullaşma türünden birini, bazen ikisini de yaşıyorlar. Özellikle büyük kentlerde, beyaz yakalı kesimde bu var. Bankacılık, diğer finans, medya, reklamcılık, bilişim sektörlerinde, üst orta kesimden birçok insan işinden oldu ve mutlak yoksulluk içine girdi. Ama hemen hemen tüm ücretli aileler, nispi yoksulluğu yaşıyorlar.

DİE'nin milli gelir serilerinden yararlanarak yaptığım araştırmaya göre, çalışan nüfusun yüzde 35'ini oluşturan ücretlilerin milli gelirden aldığı pay dolar bazında yüzde 30 azalarak 2000'deki 58 milyar dolarlık düzeyinden 2001'de 41 milyar dolara indi. Kâr-faiz-rant sahiplerinin gelirleri ise 2001'de yüzde 27 azalarak 101.6 milyar dolardan 73.7 milyar dolara düştü. Ancak, ücretliler krizden daha çok yoksullaşarak çıktıkları için ücretler ile kâr-faiz-rant gelirleri arasındaki fark 1999'da yüzde 67 iken 2000'de yüzde 74'e, 2001'de ise yüzde 80'e çıktı. Yani uçurum krizde de büyüdü...

1999'da Türkiye'nin 152 milyar dolar olan "kullanılabilir geliri", 2000 yılında yaklaşık 160 milyar dolara çıktı, ancak kriz yılı 2001'de yüzde 28.2 düşüşle 114.7 milyar dolara kadar indi. Ücret, kâr, faiz, rant biçiminde paylaşılan kullanılabilir gelirdeki bu azalma hem ücretlilerin, hem de ücret dışı gelir elde eden işveren, çiftçi, esnaf kesiminin gelirlerini geriletti. Ancak, gelir bölüşümünde ücretlilerin eline daha az ücret geliri geçti ve krizde daha çok yoksullaştılar.

Halen yaşandığı gibi, her kriz döneminde ekonomi küçülür ve kaynaklar eksilir.

Bir kaza geçirseniz, örneğin düşüp ayağınızı kırsanız bu bir krizdir, ayağınız iki ay alçıda kalabilir, ama en çok iki ay sonra iyileşirsiniz, o kriz geride kalır ve hayata dönersiniz.

Ekonomik krizde ise durum farklıdır. Bir kere toplumun bütün dengesini bozan bir şey yaşanır. Yukarıda da somutlaştığı gibi, toplumun içindeki farklı gelir grubundan bulunan kişiler, kriz durumundan farklı biçimde etkilenir. Beklenece-ği gibi, birikimi olanlar krizden daha az etkilenirken, diğerlerinin yaşam standartlarında belirli bir düşme yaşanır.

Bireysel açıdan kaynakları çok bozuk olmayan kişilerin bile ağzının tadı kaçık, "Bu durumda ben ne olacağım" sorusunu soruyorlar, endişeliler.

Herkes içine kapandı. Önünü görememek gibi bir durum yüzünden her şey erteleniyor. Harcamalar erteleniyor, yatırımlar erteleniyor, kararlar erteleniyor. Hayat rölantiye alınmış durumda. Hatta aşırı duyarlılıkla, aşırı tedbirlere başvurulup yiyecek-giyecek stoklayanlar bile var. Gayrimenkuller satılıyor, nakde çevriliyor, nakit yastık altında saklanıyor. Her gerilimli günde paralar dolara, euro'ya çevrilip yastık altına atılıyor, bazen de, yurtdışına çıkarılıyor.

Kriz ortamında, maddi durumları çok bozulmamış olan kişilerin bile, maddi durumlarını doğru değerlendirmede güçlük çektiklerini, geleceğe güvenmeme duygusunu taşıdıklarını görüyoruz.

Geleceğe güvenmeyen insan, kendine ve yakınlarına da güvenmiyor. Güvensizlik duygusu genelleşti ve kişi, yakınlarına da güvenmemeye başladı. Güvensizlik kuşkuculuğu getirdi. Sürekli olumsuz ve kendine zarar verecek biçimde değerlendirme yapan insanlar olduk.

Daha öfkeli, daha kavgacı olduk. Barut gibiyiz. Her an patlayabiliriz.

Bazılarımızda ise korku dağları sardı, kendimizi koruyamaz, ifade etmekte zorluk çeker olduk. Umutsuzluk hâkim; Nasılsa bir şey değişmeyecek, problem çözülemeyecek çaresizliği içinde tamamen içimize kapandık..

Bu içe kapanmalarla, depresyona girdik...

Kimimiz hemen, kimimiz usul, kimimiz direnç halindeyiz depresyonla. Bazılarımız ise yeni tanışacak onunla.

Ama topluca depresyondayız...

Sadece depresif, agresif ve uykusuz değiliz, kimyamız da bozuldu. Vücut direncinin zayıflamasına paralel olarak organik hastalıklarımız da arttı. Enfeksiyonlar daha kolay yerleşir oldu. Yoksulluktan türeyen ruh hastalıkları, organik hastalıklar türedi ve arttı.

İşin kötüsü belirsizlik ve güvensizlikle beraber içimize kurt düştü. Gelecekten güven duymamaya başladık.

Bir yakınımız ölmüşse, üzülürüz ama bir süre sonra diner bu üzüntü.. Sonra hayata yavaş yavaş geri döneriz. Ama o yakınımız ölmeyip de kaybolsaydı, ölümden farklı olarak, bir belirsizlik yaşar ve soru işaretleriyle, belirsizlikle dinmezdi üzüntümüz.

Kriz de öyle. Bir belirsizlik durumu.

Geçti mi?

Bitti mi?

Dibe vurduk mu?

U dönüşü başladı mı?

Keşke V dönüşü olsa, hemen çıksak.

Ya W gibi olursa?

Çıkıp tekrar düşsek. Arjantin'de öyle olmadı mı? Hem de ne kadar bizden zengindiler. Ne oldu onlara?

Biz de mi öyle olacağız?

IMF marifetiyle Derviş'in hayatımıza soktuğu dalgalı kurlarla dalgalanıyor ruhlarımız...

Aile Sübabı da İflas mı?

Bunca işsizlik, bunca yoksullaşma ile birlikte beklenen ne olur? Yetti gayri!..diye bir isyan ve yaygın deyimle "sosyal patlama". Çok beklendi bu patlama. Nasıl olacaktı acaba?..

Hipermarketleri, yoksul, öfkeli gençlerin yağmalaması şeklinde mi? Siyasilere duyulan öfkenin parlamentoyu kuşatmasıyla mı? Ya sonra? Pek öyle şeyler olmadı. Çünkü öfkeyi, umutsuzluğu önce "aile" ve "büyük aile", "cemaat" gibi kurumlar yapabildiği kadar absorbe etti.

İşten çıkarılan ve mutlak yoksullaşmaya maruz kalanlara, anne-babalar, yani büyükler kol kanat gerdi. Eldeki menkul, gayrimenkul, ziynet eşyası satılarak taksitler ödendi, borçlar kapatıldı. Yani servetler çözüldü. Kimisi, (kavgaların sonunda boşanma yaşanmadıysa) evlerini kapatıp babaevine döndü, iki aile birlikte yaşamaya başladılar. Azalan gelirle yaşamayı denediler. Borçları bir şekilde kapatmanın yolları arandı. Büyük aile, kol kanat gerdi, yaşanan travmayı tedavi için terapistlere gidildi ya da depresyon hali yaşam tarzı haline geldi...

Ailenin yanı sıra cemaatler, krizzedeye yardımcı oldu, olabildiği kadar. Ama bütün bunların da bir sınırı vardı. Kaynaklar tükenmeye başlayıp yerine yenileri konamadıkça, "kutsal aile"de de kavgalar başladı. Kriz, aile tamponunu da aşındırdı.

Bir başka tampon tarımın ise krizde dalı kırıldı. Nüfusun yüzde 40'ını iyi kötü barındıran tarıma, esirgenen devlet desteği, sübvansiyonu budanınca, köylü, azalan taleple ürününü paraya çeviremeyince tarımda da sıkıntı başladı. Tarım, geri çekilecek, ricat edilecek yer olmaktan çıktı. Devletin sağlığa, eğitime, sosyal harcamaya harcadıkları IMF direktifiyle budandıkça, devlet bir yatırımcı olmaktan çıkarıldıkça, varolan KİT'ler özelleştirildikçe ya da kapatıldıkça, özellikle İç, Doğu, Güneydoğu Anadolu'nun kentlerinde devlet himmetiyle yaşayanların bastığı toprak kaydı.

Büyük kentlere göç etmenin de treni kaçırılmıştı. Ne olacaktı Anadolu kentlileri?

Ne köye dönmek mümkündü ne büyük kente göçmek...

İnanç kaybı...Norm erozyonu..

Benzer bir problemi bir değil, birçok kere yaşarsak, o problemin bir kez daha olmayacağına olan inancımız kaybolur.

"Bu yine olacaksa, ben ne için savaşacağım? Nasıl olsa yine işler bozulacak" diye düşünmeye başlıyoruz. "Nasıl olsa bu yeniden tekrarlıyor" diye karar verdiği andan itibaren kişi, kendi köşesine çekilmeye başlıyor. Tam anlamıyla inançsızlık. Zaten krizlerin ve travmanın yarattığı temel duygu da şudur: Bu dünyada inanılacak bir şey kalmadı!..

Çapa Üniversitesi'nden Prof. Şahika Yüksel, geçen yıl Nilgün Uysal ile söyleşirken şöyle demiş.

"Bir kez inanç sarsıldı mı, kaynak azlığı ölçüsünde, rekabet ve ona bağlı olarak da kıyım artıyor.

Madem kaynak az, ben seninkini elinden almak için ayağına çelme takarım yaklaşımı daha kolay yaygınlaşır. Bu önce bir hak gibi görülür. Sonra da alışkanlık halini alır. Normların bozulması, krizlerde beklenen bir şeydir."

Evet, normların bozulması, tam da "insanlıktan çıkmaya" tekabül ediyor işte..

Özellikle gençlerin, sorunların aşılacağına ilişkin inançları çok az. Uzun vadeye dönük inançları zayıf. Dışarı kapağı atmak için oluşturulan kuyruklar, bu gerçeklikle baş edememenin, kaçışın bir tezahürü. "Balina", "kasırga", gibi sıfatlarla yolsuzlukların ifade edildiği ve siyasilere bulaştığı bir ülkede, gençler kime, nasıl güvenecekler?

O zaman norm bozmak, dolandırıcılığı norm kabul etmek -bir biz mi enayiyiz!- kişinin kendini koruma ya da hayatla başa çıkma yöntemi haline geliyor. Herkes küçük, büyük kazıklar atmaya, çalmaya, kapmaya, yağmalamaya, tırtıklamaya, bunlarla "yırtmaya" meylediyor.

Normlar bir kere bozulmaya görsün, bu, şiddeti davet ediyor. Ve/veya "benden sonrası tufan" anlayışını taçlandı-

rıyor. Merhametin yerini kıyım, sevginin yerini nefret, paylaşmanın yerini kendine yontmak alıyor. Hoş üste çıkanların da mutluluğu, huzuru garanti değil. Onlar da güvenli değil. Hem toplumun daha üst katmanlarında kalanlar için hem de altta kalanlar için "belirsizlik ve güvensizlik" söz konusu.

"İnsan Kalmak"

İşte bu ruh haliyle gideceğiz 4 Kasım'da sandık başına. Kime güveneceğiz, kimden yana olacağız? Cezalandırmayı mı ön plana alacağız, umut vereni mi? Ya tekrar aldatılırsak? Türkiye seçmeninin çok "oynak" bir seçmene döndüğünü söylüyor istatistikler. İki seçim üst üste aynı partiye oy verenin oranı o kadar az ki. Yaz-boz tahtasına dönmüş siyasi tercihlerimiz. Bu kadar hayal kırıklığı yaşadıkça, bu kadar kırılganlaştıkça her şey, ilkenin, dünya görüşüne bağlılığın yerini pragmatizm, çıkarcılık aldıkça, oylar da adeta paraya tahvil ediliyor ya da sopaya dönüştürülüyor. Oy isteyenden, sen bana ne vereceksin, pazarlığı yapılıyor ya da oy zamanı, ben sana oy vermeyeyim de gör, tercihiyle "patlama" yapılıyor, ceza kesiliyor. Partiler oynak, seçmenler de. Tam bir kakofoni...

Peki biz ne yapacağız? Peki biz ne olacağız? Bu zor zamanda "insan kalmayı" nasıl başaracağız?

Başaracağız!.. Bu akıntıya kapılamayız. Bu çürümeye boyun eğemeyiz. Direnmeliyiz. Kriz ve müsebbibi sermaye sınıfı, insanlığı değersizleştirmek istedikçe insanlık direnmeyi bilmeli.

Yaşanan erozyon ne boyutta olursa olsun, en kötü durumda bile daima yapılacak bir şey vardır, olmalı...

Evet zor bir dönemdeyiz. Dünün de kendine göre başka zorlukları vardı. İktisadi konuşursak, 2000'de 200 milyar

dolarlık bir pastayı -haksızca- paylaştırıyorlardı. Krizle bu pastanın üçte biri azaldı, şimdi 150 milyar dolarlık bir pastayı, biraz daha adaletsizce pay ediyorlar.

Pastayı yeniden büyütebilecekler mi, belli değil. Henüz her şey yok olmuş değil.

En büyük düşman umutsuzluk. Bu durumun değişmeyeceği inancına kapılmak, yenilmek...

"Bu iş böyle gelmiş, böyle gidecek, hiçbir şey değişmeyecek" teması üstüne hem kendimizi hem de etrafımızı koşullandırmaya devam edersek, kendimizi de etrafımızı da bu kör kuyudan çıkaramayız, atalete mahkûm ederiz.

Sözü bir uzmana, Psikiyatrist Şahika Yüksel'e bırakalım,

"Belki birdenbire ve hemen krizden önceki yaşam seviyesi yakalanamayacaktır ama, aşama aşama neler yapılabileceğini, bunların yolunu düşünmek ve aramak gerekecektir. Kuşkusuz, çok dar gelirliler için, işsizler için, küçük çocuklular için bunları yapması daha zordur.

İnsan önce bir şok ya şaşkınlık dönemi geçirir. O dönemde biraz abartılı değerlendirmeler de yapabilir. Asla bu kritik durumdan kurtulamayacağını düşünebilir. Ama, daima bir çözüm yolu vardır... Ve bir süre sonra o yolu görmeye başlarız.

Toplumsal psikoloji çerçevesinde, birbirimizi ümitsizliğe teşvik etmemeliyiz. Kendine bir alternatif yol bulanlara bu konuda destek olmalıyız. "Benim ah o eski güzel günlerim" düşüncesine takacağımıza, şimdi nelerden keyif alacağımıza ve neler yapacağımıza bakmak durumundayız.

Öncelikleri ve önemlileri bilmek ve ayırmak zorundayız. Toplumsal muhalefet alanındaki olanakları da değerlendirmeye dönük olmak da bir başka dikkate alınması gereken nokta."

Postexpress, Eylül 2002

BİZE EMEK YANLISI BİR "B PLANI" GEREK...

Her ne kadar, Kemal Derviş başta olmak üzere birçok çevre, seçime gitmekle bir şey olmaz, gibi mesnetsiz bir öngörüde bulunmuş olsa da, seçime doğru ekonomide gidişat pek olumlu değil. Göstergeler, seçim sathı maaline girdikten sonra, üretim temposunun düşük seyrettiğini, faizlerin yükseldiğini, dövize yönelme eğiliminin yükseleceğini, borsa grafiğinin pek yükselmeyeceğini, enflasyonda yeniden tırmanma yaşanacağını, borçların çevrilmesi sorunun güçleşeceğini söylüyor.

Derviş, "yapısal reformlar"dan pek emin olarak seçim ekonomisi uygulanamayacağına kendini, IMF'yi, siyaset ve ekonomi dünyasını inandırdı ama kazın ayağı öyle değil. Bütçede IMF limitleri içinde kalınsa da, henüz harcanmamış ödenekleri harcayarak, ödenekleri öne çekerek bir "seçim harcaması" dönemine girdiğimizin birçok örneğini görmek mümkün. Bu ısınma, Eylül ile birlikte fiyatları hızla yukarı çekecek. Siyasetin önplana geçtiği Haziran'dan itibaren sanayideki üretim temposu yavaşladı. Bu durgunluk, içinde bulunduğumuz ay ve sonraki iki ayda da sürecek.

Faizler sürekli artma eğiliminde. Ekonomi yeterince büymedikçe, ayrıca Maliye vergi tahsilatında zorlandıkça borçlanma ihtiyacı hem de yüksek faizli borçlanma artacak.

Ak Parti'nin iktidara yürüyüşü olasılığı güçlendikçe ve onu dengeleyecek ittifak projeleri iflas ettikçe, hatta Derviş dağına karlar yağdıkça, piyasalarda güven unsuru bir hayli azalacağa benzer. Bunun yansıması da dövize yöneliş ve Hazine'nin ancak daha yüksek faizlerle borçlanması anlamını taşıyor. Yükselen faizlerle 210 milyar dolara merdiven dayayan borç yükünü çevirmek daha da zorlaşacak.

Aslında iktidara gelmesi halinde IMF'nin dümen suyuna girmesi kaçınılmaz olan Ak Parti'nin seçim öncesi seçmene sempatik görünme ve oyunu alma kaygısıyla anti-IMF söyleme vurgu yapması, piyasaları biraz daha gerginleştirebilir. Hatta bu durum, seçim arifesinde "4 Kasım kâbusu" fon müziği ile bazı spekülatörler tarafından hızla istismar edilerek dengeler biraz daha içinden çıkılmaz hale getirilebilir.

Siyaset pratiğinde büyük hayal kırıklığı yaratan deneyimi ile Kemal Derviş, (dolayısıyla IMF), Dervişsevenler kulübü, büyük medya, erken seçim lafını ortaya atarak, belki de taze kan bulmaya giderken yeni kan kayıplarına yol açarak Türkiye'ye zaman ve güç kaybettirmiş olacaklar...

Ak Parti Nasıl Bir İcraat Gösterebilir?

Türkiye'de aslında siyaset alanı son derece daraltılmış durumda. Başta iktisadi politikalar olmak üzere hükümetlere aitmiş gibi görünen birçok karar alma süreci IMF/ Dünya Bankası gibi ekonomik ağırlıklı uluslararası kuruluşların "yetkisinde". Bu anlamda Kemal Derviş'i atanmış bir iktidar ortağı olarak, seçim sonrasında oluşacak herhangi bir hükümette yine IMF'nin komiseri olarak görürsek şaşırmaya-

lım. Ak Parti iktidar olduğunda bile, kapısı mecburi olarak çalınacak olan IMF'nin "tavsiyesiyle" yine ekonomiden sorumlu bakan olarak yeni dönemde de programın başında Derviş'i görme ihtimali yüksek.

Seçim sonrası da Türkiye'nin izleyeceği aslında iki yol var, üçüncüsü yok. Bu yolları tarif etmeden durumu hatırlayalım: Türkiye 210 milyar dolara yakın bir iç-dış borç stoku ile yaşamaya çalışıyor. Atılacak her adımı bu borç yükü belirliyor. IMF-DB, bu borç yükünün, Türkiye'nin gelirinin çok üstünde olduğunu, borçları ödemeyi her şeyin önüne koyan bir politikada ısrarlılar. Bu borç ödeme öncelikli politika, büyümeyi de, istihdamı da, gelir dağılımı politikalarını da, uluslararası ekonomik ilişkileri de, hasılı her şeyi belirliyor. Türkiye 2001 Şubat krizinin arkasından IMF kredileri desteği ile bu borçları "çevirmeye" çalışıyor ama az gidip uz gidip fazla yol alamıyor. Hâlâ yüksek reel faizlerle ve 2003'teki kaynak bulma belirsizliği ile bu ağır program Türkiye'ye dayatılıyor. Ağır yoksullaşmaya ve giderek artan stres birikimine rağmen... Ama, seçmenin bu seçim sonuçlarında ilk mesajı, "bu programla daha fazla yaşayamayız" olacak.

Böylesi bir durumda birinci yol, bu mesaja aldırmayıp, IMF'nin çerçevesini çizdiği programa uymak ve aynı sonuçları, belki daha da kırılgan hale gelen boyutta topluma muhtemel iktidar (ya da iktidar ortağı) AK Parti'nin de yaşatması. IMF'nin, bu dingin yarış atını da program için kullanması, diğerlerini dinlendirerek zamanı geldiğinde tekrar arabaya koşması.

Özetle, bu yolda, müstakbel iktidar, mevcut borç yükünü veri alır, onu döndürmenin gereği olan IMF politikalarını kayıtsız, şartsız kabullenir ve bugüne kadar yaratılmış hasarların bedelini de yıpranıncaya kadar ödemeye rıza gösterir.

İkinci Yol

İkinci yol daha radikaldir. Ve sermaye düzen partilerinin bu yolu deneme ihtimali düşüktür. Bu yol, ancak emek yanlısı bir partinin programını oluşturur.

Bu program, öncelikle, mevcut 210 milyar dolarlık borç yükü ile kuzu kuzu yaşanamayacağını baştan ilan eder ve IMF'ye şu mesajı verir: Bu borç yükünün ağırlaşmasında özellikle sizin empoze ettiğiniz politikaların ve sizin verdiğiniz yanlış direktiflerin sorumluluğu var. 2000 başında sabit kur politikası tavsiye edip ekonomide aşırı ısınma yaratan ve ardından büyük bir cari açığa sebebiyet veren sizsiniz. Bu açıkla sermaye kaçışı yaşanacağını, bunun da kırılgan finans sistemini çökerteceğini bilmeliydiniz. 2000 Kasım krizinden kamu bankalarının büyük yaralar almasına, Şubat 2001'deki krizin de deprem yaratıcı bir devalüasyonu getirerek hem finans hem reel sektörde yıkıntıların oluşmasına sizin dayattığınız para politikaları ve Merkez Bankası'na empoze ettiğiniz kararlar neden oldu. Bu nedenle, mevcut borç yükünden size ait olanların silinmesini, gücü yeten diğer alacaklılarımızdan da alacaklarını uzun vadeye yaymalarını istiyoruz.

Borcumuzu inkâr etmiyoruz ama ödeme konusunda anlayış istiyoruz?

Bu, bir tür moratoryum isteğidir. Ama yapılabilir. Hiç de abes değildir. Borç ödeme konusunda elde edilecek manevra alanı, Türkiye'ye birçok konuda soluk imkânı sağlar.

Kaynaklar, borç ödeme yerine, yeniden büyüme alanına yöneltilebilir. Öncelik, küçük ivmelerle harekete geçecek kapasitelere verilir. İstihdam ve büyük ölçekli iş vaat eden yabancı sermaye yatırımlarına davet çıkarılır. Devlet, özellikle azgelişmiş bölgelerde yeniden yatırımcı rolü üstlenir ve etkin yatırımlar yapar, yürütür. İhmal edilen sosyal dev-

let fonksiyonunu yerine getirmek üzere başta sağlık ve eğitim olmak üzere sosyal devlet harcamalarına kaynak sağlar. Bu yolun ikinci önemli adımı savurgan devlet harcamalarını kısmak ve devlet gelirlerini artırmaya dönük etkili bir vergi reformu gerçekleştirmektir.

Milletvekillerinin siyasi iktidarı kullanarak kendisine ya da yandaşlarına rant aktarımını önlemeye dönük Anayasa değişiklikleri bu programın taleplerinden biri olmalıdır.

Anayasa'nın 84. maddesi değiştirilerek dokunulmazlığın adi suçlara kalkan olması önlenmeli, milletvekili dokunulmazlığının kürsü dokunulmazlığıyla sınırlandırılması sağlanmalı.

Anayasa'nın 100. maddesi değiştirilerek görevlerinde suç işleyen bakanların bağımsız yargıya hesap vermelerinin siyasi irade tarafından engellenmesine son verilmeli.

Yasa ile milletvekillerinin her yıl mal ve servet beyanında bulunması, milletvekillerinin doğrudan veya dolaylı olarak kamu kesimi ile hiçbir şekilde çıkar ilişkisine girmemeleri sağlanmalı.

Başbakan ve bakanların kontrolleri altındaki ticari işletmelerin varlıklarının portföy yönetiminin görevleri süresince kayyuma devredilmesi sağlanmalı.

Bakanlık sayısı azaltılmalı. Kamuda kaynak savurganlığına son verilmeli. Asker ve polis harcamaları azaltılmalı.

Etkin bir vergi reformu bu paketin bir diğer önemli adımıdır. Ücretten alınan vergiler ve KDV, akaryakıt, telefon gibi hizmetleri tüketirken ödenen dolaylı vergilerle, vergi yükü tamamen çalışan sınıfın sırtına yıkılmış durumda. Bu durum tersine çevrilmeli. Adaletsiz dolaylı vergiler azaltılırken, sermayenin her türlüsü kayıt altına alınıp vergilendirilmeli, beyan usulü vergi ödeyen "serbest meslek sahibi" unvanlı tüccar avukat, doktor, müteahhit kesimleri etkin bir şekilde vergilendirilmelidir. Rant gelirleri etkin bir bi-

çimde vergilendirilirken vergi kaçırmanın ve çeşitli hilelerle vergiden kaçınanların üstüne gidilmelidir.

Kamu bankalarını ve kamuya devredilen bankaları hortumlayanların şahsi ve aile varlıklarının tümüne elkonulmalı ve dolandırıcılar bağımsız bir mahkemede yargılanmalı, bu tür fiillere "ekonomik suç" mantığı içinde değil, halka karşı işlenmiş suç tanımı içinde bakılması esas olmalıdır.

Ayrıca, yaşanılan olağanüstü kriz dönemi gereği, büyük varlık sahiplerinden bir defaya mahsus bir vergi alınması da bu reformun bir parçası olmalıdır.

Bütün bunlar yapılırken istihdam üstünden alınan vergiler azaltılmalı, dolayısıyla kaçak işçi çalıştırmanın gerekçesi yok edilmelidir. Asgari ücret vergi dışı tutulmalıdır.

Emek yanlısı programın üçüncü adımı, sermaye hareketleriyle ilgilidir. Sermaye hareketlerine bir kontrol getirilip çıkışların önlenmesi, hiç olmazsa azaltılması gerekir. Yurtdışına yatırım istekleri süzgeçten geçirilmeli, Türkiye'ye anlamlı bir pazar ve rekabet gücü olmayan, sadece içerideki vergiden ve sendikadan kaçan sermaye yatırımlarına izin verilmeli, verilmiş olanlar da etkin bir biçimde vergilendirilmeli ve/veya yurda dönmeleri sağlanmalıdır. Bu kadar yoksulu ve işsizi olan bir ülkenin, ihtiyaç duyduğu sermayeyi dışarı transfer etmek, yatırmak lüksü olamaz.

Sermaye hareketlerine kontrol getirmedikçe, sermayeyi vergilendirmek ve emek karşısında sorumlu kılmak mümkün değildir.

Böylece sac ayağı "borç-maliye-kambiyo" olan bu alternatif yol ile Türkiye yoksulluk-belirsizlik patikasından, büyüme-iyileşme kulvarına geçiş yapabilir ve yapmalıdır da.

Bunların dışında bir yol olmadığı gibi, ilk yolun yani IMF'ye kayıtsız-şartsız teslimiyet yolunun Türkiye'ye değil

birkaç yıl, on yıllar kaybettireceğini, hem bizim yaşadıklarımız hem de dünya pratikleri zaten gösteriyor.

Gelecek, denenmemişi denemeye cesaret edenin, en azından bunun rüyasını görüp dillendirebilenlerin olacaktır...

Gelecek, Eylül 2001

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BELGELER

- **IMF NİYET MEKTUPLARINDAN PASAJLAR VE LİDERLERDEN IMF'YE MEKTUPLAR 1999-2002**

- **IMF GÖZÜYLE TÜRKİYE: Fisher, Kohler ve Kahkonen'den Değerlendirmeler**

- IMF ile yapılan Stand-by düzenlemesine ilişkin Niyet Mektubu (09.12.1999)

- 18.12.2000 Tarihli IMF Niyet Mektubu

- 30.01.2001 Tarihli IMF Niyet Mektubu

- Liderler Mektubu: Liderlerin IMF'ye yolladığı Mutabakat Mektubu (03.05.2001)

- 03.05.2001 Tarihli IMF Niyet Mektubu

- IMF Niyet Mektubu: 8'inci gözden geçirmeye ilişkin 26.06.2001 tarihli Niyet Mektubu

- IMF Niyet Mektubu: 9'uncu gözden geçirmeye ilişkin 31.07.2001 tarihli Niyet Mektubu

- IMF Niyet Mektubu: 10'uncu gözden geçirmeye ilişkin 20.11.2001 tarihli Niyet Mektubu

- Yeni Stand-by Düzenlemesi 2002-2004: 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu

- IMF Niyet Mektubu: 3'ncü gözden geçirmeye ilişkin 30 Temmuz 2002 tarihli Niyet Mektubu

- Liderler Mektubu: 31 Temmuz 2002

BAKAN RECEP ÖNAL VE
MERKEZ BANKASI BAŞKANI GAZİ ERÇEL İMZALI
9 ARALIK 1999 TARİHLİ NİYET MEKTUBU
(Kur çıpasını esas alan
IMF programına ait niyet mektubu)

T.C.
BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

9 Aralık 1999, Ankara

Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500-90584

Sn. *Michel Camdessus*
Başkan
Uluslararası Para Fonu
Washington D.C. 20431

Sayın Bay Camdessus,

1. Nisan 1999 seçimlerinden sonra oluşan Hükümetin ekonomik programı Türkiye'yi enflasyondan kurtarmak, büyüme ve toplumun bütün kesimleri için daha iyi yaşam standardı beklentilerini artırmak gibi iddialı bir hedef üzerine odaklanmıştır.

2. Enflasyon, son 25 yıldır Türkiye'nin ekonomik performansını farklı açılardan zayıflatmıştır. Bunun en belirgin etkisi, ekonomik büyümede yaşanan istikrarsızlıktır. Hızlı ekonomik gelişme dönemlerini aynı hızda ekonomik faaliyetlerdeki azalış dönemleri izlemiştir. Fakat enflasyonun ekonomik ve sosyal etkileri daha da fazla olmuştur. Büyüme yalnızca istikrarsız olmamış aynı zamanda gelişmekte olan piyasa ülkelerinin en başarılılarının ortalamasının çok altında kalmıştır. Eğer AB ülke-

lerine göre mevcut gelir açığı kapanacak ise zaman içerisinde daha yüksek büyüme oranlarının sürdürülmesi gerekmektedir.

3. Enflasyon Türk Lirasına olan güveni sarsarak, yüksek ve istikrarsız nominal ve reel faizlere de neden olmuş, bu da toplum üzerinde dramatik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Spekülatif ve arbitraj faaliyetleri giderek daha fazla kaynağı çekmiş ve mali piyasalar ile kurumlarm işleyişlerini bozmuştur. Kamu sektörü kendi borçlarına % 30 veya daha fazla reel faiz ödediği zaman, özel sermaye, istihdam yaratıcı faaliyetlerden mali yatırımlara kaymaktadır. Bankalar açtıkları krediler için daha da yüksek reel faiz talep ettikleri zaman, kredi süreci bozulmakta ve dış sermaye elde etme olanakları sınırlı olan şirketler bundan zarar görmektedirler.

4. Dahası, bu yüksek reel faizler zayıf bütçe temel dengesi ile birlikte kamu finansmanını sürdürülemez bir yola sokmuştur. Devlet bankalarının görev zararı ve Merkez Bankası net varlık pozisyonları dahil olmak üzere tanımlanan kamu sektörü borcu 1998 sonunda GSMH'nin % 44'ü iken bu miktarın 1999 sonu itibariyle GSMH'nin % 58'ine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu durum Türkiye'yi uluslararası mali piyasaların güvenindeki ani değişikliklere karşı zayıf hale düşürmektedir.

5. Sonuç olarak, yüksek enflasyon ortamı, yüksek reel faizler ve istikrarsız büyümeden en fazla zarar görenler yüksek getiri sağlayan varlıklara yatırım yapamayan ve sadece çalışmaları karşılığı elde ettikleri gelirle geçinen toplumun daha düşük gelirli insanlarıdır. Enflasyon ve yüksek reel faizlerin azaltılması yalnızca uzun dönemde Türkiye'nin büyüme beklentilerini yükseltmeyecek aynı zamanda ekonomik kaynakların daha eşit ve etkin olarak dağılmasına da öncülük edecektir.

Enflasyonla Mücadele Programımızın Hedefleri ve Enflasyonla Mücadele Genel Stratejisi

6. Türkiye'de yaşanan enflasyonun sürgit özelliği dikkate alındığında, 2000-02 yılları için enflasyonla mücadele hedeflerimizi belirlenmesinde enflasyonu aniden tek haneli rakamlara indirmenin güçlüğü ile geçmişteki uygulamalardan açıkça farklı olunacağının sinyalinin verilmesi ihtiyacının dengelenmesine büyük önem verilmiştir. Bize göre, 2000 yılı enflasyon hedefimiz -12 aylık TÜFE enflasyonunu Aralık 2000 sonu itibariyle % 25'e (TEFE enflasyonu % 20'ye) düşürmek- enflasyonla mücadele yolunda kademeli bir uygulamaya imkan sağlamakla beraber geçmiş uygulamalardan (son 10 yılın TEFE ortalaması % 80 civarındadır ve 1999 sonu itibariyle % 65 olacağı tahmin edilmektedir) farklı olduğu konusunda açık bir sinyal göndermektedir. 2000 yılı enflasyon hedeflerimiz, TEFE ve TÜFE enflasyonunu 2001 yılı sonunda % 10-12'ye ve 2002 yılı sonunda tek haneye (yaklaşık % 5-7) düşürmek için iyi bir başlangıç noktası teşkil etmektedir.

7. Programımız üç temel unsura dayanmaktadır: programın başlangıcında kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikaları ile desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri. Başlangıçta kamu sektörü temel fazlasının yüksek programlanması gereklidir. Çünkü kamu hesaplarındaki zayıflık yüksek enflasyonun arkasında yatan temel faktördür. Yapısal reformlara, mali ayarlamayı sürdürülebilir kılmak, etkinliği artırmak ve artan özelleştirme gelirleri sayesi nde kamu borcunun azaltılmasını kolaylaştırmak için ihtiyaç vardır. Sıkı döviz kuru taahhütü ve tutarlı gelir politikası, özellikle enflasyonla mücadelenin ilk aşamasında, enflasyon ve faiz oranlarının daha hızlı indirilmesi için gereklidir.

8. Programımızın gücü enflasyonla mücadele hedeflerimizin kredibilitesini artırmakta ve bu yolla aynı anda hem enflasyonun düşürülmesi hem de büyümenin gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Kamu sektörü temel mali pozisyonu sıkılaştırılırken, enflasyondaki düşüşe bağlı olarak artan güven, faiz oranlarındaki beklenen düşüş, özel kredi pazarının yeniden canlanması, sirkülasyondaki kamu borcu stoku üzerinden özel sektöre tahakkuk etmeye devam edecek olan önemli miktardaki faiz ödemeleri, Avrupa'daki ekonomik toparlanmanın güçlenmesi ve turizm gelirlerinin normal seviyelerine dönmesiyle iyileşen dış ekonomik ortam sayesinde büyüme teşvik edilecektir. 2000 yılında GSMH büyüme oranını, 1999 için eksi 2 olarak tahmin edilen büyümeden toparlanma etkisini de yansıtacak şekilde % 5-5.5 aralığında tahmin etmekteyiz (yıl içindeki büyüme muhtemelen daha düşük olacaktır). GSMH büyümesinin 2001-02 yıllarında ise % 5-6 aralığında olması beklenmektedir.

9. Ekonomik faaliyetlerin hızlanmasıyla 1999'da GSMH'nin % 0.5'i olan cari işlemler açığının 2000 yılında artarak GSMH'nin % 1.5-2'sine ulaşması beklenmektedir. Aynı büyüklükteki açıklar 2001 ve 2002 yılları için de beklenmektedir. Bu tür açıklar, Türkiye gibi yatırımı ve büyümeyi desteklemek için dış tasarruflara dayanmaya ihtiyaç duyan bir ülke için uygundur. Bu açıklar, 1999'daki GSMH'nin % 34'ü seviyesinden önümüzdeki üç yıl içerisinde biraz düşmesi beklenen net dış borcun GSMH'ye oranı ile sürdürülebilir niteliktedir.

10. Enflasyonla mücadele programızın desteklenmesi için 2.892 milyon SDR tutarında (kotanın % 300'ü) üç yıllık bir stand-by düzenlemesi talep etmekteyiz. Bu kaynaklar, ödemeler dengesi ihtiyaçları için kullanılabilir uluslararası döviz rezervlerimizi artıracak, uyum programımıza olan güvenin somut bir belirtisi olacak ve uluslararası kamu ve özel yatırımcıların desteğini hızlandıracaktır. Programın performansı ilk yılda 3'er aylık gözden geçirmeler, daha sonraki yıllarda ise yılda iki kere yapılacak gözden geçirmeler ile izlenecektir.

(.....)

Para ve Döviz Kuru Politikaları

30. Para ve döviz kuru politikalarımız iki düşünce ışığında yönlendirilecektir. Birincisi, enflasyonun indirilmesi ve faiz oranlarında hızlı düşüş, para ve döviz kuru gelişmelerinin daha çok önceden tahmin edilebilir hale getirilerek, yerli ve yabancılar için finansal yatırımın değeri üzerindeki belirsizliğin azaltılmasını gerektirmektedir. Bu, döviz kuru politikasında daha fazla ileriye dönük taahhütlere doğru bir değişikliği gerektirmektedir. Program çerçevesinde maliye politikasının güçlendirilmesi, uluslararası topluмdan sağlanan mali destek ile birlikte, uluslararası rezerv seviyemiz, sözkonusu taahhütün uygulamaya sokulmasını mümkün kılmaktadır. İkinci olarak, son yıllarda pek çok gelişmekte olan piyasa ekonomisini etkilemiş bir sorun olan uzun vadede gereksiz katılıklara yol açabilecek para ve döviz kuru politikasına sıkışıp kalmaktan sakınılması gereği vardır. Bu nedenle, bu döviz kuru rejiminden şeffaf ve önceden ilan edilmiş bir çıkış stratejisine ihtiyaç bulunmaktadır.

31. Program altında, para ve döviz kuru politikası bu gerekliliklere uygun olacaktır. Daha açık olarak, döviz kuru politikası aşağıdaki özelliklere sahip olacaktır:

Mevcut sepete karşı önceden ilan edilmiş döviz kuru yolu uygulamasına IMF İcra Kurulu toplantısından önce açıklanacaktır (ön koşul). Döviz kurunun izleyeceği yol, 1 Ocak-31 Aralık 2000 dönemi için ilan edilecektir. Bu süre zarfında TL, hedef TEFE oranına uyumlu olarak, Ek 1'de rapor edilen tablo uyarınca % 20 oranında değer kaybedecektir. Günlük döviz kuru ayarlaması, her ay içerisinde sabit kalacaktır. Yeni döviz kuru sisteminin ilan edilmesi sonrasında, 1999 Aralık ayının geri kalanındaki değer kaybı, ayın ilk kısmı ile aynı oranda olacaktır.

Her üç ay sonunda, döviz kuru yolunun daha önceden ilan edilmiş bölümünü değiştirmeden, döviz kuru takvimi ek 3 ay daha uzatılacaktır. Enflasyondaki düşüş sürecini devam ettirmek amacıyla, uzatılan 3 ay için devalüasyon oranı bir önceki dönemde ilan edilen orandan farklı olabilir.

Bu rejimin uygulamaya başlanmasını takip eden ilk 18 ay içerisinde sözkonusu döviz kuru etrafında bir band olmayacaktır. 1 Temmuz 2001'de merkez parite etrafında simetrik olarak giderek genişleyen bir band uygulamasına geçildiğinde, daha esnek bir kur rejimine aşamalı bir geçiş başlatılacaktır. Bu band, her yıl bir ucundan diğer ucuna % 15 puanlık bir oranda genişleyecektir. Bandın toplam genişliği, Aralık 2001 sonunda % 7.5'e, 2002 yılının Haziran ayının sonunda % 15'e, 2002 Aralık ayı sonunda % 22.5'e çıkarılacaktır. (...)

Gelirler Politikası

35. Gelirler politikası enflasyondaki düşüşü ve döviz kuru politikamızı desteklemek ve özellikle özel sektöre ücret ve fiyat artışlarını hedef enflasyon ile aynı oranda belirlemeleri hususunda yol göstermek açısından temel olacaktır. Bu amaca yönelik olarak memurların ücret artışları hedeflenen TÜFE enflasyon oranı (2000 yılında toplam % 25, % 15'i Ocak 1'de ve geri kalanı Temmuz 1'de) ile aynı olarak belirlenecektir. Bu artışların memurları alım güçlerinde meydana gelecek azalmaya karşı koruması yeteceğine inanıyoruz. Ancak, TÜFE enflasyonu 2000 yılının ilk altı ayında % 15'i geçerse, Temmuz ayında memur maaşları ilk altı aylık TÜFE enflasyon oranı ve % 15 arasındaki fark kadar daha ek olarak artırılacaktır.

36. Asgari ücret artışları Hükümet temsilcileri, sendika temsilcileri ve işveren temsilcilerinden oluşan Asgari Ücret Komisyonu tarafından belirlenmektedir. Ancak Hükümet 2000 yılındaki asgari ücret artışlarının hedeflenen enflasyon oranı ile aynı doğrultuda olmasını sağlamak için çalışacaktır.

37. Gelir politikası, memur maaşlarının beklenen enflasyonu ve bütçe dengelerini baz alacak şekilde reel olarak artırılacağını düşündüğümüz 2001 ve 2002'de de önemli rol oynamaya devam edecektir.

İyi dileklerimizle,

Recep ÖNAL,
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Gazi ERÇEL
Merkez Bankası Başkanı

KASIM 2000 BANKACILIK KRİZİNİN ARDINDAN 18 ARALIK 2000'DE IMF'YE GÖNDERİLEN MEKTUPTA YİNE RECEP ÖNAL ve GAZİ ERÇEL İMZASI VAR.

T.C.
BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

18.12.2000

Sn.*Horst Köhler*, Başkan
Uluslararası Para Fonu Washington. D.C. 20431 A.B.D.

Sayın Bay Köhler,

1. Fon ile 3 yıllık bir stand-by düzenlemesi yapılması konusunda talebimizi bildirdiğimiz 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubumuzda ve ilk iki gözden geçirmenin tamamlanmasını talep eden 10 Mart ve 22 Haziran 2000 tarihli ek mektuplarımızda iddialı bir şekilde hazırlanan enflasyonla mücadele ve mali uyum programımızın temel unsurlarını açıklayarak 2000-02 yıllarında ekonomi politikalarının izleyeceği yönü çizmiştik. Bu mektupta ikinci gözden geçirmeden sonraki ekonomik gelişmeler konusunda güncel bilgiler verilerek, bu gelişmeler ışığında 2001-2002 yılları için uygulanacak politikaların amaçları değerlendirilip, bu amaçların gerçekleştirilebilmesini teminen alınması gereken tedbirleri ortaya koymaktadır. Bu mektupla programın üçüncü ve dördüncü gözden geçirmelerinin tamamlanmasını ve Ek Rezerv Olanağı altında 5.784 milyar SDR'lık Fon kaynaklarından yararlanmayı da talep etmekteyiz.

(....)

7. Kasım ayının son 10 günü ve Aralık ayı başlarında Türk mali piyasalarında çalkantıların yüksek olduğu bir dönem yaşanmıştır. Daha sonra TMSF tarafından devralınan orta ölçekli bir bankanın (Demirbank kastediliyor-MS) finansal sorunları ve bu bankanın elinde tuttuğu geniş devlet tahvilleri stoğunu ikincil piyasada satması, başlıca piyasa yapıcılarının (Garanti ve Akbank kastediliyor-MS) devlet kağıtları üzerindeki oranları açıklamalarını askıya almalarına yol açmıştır. Bu durum, faiz oranlarının % 100-200'e yükselmesine rağmen büyük çaplı bir sermaye çıkışını başlatmıştır. Aynı zamanda, Merkez Bankası aşırı yüksek faiz oranlarının bankacılık sistemi üzerindeki etkisinden endişe ederek, Net İç Varlıklar arzını program koridorunun çok üstünde arttırmıştır. Bu olaylar, uluslararası piyasaların gelişmekte olan ekonomilere olan olumsuz bakış açısı doğrultusunda döviz rezervlerinde 6 milyar ABD Dolarlık bir kayba yol açmıştır. 30 Kasım'da Merkez Bankası piyasaya likidite sağlamayı durdurduğunu açıklayarak, (IMF baskısıyla-MS) bu yolla rezerv kaybını durdurmuştur. Ancak, faiz oranları % 1000'in üzerine fırla-

mıştır. Finansal piyasalar üzerindeki baskılar ancak politikaların güçlendirildiğine yönelik bir açıklama ve Ek Rezerv Olanağı'ndan faydalanma talebinin açıklanması ile yumuşatılmıştır.

.....

9. 2001-02 yılı programı aşağıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmaktadır:

2001 yılında (Aralık/Aralık) % 12 düzeyinde TÜFE enflasyon oranı, TÜFE enflasyonunun 2002 sonu itibariyle tek haneli oranlar olması hedeflenmektedir.

2001 yılında % 4-4.5 civarında bir reel GSMH büyüme oranı - ki bu oran, 2000 yılında gerçekleşmesi muhtemel büyüme oranına göre bir yavaşlamayı göstermektedir. 2002 yılında ve daha sonraki yıllarda büyüme oranının, uygulamaya konulan yapısal reformlar neticesinde oluşacak arz artışı ve artan makroekonomik istikrar neticesinde % 5-6 oranına yükselmesi beklenmektedir.

GSMH'nin % 3.5'ini aşmayan bir cari açık seviyesi, bu seviye kolaylıkla finanse edilebilecek olup, 2000 yılı beklenen sonucunun oldukça altındadır. 2002 yılında dış cari açık seviyesinin GSMH'nin % 3'ünün altında olması beklenmektedir.

10. Yukarıdaki makroekonomik hedeflerin birbiriyle tutarlı olduğunu düşünmekte olup, 2001 yılı politikalarımızın ana hedefi, enflasyon hedefine ulaşılmasını temin etmek ve dış pozisyonda beklenen düzelmenin gerçekleşmesini sağlamak olacaktır. Türk ekonomisinin orta vadedeki büyüme beklentilerini azamiye çıkarmak için gerekli şart, istikrarlı bir makroekonomik çerçevenin yakalanması ve bunun sürdürülmesidir.

Gelirler Politikası

22. Kamu sektöründe yukarıda memurlar için ifade edilen maaş politikasına ek olarak, kamu işçilerinin toplu ücret sözleşmeleri önümüzdeki aylarda tekrar müzakereye açılacaktır. Bu görüşmelerde, programın genel makroekonomik hedefleri ile birlikte KİT'lerin mali durumunun güçlendirilmesi ihtiyacı da göz önünde bulunduracaktır.

23. Asgari ücret artışları, Hükümet, sendika ve işveren temsilcilerinden müteşekkil Asgari Ücret Komisyonu tarafından belirlenmektedir. 2000 yılında da olduğu gibi, Hükümet 2001 yılı için asgari ücret artışlarının hedeflenen enflasyon ile uyumlu olmasını sağlamak konusunda gayret gösterecektir.

24. Enflasyonun düşmesini kolaylaştırmak amacıyla, hükümet, gerek sosyal ortaklar arasındaki görüşmelerde, gerekse özel sektörle temaslarında, ücret anlaşmalarının ve özel sektör fiyatlandırma kararlarının enflasyon hedefine uygun olmasını sağlamak için daha aktif bir rol oynayacaktır.

Para ve Döviz Kuru Politikası

25. 2000 yılının sonlarında yaşanan mali kriz akabinde, para politikasının amacı, toplam para tabanı arzında aşırı bir artış olmadan döviz rezervlerinin arttırılmasını kolaylaştırmayı teminen, NİV seviyesini 2000 Kasım ayı ortasındaki seviyesine doğru kademeli olarak yaklaştırmak olmuştur. Daha net bir ifadeyle, NİV, 11 Aralık 2001 tarihinde 1,840 trilyon TL seviyesine indirilmiştir. NİV 11 Ocak 2001'de 1,460 trilyon TL'nin üstüne çıkmayacaktır. Buna koşut olarak, NİV'e ilişkin 2000 Aralık sonu performans kriterinin - ki bu kriter 11 Aralık-11 Ocak tarihleri arasındaki ortalama NİV stoğu olarak hesaplanmaktadır (2000 yılının sonunda dini bayramlar sebebiyle para tabanı talebinde görülen dalgalanmaları dikkate almak suretiyle 1,650 trilyon TL olarak revize edilmesini talep ediyoruz (EK E). Aynı zamanda, yeni program çapraz kurları kullanılarak hesaplanan Net Uluslararası Rezerv (NUR) tabanının 2000 Aralık sonu için 10.4 milyar ABD Doları olarak revize edilmesini talep ediyoruz (EK F). Bu yeni hedef TCMB'nin kriz sonrasındaki daha düşük seviyedeki rezerv pozisyonunu dikkate almaktadır. 2001 için NUR tabanı Haziran ayma kadar 12 milyar ABD Dolarına çıkacak şekilde belirlenmiştir.

26. Para tabanına olan talebin ve net uluslararası rezervlerin 11 Aralık 2000 ve 11 Ocak 2001 tarihleri arasında dini bayramlar ve yıl sonunda hesapların kapatılması nedeniyle büyük mevsimsel dalgalanmalar göstermesi beklenmektedir. Bu dönemde, NİV ve NUR hareketleri Fon uzmanları ile istişare edilerek yakından izlenecektir ve para politikası, bu hareketlerde mevsimsel dalgalanmaları aşan bir seyir tespit edilmesi halinde, derhal sıkılaştırılacaktır.

27. 2001'in ilk yarısında, önceden ilan edilmiş bantsız döviz kuru yolu para politikasının ana özelliği olmaya devam edecektir. Daha önce ilan edildiği üzere, 2000 yılının son çeyreğinde aylık % 1 olan devalüasyon oranı, 2001 yılının ilk çeyreğinde ayda % 0.9 oranına ve 2001 yılının ikinci çeyreğinde de ayda % 0.85 oranına düşürülecektir. NİV hususunda ise, kriz sırasında yaratılan NİV fazlasının kademeli olarak azaltılması politikasını sürdüreceğiz. Bu politika, Ocak, Şubat, Mart ve Haziran 2001 sonu için NİV tavanları (performans kriteri) (Ek E) belirlenirken dikkate alınmış olup, bu tavanlar ayrıca 12 Ocak tarihi itibariyle geçerli olacak munzam karşılık oranlarındaki düşüşü de yansıtmaktadır. Dolayısıyla, 2001 Haziran sonuna kadar kriz sırasında yaratılan NİV fazlasının yaklaşık % 50'si (munzam karşılık oranlarındaki değişiklik için düzeltilmiş) ortadan kaldırılacaktır. Performans kriterlerine uygunluğun tespiti amacıyla yalnızca yukarıda ifade edilen tarihler önem taşımaktadır; bununla birlikte, NİV'in bu tarihler arasında, NİV tavanlarının (dini bayramlardan etkilenen Mart ayının ikinci ve üçüncü haftasın-

daki rakamlar hariç tutularak) doğrusal enterpolasyonunu sistematik olarak veya büyük miktarlarda aşması beklenmemektedir. Sermaye girişleri halihazırda tahmin edilen tutarlardan daha güçlü olursa, sermaye girişlerinin programın enflasyon hedeflerinin tutturulması ile bağdaşmayan bir faiz oranı seviyesine gelmesine ve para arzında aşırı artış olmasına engel olmak amacıyla, döviz kuru taahhüdümüz imkan verdiği ölçüde, NIV yukarıda ifade edilen tutarın altında tutulacaktır. Yukarıdaki iki paragrafta yer verilen NIV tavanlarının uygunluğu, dış hesaplardaki ve enflasyondaki gelişmeler ışığında önümüzdeki program gözden geçirmeleri sırasında tekrar değerlendirilecektir.

29. Daha net bir ifadeyle, 1 Temmuz 2001'den itibaren:

Döviz kuru, merkez noktası etrafında giderek genişleyen simetrik bir bant içinde hareket edecektir. Bandın merkez noktası kuru 1999 yılı sonu itibariyle uygulamaya konulan esaslar çerçevesinde önceden duyurulmaya devam edecektir. Bandın merkez noktasının değer kaybı oranı, 2001 yılının üçüncü ve dördüncü çeyreğinde aylık bazda % 0.85 olacaktır. Döviz kuru bandı içerisinde, döviz kuru döviz interbank piyasasında oluşacaktır ve Merkez Bankası sadece Hazine'nin bir ajanı olarak döviz alacak veya satacaktır.

Merkez nokta etrafındaki bant bir uçtan bir uca ölçüldüğünde, günde, yıllık bazda % 15 oranına denk gelecek şekilde genişleyecektir. Bandın toplam genişliği, böylelikle, 2001 Aralık sonu itibariyle % 7.5, 2002 Haziran sonu itibariyle % 15 ve 2002 Aralık sonu itibariyle de % 22.5 olacaktır.

Döviz kurunun bant içinde serbestçe hareket etmesine imkan vermek amacıyla NIV'ın kullanımındaki esnekliğinin artırılması ve enflasyon hedefinin tutturulması amacına giderek daha fazla odaklanması gerekli olacaktır (bkz bir sonraki paragraf). Bu amaca hizmet etmek üzere, 2001 yılının ikinci yarısı için belirlenen NIV tavanlarındaki artış (Ek E), 2001 yılının ikinci yarısında TL para tabanı talebinde beklenen artışa eşit olarak belirlenmiştir (enflasyon ve reel GSMH büyüme oranları ile tutarlı olarak). Enflasyonla mücadele sürecinde para talebini ve yılın ilk yarısındaki sermaye akışlarının boyutlarını tahmin etmekteki güçlükler nedeniyle, NIV tavanları şu anda endikatif hedef olarak belirlenmiştir (2001 yılının ikinci yarısına ilişkin diğer program parametreleri ile birlikte; bkz ekler). Sözkonusu hedeflerin gelecekteki gözden geçirmelerde performans kriterine dönüştürülmesi beklenmektedir.

En iyi dileklerimizle,

Recep ÖNAL, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Gazi ERÇEL, Merkez Bankası Başkanı

ŞUBAT 2001 KRİZİ ÖNCESİ GÖNDERİLEN MEKTUP, RECEP ÖNAL VE GAZİ ERÇEL İMZALI SON MEKTUP OLACAK, ŞUBAT KRİZİ İKİSİNİ DE KOLTUĞUNDAN EDECEKTİR.

T C. BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

Sayı: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00.500/

30 Ocak 2001, Ankara

Sn. *Horst Köhler*, Başkan, Uluslararası Para Fonu
Washington. D.C. 20431 A.B.D.

Sayın Bay Köhler,

1. 18 Aralık 2000 tarihli Niyet Mektubu'nda belirtilen kuvvetlendirilmiş politikaların sıkı sıkıya uygulanması sonucunda –uluslararası finansal camianın da desteği ile- 2000 yılının sonlarında meydana gelen finansal çalkantıdan sonra piyasa güveni hızlıca yeniden tesis edilmiştir. 18 Aralık 2000 tarihli Niyet Mektubu'nda çizilen stratejiyi tam olarak uygulamak konusundaki kararlılığımız devam etmektedir. Sözkonusu niyet mektubundaki bazı konular son gelişmeler ışığında bu mektupla güncellenmekle beraber, 18 Aralık tarihli niyet mektubu 2001-2002 yılındaki politikalarımıza ilişkin olarak temel doküman olarak kalmaktadır. Bu güncellemeler şu konularla ilgilidir: (i) mevcut çerçeve dahilinde uygulanacak para politikası; (ii) tütün sektörü reformu; (iii) vergi kimlik numaralarının (VKN) yaygınlaştırılması; ve (iv) bankacılık. Bu mektupla ayrıca stand-by düzenlemesi beşinci gözden geçirmesinin de tamamlanmasını talep ediyoruz.

2. Para politikasını, 18 Aralık tarihli Niyet Mektubu'nda belirtilen çerçevede sürdürmeye devam edeceğiz. Önceden ilan edilmiş döviz kuru yolu, programın temel parasal çıpası olmaya devam edecektir. .....

3. Tütün sektörü için reform stratejisi ve tarım politikası reformumuzun ve özelleştirme sürecinin ana unsurlarından biri olan TEKEL'in yeniden yapılandırılması 18 Aralık tarihli Niyet Mektubu'ndaki ifadelere kıyasla daha da güçlendirilmektedir. Kamu tekel kuruluşu olan TEKEL'in kendisi, sadece tütün işleme üniteleri yerine, Özelleştirme İdaresi'ne devredilecektir. Bu bağlamda, diğer unsurların yanı sıra tütün sektörünü yeniden yapılandıran ve tütün destekleme alımlarını kademeli olarak kaldıran bir kanun Şubat ayı sonuna kadar yürürlüğe alınacaktır (yapısal benchmark, Ek C).

İyi dileklerimizle,

Recep ÖNAL, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Gazi ERÇEL, Merkez Bankası Başkanı

KOALİSYONU OLUŞTURAN PARTİ LİDERLERİNDEN IMF'YE PROGRAMA BAĞLILIK MEKTUBU

Sn. *Horst Köhler* *3 Mayıs 2001*
Uluslararası Para Fonu Başkanı, Washington, D.C. 20431

Sayın Bay Köhler,

Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Sayın Derviş ve Merkez Bankası Başkanı Sayın Serdengeçti tarafından size gönderilmiş bulunan niyet mektubu, Hükümetimizin, Türkiye'yi bugün etkilemekte olan finansal ve ekonomik krizi aşmak ve enflasyonu gelecek yıl % 20'nin altına düşürmeyi hedefleyen bir makroekonomik çerçeve doğrultusunda ülkeyi güçlü bir ekonomik iyileşme sürecine sokmak için uygulayacağı politika, program ve tedbirleri ortaya koymaktadır. Programımızda, büyüme, istikrar ve yapısal reformlar birbirini karşılıklı olarak güçlendiren hedeflerdir. Hükümetimiz bu hedeflerin gerçekleştirilmesini tamamen taahhüt etmekte olup, mektupta ayrıntılı olarak ifade edilen tüm tedbir ve politikaların arkasındadır. Bildiğiniz gibi, geniş kapsamlı yapısal reformların temelini oluşturan, gerek kamuda gerekse özel sektörde iyi yönetişim ve şeffaflığı artırmaya ilişkin düzenlemeleri de kapsayan yasama gündeminin ilerlemesinde etkileyici bir yol katedilmiştir.

Ulusal gayretimizin temel boyutlarından biri bütçede güçlü bir faiz dışı fazla sağlamaktır. 2000-2002 döneminde kamu maliyesinde GSMH'nin yaklaşık % 9'una denk gelen bir iyileşme sağlanması, oldukça sıkı tedbirler alınmasını gerektirmektedir. Ancak biz Türkiye için, hem iç hem de dış borcu azaltacak, özel sektör yatırımları için kaynakları serbest bırakacak ve kamu kaynaklarını bu yatırımların gerektireceği ve halkımızın en muhtaç kesimlerini korumaya yönelik faaliyetlere mümkün olduğunca aktarabilmemizi sağlayacak borç dinamikleri oluşturmak istiyoruz.

Programın, uluslararası camianın güçlü mali desteğine acilen ihtiyacı vardır. Müzakereler sırasında bize göstermiş olduğunuz işbirliği için teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, Uluslararası Para Fonu İcra Direktörleri Kurulu'nun programımıza dair olumlu değerlendirmelerinin piyasaların istikrara kavuşmasına, güven ortamının oluşturulmasına ve Türkiye'nin istikrar ve sosyal adaleti gözeten bir büyümeyi sağlayacak yapısal reformları uygulamasına imkan vereceğine olan güvenimizin tam olduğunu ifade etmek isteriz.

En iyi dileklerimizle

Bülent ECEVİT, Başbakan
Dr. *Devlet BAHÇELİ,* Başbakan Yardımcısı,
A. Mesut YILMAZ, Başbakan Yardımcısı

KEMAL DERVİŞ, SÜREYYA SERDENGEÇTİ İMZALI NİYET MEKTUBU, DERVİŞ'İN IMF'YE İLK MEKTUBUDUR.

26 Haziran 2001, Ankara

Mr. *Horst Köhler*, Başkan
Uluslararası Para FonuWashington D.C. 20431
ABD

Sayın Bay Köhler,

1. 3 Mayıs 2001 tarihli mektubumuz ekindeki Ekonomik Politikalar Bildirgesi'nde belirtilen iddialı gündemin uygulamasında önemli ilerlemeler kaydedilmeye devam edilmiştir. 3 Mayıs tarihli mektubumuzda son krizin üstesinden gelmeye ve Türkiye'yi sürdürülebilir büyümeye kavuşturmaya yönelik stratejimiz ortaya koyulmuştu. Bu strateji kuvvetli yapısal reformlar, dalgalı kur rejimi altında ihtiyatlı bütçe ve para politikaları ve geliştirilmiş bir sosyal diyalog üzerine kurulmuştur. 15 Mayıs tarihinde altıncı ve yedinci gözden geçirmelerin tamamlanması sonrasında, programımızı uygulamak konusunda daha önce de göstermiş olduğumuz iyi performans devam etmiştir. Mayıs sonu itibarıyla belirlenen kantitatif performans kriterleri limitlerin üstünde fazlasıyla gerçekleştirilmiş ve bankacılık ve diğer yapısal alanlarda daha ileri adımlar atılmıştır (Ek A ve B). Bu çerçevede stand-by düzenlemesinin sekizinci gözden geçirilmesinin tamamlanması talep olunmaktadır. Bu kapsamda, 14 Haziran tarihinde Meclis'te kabul edilen ek bütçeye paralel olarak, 2001 yılının geri kalan kısmında konsolide bütçe kümülatif faiz dışı harcamalarına ilişkin performans kriterleri üst sınırlarının değiştirilmesi de talep olunmaktadır (Ek C).

2. Programımızın uygulanması sonucu alınan ilk neticeler umut vericidir. Gösterge niteliğindeki (benchmark) Hazine bonosunun faiz oranı Nisan ayı ortasından Haziran ayı ortasına kadar 50 puanın üzerinde düşüş göstermiştir. Paranın yüksek oranlı değer kaybı sonucu Mart ve Nisan aylarında fiyat seviyesinde meydana gelen hızlı artışlardan sonra, Mayıs ayındaki daha ılımlı fiyat artışları TÜFE enflasyonunun ilk enflasyon tahminlerimizle genel anlamda tutarlı bir yolda kalacağının işaretlerini vermektedir. Uygun olan en kısa süre içinde uygulamaya koymaya niyetli olduğumuz resmi enflasyon hedeflemesi sistemine henüz geçilmemekle birlikte, TÜFE enflasyonunun yılın ikinci yarısında % 18 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Yılın son çeyreğinde ise aylık enflasyonun % 2 (mevsimsel olarak düzeltilmiş) düzeyine çekilmesi hedeflenmektedir. Ekonomik faaliyetlere ilişkin göstergeler yılın başlarında bir durgunluk olduğunu teyit etmektedir, ancak güvenin yeniden tesisi, güçlü ihracat büyümesi ile harcamalardaki değişiklik ve rekor düzeydeki turizm faaliyetlerinin, yılın ikinci yarısında ekonomide bir to-

parlanma başlatmaya yardımcı olarak GSMH'deki azalışı tahmin edilen % 3'lük seviyede tutması beklenmektedir. Yılın ilk üç ayında dış cari hesaptaki gelişmeler yılın tamamı için cari hesabın genel anlamda dengede olacağı tahmini ile uyumludur.

3. Güçlü dış finansman desteği ve açık bir iletişim politikasının da yardımı ile programı tavizsiz bir şekilde uygulamak konusundaki taahhüdümüze sıkı sıkıya bağlı kalınacaktır. 3 Mayıs 2001 tarihli mektubumuz 2001-2002 yıllarındaki politikalarımızı açıklayan ana belge olmaya devam etmekte olup, bu mektubumuzla bazı alanlarda güncelleştirilmektedir. Programın finansman ihtiyacının karşılanması için önemli miktarda resmi ve özel sektör kaynaklı finansman sağlanmıştır. Standby düzenlemesi kapsamında son olarak artırılan IMF desteği ve Dünya Bankası'ndan Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredisi altında gelecek olan kaynak, resmi finansman paketinin ana unsurlarını oluşturmaktadır. Özel sektörün katılımı hususunda ise Frankfurt ve New York'ta yabancı bankalarla görüşmelerde bulunulmuş ve bu bankalardan Türk bankalarına ilişkin mevcut kredilerini korumaları ve program uygulanmaya devam ettikçe interbank ve ticari kredi hatlarını artırmak yolunda çaba göstermeleri hususlarında taahhütler alınmıştır. İletişim politikamız konusunda ise, ekonomik programı yatırımcılara ve geniş anlamda kamuya daha iyi anlatmak için yeni girişimlerde bulunmaktayız. 3 Mayıs 2001 tarihli mektubumuz ve Ekonomik Politikalar Bildirgesi kamuya açıklanmış ve IMF Uzman Raporu'nun yayımlanması ilk defa kabul edilmiştir. Hazine, yeni dış iletişim personeli işe almış ve basın açıklamalarının içeriğini ve sıklığını artırmış olup, internet sitesinde programa ilişkin bazı hususlar hakkında bilgi verecek dokümanlar hazırlamaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) programı açıklamak için basın ve bankacılık sektörü ile toplantılar yapmış ve internet sitelerine programla ilgili bilgiler koymuştur.

Gelirler Politikası

Gelirler politikası programda önemli bir rol oynamaya devam edecektir. Kamu sektörü işçilerinin ücret müzakereleri Mayıs sonunda bağıtlanmıştır. 2 yıllık sözleşme uyarınca kamu sektörü işçilerinin ortalama net ücretlerinin memur maaşlarına oranının, 2000 yılındaki 2.6'lık düzeyinden ilk sözleşme yılında 2.2'ye düşeceğini ve ikinci sözleşme yılında 2.3'e çıkacağını tahmin ediyoruz. Sözleşmeyle, 2001 yılında kamu sektörü işçilerinin göreli ücretleri önemli bir oranda yeniden ayarlanmış olmakla beraber, elde edilen sonuç beklentilerimizle tam olarak aynı doğrultuda gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, sendikalar, toplu iş sözleşmesinin ilk altı ayı için öngörülen ücret artışları ödemelerinin 2002 yılı-

nın başında yapılmasına rıza göstermiş olup, anlaşma 2001 yılı için reel ücretlerde önemli ölçüde bir azalışı içermektedir. Bunun 2001 yılında kamu sektörüne getirdiği GSMH'nin % 0.4'ü kadarlık ek yükü telafi etmek ve kamu sektörü faiz dışı fazlasında hedeflenen artışa ulaşmak amacıyla bir dizi tedbir alınmıştır (7. paragrafa bakınız). Ayrıca, özel sektörde ılımlı fiyat ve ücret artışlarını teşvik etmek için sosyal ortaklarla mevcut diyalog kuvvetlendirilecektir. Bu amaçla, Ekonomik ve Sosyal Konsey her üç ayda en az bir defa toplanacak ve hukuki statüsünün de kuvvetlendirilmesi sayesinde diyalog için temel platform olacaktır. Bu toplantılarda program gelişme ve hedefleri üzerinde durulacak ve özel sektör için enflasyon hedefiyle tutarlı ücret ve fiyatlandırma ilkeleri de dahil olmak üzere, programın hedefleri ile uyumlu ileriye yönelik fiyat ve ücret belirleme davranışı teşvik edilecektir. Ayrıca Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı, işçi sendikalarına, sanayicilere, işverenlere ve bankacılara programı anlatmak ve onların desteğini sağlamak amacıyla kararlı çabalarını sürdürecektir.

.....

2001 yılı için GSMH'nin % 5.5'i olarak belirlediğimiz kamu sektörü faiz dışı fazlası hedefimizin gerçekleştirilmesi için telafi edici tedbirleri almış bulunuyoruz. Bu hedefin gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir bir borç seviyesi sağlama stratejimizin önemli bir kısmıdır. Yürürlüğe konan ilave tedbirler şunlardır: İlk olarak, yukarıda da bahsedildiği üzere, Akaryakıt Tüketim Vergisi Mayıs ve Haziran aylarında program kapsamında orijinal olarak belirlenenden daha fazla artırılmış olup, yılın kalan kısmında da aylık bazda, en az TEFE artışı oranında artırılacaktır. İkinci olarak, Kamu İktisadi Teşebbüsleri sektöründe ise, elektrik ve doğal gaz fiyatlarının planlanandan daha fazla artırılmasına karar verilmiştir. Daha ayrıntılı olarak, TEAŞ tarafından satılan elektriğin ortalama fiyatı, yıllık ortalama fiyatın 4.5 cent/kwh seviyesinde tutulmasını teminen, yıl sonuna kadar kademeli olarak 5.1 cent/kwh seviyesine çıkarılacaktır. TEDAŞ'ın tarifeleri de TEAŞ'ın fiyatları ile uyumlu olarak artırılacak olup, BOTAŞ'ın ortalama satış fiyatı da girdi maliyetlerini sıkı sıkıya yansıtacak şekilde belirlenecektir. Üçüncü olarak, 11 Haziran 2001 tarihinde TEKEL sigara ve alkollü ürün satış fiyatlarını % 16 ila % 22 oranları arasında artırmıştır. Dördüncü olarak, Hükümet, hububat piyasasında tüccarların faaliyetlerini artırmak ve TMO'nun piyasayı en az maliyetle düzenlemesine izin vermek amacıyla TMO'nun alış ve satış fiyatları arasındaki farkı, geçen yılki % 12-20 olan düzeyi ile kıyaslandığında, % 18 ila % 26 seviyesine getiren bir kararname yayınlamıştır. Yukarıda bahsedilen tedbirlerin yılın geri kalan kısmında GSMH'nin % 0.3'ü kadar gelir sağlaması beklenmektedir. Bu tedbirlerin, Nisan ve Mayıs aylarında beklenenin üzerinde gerçekleşen gelir performansı (tüm yıl için GSMH'nin % 0.3'ü) ile birlikte, bir önceki paragrafta söz

edilen sapmaların getirdiği ek mali yükün kalan kısmını tamamiyle telafi edeceğine inanmaktayız.

Kamunun borçlanma maliyetini düşürmek ve borçlanmasını kolaylaştırmak için destekleyici tedbirler yürürlüğe konmaktadır. Hazine'nin Haziran ayı iç borçlanma programı, güçlü bir bütçe faiz dışı fazlasına ve dış kaynakların kullanılmasına dayanmaktadır. Böylece, Haziran ayı iç borç döndürme (roll-over) oranı hızla düşerek, % 47 olacaktır. Sıkı bütçe politikası ve ek dış yardım kullanımının, 2001'in ikinci yarısında Hazine'nin iç borçlanma gereğini, geri ödemelerin oldukça altında tutması beklenmektedir. Hükümet, iç borçlanma gereğini daha da düşürmek ve iç borcun vadesini uzatmak için iki uluslararası yatırım bankasından danışmanların yardımı ile hazırlanan bir gönüllü borç takası gerçekleştirmiştir. 15 Haziran 2001 tarihinde yapılan borç takası başarılı bir şekilde tamamlanmış ve yaklaşık 8 milyar ABD Dolarlık kısa vadeli TL cinsi kamu kağıtlarının, daha uzun vadeli TL ve dövize endeksli kamu kağıtlarıyla takas edilmesi ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda, borç yönetimini geliştirecek diğer tedbirler de alınmaktadır. Kamu ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir komite, kuvvetlendirilmiş bir piyasa yapıcılığı sisteminin Ağustos ayı sonuna kadar kurulmasına ilişkin önerilerini, Temmuz ayı içinde açıklayacaktır. Yeni Kamu Finansmanı ve Borçlanma Kanunu, borç yönetimi için hukuki çerçeveyi oluşturacaktır. Taslak kanunun Haziran ayı sonuna kadar Meclis'e sunulabilmesi için hazırlıklar planlandığı gibi ilerlemektedir.

Para ve Döviz Kuru Politikası

Merkez Bankası, doğrudan enflasyon hedeflemesi sistemine geçiş sürecinde uygulanan dalgalı döviz kuru rejimi altında fiyat istikrarını sağlamak amacıyla parasal büyüklüklerin kontrol altında tutulmasına odaklanmaya devam edecektir. Mayıs ayı boyunca yaşanan gelişmeler – parasal tabanın program endikatif üst sınırının altında (ancak yakın) seyretmesi ve enflasyon ve büyümenin genel olarak tahmin edilen düzeyde olması – programın parasal parametrelerini bu noktada revize etmeye gerek olmadığını göstermektedir (1). Bu nedenle, Merkez Bankası parasal tabanı 3 Mayıs 2001 tarihli Ekonomik Politikalar Bildirgesi Ek E'de belirtilen endikatif üst sınır ile uyumlu seviyede tutmayı hedefleyecektir. Sözkonusu parasal taban yolu - enflasyon ve büyüme tahminlerimizle uyumlu olarak belirlenmiş olup - programın temel nominal çıpası olmaya devam edecektir. Diğer enflasyon göstergelerinin enflasyonla mücadele sürecinin tehlikeye girdiğini göstermesi halinde, Merkez Bankası para piyasası oranlarını, parasal taban hedefine yaklaşılmış olunsa dahi, artırmaya hazırdır. Net İç Varlıklara ilişkin olarak programda belirlenen üst sınırlar, 3 Mayıs 2001 tarihli Ekonomik Politikalar Bildirgesi'nde de

ifade edildiği gibi, dış finansmanın önemli bir kısmının kamunun borçlanma ihtiyacını azaltmak üzere kullanılmasına izin vermekte ve böylece faiz oranlarının düşmesine ve kamu borç seviyesinin sürdürülebilir olmasına katkıda bulunmaktadır.

İyi dileklerimizle,

Kemal DERVİŞ
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Süreyya SERDENGEÇTİ
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı

DERVİŞ'TEN IMF'YE 31 TEMMUZ 2001 TARİHLİ NİYET MEKTUBU.....

T.C.
BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

31 Temmuz 2001, Ankara

Sn. *Horst Köhler*, Başkan
Uluslararası Para Fonu,
Washington. D.C. 20431
A.B.D.

Sayın Bay Kohler:

1. İddialı ekonomik reform programımızı kararlılıkla uygulamaya devam etmekteyiz. Mayıs ve Haziran ayları sonu için ilgili sayısal performans kriterleri karşılanmış olup, gerek bankacılık gerekse diğer yapısal alanlarda önemli ilerlemeler sağlanmıştır (Ek A ve B). Bu kapsamda, stand-by düzenlemesinin 9. gözden geçirilmesinin tamamlanmasını talep ediyoruz. Aynı zamanda, revize edilmiş yıllık enflasyon tahminlerimizle tutarlı olarak, 2001 yılının kalan kısmı için konsolide bütçe faiz dışı kümülatif harcamalarına ilişkin üst sınırların da revize edilmesini talep ediyoruz. Ayrıca, parasal tabana ilişkin endikatif üst sınırların ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Net İç Varlıklarına ilişkin performans kriterinin, güncellenmiş makroekonomik çerçevemiz doğrultusunda yılın kalan kısmı için değiştirilmesini talep ediyoruz. Diğer tüm performans kriterleri ve endikatif hedefler ise muhafaza edilmektedir.

2. Yılın ilk yarısında yaşanan zorlukların ardından, ekonomi, güçlendirilmiş programa olumlu tepki vermeye başlamıştır. GSMH, 2001 yılının ilk çeyreğinde yıllık bazda % 4.2 oranında küçülmüş olup, ikinci çeyrekte daha da küçülmüş olması beklenmektedir. Ayrıca, reel faiz oranlarının ısrarlı bir şekilde çok yüksek seviyelerde seyretmesi ve iç talebin küçülmesi bankaların ve şirketlerin bilançolarına yük getirmiş ve başta büyük bir istihdam kaynağı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler olmak üzere özel sektör girişimcileri üzerinde baskı oluşturmuştur. Diğer taraftan, kısmen, artan ihracat ve turizmde yaşanan patlamanın etkisiyle, ekonomide canlanma sinyalleri alınmaya başlanmıştır: kapasite kullanımı Nisan ayından Haziran ayına kadar yüzde üçün üzerinde üzerinde yükselmiş olup, Merkez Bankası'nın iktisadi eğilim anketleri, katılımcıların artan güvenini yansıtmaktadır. Ayrıca, Türk Lirası'nda Şubat ayında görülen yüksek düzeydeki değer kaybının yarattığı enflasyonist etkilerin büyük bir kısmı şu ana kadar gerçekleşmiş görünmekte olup, enflasyonda Mayıs ayında başlayan yavaşlama, TÜFE artışının % 3 sevi-

yesinde gerçekleşmesi ile Haziran ayında da aynı seyri sürdürmüştür. Son olarak, yaşanan yavaşlama ve Türk Lirası'ndaki değer kaybı dış cari hesapta göze çarpan bir düzelmeye yol açmıştır.

3. İleriye baktığımızda, devam eden uluslararası finansal destek ile birlikte, programda daha fazla ilerleme kaydedilmesi, güvenin tekrar tesis edilmesini, faizlerin düşürülmesini ve ekonomik toparlanmanın kolaylaşmasını sağlayacaktır. 26 Haziran 2001 tarihli mektupla güncellenen, 3 Mayıs 2001 tarihli mektubumuz halen 2001-2002 döneminde uygulayacağımız politikaları anlatan ana doküman olup, bu mektup ile, çeşitli alanlarda tekrar güncelleştirilmektedir. IMF'den (1999-2002 yılları için yaklaşık 19 milyar ABD Doları taahhüt edilmiştir) ve Dünya Bankası'ndan (2001-03 yılları için 6.2 milyar ABD Doları taahhüt edilmiştir) sağlanan büyük çaplı mali destek yeterli resmi finansman kaynağı konusunda güvence sağlamaktadır. Özel sektörün katılımına ilişkin olarak ise, yabancı ticari bankalarla 12-13 Haziran 2001 tarihlerinde yapılan toplantıları müteakiben katılımcılara mektuplar yollanmış ve bankalardan, Türkiye'ye açtıkları kredilerin, program uygulandıkça 11 Aralık 2000 tarihindeki seviyesine yükseltilmesini teminen, Haziran ayı ortasındaki kredi seviyelerini korumaları yönünde taahhüt istenmiştir. Şimdiden bazı yanıtlar alınmış olup, kredi seviyelerini muhafaza etmekte güçlük çeken bankalar ile temaslarımız sürmektedir. Bu mektupta ifade edilen politika ve tedbirlerin programın amaçlarının gerçekleştirilmesi için yeterli olacağına inanıyoruz, ancak gerekli olduğu takdirde, programın yolunda ilerlemesini sağlamak amacıyla Fon'la düzenli istişare edilerek ilave tedbirler almaya hazır bulunmaktayız.

İletişim Politikası

4. Ekonomi politikalarımızı ve program kapsamındaki ilerlemeleri anlatmaya yönelik olarak büyük gayret sarfedilmektedir. Son aylarda bu konuda ekonomi politikalarının ve program kapsamındaki gelişmelerin daha aktif biçimde açıklanmasını sağlamak amacıyla, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı ve diğer üst düzey yetkililerin Türkiye'de yaptığı girişimler, yabancı yatırımcılarla yurtdışında yapılan toplantılar ve resmi kuruluşların internet sayfalarında programı anlatmak üzere yayımlanan açıklamalar ve dökümanlar ile Hazine'nin basınla ilişkiler biriminin daha aktif kılınması da dahil olmak üzere, bazı önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca, niyet mektuplarını yayımlamaya devam etmekte olup, IMF uzman raporlarının da yayımlanmasına karar vermiş bulunuyoruz. Önümüzdeki dönemde, mutat yerel basın açıklamaları yapmaya; ekonomi politikalarını daha iyi açıklayabilmek için gayret sarf etmeye; ve ana uluslararası finans merkezlerinde ve Türkiye'de tanıtım amaçlı ek toplantılar yapmaya devam edeceğiz. Dahası, uluslararası yatırımcılarla ha-

lihazırdaki aktif temaslarımızın üzerine inşaa etmek üzere, belli başlı diğer bazı gelişmekte olan ülkelerde yapıldığı gibi daha resmi bir yatırımcı konseyi oluşturma konusunu irdelemekteyiz. Sözkonusu konsey, yatırımcı güvenini daha da artırmaya yardımcı olarak, sermaye akımlarındaki dalgalanmaları azaltacak ve piyasa beklentilerindeki değişiklikleri izleme kabiliyetimizi güçlendirecektir.

Makroekonomik Çerçeve

5. Son veriler ışığında 2001 yılı için makroekonomik projeksiyonlarımızı revize etmiş bulunuyoruz. İlk çeyrekte üretimdeki düşüş beklenenden fazla olmasına rağmen, ekonomik faaliyetlere ilişkin öncü göstergeler ve ihracata ilişkin gelişmeler üçüncü çeyrekten itibaren üretimde bir toparlanma olacağını göstermektedir. Bugüne kadar ekonomik aktivitede görülen yavaşlamayı dikkate alarak, orijinal program tahminlerine göre 2001 yılının tümü için % 3 olarak gerçekleşmesi beklenen reel GSMH'deki küçülmeyi, % 5.5 olarak öngörmekteyiz. Türk Lirası'nın ilk etaptaki değer kaybı sebebiyle enflasyonda yılın ikinci çeyreğinde görülen artış orijinal tahminlerin çok az üzerinde gerçekleşmiş olmasına rağmen son dönemde enflasyonda yaşanan düşüş, 2001 yılının sonuna kadar aylık % 2'lik enflasyon hedefimizin gerçekleştirilebilir olduğunu göstermektedir. Şu anda, tüm yıl için, TÜFE artışının (Aralık-Aralık) orijinal olarak tahmin edilen % 52.5 oranına kıyasla % 58 düzeyinde olmasını bekliyoruz. Önümüzdeki oniki ayda (Haziran-Haziran) TÜFE artış oranının yaklaşık % 30-35 aralığına gerilemesini bekliyoruz. Cari hesabın ise (orijinal olarak dengede olması beklenirken), turizmin güçlü bir performans sergilemesi, ihracatın (özellikle otomotiv sektöründe) artması ve ithalatın azalması sonucunda, tüm yıl için 5 milyar ABD Dolarlık (GSMH'nin % 3'ü) bir fazla vermesini bekliyoruz.

.....

10. Kamu borcunun sorunsuzca çevrilmesinin sağlanması amacıyla, kamunun borçlanma ihtiyacını ve maliyetini düşürecek bir dizi adımlar atılmaktadır:

Kamu kesimi güçlü faiz dışı bütçe pozisyonunu koruyacaktır. Sözkonusu fazla, dış kaynakların da kullanımı ile birlikte, 2001 yılının kalan bölümünde Hazine'nin borçlanma ihtiyacının itfa miktarlarının oldukça altında kalmasını sağlayacaktır.

26 Temmuz 2001 tarihinde kamu borcunun çevrilmesi riskinin daha da azaltılmasına yönelik bir tedbirler paketi açıklanmıştır. Banka pasiflerinde uzun vadeye yönelimi teşvik etmek amacıyla mevduattan alınan stopaj vergisini, uzun vadeli mevduata daha düşük, kısa vadeli mevduata daha yüksek oranlar uygulanmak kaydıyla, elde edilen vergi gelirini fazla etkilemeksizin, farklılaştırma uygulamasına gidilecektir. Hazine

kağıtlarının küçük yatırımcılar tarafından daha fazla miktarda doğrudan tutulmasını teşvik etmek amacıyla, Devlet İç Borçlanma Senetleri'ni satın alanlara uygulanmakta olan gelir vergisi muafiyetinin 4,9 milyar TL'den 2002 yılı sonuna kadar (sistemin bu tarihte daha kapsamlı bir reforma tabi tutulması planlanmaktadır) 50 milyar TL'ye yükseltilmesini önermekteyiz. Merkez Bankası, bankacılık sektöründeki aracılık maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla, mevduatlar için ayrılan TL cinsi munzam karşılıklara faiz ödemeye başlayacaktır. Son olarak, ithalatın finansmanı önündeki engellerin kaldırılması amacıyla yurtdışı ithalat kredileri üzerinden alınan vergi % 6'dan % 3'e düşürülecektir. Sözkonusu önlemlerin önemli bir mali etki yaratması beklenmemektedir. Sapmalar görüldüğü takdirde mali hedeflerimize ulaşmak amacıyla ilave önlemler alınacaktır.

Buna ilaveten, kamu bankalarının ve Merkez Bankası'nın Hazine'nin yükümlülüklerinin çevrilmesine iştirak etmesiyle, Hazine'nin özel bankalardan toplam borçlanması önemli ölçüde azalacaktır. Önümüzdeki aylarda yapılacak itfaların hemen hemen üçte biri kamu bankalarına ve Merkez Bankası'na olan yükümlülüklerdir. Orjinal programda da öngörüldüğü üzere, sözkonusu itfalar sonucu piyasaya çıkacak likidite, ya doğrudan kamu bankalarının borcun çevrilmesine iştiraki vasıtasıyla, ya da dolaylı olarak itfaların mevduat sahiplerinin özel bankalara yönelmesini finanse ettiği ölçüde, Hazine kağıtlarına olan talebi artıracaktır. Kamu bankalarının mali yapısı, Mayıs ayında yeniden sermayelendirilmelerinin ardından, büyük ölçüde kuvvetlenmiş ve bu bankalardan diğer bankalara olan mevduat kayışı tahmin edildiği kadar hızlı gerçekleşmemiştir. Öyle ki, sözkonusu bankaların zaman zaman, borcun çevrilmesine doğrudan katılacak seviyeye ulaşmaları beklenmektedir. Bu amaçla, kamu bankalarına yapılacak olan Hazine itfalarının sözkonusu bankalarının likidite ihtiyacının karşılanması için gerekli olmayan kısmı, üç ayda bir kupon ödemeli ve piyasa faiz oranları taşıyan yeni Hazine kağıtları ile yapılacaktır. Bu tedbir, kamu bankaları bilançolarının, bu bankalar orjinal stratejimize paralel olarak satışa hazırlanırken, sağlam kalmasını temin edecek ve bu arada da özel bankalardan borçlanılan miktarların, itfa tutarları altında kalmasını sağlayarak borcun çevrilmesi riskini düşürecektir. Kamu bankalarının, mevduat çekişleri nedeniyle likidite ihtiyacı içerisine girmesi halinde gereken likidite ivedilikle Hazine tarafından sağlanacaktır. Aynı zamanda Hazine, orjinal stratejimize paralel olarak, müdahale edilen bankaların bilançolarını küçültmek amacıyla, TMSF bünyesindeki bankalara olan yükümlülüklerini nakit olarak ödemeye devam edecektir.

Yeni Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Kanun Tasarısı (bir yapısal kriter yerine getirilerek) Meclis'e sunulmuş olup, borç yönetiminin güçlendirilmesi için gerekli yasal çerçeveyi sağlayacaktır. Yeni yasal çerçe-

venin 2001 yılı Kasım ayı sonuna kadar yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Özel emeklilik ve sigorta fonlarının kurulmasına ilişkin olarak geçtiğimiz günlerde kabul edilen yasa ile bankalar haricindeki mali kurumların Hazine ihalelerine katılımının zamanla artması beklenmektedir.

11. Türkiye'nin kamu borç yükünün sürdürülebilir olduğuna dair güven, programın başarılı olmasında önemli bir unsurdur. Türkiye'nin borç yükü, 2001 yılına ilişkin daha muhafazakâr büyüme ve enflasyon varsayımları gözönüne alınarak, dönem başı faiz oranlarının geçmiş on yılın yüksek ortalamalarına yakın seviyelerde seyretmesi halinde bile sürdürülebilir durumundadır. Programımızın temel hedefi olan sürdürülebilir hızlı büyümenin sağlanabilmesi için, reel faiz oranlarının önemli ölçüde düşmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, programın uygulanmasında ilerlemeler sağlanmaya devam edilmesinin, piyasa güvenini daha da kuvvetlendireceğine ve faiz oranları ile diğer makroekonomik değişkenlerin program hedeflerine yaklaşmasına katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Para ve Döviz Kuru Politikası

12. Enflasyon hedeflemesine geçiş planlarımızda hızla ilerleme kaydetmekteyiz.

Bu amaca yönelik olarak, Merkez Bankası, bilgi tabanını güçlendirmekte ve modelleme ve araştırma çalışmalarını hızlandırmakta önemli ilerleme kaydetmiştir. Para politikası kararları şimdiden giderek artan ölçüde enflasyon gerçekleşme beklentisine göre belirlenmektedir. Sözkonusu parasal çerçevede kamuoyu ve piyasalar ile iletişim önem taşıyacağından, para politikasının şeffaflık ve etkinliğini artırmak amacıyla bazı mekanizmalar oluşturmak yönündeki çabalarımızı, enflasyon raporlarının düzenli biçimde yayımlanması da dahil olmak üzere, hızlandıracağız. Bir sonraki enflasyon raporu Ekim ayı başında yayımlanacaktır. Kamu maliyesindeki beklenen düzelmeyi, bankacılık reformundaki hızlı ilerlemeleri ve TL'de ilk etapta yaşanan değer kaybının fiyatlar üzerindeki olumsuz etkisinin tamamlanmış olmasını dikkate alarak, 2001 yılının son çeyreğinden itibaren enflasyon hedeflemesini resmi olarak para politikasının nominal çıpası haline getirmeyi planlamaktayız.

Sözkonusu dönemde, üçer aylık endikatif bir enflasyon yolu ile desteklenen, 2002 yılı enflasyon hedefini ilan edeceğiz. Merkez Bankası, aradaki dönemde, enflasyona ilişkin gelişme ve beklentileri düzenli olarak değerlendirecek ve bu değerlendirmeler ışığında faiz oranlarını enflasyonla mücadele hedefi ile tutarlı bir biçimde ayarlayacaktır. Program uygulandıkça ve enflasyon düşmeye devam ettikçe, hernekadar Merkez Bankası enflasyondaki süregelen düşüşü desteklemek amacıyla faiz

oranlarını artırmaya hazırlıklı olsa da, kısa vadeli faiz oranlarının azalan bir trend izlemesini beklemekteyiz.

Bankacılık Sektörü Reformları

15. Bankacılık sektöründeki reform kapsamında hızlı ilerlemeler sağlanmaya devam edilmiştir. Finansal durumu zayıf olduğu belirlenen özel bankalarla, sermayelerinin 2001 yılı sonuna kadar yeterli düzeylere çıkarılmasına ilişkin planları içeren taahhüt mektupları imzalanmıştır. Geçerli yeniden sermayelendirme planları taahhüt edemeyen beş bankaya 10 Temmuz 2001 tarihinde el konulmuştur. Dört Fon bankasından, potansiyel yatırımcılar tarafından ilgi gösterilmeyen üç tanesi (Etibank, Interbank ve Esbank) 2 Temmuz 2001 tarihinde ikinci bir geçiş bankası (Etibank) altında birleştirilmiştir. Ayrıca, Bank Ekspres yerel bir gruba satılmış, uluslararası bir banka (HSBC) Demirbank'ın satış ihalesini kazanmış olup, bu bankaya ilişkin satış ve alım anlaşması görüşmeleri 20 Eylül 2001 tarihine kadar sürdürülecektir. Sümerbank'ın satışına ilişkin görüşmeler ise halen devam etmektedir. Satışa ilişkin bir anlaşma sağlanamaması halinde, tasfiye prosedürleri Eylül ayı sonundan önce başlatılacaktır. 9 Temmuz 2001 tarihinde Emlak Bankası'nın lisansını iptal etmiş bulunuyoruz. Bankanın bankacılık aktifleri ile yükümlülükleri T.C. Ziraat Bankası'na aktarılmış olup, T.C. Ziraat Bankası sözkonusu varlıkları bünyesine almak için yeterli düzeyde sermayelendirilmiştir. Kamu bankalarının kâr/zarar, likidite ve faiz oranı marjlarını izlemeye yönelik bir izleme sistemi oluşturulmuştur. Kamu bankalarının bağımsız dış denetimi tamamlanmış olup, sözkonusu bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmasında rehberlik edecek dış danışmanlar atanmış bulunmaktadır. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını ve aynı zamanda bankaların ve iştiraklerinin birleştirilmesini kolaylaştıracak bir kanun kabul edilmiştir.

16. Özel bankaların finansal durumlarını güçlendirecek pek çok adım daha atılmaktadır.

Son olarak müdahale edilen beş bankanın (Kentbank, EGS Bank, Bayındırbank, Tarişbank ve Sitebank) çözüm stratejileri Bankalar Yeminli Murakıpları'nın değerlendirmeleri tamamlanır tamamlanmaz (ki Eylül ayı sonundan önce gerçekleşmesi beklenmektedir) sonuçlandırılacaktır.

Yasal süreç tamamlanır tamamlanmaz Türk Ticaret Bankası'nın çözüme kavuşturulması için gönüllü tasfiye yoluna gidilmesine ilişkin bir strateji oluşturmuş bulunmaktayız. Sözkonusu çözüm sürecinin iki ay içerisinde başlatılmasını bekliyoruz.

İktisat Bankası'na ilişkin satış süreci Bankalar Yeminli Murakıpları'nın mali değerlendirmeleri tamamlanır tamamlanmaz başlayacaktır. İktisat Bankası ve Etibank (ikinci geçiş bankası), 2001 yılı sonuna kadar satılamaz ise gönüllü tasfiyeye tabi tutulacaktır.

18. Kamu bankalarını özelleştirmeye hazırlama çalışmaları ilerlemektedir.

T.C. Ziraat Bankası ve T. Halk Bankası'nın operasyonel yeniden yapılandırmasına (şube ve çalışan sayısının azaltılması) ilişkin ilerleme sağlanmıştır. Şube kapatma ve çalışan sayısını azaltma kriterleri üzerinde çalışılmakta olup, bu alanlarda 18 ay içerisinde rasyonel düzeye inilmiş olacaktır.

Emlak Bankası'nın varlık ve yükümlülüklerinin 9 Temmuz 2001'de T.C. Ziraat Bankası'na devredilmesini takiben 17 Ağustos 2001 tarihinde Emlak Bankası Genel Kurulu bir tasfiye memuru atamak üzere toplanacaktır. Ek olarak, Emlak Bankası'nın tüm şubeleri ilk aşamada T.C. Ziraat Bankası'na devredilmiş olmakla beraber, şuanda Ağustos 2001 sonuna kadar T. Halk Bankası'na devredilecek şubeleri belirleme süreci içerisinde bulunmaktayız.

Vakıfbank'ın özelleştirilmesi süreci piyasa koşulları izin verir vermez yeniden başlayacaktır. Daha esnek satış metodlarına izin veren bir kanunun kabul edilmesini takiben, kanunun yürütülmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı imzaya açılmış bulunmaktadır.

19. Stratejimizin, mali olarak sağlıklı durumdaki bankaları güçlendirmesini ve birleştirmesini temin etmesini sağlayacağız. Bu amaçla, TMSF bünyesindeki bankalar ile sermayesi yetersiz özel bankaların çözüme kavuşturulmasına ilişkin temel ilkeleri oluşturmuş bulunuyoruz: (i) satılacak ya da birleştirilecek herhangi bir banka önceden yeterince sermayelendirilmelidir; (ii) bankanın yeni sahibi, aranan niteliklere bütünüyle sahip olmalıdır; (iii) bankanın yeni sahibi aynı zamanda, bankanın gelecekteki kârlılığını teminen ikna edici bir iş planı sunabilmelidir; ve (iv) yeniden sermayelendirilmiş banka ödeme gücünü haiz/kârlı olmalı ve daha baştan tüm ihtiyati düzenlemelerle uyum içinde olmalıdır. Sözkonusu ilkelerin BDDK ve TMSF'nin dahil olduğu tüm gelecek banka satış ya da çözümlerinde uygulanmasını temin edeceğiz.

Sosyal Diyalog ve Gelirler Politikası

25. Ekonomik programımız sosyal görüş birliği ve diyalog sağlanması gereğine riayet eden bir programdır. Bu amaçla, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kanuni statüsü belirlendikten sonraki ilk toplantısı Ağustos 2001'de gerçekleştirilecektir. Ayrıca, asgari ücret, fiyat ve ücret beklentilerine rehberlik etmek üzere, yılın geri kalanı için tahmin edilen enflasyonla da tutarlı olarak, Temmuz ayından itibaren % 19.8 oranında artırılmıştır.

26. Son olarak, Dünya Bankası'nın desteğiyle bir dizi geliştirilmiş sosyal politika yürütmekteyiz. Bunlar: (i) krizin sosyal etkisinin daha yakından izlenmesi; (ii) gelecek yılın ortasından itibaren işsizlik sigor-

tasının uygulamaya konması hazırlıkları; (iii) sosyal güvenlik ağlarının çocuklar başta olmak üzere toplumun en zayıf kesimleri için güçlendirilmesi; (iv) özelleştirme sonucu işini kaybetmiş işçilere nakdi yardım ve yeniden istihdam programlarının sağlanması; (v) sağlık, eğitim ve sosyal koruma harcamalarının (GSMH'ye oran olarak) son üç yılın ortalamasının üzerinde muhafaza edilmesi; ve (vi) 2001 yılının kalanında çiftçilere doğrudan gelir desteğinde bulunulmasıdır.

İyi dileklerimizle

Kemal DERVİŞ
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Süreyya SERDENGEÇTİ
Merkez Bankası Başkanı

20 KASIM 2001 TARİHLİ NİYET MEKTUBU

BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

20 Kasım 2001, Ankara

Mr. *Horst Köhler,* Başkan
Uluslararası Para Fonu, Washington D.C. 20431
ABD

Sayın Bay Köhler

1. Mayıs ayında uygulamaya koyduğumuz güçlendirilmiş ekonomik program kapsamında istikrar ve reform yolunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kamu maliyesi alanında gösterilen kuvvetli çabalar sonucu, kamu sektöründe henüz iki yıl öncesindeki yüksek oranlı faiz dışı açıkların aksine büyük bir faiz dışı fazla oluşturulmuştur. Siyaset ile ekonomik kurumların idaresinin daha fazla birbirinden ayrılması ve şeffaflığın artırılması ilkelerini öne çıkaran ve daha rekabetçi bir ekonomik yapının temellerini atan önemli yapısal reformlar başlatılmıştır. Bankacılık sektörü reformu, kamu maliyesinde şeffaflık, deregülasyon ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bağımsızlığına ilişkin önemli kanunlar çıkarılmıştır.

2. Kapsamlı reformların doğası gereği, ülke içinde zaman zaman normal olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklara rağmen, reformların olumlu etkisi yaz sonuna doğru görülmeye başlanmıştı. İstikrar ve reform süreci zorlu ve kapsamlı bir süreç olmuştur. Tarım destekleme fiyatları, kamu sektörü ücretleri ve telekom dahil bazı ana sektörlerdeki özelleştirme çalışmalarına ilişkin olarak kamuoyunda yapılan tartışmalar zaman zaman finansal göstergelerin iyileşmesini sekteye uğratmıştır. Buna rağmen, Eylül ayı başlarında enflasyon düşmüş, dış cari denge fazla vermeye başlamış ve devlet iç borçlanma senetleri faiz oranları düşüş eğilimi göstermişti. Dalgalı döviz kuru rejimi daha etkin bir şekilde çalışmaya başlamış ve döviz piyasasında Türk Lirası'nın değeri istikrar kazanmıştı. Ayrıca, krizin başlattığı ekonomik daralmanın sona yaklaştığına dair işaretler alınmaktaydı.

3. 11 Eylül'de meydana gelen trajik olaylar ekonomideki olumlu ivmeyi bozmuş ve ekonominin genel görünümüne ilişkin beklentileri kötüleştirmiştir. Olaylardan hemen sonra finansal piyasalar sert tepki vermiş; devlet iç borçlanma senetleri faiz oranları 10-15 puan yükselmiş, hisse senedi fiyatları hızla düşmüş ve Türk Lirası önemli miktarda değer kaybetmiştir. Olaylardan bu yana uluslararası çevrelerden sağlanacak ilave finansal destek beklentilerinin etkisiyle finansal göstergelerde düzelme görülmesine rağmen, ekonomi üzerindeki genel olumsuz etkiler

ancak yeni yeni kendini göstermeye başlamıştır. Turizm gelirleri düşmektedir ve yılın ilk sekiz ayında başarılı bir performans izleyen ihracat da etkilenecektir. Bu iki gelişme ekonomik aktivitedeki toparlanmanın başlangıcını geciktirecek ve dış cari dengeyi zayıflatacaktır. Türkiye'nin uluslararası sermaye piyasalarından kaynak kullanımının daha kısıtlı hale gelmesi ve yatırımcıların Türk tahvillerine olan talebinin zayıflaması ile, sermaye girişi de azalmaktadır.

4. Buna rağmen, ekonomik programımızın sıkı uygulaması devam ettirilmiştir. ....

5. 11 Eylül olaylarından sonra kötüleşen genel görünüm karşısında, 2002-2004 dönemini kapsayan güçlendirilmiş bir program hazırlanmaktadır. Bu kapsamda uluslararası camiadan ilave finansal destek talep etmekteyiz. Orta vadeli bu program şimdiye dek makroekonomik ve finansal istikrar alanlarında elde edilen kazanımların üzerine inşaa edilecektir. Program kapsamında, bankacılık reformunun tamamlanması, özelleştirmenin ve genelde özel sektör gelişiminin tekrar canlandırılması ile kamu sektöründe yönetişim ve etkinliğin artırılmasına ilişkin kararlı adımlar atılacaktır. Programın bu yıl sonundan önce tamamlanıp, IMF'ye sunulması beklenmektedir.

6. 11 Eylül olaylarının Türkiye'ye olan etkisini azaltmaya yönelik tedbirler de halihazırda alınmaktadır. Özellikle, 2002 yılının iddialı mali hedeflerine ulaşılmasına ve içinde bulunulan durum nedeniyle geçici güçlüklerle karşı karşıya kalan, mali yapısı sağlam reel sektör kuruluşlarının desteklenmesine izin verecek acil tedbirler yürürlüğe konmaktadır. Bu ve diğer politika tedbirleri, ekonomik programa olan desteği artırmak amacıyla, halkımıza ve ülke içindeki ve dışındaki yatırımcılara anlatılmaya devam edilecektir.

.....

Makroekonomik Çerçeve

8. Kötüleşen dış koşullar ekonomik toparlanmayı geciktirmekte, enflasyonla mücadele çabalarımızı güçleştirmekte ve dış cari hesabı zayıflatmaktadır. Yılın ikinci üç aylık döneminde beklenenden hızlı bir küçülme görülmesi, daha evvel % -5.5 olarak tahmin edilen 2001 yılı reel GSMH büyümesinin aşağıya doğru revize edilmesi ihtiyacını ortaya koymuştur. 11 Eylül şoku ekonomik toparlanmayı daha da geciktirmiş olup, halihazırda 2001 yılı reel GSMH büyümesi % -8.5 olarak tahmin edilmektedir. 2002 yılında bir toparlanma beklenmeye devam edilmekle beraber, reel büyüme tahmini bir puan düşürülerek % 4'e çekilmiştir. Enflasyona ilişkin olarak ise, Türk Lirası'nın daha da değer kaybetmesi, yıl sonu TÜFE enflasyonu tahmininin % 58'den % 65'e çıkarılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu oran bile enflasyonda bir yavaşlama olduğunu göstermektedir. Zira yılın ilk yarısında yıllık bazda % 75 seviye-

sindeki enflasyon oranı, yılın ikinci yarısında, yine yıllık bazda % 56 seviyesine inmiştir. Gelecek yıl için ise, Para Politikası Kurulu'nun tavsiyesi üzerine, enflasyon hedefi, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından % 35 olarak belirlenmiştir. Son olarak, ekonomik yavaşlama ve Türk Lirası'nın değer kaybı, 2001 yılında dış cari hesapta önemli bir iyileşme yaratmıştır. Yılın son çeyreğinde turizm ve ihracat gelirlerinde gerçekleşmesi beklenen kayba rağmen, cari hesabın tüm yılda 2.25 milyar ABD doları fazla vermesi beklenmektedir. 2002 yılı cari açığının, 11 Eylül şoku, ekonomide beklenen toparlanma, ve 2001'deki büyük reel değer kaybından sonra daha istikrarlı bir reel döviz kurunun ortak etkisiyle, yaklaşık 2 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Mevcut koşullar altında projeksiyonların ciddi belirsizlikler içerdiği çok iyi bilinmekte olup, makroekonomik çerçevede meydana gelebilecek değişiklikler gerektirdiği takdirde, politikaların bu değişikliklere göre ayarlanması için hazır bulunulmaktadır.

15. Serbest döviz kuru rejiminin işleyişi daha da geliştirilecektir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca daha önceden ilan edilmiş döviz satışı ihaleleri dışındaki döviz piyasasına yönelik ihtiyari müdahalelerin kesin bir şekilde kısıtlanması uygulamasına devam edilecektir. Bununla birlikte, döviz piyasasının işleyişini geliştirecek ek kurumsal adımlar atılmaktadır. Döviz piyasalarındaki vadeli işlem kontratlarının (Forward ve Futures) gelişimini güçlendirmek amacıyla, sözkonusu finansal araçların fiyatlandırılmasına temel teşkil edecek bir Türkiye Bankalararası Fiyat Teklif Oranının (Turkish Interbank Offer Rate) uygulanmaya başlanması teşvik edilecektir. Buna ek olarak, futures sözleşmelerinin vergilendirme ve muhasebeleştirilmesine yönelik prosedürlere açıklık getirilecektir. Futures piyasalarının sözkonusu gelişimi, ihracat ve ithalatçıların, döviz kuru belirsizliğine karşı koruma sağlamalarına izin verecektir. Aynı zamanda, Hazine ve Özelleştirme İdaresi, kamu iktisadi teşebbüslerinin yüklü döviz işlemlerinin döviz piyasasında önemli dalgalanmalara yol açmasını engellemek amacıyla bu kurumların finansal yönetimlerini geliştirecek önlemler almaktadırlar.

Maliye Politikası

21. Sıkı bir maliye politikası uygulanırken, toplumun en zayıf kesimlerini korumak amacıyla, sosyal alanda reel harcamalar artırılacaktır. 2002 yılında eğitim, sağlık ve sosyal korumayı (Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Fonu, çiftçilere doğrudan gelir desteği ve sosyal güvenlik kuruluşlarını kapsamaktadır) içeren kamu sektöründeki genel sosyal harcamaların GSMH'nin % 14.5'ini aşması beklenmektedir. Bu husus Dünya Bankası'nın PFPSAL programı ile desteklenen harcama yönetimi programı kapsamında Hükümetimiz tarafından belirlenmiş bir kriterdir. Bu sayı-

lanlara ilave sosyal girişimler; işsizlik sigortası sistemini (2002 yılı başında ödeme yapmaya başlayacaktır); Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün programlarını; istihdamın kaydırılmasını ve özelleştirme sonucunda işten çıkartılacak işçiler için (Dünya Bankası'nın Özelleştirme Sosyal Destek Projesi kapsamında desteklenen) yeniden yerleştirme programlarını kapsamaktadır.

Bankacılık Reformu

24. Özel bankacılık sisteminin güçlendirilmesi politikası, orta vadeli büyümeye hızlı bir geri dönüşü desteklemek amacıyla izlenmeye devam edilmektedir. Bu politikanın temel öğesi, tüm özel bankaların en az yüzde 8'lik sermaye yeterlilik oranını 2001 sonuna kadar sağlamalarını ve bunu muhafaza etmelerini temin etmektir:

· Özel bankalar sermayelerini artırmak ve faaliyetlerini geliştirmek yönünde adımlar atmaya devam etmektedir. Körfez Bank'ın Osmanlı Bankası'yla birleşmesi 31 Ağustos 2001 tarihinde tamamlanmış olup, ikinci bir adım olarak Garanti Bankası ile birleşme süreci devam etmektedir.

· Bankaların tahsil edilemeyen kredilerine ilişkin sorunun çözüme kavuşturulması amacıyla, bir varlık yönetim şirketinin kurulması da dahil olmak üzere çok farklı seçenekler, özel sektör ile işbirliği halinde incelenmektedir. Tahsil edilemeyen kredilere ilişkin çözüm stratejisi 2002 yılı Ocak ayına kadar tamamlanacaktır. Sözkonusu stratejinin varlık yönetim şirketinin kurulmasını içermesi halinde, sözkonusu şirketinin kurulması önündeki yasal ya da diğer uygulamaya yönelik engellerin bir an önce ortadan kaldırılmasına çalışılacaktır. Bu durumda bahsekonu şirket, kamu kaynaklarına baş vurulmadan finanse edilecektir.

· Tahsil edilemeyen krediler sorununun şirketlerin zayıflayan performansına kaçınılmaz bir biçimde bağlı olduğu ve sözkonusu zayıf performansın giderilmesinin ekonomik toparlanma için hayati önem taşıdığı göz önüne alındığında, şirketlerin borçlarının yeniden yapılandırılmasını kolaylaştırmaya kararlıyız. Bu amaçla, Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Kanun taslağı hazırlanmaktadır. Sözkonusu Kanun, borçların kamu kaynaklarına başvurulmadan ve denetimden taviz verilmeden yeniden yapılandırılmasını sağlayacak, piyasa temelli bir yaklaşım öngörmektedir. Şirketlerin borçlarının yeniden yapılandırılması önündeki yasal engellerin de hızlı ve kararlı bir biçimde çözülecektir. Bu kapsamda, İcra ve İflas Kanunu'ndaki değişiklik Ocak 2002 itibariyle Meclis'e sunulacaktır.

25. TMSF bankalarının yeniden yapılandırılması alanında hızlı ilerlemeler sağlanmaktadır. Kalan sekiz TMSF bankasının 2001 sonuna kadar çözümlenmesinin tamamlanması hedefi yönünde planlandığı gibi ilerlenmektedir.

· Sümerbank, 10 Ağustos 2001 tarihinde Temmuz ayı Niyet Mektubu'nda yeralan banka çözümlenmesine ilişkin ilkelerle uyumlu bir biçimde Oyak Grubu'na satılmıştır.

· Kalan TMSF bankalarına ilişkin olarak, Demirbank'ın HSBC'ye satışı 29 Ekim 2001 tarihinde tamamlanmıştır. Sitebank'ın satış süreci 8 Ağustos tarihinde başlamış ve NovaBank S.A. ile 22 Ağustos tarihinde gizlilik anlaşması imzalanmıştır. Bankanın ön incelemesi Ekim ayı sonuna doğru tamamlanmış olup, NovaBank S.A.'ın teklifi TMSF tarafından incelenmektedir. İktisat Bankası'nın satışına ilişkin ilk teşebbüs ilgi gösteren tek yatırımcının teklif vermemesiyle sonuçlanmıştır. Benzer biçimde Koçbank'ın Etibank için verdiği teklif yeterli bulunmamış ve banka Ekim ayı ortasında yeniden satışa sunulmuştur. Kent Bank'ın satış süreci 30 Ekim'de başlatılmıştır. Kalan TMSF bankaları (Tarişbank, Bayındırbank ve EGS Bank) planlandığı gibi 2001 sonuna kadar çözüme kavuşturulacaktır. Son olarak, 1 Temmuz 2001 tarihi itibariyle bankacılık lisansı iptal edilmiş olan Türk Ticaret Bankası yasal temyiz süresi tamamlanır tamamlanmaz gönüllü tasfiyeye gidecektir.

26. Kamu bankalarının özelleştirmeye hazırlık sürecinde yeniden yapılandırılmasında yeni ilerlemeler sağlanmaktadır.

· Ziraat ve Halk Bankaları'nın zararlarını azaltmak ve bu bankaların, ekonomik faaliyetleri daha etkin bir biçimde destekleyebilmesini sağlamak amacıyla yürütülen operasyonel yeniden yapılandırma planları ile uyumlu olarak, toplam çalışan sayısı Nisan ayı başından Ekim ayı sonuna kadar % 20 oranında düşürülmüştür. Bugüne kadar, 59 şube kapatılmıştır. Bazı bölgelerde, kapatılan şubelerin bankacılık dışı faaliyetleri posta idarelerine devredilmiştir. Kamu Bankaları Ortak Yönetim Kurulu, Hükümet'ten bu bankalarda rasyonelleştirme çalışmalarının 2002 yılı ortasına kadar tamamlanması hususunda talimat istemiştir. Hükümet sözkonusu talimatı Aralık ayı ortasına kadar çıkartacaktır. Orta vadeli plan, halen, yeniden yapılandırma süreci sonunda sağlanması öngörülen rekabetçi üstünlük ve ticari hedeflere ilişkin ilkeler doğrultusunda bu bankaların özelleştirilmesidir.

30. Yapısal ve sosyal konularda Dünya Bankası ile yakın işbirliği içinde çalışmaya devam etmekte ve bu konularda Dünya Bankası'nın desteğini beklemekteyiz.

İyi dileklerimizle,

Kemal DERVİŞ
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Süreyya SERDENGEÇTİ
TCMB Başkanı

18 OCAK 2002 TARİHLİ NİYET MEKTUBU

T.C. BAŞBAKANLIK
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI

18 Ocak 2002, Ankara

Mr. *Horst Köhler*, Managing Director
International Monetary Fund Washington, D.C., 20431, U.S.A.

Sayın Bay Köhler

1. 1990'lı yıllardan beri süregelen yüksek kronik enflasyonu ve bununla bağlantılı olarak büyümeyi kısıtlamakta olan makroekonomik istikrarsızlığı yenmek, Türkiye'nin ekonomik reform programının başından beri en temel iki hedefi olmuştur. 1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan üç yıllık orjinal programın, 2001 yılının Şubat ayında ortaya çıkan kriz de dahil olmak üzere çeşitli olaylar sebebi ile yeniden gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmiş olmakla birlikte, program kapsamında önemli ilerleme sağlanmıştır. Kamu borcunun sürdürülebilirliğine yardımcı olmak üzere, çok geniş kapsamlı bir mali uyum gerçekleştirilmiştir. Kamu bankalarının operasyonel ve finansal yeniden yapılandırmaları ile özel sektör bankalarının denetlenmesi ve düzenlenmesinin güçlendirilmesini kapsayan bir bankacılık sektörü reformu yapılmıştır. Aynı zamanda enflasyonla mücadele, gerek program kapsamında ilk uygulanan bir döviz sepetine bağlı olarak TL'nin önceden belirlenmiş değerinin esas alındığı döviz kuru rejimi sırasında, gerekse de Şubat 2001'de geçilen dalgalı döviz kuru rejimi sırasında sürdürülmüştür. Son olarak, özelleştirmeyi kolaylaştıracak refomlar da dahil olmak üzere çeşitli vesilelerle özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilmiştir.

2. Mayıs 2001'de uygulamaya alman yenilenmiş program, iki krizle karşı karşıya kalındıktan sonra zayıflayan yatırımcı güveninin yeniden tesis edilmesi amacını gerçekleştirme yolunda ilerlerken 11 Eylül olaylarının etkisi ortaya çıkmıştır. Ağustos ayının başlarından itibaren, piyasalardaki güven arttıkça, faiz oranları düşmeye başlamış ve Türk Lirası istikrar kazanmıştır. Ülkemizin borçluluk durumu ve coğrafik konumu gözönünde bulundurulduğunda, 11 Eylül olaylarının Türkiye üzerindeki etkisi nisbeten daha şiddetli olmuştur. Bu şiddetli dış şok Türk ekonomisini, sanayileşmiş ülkelerdeki talebin zayıflaması, turizm gelirlerinin azalması, uluslararası finans piyasalarına erişimin azalması, özelleştirme ve yabancı doğrudan yatırım imkanlarının zayıflaması gibi bir kaç kanaldan etkilemektedir. Bu durum, 2002 yılında yaklaşık olarak 10 milyar ABD Doları olarak öngörülen bir dış finansman açığının ortaya çıkmasına ve ekonominin kısa dönemde büyümeye geçiş imkanlarının zayıflamasına sebep olmuştur.

3. 11 Eylül olaylarının etkileri ve ülkemizin süregelen ekonomik sorunları karşısında, orta vadeli ekonomik programımız, daha önce hayata geçirilen reformların üzerine inşa edilmek suretiyle, derinleştirilmiş ve kapsamı genişletilmiştir. Bugüne kadar gerçekleştirilen reformlar sayesinde Türk ekonomisi 2002 yılına daha güçlü girmektedir. Ancak, halen çok önemli zorlu hedeflerle karşı karşıyadır. Bunların başlıcaları, enflasyonun hedeflenen seviye olan % 35 düzeyine indirilmesi, ihracata dayalı olması gereken büyümenin yeniden başlaması ve büyümenin sağladığı getirilerin düşük gelir gruplarına daha hızlı yayılmasıdır. Maliye politikalarımızın başarısı, rekabet gücü sağlayan döviz kuru ve bir çok yapısal reformun hayata geçirilmesi sayesinde 2001 yılı sonunda ortaya çıkan olumlu sonuçların artırılması konusunda kararlıyız. Bugüne kadar sağlanan ilerlemelere rağmen, önemli miktardaki bir borç yükü, yüksek enflasyon, bankacılık sektörü sorunları ve devletin ekonominin içinde yoğun bir biçimde yer alması dahil olmak üzere ülkemiz zorlu makroekonomik ve yapısal politika sorunları ile karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Bu sorunların aşılabilmesi ve aynı zamanda 11 Eylül olaylarının etkilerinin giderilmesi için güçlendirilmiş orta vadeli bir ekonomik programının uygulanmasına karar verilmiştir.

4. Bu Niyet Mektubu, 2002-04 yıllarında uygulanacak ekonomi programımızı detaylı olarak anlatmakta ve programın desteklenmesini teminen yeni bir stand-by düzenlenmesini talep etmektedir. Ödemeler Dengesi ihtiyacımız ve izleyen bölümlerde yer verilen güçlendirilmiş politikalarımız doğrultusunda, Ocak 2002 – Aralık 2004 dönemini kapsayacak şekilde ve toplam 12,821.2 milyon SDR tutarında yeni bir stand-by düzenlemesinin onaylanması talep edilmektedir. Yeni düzenlemenin onaylanmasını mütakiben, mevcut stand-by düzenlemesi (2000-2002 dönemini kapsayan) iptal edilecektir. Yeni anlaşma ile onaylanan tutarın 4,916.4 milyon SDR'lık kısmı, Ek Rezerv Kolaylığı altında temin edilen kaynakların geri ödenmesinde kullanılacaktır. Program kapsamındaki temel makroekonomik göstergelere Ek A'da yer verilmiştir.

5. Program düzenli gözden geçirmeler, ön koşullar, kantitatif performans kriterleri ve gösterge niteliğindeki hedefler ve yapısal performans kriterleri ile yapısal kriterler vasıtasıyla izlenecektir. Gözden geçirmeler Mart, Mayıs ve Temmuz 2002'de olmak üzere her iki ayda bir ve izleyen dönemde de (Ekim 2002'den itibaren) her üç ayda bir gerçekleştirilecektir. Kantitatif performans kriterleri ve gösterge niteliğindeki hedefler Ek B'de, yapısal koşullar ise Ek C'de yer almaktadır.

2002-04 Dönemine İlişkin Strateji ve Hedefler

6. Programımız, ekonomiyi olası krizlere karşı güvenceye almayı ve enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümenin temellerini atmayı he-

deflemektedir. İlk olarak, program ekonominin şoklara karşı dayanıklılığını artıracak ve olası krizlere karşı kırılganlığını azaltacaktır. Bunu sağlamak için: i) dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilecek ve enflasyonda önemli bir düşüş sağlanması için enflasyon hedeflemesi uygulanacaktır, ii) banka yeniden yapılandırmalarına hız verilecektir, ve iii) sağlıklı bir kamu borç pozisyonu sağlanacaktır. İkinci olarak, program, Türkiye'nin büyüme potansiyelini artırmaya yönelik temel yapısal reformlar içerecektir. Bu amaçları gerçekleştirmek, aynı zamanda Türkiye'nin AB üyeliği hedefine yaklaşmasına da yardım edecektir.

7. 2002 yılı için önceliğimiz, finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamak ve yapısal reformlarda daha da ilerleme kaydetmektir. Bu amaca yönelik olarak, GSMH'nin % 6.5'i düzeyindeki iddialı faiz dışı fazla hedefine ulaşılması temin edilecektir. Sağlanılacak faiz dışı fazla ile birlikte, uygulanacak aktif ve esnek borç yönetimi stratejisi, kamu borcunun çevrilebilmesini kolaylaştıracaktır. Yapısal reformlarda da bugüne kadarki uygulamalardan alman önemli sonuçlar üzerine inşa edilecek daha da kapsamlı uygulamalara geçilecektir. Şubat ayında Türk Lirası'nın dalgalanmaya bırakılması sonrası 2001 yılında yaşanan yüksek devalüasyon ve 11 Eylül şoku bu yılki TÜFE enflasyonunu % 68.5 seviyesine yükseltmiş olmakla birlikte, 2002 yılında para politikası, % 35 enflasyon hedefi ile uyumlu olacaktır. Reel GSMH'nin 2001 yılında % 8.5 azalacağı tahmin edilmesine rağmen, yılın üçüncü çeyreğinde hafif bir ekonomik düzelme başlamış olup, bunun 2002 yılında da devam etmesi beklenmektedir. Son olayların turizm ve ihracat üzerindeki olumsuz etkisi ve enflasyonla mücadele etmeye olan kararlılığımız doğrultusunda, 2002 yılı için reel GSMH artışının muhafazakâr bir tahmin ile % 3 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ancak, GSMH artışının potansiyel olarak daha yüksek gerçekleşme ihtimali olduğu düşünülmektedir. Dış cari hesaba ilişkin olarak ise, 11 Eylül şokunun, ekonomik toparlanmanın ve reel döviz kurundaki hafif miktardaki reel bir değerlenmenin, 2001 yılında tahmini 2 milyar ABD Doları civarında bir fazlanın ardından, 2002 yılında aynı seviyede bir açık verilmesine sebep olması beklenmektedir.

8. 2003-2004 yılları ve sonraki dönemde, temel hedeflerimiz sürdürülebilir büyüme ile birlikte enflasyonla mücadele ve sağlıklı bir borç pozisyonudur. İhtiyatlı finansal ve yapısal refomlara devam edilmesi, 2003 yılında ve izleyen yıllarda yıllık bazda en az % 5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenen yüksek oranlı GSMH artışlarına zemin hazırlayacaktır. Enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçiş, enflasyonla mücadele çabalarımızın temelini oluşturacaktır. Dünya talebinin toparlanması ve yapısal reformların ekonomimizin rekabet gücü üzerindeki etkisi cari hesabı destekleyecektir. Bu kapsamda, kamu borcunun GSMH'ye oranının önemli bir azalış eğilimi göstermesi ve döviz rezervlerinin güvenli

seviyelerde kalması sağlanırken, dış cari hesabın tamamen finanse edilmesi beklenmektedir.

9. 2002-04 yıllarında, bu hedefleri destekleyen çok yönlü bir ekonomi politikaları gündemi hayata geçirilecektir:

Önemli miktarlarda kamu sektörü faiz dışı fazlaları sağlanmaya devam edilecektir: Böylelikle, borç pozisyonu güçlendirilecek ve piyasaların güveninin yeniden tesis edilmesi mümkün kılınacaktır. 2003 yılında da faiz dışı fazla, 2002 yılı için hedeflenen GSMH'nin % 6.5'i seviyesinde gerçekleştirilecek olup, izleyen yıllarda bu faiz dışı fazla hedefi, ancak borç/GSMH oranında halihazırda öngörülen düşüşten çok daha hızlı bir düşüş sağlanması halinde azaltılacaktır. Bu hedeflere ulaşılması için, harcama ve vergi sistemlerinde güçlü temel reformlar uygulamaya konulacak olup, aynı zamanda sosyal alanlarda yapılacak harcamaların yeterli miktarda kalması temin edilecektir.

Dalgalı döviz kuru rejimi uygulaması altında enflasyon hedeflemesine geçilecektir. Bu uygulama orta dönemli bir enflasyonu düşürme yolunun önceden ilan edilmesini içermektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para politikasını, enflasyonun 2002 yılında % 35, 2003 yılında % 20 ve 2004 yılında % 12 seviyesi ile sınırlı tutacak şekilde idare edecektir. Bu hedeflere ulaşılabilmesini teminen, hükümet program süresinde, ücret ve fiyatların geçmiş döneme endekslenmesi uygulamasının kaldırılması için kararlı adımlar atacaktır.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması tamamlanacaktır. Böylelikle, finansal istikrar sağlanacak ve kredilerin en etkin kullanımlara yöneltilmesine yardımcı olunacaktır. Bu kapsamda, özel bankacılık sektörünün güçlendirilmesi, müdahale edilen bankaların etkin bir şekilde çözüme kavuşturulması, kamu bankalarının nihai olarak özelleştirilmelerini teminen operasyonel yeniden yapılandırılmalarına devam edilmesi ve denetleme ile düzenleme fonksiyonlarının daha da geliştirilmesi öngörülmektedir.

Özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilecektir. Bu amaca yönelik olarak, özelleştirme hızlandırılacak, şirket borçlarının yeniden yapılandırılmaları kolaylaştırılacak, iş ortamı (Yatırımcı Konseyi'nin de oluşturulması dahil olmak üzere) geliştirilecek, ve yerli ve doğrudan yabancı yatırım teşvik edilecektir. Program süreci sonunda, tüm büyük KİT'lerin yeniden yapılandırmalarının tamamlanması ve bir çoğunun özelleştirilmesi öngörülmektedir.

Kamu sektörü reformu tamamlanacaktır. Kamu sektörü reformu, kamu kaynaklarının idaresinin ve etkinliğinin kalıcı bir şekilde artırılmasını amaçlamaktadır. Bu alanda odaklanılacak konular, kamu hizmetinin reforma tabi tutulması, kamu mali hesaplarının birleştirilmesine devam edilmesi, ve mali raporlamaların ve şeffaflığın geliştirilmesi olacaktır.

10. Bütün bu genel çerçeve içinde, ekonomi politikaları beklenmeyen

gelişmelere esnek bir şekilde cevap verecektir. Ekonomik gelişmeler ve ödemeler dengesinin durumu, 11 Eylül şokunun etkileri ve süresine, ve yatırımcı güvenin yeniden tesisine bağlı olacaktır. Ödemeler dengesi beklenenden daha iyi bir sonuç verirse, ilk etapta döviz rezervlerinin artırılması ve para politikasının enflasyon hedefini riske atmayacak şekilde uyarlanması öngörülmektedir. Ödemeler dengesi performansının öngörülenin çok üzerinde ve uzun vadeli olması ve genel borç pozisyonunun beklenenden iyi olması halinde de, Fon kaynaklarının öngörülen takvimden daha önce geri ödenmesi veya Fon kaynaklarından yapılması planlanan kullanımlardan feragat edilmesi konusunda hazırlıklı olunacaktır. Gelişmelerin beklenenden daha az elverişli olması halinde ise, program kapsamındaki ihtiyatlı mali ve para politikası uygulamaları ve güçlü reform gündemi, piyasaların güvenini tazelemeye yardımcı olacak ve böylelikle de ülkemizin güvende olmasını temin edecektir. Bununla birlikte, koşullar önemli ölçüde bozulursa ve piyasa güveninin oluşturulması yavaş olursa, borç durumunun yönetilebilir kalmasını sağlayabilmek amacıyla mali politikalar daha da güçlendirilecektir. Bu mektupta açıklanan politika ve tedbirlerin programın hedeflerini gerçekleştirmek için yeterli olduğuna inanılmaktadır, ancak gerekirse programın yolunda gitmesi için Fon ile yakın istişare içinde ek tedbirler almaya hazır bulunulacaktır. Stand-by düzenlemesi sona erdikten sonra da, tüm kredi dilimlerinin geri ödemeleri sona erene kadar, Fon ile ödemeler dengesi politikaları konusunda, Fon'un bu konuya ilişkin uygulamaları doğrultusunda istişarede bulunulmaya devam edilecektir.

43. Sosyal harcamalar artırılacak ve sosyal harcamaların hedefini daha iyi bulması sağlanacaktır. 2002'de sosyal harcamalar reel bazda zaten ciddi biçimde artırılmaktadır. Ek olarak, kamu sektöründeki istihdam azaltılmasının etkisi, (Dünya Bankası'nca desteklenen Özelleştirme Sosyal Destek Projesi altında yer alan) iş gücünün istihdam alanlarının daha verimli olacak biçimde değiştirilmesi ve yeniden istihdam edilmesi programı vasıtasıyla ve ödemeleri 2002'de başlayacak olan işsizlik sigortasıyla (böylece yeterli kıdem tazminatına hak kazanamayan işçiler korunmuş olacaktır) giderilmeye çalışılacaktır. Diğer temel öncelikler: (i) çiftçilere verilen doğrudan gelir desteğine ayrılan kaynakların artırılması (bunu desteklemek için 2003'de tüm tarımsal prim ödemeleri kaldırılacaktır) ve (ii) Dünya Bankası'nca desteklenen ve en fakir hane halkına giden sosyal güvenlik ağı kaynaklarının artırılmasını amaçlayan Sosyal Riskin Azaltılması Projesi'nin bütünüyle uygulanabilmesi olacaktır.

Özel Sektörün Rolünün Artırılması

44. Program, özel sektör gelişiminin teşvik edilmesine özel önem vermektedir. Bu kapsamda, Dünya Bankası'nın yakın işbirliği ile geliştirilen

ana öğeler, şirketlerin özelleştirilmesini, yerli ve yabancı yatırımların teşvik edilmesini, iyi yönetişimin ve şeffaflığın geliştirilmesini kapsamaktadır. Kamuoyuna ve yatırımcılara ekonominin gerçek anlamda yeni bir yapıya kavuşma sürecinde olduğunun vurgulanması amacıyla iletişim politikası da geliştirilecektir.

45. Özelleştirme stratejisi, özelleştirme kapsamındaki tüm büyük şirketlerin satılmasına ilişkin hazırlık çalışmalarının 2002 yılında tamamlanmasını amaçlamaktadır. Özelleştirilmeleri için teknik hazırlıkları halihazırda tamamlanmış olan TÜPRAŞ ve POAŞ'ın özelleştirilmesinin yanı sıra, 2002 yılında Türk Telekom, Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., THY, ERDEMİR, EUAŞ, TEDAŞ, BOTAŞ ve kamuya ait arazilerin özelleştirilmesine ilişkin tüm hazırlık çalışmalarının tamamlanmasını taahhüt etmekteyiz. Ayrıntılı olarak;

Kesin zamanlaması piyasa koşullarına bağlı olmakla birlikte, Özelleştirme İdaresi'nin POAŞ'ın halka arzının 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar, TÜPRAŞ'ın halka arzının 2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar gerçekleştirmesi beklenmektedir. Bu, TÜPRAŞ'ın devlete ait hisselerini % 50'nin altına düşürecektir. Özelleştirme İdaresi ayrıca, piyasa koşulları elverdiği anda, THY'nın birincil halka arzını gerçekleştirmeye hazırdır.

Hükümet, Aralık 2001'de Türk Telekom için Özelleştirme İhale Komisyonu atamıştır. Komisyon'un orijinal olarak belirlenen 2001 yıl sonuna kadar revize edilmiş bir özelleştirme planı hazırlaması mümkün olmamasına rağmen, Nisan 2002'de böyle bir planın Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmesi sağlanacaktır (İkinci Gözden Geçirme için ön koşul). Halihazırda uluslararası danışmanların yardımı ile hazırlanmakta olan şirketleşme planı, özelleştirme planı için altyapı sağlayacaktır.

Tütün Kanunu 3 Ocak 2002 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiştir (böylelikle bu ön koşul yerine getirilmiştir). Bir sonraki aşama olarak, TEKEL için bir özelleştirme planı hazırlanacak ve Eylül ayı sonuna kadar Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecektir. (Dördüncü Gözden Geçirmeye ilişkin ön koşul)

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin özelleştirilme çalışmaları, ilk adım olarak 2002 Mayıs ayma kadar bir özelleştirme planının kabulü suretiyle sürdürülecektir. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve TEKEL'in başarılı bir şekilde özelleştirilmesinin öncesinde büyük çaplı operasyonel yeniden yapılandırma gereklidir, bu kapsamda, Dünya Bankası ile yakın işbirliği içinde çalışılarak operasyonel yeniden yapılandırmalar hayata geçirilecektir.

Elektrik sektöründe, hukuki durumun açıklığa kavuşturulmasına bağlı olarak, işletme devir hakkı sözleşmeleri askıya alınmış tüm projelerin derhal feshedilmesini sağlayacak bir Bakanlar Kurulu Kararı'nın 2002 yılı Ocak ayında kabul edilmesi beklenmektedir. 2002 yılı Mart ayına kadar, Enerji Bakanlığı, hangi elektrik varlıklarının özelleştirilece-

gini Özelleştirme İdaresi'ne bildirecektir ve 2002 yılı Nisan ayına kadar dağıtım şirketleri için ön yeterlilik ihalesi yapılacaktır.

Doğal gaz dağıtım şirketlerinin, Özelleştirme İdaresi'ne devrinin 2002 yılı Mart ayına kadar tamamlanması beklenmektedir.

Özelleştirme İdaresi, lisansları ETİ Holding'den devralınır alınmaz, portföyünde bulunan ETİ Krom A.Ş., ETİ Elektrometalurji A.Ş., ETİ Gümüş A.Ş.'nin satış çalışmalarını başlatmaya hazırdır.

Özelleştirme İdaresi, portfoyündeki ERDEMİR ile turizm ve gübre üretim varlıklarının satış çalışmalarına devam edecektir. Özelleştirme idaresi portföyündeki küçük ve orta ölçekli şirketlerin satış çalışmalarına da devam edecektir.

Son olarak, 2001 yılında kamu arazi satışlarının artırılması amacıyla gösterilen çabalar (yasal değişiklikler ve basitleştirilmiş prosedürler de dahil olmak üzere) artırılarak sürdürülecektir. Anayasal sorunların yapılan yasal değişiklikleri öngörülenden daha az etkili kılması nedeniyle, kamu arazi satışlarının önündeki kalan engellerin en iyi hangi şekilde kaldırılabileceğini değerlendirmek üzere bir çalışma başlatmış bulunuyoruz.

46. Türkiye'nin yerli ve yabancı yatırımcılar için çok daha cazip bir ülke olması amaçlanmaktadır. 2001 yılının ortasında son şekli verilen Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri (FIAS) raporunda belirlenen adımların takibi kapsamında yapılacakların listesi, Bakanlar Kurulu'na gönderilmiştir ve Ocak 2002'de kabul edilmesi beklenmektedir (ön koşul). Sözkonusu eylem planı kapsamında tasarlandığı gibi:

Yabancı Yatırımlar Danışmanlık Hizmetleri Biriminin bulguları ile uyumlu olarak hazırlanan doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yeni bir yasa tasarısı 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar Meclis'e sunulacaktır (yapısal kriter);

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan çalışma izinlerine ilişkin yasa tasarısı 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar Meclis'e sunulacak ve yeni Kanun Meclis tarafından onaylanır onaylanmaz, yabancı sermayeli şirketler tarafından yabancı personel istihdam edilmesine ilişkin uygulama prosedürleri ile ilgili bir genelge 2002 yılı Nisan ayı sonuna kadar yayımlanacaktır;

Yatırım teşviği almak için gerekli belgelerin sayısının azaltılmasına ilişkin mevzuat 2002 yılı Şubat ayı sonuna kadar tamamlanacaktır;

Gümrüklerdeki işlemlere ilişkin olarak, çalışanların ahlaki görev ve uygulama esasları 2002 yılı Şubat ayı sonuna kadar oluşturulacak ve uygulamaya konulacaktır; ve

Türk Patent Enstitüsü'nü güçlendirecek yasal değişiklikler 2002 yılı Ocak ayı sonuna kadar Bakanlar Kurulu'na sunulacaktır.

47. İyi yönetişimin ve şeffaflığın geliştirilmesine büyük önem verilmektedir. Bu amaçla, Bakanlar Kurulu, 2002 yılı Ocak ayı sonuna kadar

şeffaflığı artıracak ve haksız kazanç sağlamaya yönelik faaliyetlerle mücadele edilmesini sağlayacak bir strateji kabul edecektir (yapısal kriter). 2002-2004 program süresinin geri kalanı için daha ileri somut adımlar bu planı baz alarak belirlenecek ve sonraki program gözden geçirmelerine program koşulu olarak dahil edilecektir.

48. Son olarak, programın hedef ve politikalarının anlatılmasına ilişkin strateji daha da geliştirilecektir. Bu amaçla, Şubat ayına kadar bir Yatırımcı İlişkileri Ofisi kurulacaktır. Bu ofis, Türk yetkilileri ile yerli ve uluslararası yatırımcı toplulukları arasında iki taraflı iletişimin merkez noktası olarak görev yapacak ve Hazine Müsteşarlığı'nın kalıcı nitelikteki bir birimi olacak şekilde kurulacaktır. Buna ilaveten, Türkiye ve yurtdışındaki iş dünyasının önemli temsilcilerinden oluşan bir Yatırım Konseyi kurulacaktır. İlk toplantısını 2002 yılının ortalarında gerçekleştirmesi beklenen bu Konsey, Türkiye'nin yatırım yapılacak cazip bir ülke olmasının sağlanması konusunda tavsiyelerde bulunacak ve düzenli aralıklarla toplanacaktır. Ek olarak, Hazine'nin, Merkez Bankası'nın ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun son zamanlarda ekonomik program kapsamında kendi alanlarına ilişkin politikaları anlatmak amacıyla gösterdikleri yoğun çabalar, Hazine tarafından düzenli olarak (iki ayda bir) basın toplantıları düzenlenmesi yolu da dahil olmak üzere, daha da güçlendirilecektir.

İyi dileklerimizle,

Kemal DERVİŞ
Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı
Süreyya SERDENGEÇTİ
Merkez Bankası Başkanı

KEMAL DERVİŞ'İN KOALİSYON HÜKÜMETİNDEKİ SON IMF MEKTUBU

T.C.
BAŞBAKANLIK
SAYI: B.02.1.HM.0.DEİ.02.00/500/49192

30 Temmuz 2002, Ankara

Mr. *Horst Köhler,* Başkan
Uluslararası Para Fonu
Washington D.C. 20431
ABD

Sayın Bay Köhler:

Programın kararlı uygulaması olumlu sonuçlar vermiştir. Son siyasi gelişmelerin etkisi dikkate alındığında dahi, 2002 yılı için belirlenen % 3'lük büyüme ve % 35'lik enflasyon hedeflerine rahatça ulaşılabileceği görülmektedir. Son aylarda TL'de görülen değer kaybının fiyatlar üzerinde hala etki göstermesi mümkün olmakla beraber, 2002 yılının ilk altı ayındaki enflasyon oranı yıllığa çevrildiğinde % 25'e ulaşmakta olup, % 35'lik yıl sonu hedefi rahatlıkla erişilebilir durumdadır. % 3'lük GSMH büyümesi hedefine ulaşmaya ilişkin gelişmeler de müspet yöndedir. Yılın ilk üç ayında GSMH bir önceki üç aya göre mevsimsel olarak düzeltilmiş şekliyle % 7'lik büyüme sergilemiş olup, kapasite kullanımına, sanayi üretimi ve tarımsal üretim ile, ihracat ve turizme ilişkin son veriler ekonomik toparlanmanın ikinci üç aylık dönemde de devam ettiğini göstermektedir.

3. Siyasi belirsizliklere rağmen, programa tamamen bağlı kalınmakta olup, programın planlandığı gibi sürdürülmesi için her türlü çaba harcanacaktır. Son bir kaç ayda finansal piyasalara ilişkin göstergelerde yaşanan dikkat çekici bozulmalara rağmen, döviz kuru ve faiz oranları genel olarak muhafazakâr program varsayımları içinde kalmıştır. Dalgalı döviz kuru ve bankacılık ile diğer yapısal alanlarda sürdürülen çabalar sonucu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi kurumların güçlendirilmiş bağımsızlıklarının da olumlu etkisiyle, Türkiye ekonomisi eskisine göre çok daha dayanıklı hale gelmiştir. Ekonomik program, kamu maliyesi politikası ve bankacılık sektörü reformu da dahil olmak üzere bazı önemli alanlarda yeni yapısal taahhütler eklenmesi suretiyle de güçlendirilmiştir.

Ayrıca, kamuoyu ve sivil toplumun ekonomi politikasına vermeye devam ettiği geniş kapsamlı destek, programın güçlü bir şekilde uygulanmasının temin edilmesine yardım edecektir.

4. Yasama yoluyla yapılacak reformlar, erken seçim sebebiyle gecikebilecek olmakla birlikte, Hükümet, politika stratejimizin icra biriminin öncelikleri içinde yer alan unsurların zamanında uygulanmasına ilişkin taahhüdüne bağlı kalmaktadır.

.....

5. Bu gelişmeler temel alınarak, Stand-By Düzenlemesine ilişkin üçüncü gözden geçirmenin tamamlanması talep edilmektedir. Küçük bir marjinle tam olarak yerine getirilemeyen kamu bankaları şubelerinin kapatılmasına ilişkin Haziran ayı sonu performans kriteri için, (788 şube kapatılmış ancak Haziran sonu için 800 olan hedef 12 sayılık bir farkla yakalanamamıştır) kamu bankalarının operasyonel olarak yeniden yapılandırılmasında önemli mesafe kaydedilmekte olduğundan (aşağıda 21. paragrafta belirtildiği gibi), performans kriterinden feragat talep edilmektedir. ....

6. 2002 yılında GSMH'nin % 6.5'i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlası hedefine ulaşılması yönünde öngörüldüğü şekilde ilerlenmektedir. Bu yıl, konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlasına ilişkin Mayıs ayı sonu kriteri de dahil olmak üzere, şimdiye kadarki tüm performans kriterleri yerine getirilmiştir. Ayrıca, Haziran ayına ilişkin geçici veriler, konsolide bütçe faiz dışı fazlasının kümülatif olarak program hedefinin 1.2 katrilyon TL (yıllık bazda GSMH'nin % 0.4'ü) üzerinde kaldığını göstermektedir. Son olarak, Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Haziran ve Temmuz aylarında, özellikle telekomünikasyon hizmetleri, tütün ürünleri, alkol ve doğal gaza ilişkin olarak gerçekleştirilen fiyat artışları, daha önceki fiyat artışları gecikmelerinden doğan KİT gelir kayıplarının büyük bir kısmının telafi edilmesine yardım etmiştir. Önümüzdeki dönemde, vergi gelirlerinin, beklenenin altında gerçekleşen enflasyon ve nominal gelirden ötürü önceki projeksiyonların bir miktar altında ve vergi iadelerinin, ihracattaki canlanma nedeniyle programda öngörülen seviyenin oldukça üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Son zamanlardaki istikrarsız ortam, sosyal güvenlik kuruluşlarında bazı tahsilat problemlerine neden olmuştur. Ayrıca, sağlık harcamalarında büyük ölçüde daha yüksek ilaç fiyatlarından kaynaklanan bir baskı ortaya çıkmış ve seçim harcamaları için de kaynak tahsis edilmek zorunda kalınmıştır. Sözkonusu baskıların, hibelerde beklenen artış ve bazı transfer ödemelerinin 2003 yılına kayması ile kısmen bertaraf edilmesi beklenmektedir. Kalan açığın giderilmesi amacıyla, bazı tahsisli hesaplarda bu yıla ilişkin harcamalar (bütçeye yaklaşık 300 trilyon TL transfer edilmesine olanak sağlayacak şekilde) azaltılacaktır. Fiyat seviyesinin öngörülenin altında gerçekleşmesinden ötürü, ihtiyari bütçe harcamalarında yaklaşık 100 trilyon TL tasarruf sağlanması beklenmektedir.

Aynı zamanda, KİT'lerin daha evvelki gelir kaybını tamamen karşılamak için gerekli olan tüm reel fiyat artışları yapılacaktır. KİT fiyatları,

dünya fiyatlarının enerji fiyatlarına yansıtılması uygulamasına devam edilecek olan enerji sektörü hariç, genel anlamda TEFE ile uyumlu olarak değiştirilecektir.

7. Kamu borç dinamiklerinin daha da düzelmesini teminen, 2003 yılında GSMH'nin % 6.5'i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlası hedefini koruma kararlılığımız devam etmektedir. 16 Temmuz 2002 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu, % 5 oranında reel GSMH büyümesi ve % 20'lik bir enflasyon oranı öngörmekte olan makroekonomik çerçeveye uyum sağlayacak 2003 bütçesine ilişkin ilkeleri açıklayan bir karar yayımlamıştır. Bu karar, kamu sektörü reel faiz dışı harcamalarının 2003 yılında da sabit kalmasını öngörmektedir. Bu kararla, halihazırda yüksek olan toplam vergi yükünü artırmama niyetimiz de desteklenmektedir ....

(....)

2003 yılına ilişkin kamu sektörü ücret politikası üç husus ışığında yönlendirilecektir.

Memur maaşları programlanan enflasyonla uyumlu olarak artırılacaktır. Kamu işçileri ücret görüşmelerinde, memur maaşları ile kamu işçi ücretleri arasında var olan büyük farkın giderilmesine çaba sarfedilmesine devam edilecektir. Son olarak, gelecekteki tüm memur maaşları ve kamu sektörü ücret anlaşmalarında geriye dönük endekslemenin azaltılması amaçlanmaktadır.

Kamu sektöründe uyguladığımız istihdam politikası devam edecektir. Konsolide bütçe istihdamı artırılmayacak ve kamu teşebbüslerinde yeni işe alımlarda konsolide bütçeden kaynak aktarılmayan kuruluşlarda sadece işten ayrılanların yerine (işten ayrılan sayısının % 10'u kadar) yeni işe alımlara izin verilecektir. Atıl istihdamın azaltılması politikasına programlanan şekilde devam edilecek ve bu kapsamdaki işten ayrılmalar için yeni işe alımlara izin verilmeyecektir.

Kamu teşebbüslerinde ve yerel yönetimlerde mali disiplin sağlanacaktır.

Kamu teşebbüslerinde fiyatlama politikamızın uygulanmasına devam edilecektir.

Son olarak, 1999 yılında öngörüldüğü üzere SSK ve Bağ-Kur (ücretliler ve serbest çalışanlar için fonlar) için emeklilik reformuna ilişkin takvim uygulanmaya devam edilecektir. Bu amaçla, gerekli kurumsal ve idari reformlara ilişkin yasal düzenlemelerin 2002 yılı sonuna kadar Meclis'ten geçirilmesi planlanmaktadır. İleride yapılacak reformlara temel oluşturmak amacıyla, gerektiği takdirde teknik yardım alarak, yıl sonuna kadar Emekli Sandığı'nın mali sıhhatine ilişkin bir çalışma yapılacaktır.

Önümüzdeki sonbaharda seçimlerin gerçekleştirilmesi halinde, 2003 yılı bütçesinin tam olarak yürürlüğe girdiği tarihe kadar yürürlükte ola-

cak bir geçici bütçe yapılacaktır. Sözkonusu geçici bütçe ile, 2002 yılının aynı dönemine göre ödeneklerde reel bir artış kaydedilmemesi sağlanacaktır.

8. Vergi sisteminin geniş kapsamlı olarak yeniden düzenlenmesinin hızlandırılmasına devam edilecektir. Dolaylı vergilemenin önemli ölçüde basitleştirilmesinin ardından, halihazırda dolaysız vergiler ve vergi idaresine ilişkin reformlar üzerinde odaklanılmıştır:

Vergi idaresine ilişkin reformlar, orta vadede vergi tabanının genişlemesine imkan verecek ve vergi oranlarının düşürülmesine imkan sağlayacaktır.

9. KİT'lerde ve kamu sektörünün diğer kısımlarında kamu işçilerinin istihdamı rasyonelleştirilmekte olup, memurlar için de bir emeklilik programı başlatılmasına ilişkin bir çalışma yürütülmektedir. 2002 yılı Ocak ayı sonundan,

2002 yılı Haziran ayı sonuna kadar 11,342 kamu işçisi KİT'lerden emekli olmuştur. Bu süre içerisinde devlet memurluğuna transfer olan işçi olmamıştır. Temmuz ayının başından bu yana ise 2,580 işçi daha KİT'lerden emekli olmuştur. Böylece, Ocak ayı sonu itibariyle atıl olduğu tespit edilen 45,800 kamu işçisinin, üçte iki oranında azaltılmasına ilişkin Ekim 2002 sonu yapısal performans kriterinin yerine getirilmesi doğrultusunda ilerlenmektedir. KİT'lerin dışındaki, konsolide bütçeye dahil kuruluşlardan, 2002 yılının ilk yarısında 4,280 kamu işçisi emekli olmuştur. Ayrıca, emeklilik programını memurları da kapsayacak şekilde genişleten bir kanun hazırlanmaktadır.

14. Dalgalı döviz kuru rejimine olan bağlılığımız sürdürülmektedir. Ancak, daha önceden olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) döviz piyasasına kesinlikle sınırlı bir biçimde büyük miktarlı oynaklığı azaltmak için müdahale edebilecektir.

16. BDDK, bankaların mali durumlarının bağımsız denetiminin tamamlanması sonrasında, özel bankacılık sistemini güçlendirme stratejisini uygulamaya devam etmektedir:

Bankaların yeniden sermayelendirilmesinin Ağustos ayı sonuna kadar tamamlanması beklenmektedir. 26 bankanın mali durumlarının üç aşamalı olarak gerçekleştirilen denetimi Haziran ayında tamamlanmıştır. Tüm bankalar sürecin sonucundan haberdar edilmiş olup, bu çerçevede sermaye açığı bulunan bankalardaki toplam sermaye ihtiyacının (devralınan Pamukbank hariç) 1.326 trilyon TL olduğu belirlenmiştir. Sözkonusu tutarın 1.102 trilyon TL tutarındaki kısmı bankalar tarafından değerlendirme süreci içerisinde sermayeye eklenmiştir. Kalan açığın kapatılması amacıyla sermaye benzeri kamu destek programından talepte bulunulması beklenmektedir. Sözkonusu desteği alan bankaların yönetim kurullarında BDDK ya da TMSF'nin temsilcileri bulunacaktır.

Yakın geçmişte devralınan Pamukbank'ın çözüme kavuşturulması

amacıyla çeşitli adımlar atılmaktadır. Denetimler, Pamukbank'ın mali bünyesinin sıhhatsiz olduğunu teyid etmiş olup, bankanın Yapı ve Kredi Bankası'na devrine ilişkin önerinin uygulanabilir olmadığına karar verilmiştir. Sonuç olarak, TMSF Haziran ayında Pamukbank'ı devralmış olup, ödenmiş sermayesini güçlendirmiş, yönetim kurulunu ve bazı üst düzey yöneticileri değiştirmiş, donuklaşmış bağlı kredilerini TMSF Tahsilat Birimi'ne transfer etmiş ve bankayı satışa sunmuştur. Potansiyel yatırımcılar 27 Eylül 2002 tarihine kadar bankada inceleme yapabilecek olup, tekliflerini 4 Ekim 2002 tarihine kadar sunacaklardır.

Pamukbank'ın devralınmasının, sermaye yeterlilik oranı % 8'in üzerinde olan ve sağlıklı durumda bulunan Yapı ve Kredi Bankası'nın faaliyetlerini engellememesini teminen çeşitli adımlar atılmaktadır. Pamukbank'ın eski sahipleri aynı zamanda Yapı ve Kredi Bankası'nın hisselerinin % 45'ini ellerinde bulundurmakta ve Pamukbank'ın ayrıca Yapı ve Kredi Bankası'nda doğrudan %

10'luk bir payı bulunmaktaydı. Pamukbank'ın devralınması ile çoğunluk hissesine sahip eski banka sahiplerinin Yapı ve Kredi Bankası'ndaki oy haklarını kullanmalarına bundan böyle izin verilmemiş olup, sözkonusu haklar, sonuç olarak TMSF'ye devredilmiştir. Ancak, temettü hakkı halen eski sahiplerde kalmaktadır. BDDK ve TMSF, atanmış bağımsız denetçilerle de istişare ederek, Pamukbank'ı ve Yapı ve Kredi Bankası'nın mülkiyetini çözüme kavuşturmak amacıyla 16 Eylül 2002 tarihine kadar bir strateji oluşturacaktır (yeni bir yapısal kriter).

Son olarak, BDDK denetim ve yeniden sermayelendirme sürecinin sonuçlarını kamuya ilan etmek ve açıklamak amacıyla gösterdiği çabaları sürdürmektedir.

BDDK, banka sermayelerinin güçlendirilmesi programının geneline ve Pamukbank'ın TMSF tarafından devralınmasma ilişkin ayrıntılı raporlar da dahil olmak üzere açıklayıcı dökümanlar yayımlamıştır. Aynı zamanda, süreci piyasa katılımcılarına,yatırımcılara ve basına anlatmak amacıyla seminerler de düzenlemiştir.

17. Devralınan (Pamukbank dışındaki) dört bankanın çözüme kavuşturulmasının tamamlanması yönünde adımlar atılmaktadır:

18. BDDK, TMSF Tahsilat Birimi'ne devredilen donuk aktiklerinin çözümüne ilişkin olarak bir varlık yönetim şirketinin kurulmasını da içeren bir strateji oluşturmaktadır.

19. Şirket borçlarının yeniden yapılandırılması amacıyla oluşturulan "İstanbul Yaklaşımı" hayata geçmiş bulunmaktadır.

21. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasında yeni bir safhaya geçilmektedir.

Her ne kadar operasyonel yeniden yapılandırma devam etse de, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nda büyük çaplı istihdam azaltımı ve şube kapatılması sürecinin kritik aşaması neredeyse tamamlanmıştır. Kamu

bankalarının 800 şubenin kapatılması hedefine tam olarak ulaşılamamış olsa da (Haziran ayı sonu için yapısal performans kriteri) Nisan 2001-Haziran 2002 döneminde 788 şube kapatılmıştır. Temmuz ayı içerisinde 5 şube daha kapatılmış olup, 800 şube kapatılması hedefine kısa zamanda ulaşılması beklenmektedir.

Nisan 2001 - Haziran 2002 döneminde kamu bankalarında çalışanların sayısı 26,000 kişi azaltılmıştır. Temmuz 2002'de 3,000 ilave çalışanın ayrılmasıyla istihdam düzeyi neredeyse yarıya inmiştir. Kamu bankaları, Dünya Bankası ile ortak çalışılarak özelleştirilmeye hazırlanacaktır. Halk Bankası'nın özelleştirilmesine ilişkin olarak Eylül ayı sonuna kadar bağımsız danışman atanması ve bankanın 2003 yılının ilk üç ayında satışa sunulması ümit edilmektedir. Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesine ilişkin olarak da dışarıdan yardım alınmasına ve daha sonra koşullar elverdiğinde bankanın satılmasına çalışılacaktır. Sözkonusu iki bankanın satış değerinin azamileştirilmesi amacıyla, satış süreci tamamlanmadan önce, kamu bankalarının operasyonel yeniden yapılanma sonuçlandıktan sonra mali tablolarını en az bir tam yıl boyunca sunmalarının gerekli olduğuna inanılmaktadır. Vakıfbank'ın öngörülen özelleştirilmesi, hiç bir yatırımcının bankayı bütün olarak almak istememesi nedeniyle başarılı olamamıştır (teklifin kabul edilmesi için bu bir koşul olarak konulmuştu). Bankanın operasyonel olarak yeniden yapılandırılması suretiyle başarılı bir şekilde özelleştirilmesini teminen Dünya Bankası ile yeniden çalışılacaktır. Vakıfbank'ın özelleştirilmesine ilişkin yasal engeller de irdelenecek ve gerekli görülebilecek yasal değişiklikler 2002 yılı Ekim ayı sonuna kadar Meclis'e sunulacaktır. Bankanın 2003 yılının ikinci çeyreğinde tekrar satışa sunulması beklenmektedir.

24. Özelleştirmeye hazır durumda olan şirketlerin satışında ilerleme kaydedilmektedir. (....)

25. Aynı zamanda diğer belli başlı KİT'lerin satış hazırlıklarında da kararlı adımlar atılmaktadır. Türk Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin hazırlıklar Mayıs ayında onaylanan yol haritası uyarınca ilerlemektedir. Türk Telekom'un yeniden değerlemesini yapacak olan danışman firmanın belirlenmesine ilişkin ihale 8 Temmuz 2002 tarihinde ilan edilmiş olup, sözkonusu danışman firma Ağustos ayında seçilecektir.

.....

En iyi dileklerimizle,

Kemal DERVİŞ, Devlet Bakanı
Süreyya SERDENGEÇTİ, TCMB Başkanı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK

31 Temmuz 2002, Ankara

Sayın *Horst Köhler,*
Uluslararası Para Fonu Başkanı
Washington DC 20431

Sayın Bay Köhler,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kasım ayı başında erken seçimlere gitme kararı almıştır. Erken seçimlerden sonra yeni hükümet kurulana kadar Hükümet işbaşında kalacaktır.

Taahhütlerimizi yerine getirmenin ve ekonomik programın devamının hayati önemi bilinmektedir. Hükümet bu niyet mektubunda yer aldığı üzere tüm program politika ve taahhütlerini yerine getirmekte kararlıdır.

Uluslararası çevrelerin bize göstermiş oldukları süregelen destek takdirle karşılanmakta olup programın üçüncü gözden geçirmesinin IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından olumlu değerlendirilmesini beklemekteyiz.

En iyi dileklerimizle,

Bülent ECEVİT
Başbakan
Mesut YILMAZ,
Başbakan Yardımcısı
Dr. ***Devlet BAHÇELİ***
Başbakan Yardımcısı

IMF Başkan Yardımcısı Fischer, Türkiye Programının Yolunda Gittiğini Söyledi

Kasım 2000

IMF Birinci Başkan Yardımcısı Stanley Fischer bugün, Türkiye'nin IMF tarafından desteklenen programının yolunda gittiğini söyledi ve IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun Aralık ayının üçüncü haftasında Türk yetkilileri ve IMF Uzmanlarının üzerinde anlaştığı güçlendirilmiş tedbirler paketini görüşmesinin beklendiğini belirtti.1

"1999 yılı sonunda Türk Hükümeti'nin uygulamaya koyduğu enflasyonla mücadele ve mali uyum programı önemli başarılar elde etmiştir: enflasyon, bu yıl 1980'lerin ortalarından bu yana en düşük seviyesinde gerçekleşecektir, büyüme güçlü bir biçimde toparlanmış; geçen yıl hızla artan kamu borçluluğunun GSMH'ye oranı düşmeye başlamıştır."

"Ancak, enflasyonun düşme hızı hedeflenenden daha az olmuş, kısmen petrol fiyatları kısmen de ekonomik faaliyetlerdeki canlanma nedeniyle cari işlemler dengesi ise tahmin edilenden daha fazla zayıflamıştır."

"Bu koşullara karşılık olarak, 15 Kasım'da Türk yetkilileri ve IMF uzmanları, IMF Yönetimi ve İcra Direktörleri Kurulu'na sunulmak üzere, 2001 yılı faiz dışı fazlasının GSMH'nin % 3'ü seviyesinden % 5'i seviyesine çıkaracak iyileşme de dahil olmak üzere güçlendirilmiş bir politika paketi üzerinde anlaşmaya varmışlardır"2 . Yapısal politikalar, bankacılık ve özelleştirme alanları da dahil edilmek üzere güçlendirilecektir.

IMF yönetimi, bu politikaları, son gelişmelere yönelik olarak yoğun yurt içi talep baskılarının kontrol altına alınması, yurt içi tasarrufların arttırılması ve cari açığın azaltılmasını amaçlayan yerinde atılmış adımlar olarak değerlendirmektedir. IMF yönetimi, bu politikaların IMF İcra Direktörleri Kurulu'nca Aralık ayının üçüncü haftasında ele alınmasını beklemektedir.

Son günlerde, para ve döviz piyasaları koşulları oldukça dalgalı bir hal almıştır. Program kapsamında yer alan bankacılık sektörüne yönelik daha disiplinli bir yaklaşım ışığında, yetkililer iki yola başvurmuşlardır:

* Yurt içi para piyasaları koşullarının bozulmasını önlemek amacıyla, geçici olarak yurt içi likidite kısıtlamalarını hafifletmek; bu enjeksiyonu takiben Merkez Bankasının net iç varlıkları programda belirlenen çeyrek dönemlik çerçevenin içine doğru kademeli olarak çekilmeye başlanmıştır.

* Daha temel olarak, 2001 yılına ilişkin politika önlemlerinin, özelleştirme konuları dahil, giderek hızla uygulanması. Bu konuya ilişkin olarak, halihazırda bir vergi kanunu ilk olarak yürürlüğe alınmış olup,

yetkililer kalan diğer önlemleri de Kasım ayı sonuna kadar almayı öngörmektedirler.

Özet olarak, program yolunda gitmektedir ve yetkililerin 2001 yılı için öngördükleri sıkı politikalar ışığında böyle devam etmesi beklenmektedir.

1/ Aralık ayında gerçekleştirilecek İcra Direktörleri Kurulu toplantısının amacı, Türkiye ile 22 Aralık 1999'da onaylanarak yürürlüğe alman Stand-by düzenlemesi kapsamındaki 3. ve 4. gözden geçirmelerin tamamlanmasıdır. Toplam olarak 2,892 milyon SDR'lık (yaklaşık 3.7 milyar $) bir destek öngören Stand-by düzenlemesi kapsamında her gözden geçirmeden sonra 221.7 milyon SDR (yaklaşık 283 milyon $) tutarında bir dilim serbest bırakılmakta olup, halihazırda 3 dilim kullanılmış bulunmaktadır. 3. ve 4. gözden geçirmelerin tamamlanması akabinde 2 dilim daha serbest bırakılacaktır.

2/ Kamu sektörü operasyonel açığının (kamu sektörü borcunun reel değerinde enflasyon sebebiyle meydana gelen azalma dikkate alınarak hesaplanan açık) GSMH'nin % 2.75'i kadar düşmesi beklenmektedir (ki bu düşüş 2000 yılına nazaran GSMH'nin % 3'ünden daha fazla bir oranı temsil etmektedir). Kamu sektörü borcunun GSMH'ye oranının, GSMH'nin % 5'i kadar düşerek % 56'ya inmesi beklenmektedir.

IMF BAŞKAN YARDIMCISI FISCHER'İN KONUŞMA METNİ

28.07.2001, İstanbul

Size buraya geldiğiniz için teşekkür ediyorum. Sayın basın mensupları sizi bir fotokopi arızası sebebiyle beklettiğimiz için özür diliyoruz. Sayın Kemal Bey size teşekkür ediyorum açılış için. Şu anda, Türkiye'nin Ekonomik Program'ma ilişkin son Gözden Geçirme kapsamındaki görüşmelerimizi tamamlamış bulunuyoruz. Bu Gözden Geçirme'ye ilişkin olarak 3 Ağustos tarihinde IMF İcra Direktörleri Kurulu biraraya gelerek, yaklaşık 1.5 milyar dolar tutarındaki kredi diliminin Türkiye'ye sağlanmasını tartışacaktır.

Şu andaki açıklamalarımızın İngilizce bir versiyonunun toplantının sonunda dağıtılacağını da sözlerime eklemek isterim.

Türkiye'nin uygulamakta olduğu Ekonomik Program'ın en önemli hedefleri sürdürülebilir ekonomik büyüme ve Türk halkı için yükseltilmiş yaşam standardı sağlanması yönündedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla Program'ın en temel hedefleri şöyledir; öncelikle enflasyonda uzun süreli bir düşüş sağlanması, hükümetin mali pozisyonunun sürdürülebilirliğinin sağlanması ve önemli ve iddialı yapısal reformların gerçekleştirilmesi.

Buna eşit önemde ve belki de daha genel anlamda söyleyebiliriz ki, Program'ın amaçları ekonominin daha modern hala gelmesi, ekonomi üzerindeki siyasi baskıların azaltılması ve Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonunda önünde bulunan zorlukları aşmak üzere hazır kılınmasıdır.

Dolayısıyla, rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bu amaçların yerine getirilmesi sadece ekonomik anlamda önemli olmakla kalmayıp, aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi statü gereği Türkiye'nin geleceği için kritik önemi haizdir.

Türkiye, bu uygulamakta olduğu iddialı Ekonomik Program kapsamında çok etkileyici başarılar kaydetmiştir. Bunları sıralamak gerekirse, öncelikle bankacılık sektöründe ve diğer sektörlerde girişilen yapısal reformlar, mevcut zor ekonomik koşullara rağmen devam eden mali uyum, ayrıca Meclis'in gündemindeki yoğun yasal programın gerçekleştirilmesi ve gönüllü olarak yapılan iç borç takasının başarıyla sonuçlandırılmasıdır.

Baktığımızda bugüne kadar kaydedilen bu başarılar kimin eseridir? Sanıyorum tüm Türkiye'nin bu başarıda önemli rolü vardır. Hükümet çok zor bir Program'ı uygulamıştır. Ve Meclis bahar oturumunda olağanüstü yoğunluktaki yasal gündemini başarıyla tamamlamıştır ve hayata geçirmiştir.

Ve gerçekten önemle üzerinde durduğumuz bir konu da Türk halkının mevcut zor ekonomik koşullara rağmen bu Program'ı desteklemeye

devam etmesidir. İşte bu başarılar, baktığımızda uluslararası çevrelerin, özellikle IMF ve Dünya Bankası'nın aracılığıyla sağlanan çok önemli ve olağandışı yüksek seviyelerdeki mali desteğin Türkiye'ye son 1.5 yıl içinde neden sağladığını da gayet iyi bir şekilde açıklamaktadır.

Benim Türkiye'ye ziyaretim oldukça kısa oldu fakat uluslararası piyasaların, uluslararası desteğin Türkiye'ye verilmesinin haklılığını bana tekrar inandırdı, bu Program'ın desteğe layık olduğunu bir kere daha görmüş oldum.

Bunu söylememin iki sebebi var: Öncelikle Program'ın arkasında çok kuvvetli bir politik destek bulunmaktadır; ikinci olarak da Program kendisi güçlü bir Program'dır.

Dün Ankara'da sayın Başbakan Ecevit ve sayın Başbakan Yardımcıları Bahçeli ve Yılmaz'la görüşme fırsatı buldum. Bu görüşmelerde beni en çok etkileyen husus, görüşmelerin tek tek yapılmış olmasına rağmen, liderlerin Program'ı ortak bir ifadeyle Türkiye'nin Ekonomik Program'ı olarak tanımlamaları oldu. Nitekim, sayın liderlerden biri, IMF olmasa da, IMF desteği olmaksızın da bu Program'ın uygulanmasının Türkiye için gerekli olduğunu söylediğinde liderlerin görüşleri benim için özetlenmiş oldu. Her ne kadar Türkiye'de yeterli bir siyasi birlik olmadığına ilişkin bazı eleştiriler olmuş olsa da, gerçek şudur ki; gerçekten gerçek budur ki; gerek hükümet, gerekse de meclis, taahhüt ettikleri tüm hususları yerine getirdiler. Ancak ne yazık ki bunun takdirini yeterince göremediler.

Bu gözden geçirmeye ilişkin olarak bir iki hususa değinmek gerekirse, yaptığımız görüşmeler sonucunda, şu ana kadar bu yıl içinde gördüğümüz ekonomik değişmeleri dikkate alan bazı değişiklikler üzerinde durduk ve mutabık kaldık.

Daha sonra dağıtılacak yazılı metinde de göreceğiniz üzere en önemli değişiklikler, büyüme beklentisinde ve enflasyon beklentisinde bugüne kadar olan gerçekleşmeler ışığında yapılan değişiklikler olmuştur. Daha önce de söylediğim gibi bu değişiklikler, bugüne kadar gerçekleşen makro - ekonomik gelişmeleri dikkate alarak, ancak bundan sonra, yılın kalan kısmı için beklentileri fazla değiştirmeyerek yapılan revizyonlardır. Eklemek gerekirse, ayrıca, cari işlemler hesabının 5 milyar dolar fazla vermesini bekliyoruz. Bunda en önemli etki Türk Lirası'nın değer kaybı ve yerel talepteki daralma sebebiyle daha da güçlenen ihracattan kaynaklanmıştır. Mayısa ilişkin rakamlar oldukça cesaret vericidir.

Şu anda biraz da önümüzdeki günlerde Türkiye'nin Ekonomik Program'ının önündeki zorluklara değinmek istiyorum. Türkiye geçerli bir ekonomik strateji izlemektedir. Ancak bunun başarısı, güvenin yeniden tesis edilmesi ve faiz oranlarının düşürülmesine bağlı bulunmaktadır. Önemli bir bütçe uyumlandırılması ve diğer kreditörlerle beraber Fon'dan sağlanan olağandışı miktardaki finansal desteğin katkısıyla şe-

killendirilen Program, özellikle kamunun borç durumunun idare edilebilirliğini korumasını hedeflemektedir. Dün Hazine yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde alınacak bir takım tedbirler üzerinde durduk ki, bu tedbirler kamu bankalarının kısa vadeli Hazine kağıtları alması üzerine de odaklanmıştır. Bu tür tedbirlerle birlikte gerekli borç çevrimini ve sürdürülebilir bir borç durumunun devamının sağlanacağını düşünüyoruz. Bu haftanın başında duyurusu yapılmış olan tedbirler, oldukça önemli tedbirlerdir. Ayrıca, çok önemli bir diğer konuya daha değinmek istiyorum. O da şudur ki; Hazine önümüzdeki dönemde, kullandığı finansman araçlarına piyasa koşullarına uyarlayacak ve bundaki temel amacı da faiz maliyetinin düşürülmesi olacaktır. Dolayısıyla burada tekrar vurgulanması gerekirse, birinci olarak şu ana kadar önümüzdeki dönemde borcun çevrilebilmesi amacıyla gerekli tedbirler alınmıştır ve alınmaya devam edilecektir. İkinci husus da enflasyonun düşürülmesine ilişkin önemli sinyaller bulunmaktadır. Nitekim çoğu insanın da beklediği gibi Temmuz ayına ilişkin enflasyon düşük çıkarsa, faiz oranları düşmeye başlayabilir. Nitekim bu da Merkez Bankası'nın enflasyon hedefleme yaklaşımına da uygun olacaktır. Halihazırda Merkez Bankası gayriresmi olarak enflasyon hedeflemesi temeline uygun olarak faiz oranlarını belirlemektedir ve en kısa sürede gerekli kurumsal düzenlemeleri yaparak, yıl sonuna kadar resmi anlamda enflasyon hedeflemesi yaklaşımını benimsemesini sağlayacak çalışmaları tamamlamayı ummaktadır.

Değinmek istediğim üçüncü husus da, dalgalı döviz kuru rejiminin ekonominin şu andaki koşulları içinde gerekli olduğudur. Bir şanssızlık, veya şans eseri, şu anda Türk Lirası'nın dalgalanmaya bırakılmasından başka bir uygulama bulunmamaktadır. Bu konu yetkililerce takdir edilmiş ve kabul edilmiştir. Türkiye şu anda Şubat'ta başladığı yeni dalgalı döviz kuru rejimine geçiş sürecini yaşamaktadır. Dolayısıyla piyasa sakinleşip istikrara kavuştuktan sonra ve kendisini bu piyasa ortamının getirdiği risklerden koruyacak enstrümanları oluşturmayı başardıktan sonra şu andaki tedirginlikler ve belirsizlikler ortadan kalkacaktır. Bu koşullar altında müdahale yapılması zaman zaman sadece önemli piyasa dalgalanmaları ile sınırlı kalmak üzere yapılabilir, ancak belirli bir döviz kuru oranını hedefleyerek değil. Türk yetkililerle son 10 gündür bugün de dahil olmak üzere yapılan görüşmeler sonucunda, Niyet Mektubu'nda bu tür müdahalelerin önemli dalgalanmaların yumuşatılması maksadıyla yapılacağı yönünde ifadeler de bulunmaktadır. Ayrıca, doğrudan enflasyon hedeflemesi yaklaşımının resmi olarak benimsenmesi para politikasına iyi tanımlanmış nominal bir çıpa sağlayacak olup, aynı zamanda finans piyasalarını ve döviz kuru istikrarını sağlama konusunda yardımcı olacaktır.

Döviz kuru idaresine yönelik olarak bir hususa daha değinmek isti-

yorum. Olağan olarak yapılan döviz ihaleleleri ile Merkez Bankası'nın piyasalarda dalgalanmaları yumuşatma amacıyla yaptığı müdahaleler arasındaki farka ilişkin bazı yanlış anlamalar olabilir. Uygulamakta olduğu Ekonomik Program altında Türk Hazine'si Merkez Bankası'ndan Dünya Bankası ve IMF tarafından sağlanan destek kapsamında döviz borçlanmaktadır. Bunun bir kısmını bütçe için yapmaktadır. Hazine'ye ihtiyaç duyduğu türk lirasını temin etmek maksadıyla merkez bankasından sağladığı bu dövizi piyasalarda satmak gerekmektedir. Bu satışlar olağan olarak daha önceden yapılan duyurularla gerçekleştirilen ihalelerde yapılan satışlardır. Buna ek olarak ama bundan ayrı olarak, Merkez Bankası ayrıca zaman zaman döviz piyasalarına önemli dalgalanmaları istikrara kavuşturmak amacıyla müdahale edebilir. Ancak, yapılan ihaleler aslında Hazine'nin Finansman Programı'nın bir parçasıdır ve bunların müdahale şeklinde yapılması hedeflenmemektedir.

Size bu tür bir basın açıklamasında yapılmasında yarar olduğunu düşündüğüm bir açıklamada bulunmak istiyorum. Türkiye'nin çok iyi tanımlanmış, kendi içinde tutarlı bir Ekonomik Program'ı vardır ve bu Program'ı büyük bir titizlik ve başarıyla uygulamaktadır. Ancak, bu ekonomik stratejinin hem yatırımcılara hem de diğer gözlemcilere çok daha etkin bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Sosyal diyaloğun ki buna hükümetin çok önem verdiğini biliyorum - geliştirilmesi için artan, devam eden çabalar ve toplumun en zayıf bölümlerinin korunması için gerekli çalışmaların sürdürülmesi de Program için gerekli desteğin devam etmesini sağlayacaktır. Gerek dün ülkenin siyasi liderleriyle yaptığım görüşmelerde gerekse bugün özel sektör temsilcileriyle yaptığım görüşmelerde, Türkiye'nin uygulamakta olduğu bu iddialı Program'a verilen destek cesaretlendiricidir. Ve kendilerine teşekkür ediyorum. Özellikle de tatil programlarını veya diğer programlarını yarıda keserek IMF temsilcileriyle görüşmeye gelen özel sektör temsilcilerine ayrıca teşşekkür ediyorum. Kendileriyle görüşmek suretiyle Türkiye ekonomisinin mevcut zorluklarını, sorunlarını ve bunların nasıl çözüleceğini kendileriyle görüşme fırsatım oldu.

Ayrıca Türk yetkililerine de sadece beni ve çalışma arkadaşlarımı ağırlarken gösterdikleri evsahipliği için değil, aynı zamanda Türkiye'nin Programı'nın uygulanmasında gösterdikleri özverili çalışmaları nedeniyle de teşekkür ediyorum.

Aynı zamanda, gerçekten övgüyle bahsetmek istiyorum, gerçek anlamda övgüyle bahsetmek istiyorum, gerek bu platformda benim yanımda olan Türk ekonomi yetkilileri, gerekse de bu Program'da kendileriyle beraber çalışan IMF uzmanlarının profesyonel yaklaşımları ve çalışkanlıkları için teşekkür ediyorum kendilerine.

Bildiğiniz üzere bir kaç hafta içinde IMF'den ayrılıyorum ve dolayısıyla bu benim Türkiye'ye IMF'nin Birinci Başkan Yardımcısı sıfatımla

yaptığım son ziyaretim olacak. Türkiye ve Türk yetkilileriyle çalışmak hem büyük bir zevk, hem de aşılacak önemli bir aşama, hem de büyük bir onur olmuştur. Emin olabilirsiniz ki IMF Türkiye'nin güçlü Ekonomik Programı'nı desteklemeye devam edecektir. Kendi adıma söyleyecek olursam da tekrar buraya geri dönerek hem ekonomik gelişmeleri değerlendirmek, hem buradaki arkadaşlarımla hasret gidermek, hem de turizm amaçlı seyahatte bulunmak üzere tekrar dönmek istiyorum yakın zamanda.

Teşekkürler ve iyi şanslar.

ULUSLARARASI PARA FONU BAŞKANI HORST KOHLER TARAFINDAN 4 ŞUBAT 2002 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN BASIN AÇIKLAMASI

Uluslararası Para Fonu İcra Direktörleri Kurulu, Hükümetin 2002-2004 yıllarını kapsayan ekonomik programını desteklemek amacıyla 12.8 milyar SDR'lık (yaklaşık 16 milyar ABD Doları) üç yıllık stand-by kredisini bugün onaylamıştır. Bu karar, Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu'ndan 7.3 milyar SDR'ı (yaklaşık 9 milyar ABD Doları) hemen çekmesine imkan vermektedir. Türkiye ile yapılan yeni düzenleme, 1999 yılında onaylanan (99/66 numaralı basın açıklamasına bkz.) ve 15 milyar SDR'a (yaklaşık 19 milyar ABD Doları) ulaşan stand-by kredisinin yerini almaktadır. Önceki stand-by kredisi kapsamında Türkiye'nin toplam çekişleri 11.7 milyar SDR'a (yaklaşık 14 milyar ABD Doları) ulaşmaktadır. Kullanılmayan 3.3 milyar SDR (yaklaşık 4 milyar ABD Doları) yeni düzenlemeye konulmuş ve toplam tutara dahil edilmiştir.

Türkiye'ye ilişkin İcra Direktörleri toplantısının ardından, IMF Başkanı Horst Köhler aşağıdaki demeci vermiştir:

"Bugünkü karar, Türkiye'nin iddialı ve geniş kapsamlı ekonomik reform programını geliştirme ve uygulamasındaki başarısının, uluslararası çevreler tarafından kabul gördüğünü göstermektedir. Kaydedilen ilerleme etkileyicidir ve yetkililer ülkenin ekonomik ve finansal açıdan düzelmesini sağlamaya yönelik olarak gerekli görülenlerin, politikaların ısrarlı biçimde uygulaması yoluyla yapılması konusunda kararlıdır. IMF Türkiye'yi, tamamen ülkeye ait olan programında desteklemeye devam etmektedir.

"İcra Direktörleri, Türk yetkililerini iddialı ekonomik reform programını uygulamadaki önemli ilerleme konusunda takdir etmişlerdir. Yetkililer, dalgalı döviz kuru rejimine başarılı bir geçiş yapmış, büyük ölçüde iyileşen mali pozisyon ile borç sürdürülebilirliğine doğru açık bir rota çizmiş ve bankacılık sektörü yeniden yapılandırılmasında, kamu sektörü reformunda ve özelleştirme hazırlık çalışmalarında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Piyasaların algılayışındaki güçlenme ile birlikte, bu politikalar büyümenin yeniden başlaması için bir temel oluşturmuştur.

"Türkiye'nin ekonomik koşullarında kalıcı bir iyileşmenin sağlanması, ekonomik toparlanmaya ilişkin beklentilerde, enflasyonu düşürmede ve borç sürdürülebilirliğinde daha da iyileşme sağlamak amacıyla, reform gündeminin kusursuz olarak uygulamasında yetkililerin güçlü kararlılığını gerektirmektedir.

"Yetkililer, 11 Eylül olayları sonrasında Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı dış şoka güçlendirilmiş bir orta vadeli program ile uygun bir şekilde müdahele etmişlerdir. Yeni program, bankacılık sektörünün tamamiyle rehabilite edilmesi, mali uyumun sağlamlaştırılması, ve dalgalı

döviz kuru rejimi çerçevesinde enflasyonla mücadeleyi amaçlamaktadır, ve tasarlandığı doğrultuda uygulandığı takdirde ekonomiyi gelecekteki bir çok muhtemel şoka karşı daha sıhhatli kılma yönünde uzun bir yol katedilmiş olacaktır.

"Türkiye'nin büyüme performansında son zamanlarda gözlenen iyileşme, ve piyasalarda artmakta olan güven ve istikrar unsurlarından destek alan toplarlanma sürecinin devam edeceğine yönelik beklentiler cesaret vericidir. Yetkililer bundan böyle, büyüme önündeki temel engelleri ortadan kaldırmak suretiyle sözkonusu iyileşmenin orta vadede sürdürülebilmesi için kararlılıkla hareket etmelidirler. Sözkonusu engellerin ortadan kaldırılması; bankacılık sektörünün rehabilite edilmesi, kamu kaynaklarında etkin bir yönetim anlayışına geçilmesi, ve özel yatırımların artırılmasıyla birlikte dinamik bir özel sektör gelişmesini destekleyici bir çerçeve oluşturulmasını içermektedir.

"Kamu borçluluğunda sürdürülebilir bir düşüşün yakalanması, orta vadede vergi ve harcama politikalarına yönelik temel reformlarla desteklenen, büyük ölçekli bir faiz dışı fazla gerektirmektedir. Kamu sektörü istihdamındaki planlanan küçülme, bütçede kalıcı bir uyum ve daha etkin bir kamu yönetimine ulaşılması yönündeki başlıca unsurdur. Sözkonusu planın, kararlılıkla ancak sosyal maliyeti en aza indirecek şekilde uygulanması gerekmektedir. Yetkililer aynı zamanda, son birkaç yıldır bütçenin etkinleştirilmesi yönünde katedilen büyük ilerlemeyi temel alarak, kamu ihale sistemini geliştirecek, vergi sistemini yeniden düzenleyecek ve kamu sektörü istihdamında ve konsolide bütçe kurumlarında reform gerçekleştireceklerdir.

"Enflasyonun kalıcı bir şekilde düşürülmesi, ekonomik büyümeyi teşvik edecek istikrarlı bir makraekonomik çerçeveye ulaşılması ve dalgalı döviz kuru rejiminde başarı sağlanmasının en önemli unsurdur. Enflasyonun hedeflenen seviyeye düşürülmesini sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, para tabanı hedeflerine sıkı sıkıya bağlı kalacak ve bu esnada resmi enflasyon hedeflemesi sistemine başarılı bir geçiş yapabilmek amacıyla hazırlıklarını tamamlayacaktır.

"Kamu bankalarının ıslah edilmesi programın en önemli başarılarından biri olmuştur ve bundan böyle tüm çabanın, sözkonusu bankaların operasyonel yeniden yapılandırılmalarının tamamlanarak devamında özelleştirilmesi yönünde harcanması gerekmektedir. Yetkililerin, özel bankaların sermayelerinin kuvvetlendirilmesine yönelik yeni çerçeveyi destekleyecek yasal düzenlemeyi ve gözetim mekanizmasını hayata geçirmeleri takdirle karşılanmıştır.

"Yetkililerin iddialı ekonomik programlarını güçlü ve devamlı bir şekilde uygulamaları ve programın arkasında yenilenmiş bir politik birliğin bulunduğunun sergilenmesi, Fon'un Türkiye'nin reform ajandasına olan olağanüstü desteğini haklı çıkarmaktadır."

IMF TÜRKİYE MASASI ŞEFİ JUHA KAHKONEN'İN BASIN TOPLANTISI METNİ
(Çeviriden deşifredir)

18 Mart 2002 / Hazine Müsteşarlığı

Basın toplantısına geldiğiniz için hepinize çok teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere IMF misyonu 2 haftadır buradaydı. İlk önce İstanbul'da, daha sonra Ankara'da görüşmelerde bulundular. Bu misyonun gelişi 2 amaçlıydı. Bunlardan birincisi, IMF tarafından 16 milyar dolarlık bir kaynakla desteklenen yeni 3 yıllık Stand-by programının gözden geçirilmesinin gerçekleştirilmesi, ikinci amacı ise IMF'nin rutin olarak üye ülkelerle gerçekleştirdiği madde 4 konsültasyon görüşmelerinin gerçekleştirilmesiydi. Madde 4 konsültasyon görüşmeleri, genelde ülke ekonomilerine daha orta vadeli bir perspektif kazandırmaya çalışılan görüşmeler olarak bilinmektedir.

Programın ilk gözden geçirilmesi başarıyla sonuçlandırılmış durumda. Prensip olarak, Ocak ayında verilen Niyet Mektubu'nun yeniden gözden geçirilmiş, daha güncelleştirilmiş hali üzerinde mutabakata vardık. Hem hükümet, hem kamu sektörü, hem de Merkez Bankası ile yaptığımız görüşmelerde, programın ilk gözden geçirilmesi için konulan kriterlerin hepsinin yerine getirildiğini tespit ettik. Tüm kamu maliyesi ve para politikasına ilişkin performans kriterleri yerine getirilmiş durumdadır.

Yapısal reformlar alanında da son derece iyi ilerleme kaydedildiğini gördük. Hükümetin gerçekten, bu son derece önemli yapısal reformlar alanında büyük adımlar attığını, cesaretli adımlar attığını teşhis ettik.

Programın iyi şekilde uygulanmasının sonuçlarını yavaş yavaş görmeye başladık. Genel olarak piyasadaki değişkenlere baktığımızda, faiz oranlarının aşağıya doğru gitmeye başladığını görüyoruz. Türk Lirası kuvvetli bir pozisyondadır. Ve üçüncü olarak da enflasyonun düşeceği konusunda bizi gayet teşvik edici olan sinyaller almaktayız.

Ekonomik büyüme konusundaki çeşitli göstergeler karışık durumdadır. Ekonomik büyüme konusunda tek sağlam bir gösterge bize ekonomik büyümenin olacağını şu anda teyit etmiyor. Ancak, önümüzdeki dönemde yaklaşık yüzde 3'lük Gayrı Safi Milli Hasıla büyümesinin uygun olacağını düşünüyoruz ve bunun gerçekleştirileceğine inanıyoruz.

Programın başlangıcı gerçekten herkes açısından son derece teşvik ediciydi. Ancak, önümüzde yapılması gereken bir çok önemli iş durmaktadır.

Şu anda programın ana hedefi, odak noktası, her şeyi orta vadeli bir perspektif içinde götürebilmektir. Programın daha evvelden formüle edildiği gibi uygulanması büyük önem taşımaktadır. Programın, kısa va-

deli çeşitli endişeler nedeniyle değiştirilmesi, ya da yeni tedbirler getirilmesi, programın orta vadedeki sürdürülebilirliğini tehlikeye atacak unsurlardır. Bu konuda dikkatli olunması gerekmektedir.

Programın temel amacı, Türkiye'deki büyüme dinamiğini uzun vadede sürdürülebilir hale getirip, kalıcı büyümeyi sağlamaktır. Bunu yapmak için enflasyonun düşürülmesi en öncelikli koşullardan bir tanesidir. Türkiye'deki hızlı büyümenin önünde bir takım engeller bulunmaktadır. Bunların bir an evvel kaldırılması program açısından önemlidir. Bankacılık sektöründe kaydedilen gelişmelerin daha da devam ettirilmesi, kamu sektörünün çok daha etkin hale getirilmesi ve ülkedeki iş ortamının çok daha iyileştirilmesi, programın iyi gitmesi açısından önemli unsurlar olacaktır.

Hükümetin programını son derece güvenilir buluyoruz ve iyi olduğunu düşünüyoruz. Enflasyonun düşürülmesi, programın ana amaçlarından bir tanesidir. Bunun için de uygun şekilde sıkı kamu maliyesi politikasının uygulanması, serbest döviz kuru üzerine dayalı bir para politikasının tekrar uygulamaya konulması ve koşulları elverdiğinde enflasyon hedeflemesine geçilmesi ve bunun peşinden de yapısal reformların kuvvetli şekilde devam ettirilmesi, programın amaçlarından en önemlilerini teşkil etmektedir. Formüle edilen stratejiden, kısa vadeli endişeler nedeniyle sapılması, programı tamamen rayından çıkartabilecek bir unsur olacaktır.

Niyet Mektubu üzerinde genel olarak mutabık kalmış olmakla beraber, 1'inci Gözden Geçirme'nin tamamlanabilmesi için hükümetin atması gereken bir takım adımlar ve yerine getirmesi gereken bir takım koşullar mevcuttur.

Bu tedbirlerin hepsi ilk Niyet Mektubu'nda da yer almaktaydı. Bunlardan bir tanesi, KİT'lerdeki atıl istihdamın tespit edilmesi ve KİT'lerdeki istihdamın belli bir düzene sokulmasıdır.

1'inci Gözden Geçirme'nin tamamlanması için, Board'da görüşülmesi için ön koşullardan bir tanesi de Kamu Borç Yönetimi Kanunu'nun kabul edilmesi ve buna ilişkin 2 Genelge'nin yayımlanmasıdır.

Öngörülen bu tedbirlerin alınması sonrasında, IMF İcra Kurulu'nun Nisan ayı başlarında toplanması ve yeni kredi dilimi olan yaklaşık 1.1 milyar dolarlık kredi dilimini serbest bırakması beklenmektedir.

Eğer sorularınız olursa, yanıtlamaktan mutluluk duyacağım.

Soru: Niyet Mektubu'na göre, atıl kadroların belirlenmesi, boş kadroların ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmanın Mart sonuna kadar tamamlanması öngörülüyor ama siyasi etkiler olduğunu duyuyoruz. Siyasilerin bu konuda çok da hevesli olmadığına ilişkin duyumlar var. Kendileri nasıl değerlendiriyorlar?

Yanıt: Bu konuda atılacak adımlar Niyet Mektubu'nda açık bir şekil-

de belirtilmiş durumda. Şu anda önemli olan, KİT'lerde bu atıl istihdamın ne olduğunun tespit edilmesi. Daha sonraki amaç ise önümüzdeki Ekim ayına kadar bu rakamın 2/3 oranında azaltılması olacak. Şu aşamada ne olacağını söylemek için son derece erken. Ancak, burada önemli olan unsur, uygun politikaların uygulanmasıdır.

Soru: Sayın Kahkonen sözlerinin başında dedi ki; büyümeye ilişkin olarak bir takım rakamlarda henüz karışıklık var. Bazı rakamlar da henüz nereye varacağımızı göstermiyor ama yüzde 3 büyürüz dedi yıl sonu hedefi için. Sayın Kahkonen'e göre, IMF'ye göre, Türkiye'nin yüzde 3'lük büyümeyi tutturabilmesi için ne tür adımlar atılması gerekiyor, ya da büyümenin önündeki engeller neler? Bu çerçevede, Irak'a yapılacak bir olası saldırı konusunda, acaba Türkiye'deki ekonomik program nasıl etkilenecek, IMF destekli ekonomik program?

Yanıt: Büyümeye ilişkin olarak gerçekten karışık sinyaller alıyoruz. Sanayi üretimine baktığımız zaman bir iyileşme görmüyoruz. Ancak, kapasite kullanımında bir artış gözleniyor. Aynı şekilde iş dünyasının güvenine ilişkin anketlerde de önemli bir iyileşme var.

Faiz oranları düşmeye devam ediyor. Bu da piyasadaki güvenin tesis olduğunu gösteriyor. Bunun da tüketim ve yatırım üzerinde olumlu etkisinin olacağını düşünüyoruz.

Aynı şekilde, üretimdeki artış da, geçtiğimiz yılda tüketilen stokların tekrar yerine konmasıyla ilgili olarak üretimde bir artış olabilir ve bunları yenilemek için üretimde de bir artış beklenmektedir.

Irak'a karşı olası bir askeri hareketin ekonomiye olan etkileri konusunda ise şu anda herhangi bir tahminle ortaya çıkmak güç gözüküyor. Ancak, uygulanan programın buna ilişkin olarak da belli bir marjı var, herhangi bir olaya ilişkin olarak. 11 Eylül olayının etkilerine baktığımız zaman, bunun program tarafından son derece iyi kapsandığını görüyorsunuz. Böyle bir durumda hükümetin uygulaması gereken en iyi strateji, ne tip politikaları, belirlenen politikaların uygulayacağı konusunda son derece açık şekilde piyasaya mesaj vermesi ve buradaki güvenin devamını sağlamasıdır.

Soru: Büyümenin önündeki engellerden biri olarak gösterdiğiniz, hızlı büyümenin önündeki; iş ortamının geliştirilmesi gerektiğini söylediniz. Mevcut veriler altında, Türkiye'de iş ortamının kısa sürede geliştirilebileceğini umuyor musunuz, umuyorsanız nasıl?

Yanıt: Soru, kısa vadede iş ortamını iyileştirmek için ne yapılacağı yönündeydi. Çok kısa vadede tabii ki bunu hemen etkileyecek bir tedbir yok. Ancak, şu anda gördüğüm ana faktör, ülkedeki makro ekonomik istikrarın tesis edilmesidir. Bu tesis edildikten sonra, iş ortamının iyileşmesi beraberinde gelecektir. Bununla beraber, sıkı ve uygun kamu maliyesi politikasının uygulanması. Ve para politikalarının uygulanması ve ülkedeki makro ekonomik istikrar sonucunda hem içeride, hem de

yurtdışından yatırım yapmak isteyenlerin önündeki engellerin kaldırılması önemli faktörler olacaktır. Yapısal tarafı baktığımızda da iki önemli gelişme var burada. Hükümet, Ocak ayı içinde Türkiye'de iş yapmak isteyen yatırımcıların önündeki engelleri kaldıracak bir hareket planını kabul etti. Ve bu da ülkedeki iş ortamının gelişmesine katkıda bulunacak. Aynı şekilde, Şubat ayı içinde de hükümet şeffaflığa ilişkin bir planı kabul etti. Bu da önemli bir gelişmedir. Şu anda beklenen şey, bu iki planın uygulanması ve sonuçlarına bakılması olacaktır.

Başka bir alan da tabii ki özelleştirmenin hızlandırılması. Şu anda piyasa koşullarının çok daha iyi hale geldiğini görüyoruz. Ve özelleştirmenin devamı için şu an önümüzde çok daha uygun fırsatlar yatıyor.

Soru: Bu sözü edilen iki plan, şeffaflık ve diğeri, süreleri itibariyle 3 yıl. Bu hükümetin doğal ömrü o kadar değil. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Yanıt: Bu açıklanan 2 hareket planı konusunda hemen alınması gereken tedbirler var ve bunlar ülkedeki iş ortamının iyileştirilmesine gerçekten faydada bulunacak tedbirler. Bu konudaki alınacak tedbirleri ve hareketleri yakından izleyeceğiz.

Soru: Bu programın içinde insan unsurunun bulunmadığına yönelik eleştiriler var. Bu eleştirilere katılıyor musunuz? Örneğin, insanlara daha az harcayın, daha az maaşla yetinin, hatta bir kısmınız Ekim ayına kadar işsizliğe razı olsun diyorsunuz. Bir yandan da kısa vadeli endişeler nedeniyle, bu programın orta vadeli geleceğini tehlikeye atmamak lazım uyarısı yapıyorsunuz. Bu kısa vadeli endişeler nelerdir? Ve neden bu endişeleri de yatıştıracak bir takım, ateşi ya da tansiyonu düşürecek önerilerle IMF hiç bir şekilde karşımıza çıkmadı şimdiye kadar?

Yanıt: Program kısa vadeli endişeleri de aslında hedefliyor, bunları ortadan kaldırmaya çalış.yor. Ancak, bunun yapılmasındaki en iyi yol, hükümetin şu anda ihtiyatlı bir şekilde hem kamu maliyesi politikalarını, hem de para politikasını uygulamaya ve yapısal reformları şiddetle uygulamaya devam etmesi olacaktır. Hem IMF, hem de hükümet, içinde bulunduğumuz günlerin Türk vatandaşları için gerçekten zor günler olduğunu farkında, bunun bilincinde. Ancak, 2002 bütçesine baktığınız zaman, Gayrı Safi Milli Hasıla'ya oranlarsanız, sosyal harcamaların payının arttığını göreceksiniz.

Tabii ki hızlı büyümeyi kısa vadede hemen getirecek tedbirler yok. Ancak, bunun için gerekli temellerin atılması, gerekli hazırlığın yapılması gerekiyor. Hükümetin programının son derece iyi ve güvenilir olacağına ve ülke için uzun vadede olumlu sonuçlar getireceğine inanıyoruz. Türkiye için ümitliyiz.

Teşekkür ederim.

IMF TÜRKİYE MASASI ŞEFİ JUHA KAHKONEN'İN 2. GÖZDEN GEÇİRME KAPSAMINDAKİ GÖRÜŞMELERİN ARDINDAN HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI'NDA DÜZENLEDİĞİ BASIN TOPLANTISININ METNİ (Çeviriden deşifredir)

27 Mayıs 2002 Cuma

IMF yetkilileri ve Türk yetkilileri, bugün itibariyle, uygulanmakta olan ekonomik programın 2'inci Gözden Geçirmesi kapsamındaki görüşmeleri sonuçlandırmıştır. Güncellenmiş yeni bir niyet mektubu üzerinde anlaşma, mutabakat sağlanmıştır. Bu bahsettiğim niyet mektubu Haziran ayının ortasında yapılması planlanan IMF İcra Direktörleri Kurulu'nda ele alınacak ve gündem maddelerinden biri olacaktır. Bir sonraki IMF misyonu, Türkiye ziyaretini Temmuz ayında gerçekleştirecektir.

Politika uygulamaları, genel anlamda oldukça iyi olmuştur. Merkez Bankası, program kapsamındaki, parasal tüm performans kriterlerini yerine getirmiştir. Aynı performans mali hedeflere ilişkin olarak da gerçekleştirilmiştir. Burada konsolide bütçedeki gelir performansı, KİT'lerdeki performansı bir derece telafi etmek durumunda kalmıştır. Buna rağmen mali hedefler de tutturulmuştur.

Yapısal reformlarda da sağlanılan ivme devam etmiştir. Özellikle, özel bankaların yeniden sermayelendirilmesi kapsamında hızla ilerlenmektedir ve İstanbul Yaklaşımı'nın çerçeve anlaşması imzalanmıştır.

Kamu sektörü reformu da planlandığı şekilde ilerlemektedir. Bu kapsamda hazırlanmış olan dolaylı vergilere ilişkin bir kanun taslağı Meclis'e sunulmuş bulunmaktadır. KİT'lerdeki atıl istihdamın tam olarak tespit edilmesi çalışması da tamamlanmış bulunmaktadır. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra özelleştirmede beklenenin biraz altında bir gelişme vardır. Fakat özelleştirmenin de yılın kalan kısmında hız kazanacağını düşünüyoruz.

Hükümetin uygulamakta olduğu program oldukça olumlu sonuçlar vermektedir. Çeşitli ekonomik göstergeler büyümenin toparlandığına dair işaretler vermektedir. Gerek enflasyon gerekse enflasyon beklentileri düşüş ivmesini sürdürmektedir.

Gerek biz gerekse de Türk yetkili makamlar, büyüme için belirlenmiş olan yüzde 3'lük hedef ve enflasyon için belirlenmiş olan yüzde 35'lik hedefin her ikisninin de bu yıl içinde gerçekleştirilebileceğine olan inancımızı sürdürmekteyiz.

Politika uygulamalarındaki bu iyi performans, finansal piyasaların siyasi belirsizliğe ilişkin olarak algılamalarını belli seviyede tutmasına yardımcı olmuş ve faiz oranları ve döviz kuru gelişmeleri, programın

başında planlandığının çok daha üstünde olumlu bir seyir izlemeye devam etmiştir.

Önümüzdeki döneme ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu önümüzdeki dönemde de hükümetin politika uygulamalarında, programa sıkı bağlılığını sürdürmesi gerektiğini düşünmekteyiz ve programı tamamen desteklemeye devam etmeleri gerektiğini düşünmekteyiz. Bu özellikle program uygulamasının başında alınan olumlu sonuçların etkilerinin arttırılabilmesi ve ekonominin olası şoklara dayanıklılığının arttırılabilmesi açısından çok önemlidir.

Programın temelindeki stratejinin kuvvetli ve iyi bir strateji olduğuna inancımız tamdır. Program kapsamında olumlu gelişmelerin alınmaya devam etmesi beklenmektedir. Zira, uygulanmakta olan kamu maliyesi politikaları ve döviz kuruna, serbest döviz kuru politikasına dayanan para politikası politikaları oldukça basiretli, ileri görüşlü polirtikalardır ve bu politikalar yapısal reformlarla desteklenmektedir. Tüm bu uygulamaların, tüm bu politikaların, Türkiye ekonomisini hızlı bir büyüme ivmesine geçmesine yardımcı olacağına düşünüyoruz.

Program kapsamındaki hedeflerin yerine getirilmesi için hükümetin kararlı politika uygulamalarını sürdürmesi gerekmektedir. Bir sonraki İcra Direktörleri toplantısı yapılmasından önce halen yerine getirilmesi gereken bir takım tedbirler bulunmaktadır. Yapılması gereken bahsettiğim bu tedbirlerin arasında, BDDK tarafından bankarala, sermaye artırımına ilişkin mektupların gönderilmesi; ikinci olarak Meclis'te bulunan Kamu İhale Kanunu'na yapılması öngörülen değişikliklerin onaylanması ve Türk Telekom'un özelleştirme planına ilişkin olarak atılması gereken çeşitli adımların atılması bulunmaktadır.

Hükümetin politika uygulamalarına ilişkin olarak son bir yıl içinde göstermiş olduğu performans gerçekten çok iyidir ve biz bunun devam edeceğini ve alınması gereken tedbirlerin, zamanında tamamıyla alınacağına tam olarak inanıyoruz.

Benim söyleyeceklerim bunlar. Sorularınız varsa alabilirim.

Soru: Mr. Kahkonen'e benim iki sorum olacak. Birincisi, KİT'lerdeki atıl istihdamın belirlendiğini söyledi. Bize bu konuda bir rakam verebilir mi? KİT'lerde ne kadar atıl istihdam var? Bir ikinci sorum da kendilerinin 2. Gözden Geçirme'ye başladığında Türkiye'nin gündeminde tartışılan bir konu vardı; erken seçim ve seçim sorunu. Devlet Bakanı Kemal Derviş de siyasi belirsizliğin özellikle uzun vadeli yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişini engellediğini, bir seçim tarihinin belirlenmesi gerektiğini söylemişti. Mr. Kahkonen bu çerçevede olası bir erken seçimin Türkiye ekonomisi için ya da IMF programını nasıl etkileyeceğini; bir ikincisi de seçim tartışmaları, siyasi belirsizliğin ve yabancı sermeyenin Türkiye'ye gelişini nasıl etkilediği konusunda görüşlerini almak isti-

yorum, teşekkür ediyorum.

Juha Kahkonen: İlk soru KİT'lerdeki atıl istihdam rakamının ne kadar olduğuna ilişkin bir soruydu. Buna cevaben Sn. Kahkonen derler ki, gerektiğinde vakti geldiğinde hükümet bu açıklamayı yapacaktır. Ama zaten bilindiği üzere geçen son niyet mektubunda bu rakamın 40 bin – 60 bin arasında olacağının tahmin edildiği, ilk belirlemelere göre bu nispette olacağı söylenmişti. Son hesaplanan rakam ki bu her bir kamu teşebbüsünün spesifik rakamlarına dayanılarak hesaplanmıştır dediler. Yine 40 bin – 60 bin arasında bir rakam olarak belirlendi, dediler.

İkinci soru, olası bir erken seçimin ekonomiye olan etkileri üzerineydi dediler ve buna cevaben de, biz IMF olarak, erken seçimlerle veya bu tür tartışmalarla ilgilenmiyoruz, bu, Türkiye'nin kendi iç hususlarından, kendini ilgilendiren hususlardan biri. Ama burada önemli olan bir husus şudur ki, hem Türk vatandaşları hem de yabancı çevrelerin görmesi, fark etmesi gereken, uygulanmakta olan politikaların, oldukça iyi politikalar olduğu ve bu uygulamaların kararlılıkla sürdürüldüğü yönündedir ve ayrıca, son yıl içinde Türkiye'de gösterilmiştir ki, çok zorlu koşulların bile üstesinden gelmek mümkündür. Dolayısıyla, iyi program uygulamalarıyla tanınan bir ülkede ve Türkiye de bu şekilde tanındığı sürece, hem yerli hem yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapma iştahı, isteği artacaktır.

Soru: Bay Kahkonen erken seçimle ilgilenmediklerini söylediler ama bu program 2004 yılını da içine alıyor. Dolayısıyla olası bir erken seçim, bu programın hayatiyeti ile yakından ilgili. Bu konuda daha somut bir soru sormak istiyorum ben. Olası bir erken seçim kararı alınması durumunda - yanlış hatırlamıyorsam Kore örneği var geçmişte - Kore'de olduğu gibi seçimi kazanma ihtimali yüksek olan partilerden bu programa olan bağlılığın sürdürüleceğine dair taahhütname alınması söz konusu olabilir mi? Böyle bir program, böyle bir ihtimal var mı?

Juha Kahkonen: Son soruya cevaben Sayın Kahkonen çok fazla spekülatif cevaplar, görüşler vermek istemediğini bildirdiler. Türkiye'nin şu anda uygulamakta olduğu uygun politikalar olduğunu bu politikaların çok açık politikalar olduğunu, ekonomik kararların çok açık olduğunu ve bu politikalar sonucunda da kararlı uygulamalarla, son yıl içinde yaşanan ekonomik durgunluğun, resesyonun atlediliceğini yani bundan kurtulunacağını ve sürdürülebilir bir büyüme performansına geçileceğini düşündüğünü söylediler. Sonuçta bu tür bir politikaları uygulamanın, karar vericilerin kararına bağlı olduğunu söylediler. Bu uygulanmakta olan politikalar, sadece Türkiye'de değil, başka ülkelerde de uygulandı ve başarılı oldu, dediler. Dolayısıyla bu politikaların uygulanması, ülkenin, ülke için verilecek bir karardır. Onunla ilgili bunları söyleyebiliyorum, dediler.

Soru: (İngilizce sorulmuş sorunun çevirisidir) İlk soru, sanıyorum,

BDDK'nın denetlemesinin neredeyse tamamlamış olması, akabinde bankalara sermaye eklenmesine ilişkin gönderilecek mektuplarla ilgiliydi ve sanıyorum, soru kısaca bu sermaye ihracının tahmin edildiğinden daha az olduğuna dair bir cevap veya bir bulgu olması halinde bu kabul edilecek mi, yoksa bankalar, daha sıkı bir politika ile karşı karşıya mı bırakılacak? İlk soru buydu. İkinci soru da Başbakanımız Sayın Ecevit'in sağlık durumuyla ilgili bir soruydu. Son günlerdeki, piyasalardaki yansımasının devam etmesi halinde programın ve ekonominin dayanıklılığı ne derece devam edebilir?

Juha Kahkonen: BDDK ile ilgili soru üzerine Sayın Kahkonen, BDDK'nın bu bankaların yeniden sermayelendirilmesine ilişkin sürecin başladığı ilk noktadan itibaren ki bu nokta ilgili yasal düzenlemelerin hazırlanarak yürürlüğe konmasıydı, dediler bu noktadan itibaren tüm uygulamaları uluslararası en iyi örnekler doğrultusunda ve bunlara uyumlu bir şekilde yapmıştır. Bu uygulamaların devam edeceğini düşünüyoruz, dediler. Ayrıca, bu süreç sonunda elde edilecek bulguların, beklentiler ve tahminlerle yakın olmasını bekliyoruz, bunlarla örtüşmesini bekliyoruz dediler, program beklentilerine yakın olmasını bekliyoruz, dediler. Bu alınan sonuçların hem hükümet, hem devlet, hem de özel sektör açısından sürdürülebilir, gerçekleştirilebilir bir sürecin devamına işaret edeceğini bekliyoruz, dediler.

Diğer soru, siyasi belirsizliklerin, politika uygulamalarına nasıl bir etkisi olabileceğine dair bir soruydu, dediler. Buna cevaben de, piyasanın siyasi belirsizliklere ilişkin algılamasının ve bunun sonuçlarının oldukça net sınırlar içinde kaldığını ve hatta bu algılamanın da bir nebze artık geriye dönmeye başladığını görüyoruz, dediler. Bunun en temel sebebi ekonominin olası şoklara daha dayanıklı olmasından kaynaklanıyor ve programın başarılı, iyi unsurlar taşımasından kaynaklanıyor, dediler. Bununla birlikte program uygulaması da, çok iyi şekilde devam etmiştir. Bunun da finansal piyasalara yansımalarının sınırlı kalmasında etkisi olmuştur dediler.

Önümüzdeki döneme baktığımızda, bu gözden geçirmenin tamamlanması için yerine getirilmesi gereken bir takım tedbirler bulunmaktadır ve bu tedbirlerin de zamanlıca yerine getirileceğine olan inancımız tamdır. Bu tedbirlerin de yerine getirilmesiyle piyasaların duyduğu güvenin devam etmesi daha da artması beklenmektedir.

Soru: Arkadaşımın sorusunun aslında devamını ben de ileteceğim. Haziran ayının ikinci hafta başında bankalara yapılacak sermaye artırım miktarı net bir biçimde açıklanacak. Eğer bu rakam, BDDK Başkanı'nın daha önce ifade ettiği 4 ya da 5 milyar doların oldukça altında örneğin, beşte, altıda bir oranında kalacak olursa, uluslararası payasalar, Türk bankacılık setörünün durumunu nasıl algılarlar? İkinci sorum da, her ne kadar erken seçim konusuyla ilgili açıklamada bulunmak istemese-

niz bile, görüştüğünüz bazı bakanlar size erken seçim konusundaki görüşlerinizi sordular. Size böyle bir soru yöneltilmesi size göre doğal mı?

Juha Kahkonen: Bankacılıkla ilgili ilk soruya ilişkin olarak sayın Kahkonen, şu anda hali hazırda yürütülmekte olan denetlemenin sonuçlarının bilinmediğini, son, nihai sonuçların bilinmediğini, ancak bu kapsamda yürütülen tüm çalışmaların son derece profesyonel bir biçimde ve yüksek standartlar dikkate alınarak yürütüldüğünü dolayısıyla alınacak sonuçların oldukça güvenilir, inanılır sonuçlar olacağına güvenlerinin tam olduğunu söyledi. Zira, bu sonuçların güvenilir olması tüm bu sürecin başarısını yakından etkileyecek en temel kriterlerden biridir, dedi.

Siyasi soruya ilişkin olarak da sayın Kahkonen derler ki, mevcut politik görünüm ile programın işleyişi arasındaki yakın ilişkiyi merak etmek son derece doğaldır. Yalnız program kapsamında yer alan ve yürütülmekte olan politakalar, çok önemli politikalardır ve uygulanmaya devam edildiği müddetçe, hem yakın dönemde, hem daha uzun dönemde olumlu sonuçlar alınmasını temin edecektir bu politikalar. Aynı zamanda gerek tüketici güvenini, gerekse yurt içindeki ve yurt dışındaki yatırımcıların güvenini arttırmayı da sağlayacaktır.

Teşekkür ederim.

Türkiye toplumu, biri Kasım 2000'de, diğeri Şubat 2001'de yaşadığı iki ekonomik şokla, tarihinin en derin ekonomik krizine girdi. İkinci Dünya Savaşı'nın karne yıllarını bile geride bırakan bir derinlikteydi kriz. İktisadi krizin alevi, anında siyasi, kültürel, sosyal alanlara sıçradı ve topyekün bir kriz yaşandı. Krizin faturası gerçekten ağırdı. Ama zaten büyük uçurumlar barındıran toplumumuzda, bu krizin faturası da hiç adil paylaşılmadı. Türkiye toplumu, hiç tanımadığı yoksulluk ve yoksunluk biçimleriyle tanışırken toplumsal bir depresyon yaşadı. Durduk yerde çıkmadı elbette kriz. Miadı dolmuş bir sermaye birikiminin yerine yenisini koyma ihtiyacıydı krizi doğuran ve akabinde de enkazın külleri üstüne yeni birikim modelinin taşları döşenmeye başlandı. Ne kadar yeni bir başlangıç yapacağı ve kalıcılığı bilinmese de "yoksullaştırıcı bir dışa açılma" ile, eski birikim modeli aşılmaya çalışılıyor. Krizin derinliğini anlatacak en iyi şey bütün göstergelerin iki yılda büyük zigzaglar çizmesi oldu. Bu zigzagları da en iyi grafiklerle görmek, göstermek mümkündü. Bu fikirle, kitabın omurgasında, kriz ve yoksullaşma süreci 100 grafikle anlatılıyor. Küçülmeden bölüşüme, istihdamdan dış ekonomik ilişkilere, sermayenin yeniden yapılanmasına kadar, sayılarla ifade edilebilen tüm gelişmeler ve eğilimler grafik yardımıyla sunulup yorumlanıyor. Kitabın 100 grafikli bölümünü IMF politikalarını, sermaye içi çekişmeleri, yeniden-yapılanmaları, yeni birikim modeli arayışlarını edeleyen makaleler, son bölümünü ise belgeler izliyor. Bunlar, 1999-2002 döneminde IMF'ye verilen niyet mektuplarından alınan önemli pasajlardan, dönemin koalisyon hükümeti'nin liderlerinin IMF'ye yazdıkları bağlılık mektuplarından ve IMF yöneticilerinin Türkiye ekonomisi ile ilgili açıklamalarından oluşuyor.

KİTAPLARI 83

ISBN 975-05-0086-5